

เป็นปัญหาเฉพาะภายในประเทศเท่านั้น แต่ได้กลายเป็นปัญหาระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคด้วย

การจัดตั้งเป็นองค์กรโจรสลัดที่เข้มแข็งโดยใช้ระบบกงสีอั้งยี่ได้เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็ทำให้โจรสลัดจีนสามารถสร้างกองทัพโจรได้อย่างเข้มแข็ง ระบบกงสีอั้งยี่เป็นการจัดตั้งองค์กรของชาวจีนอพยพในระดับล่างซึ่งมีอยู่ทุกที่ที่มีชุมชนจีน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 ระบบนี้มีระเบียบวินัยที่เข้มงวด มีการแบ่งชั้นและอำนาจ แต่ละคนมีบทบาทและหน้าที่ภายในองค์กร หัวหน้ามีอำนาจเด็ดขาดในการบังคับบัญชาและการลงโทษ การจัดตั้งในลักษณะนี้ทำให้องค์กรเข้มแข็งพร้อมที่จะปฏิบัติการที่เป็นเรื่องเสี่ยงเป็นเสี่ยงตาย

จากการศึกษาข้อมูลทีกล่าวมาแล้วข้างต้นพบว่าชุมชนจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งทะเล และผู้เดินทางค้าขายในบริเวณชายฝั่งต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มโจรสลัดอั้งยี่เหล่านี้ บางคนถูกปล้นสินค้าเมื่อเดินทางผ่านน่านน้ำที่โจรสลัดเหล่านี้ควบคุมอยู่ บางคนก็ต้องถูกเรียกรายเงินเพื่อใช้เป็นเงินทุนต่อเรือที่จะไปปล้นสะดม และบางคนก็ต้องเสียเงินเป็นค่าคุ้มครองให้เดินทางผ่านน่านน้ำไปได้สะดวก โจรสลัดจีนยังได้สร้างเครือข่ายระหว่างน่านน้ำต่างๆ เพื่อสร้างการคุ้มครองด้วย เช่น เหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2405 (1862) ที่จีนูชาวไหหลำได้เรียกรายเงินจีนไหหลำที่อยู่ในเขตเมืองซุมพร เพชรบุรี สมุทรสาคร และสมุทรปราการ มีชาวจีนไหหลำที่เข้าร่วมด้วย 200 คน เงินที่เรียกรายได้นี้ใช้ไปในการต่อเรือสำเภาเพื่อไปเป็นโจรสลัด จีนูยังมีหนังสือคุ้มกันให้แก่พวกที่เข้าตัวเสียกับเขา หนังสือนี้ทำให้สามารถไปค้าขายยังเมืองต่างๆ โดยไม่ถูกโจมตีจากพวกอั้งยี่อื่นด้วย สถานการณ์ของน่านน้ำทางภาคตะวันออกของไทยนับตั้งแต่เมืองชลบุรีถึงตราดก็ไม่ต่างจากท้องทะเลแถบสมุทรปราการถึงชุมพรเช่นกัน พวกอั้งยี่โจรสลัดสามารถควบคุมท้องทะเลจนถึงกับเป็นอุปสรรคต่อการค้าและการเดินทางทางเรือเช่นกัน

การที่รัฐไทยไม่สามารถปราบปรามโจรสลัดจีนที่มีอยู่มากมายตามชายฝั่งทะเลของไทย เนื่องจากรัฐไทยยังไม่สามารถพัฒนากองทัพเรือ จัดหาอาวุธ และเรือที่ทันสมัยเพียงพอต่อการปราบปรามกองโจรสลัดจีนที่มีจำนวนมากเหล่านี้ลงได้ จากข้อมูลที่ศึกษาเราพบว่าโจรเหล่านี้มีเรือและอาวุธที่ทันสมัย สามารถนำเงินที่ปล้นสะดมมาไปจัดซื้อตามเมืองท่าต่างๆ ที่ชาวตะวันตกนำเข้ามาขาย โจรสลัดมีทั้งความสามารถในการเดินเรือ มีเรือและอาวุธที่ทันสมัยยากต่อการปราบปราม นอกจากนี้โจรสลัดจีนยังอาศัยอยู่ในน่านน้ำที่กว้างขวางมาก นับตั้งแต่ทะเลจีนใต้มาถึงสุดช่องแคบมะละกา การจะปราบปรามโจรสลัดทั้งจีนและแขกที่มีความร่วมมือกันนี้ลงไปได้ ก็ต้องอาศัยความร่วมมือกันอย่างจริงจังระหว่างประเทศด้วย การปราบปรามโจรสลัดจีนทางภาคตะวันออกนั้นทำไปค่อนข้างยากเพราะหากรัฐไทยปราบปรามและกดดันพวกของโจรสลัดจีนก็จะหนีไป

อยู่ในบริเวณน่านน้ำของเขมร และเจ้าเมืองเขมรบางเมืองก็แสวงหาผลประโยชน์ร่วมกับโจรสลัดจีนด้วยจึงปราบปรามไม่ได้

ความสำเร็จในการปราบปรามโจรสลัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เนื่องจากแรงกดดันจากประเทศมหาอำนาจทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ที่มีผลประโยชน์ทางการค้าในภูมิภาคนี้ โจรสลัดที่เกี่ยวปล้นสะดมภเรือสินค้านั้นเป็นอุปสรรคต่อการค้าเป็นอย่างยิ่ง หากปราบปรามไม่สำเร็จความพยายามของประเทศมหาอำนาจที่จะเจรจาการค้าและครอบครองแผ่นดินก็เป็นการไร้ผล อังกฤษนั้นปราบปรามโจรสลัดทั้งแขกและจีนในดินแดนมาลายู และยังส่งเรือรบเข้ามาปราบปรามโจรสลัดในดินแดนของไทยอยู่บ่อยครั้ง ฝรั่งเศสเองก็บีบบังคับให้รัฐไทยปราบปรามโจรสลัดที่ปล้นเรือสินค้าในร่มธงของตนอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน อังกฤษนั้นสนับสนุนให้รัฐไทยพัฒนากองทัพเรือที่มีประสิทธิภาพให้สามารถปราบปรามโจรสลัดลงให้ได้ แรงกดดันและผลักดันของประเทศมหาอำนาจเหล่านี้ทำให้รัฐไทยจำเป็นต้องพัฒนากองทัพเรือและสามารถปราบปรามกองโจรได้สำเร็จในสมัยรัชกาลที่ 5

3.3 อุตสาหกรรมน้ำตาลทราย

3.3.1 สภาพการค้าและการผลิตน้ำตาลทราย

อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายนับเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของไทยชนิดแรกที่จะต้องใช้เงินทุนและแรงงานจำนวนมาก อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายของไทยรุ่งเรืองมากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และจัดว่าเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สุดก่อนที่จะเข้ามามีบทบาทแทนที่หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริง การปลูกอ้อยเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรมของไทยเริ่มต้นเมื่อต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก่อนหน้านั้นก็มีการปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาลบ้างเหมือนกัน แต่อ้อยที่ปลูกจะใช้เพื่อบริโภคเองหรือใช้กับเครื่องหีบขนาดเล็กในครัวเรือน น้ำตาลที่ผลิตได้ก็ใช้สำหรับบริโภคภายในเป็นหลัก ผู้ที่เข้ามามีบทบาทเป็นผู้ผลิตน้ำตาลเพื่อส่งออกคือ ชาวจีนแต่กิจการที่จีนกลุ่มนี้เข้ามาทำน้ำตาลเพื่อส่งออกมากก็เพราะถิ่นฐานที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองเฉาโจว (Ch'ao-Chau) หรือแต้จิ๋ว ซึ่งเป็นเมืองที่ผลิตน้ำตาล⁸⁴

จากบันทึกรายงานของครอว์ฟอร์ด กล่าวว่าสยามสามารถผลิตน้ำตาลจากอ้อยได้เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2353 (1810) ต่อมาชาวจีนได้รับอนุญาตจากทางราชการให้ปลูกอ้อยทำน้ำตาลได้ ฉะนั้นชั่วระยะเวลาไม่กี่ปีต่อมาก็ได้มีการส่งน้ำตาลไปจำหน่ายนอกประเทศ อุตสาหกรรมน้ำตาลเติบโตไปอย่างรวดเร็ว น้ำตาลได้ถูกส่งออกไปจำหน่ายนอกประเทศประมาณ 80,000 หาบต่อปี ในระยะที่ครอว์ฟอร์ดเดินทางเข้ามาในปี พ.ศ. 2366 (1823)⁸⁵ แหล่งที่ปลูกอ้อยและตั้งโรงงานน้ำตาลมักจะอยู่บริเวณเมืองรอบๆ กรุงเทพฯ บริเวณฝั่ง แม่น้ำท่าจีน อันมีเมืองสำคัญคือ

นครปฐม สมุทรปราการ และนครชัยศรี มีโรงหีบอ้อยถึง 23 โรง บริเวณแม่น้ำแม่กลองมีเมืองสมุทรสาครและราชบุรี และบริเวณแม่น้ำบางปะกง อันมีเมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองสำคัญมีโรงหีบอ้อยถึง 30 โรง⁸⁶

การที่อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายของไทยขยายตัวอย่างรวดเร็วเนื่องจากรัฐส่งเสริมให้ราษฎรปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาล และเข้าไปดำเนินการตั้งโรงงานน้ำตาลเองด้วย มีรายงานว่าใน พ.ศ. 2381 (1838) รัฐต้องการเพิ่มพื้นที่ปลูกอ้อยและตั้งโรงงานหีบอ้อยของหลวงขึ้นใหม่ที่เมืองพนัสนิคมอีกแห่งหนึ่ง จึงต้องการยออดอ้อยจำนวน 500,000 ยอด เพื่อนำไปปลูกที่เมืองพนัสนิคมทางกรุงเทพฯ ได้ให้พระนเรนทรโกษาเป็นผู้คุมเงินออกมาให้พระยาวิเศษฤๅไชยเจ้าเมืองฉะเชิงเทราจัดซื้อยออดอ้อยที่เมืองฉะเชิงเทราตามราคาที่ยาษฎรซื้อขายแก่กัน⁸⁷ รัฐบาลให้ความสนใจในการเพิ่มพื้นที่ปลูกอ้อยและตั้งโรงงานหีบอ้อยอย่างมาก ในปี พ.ศ. 2382 (1839) ได้มีคำสั่งให้พระยาวิเศษฤๅไชยนำเงินหลวงให้ราษฎรทั้งชาวไทยและจีนไปทำสวนอ้อย⁸⁸ และต่อมาในปี พ.ศ. 2392 (1849) ก็ได้มีตราโปรดเกล้าฯ ออกมาสนับสนุนให้ราษฎรไทย จีน ในแขวงเมืองฉะเชิงเทรา จะทำสวนอ้อยหรือตั้งโรงหีบอ้อยผลิตน้ำตาลทรายขึ้นอีก ให้พระยาวิเศษฤๅไชยเจ้าเมืองฉะเชิงเทราและกรมการเมืองจัดแจงหาที่ตั้งโรงหีบอ้อยหรือทำไร่อ้อยขึ้นให้ได้มาก นอกจากนี้ยังให้ส่งเสริมราษฎรชาวไทย ชาวจีน ชาวลาว และชาวเขมร ซึ่งตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอยู่ที่เมืองฉะเชิงเทราทำไร่อ้อยปลูกอ้อย และให้การสนับสนุนเรื่องที่ดินสำหรับปลูกอ้อยด้วย หากพื้นที่ใดถูกปล่อยทิ้งให้กร้างว่างเปล่า ก็ให้ พระยาวิเศษฤๅไชยหาตัวราษฎรผู้จับจองที่ดินนั้นมาไต่ถามว่าจะทำนา ทำสวน ในที่ดินนั้นหรือไม่ หากเกินกำลังที่จะทำได้ก็อย่าให้หวังที่ไว้ ให้พระยาวิเศษฤๅไชยจัดแจงให้ราษฎรคนอื่นทำไร่อ้อยให้เต็มพื้นที่นั้น⁸⁹

รัฐบาลยังส่งเสริมให้มีการขุดคลองเพื่อลำเลียงน้ำตาลด้วย ดังปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เป็นแม่กองไปขุดคลองสุนัขหอนที่เมืองสมุทรสาคร และเจ้าพระยา พระคลังฯ ได้ขุดแยกเข้าไปที่บ้านโพธิ์หักอีกสายหนึ่ง และที่บ้านโพธิ์หักนี้ รัชกาลที่ 3 ได้โปรดให้พระยาโชฎีกราชเศรษฐี (ทองจีน) เจ้าภาษีอ้อยและน้ำตาลทราย (ท่านผู้นี้ยังได้ชื่อว่าเป็นเศรษฐีค้าสำเภา) ไปสร้างป้อมขึ้นชื่อวิเชียรโชฎีขึ้น วัดฤๅษะสงฆ์สำคัญในการสร้างป้อมก็เพื่อเป็นด่านเก็บภาษีน้ำตาลทรายและน้ำอ้อยจากผู้บรรทุกน้ำอ้อยและน้ำตาลทรายซึ่งสัญจรผ่านไปมาในคลองนี้ นอกจากคลองสุนัขหอนแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ยังโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโชฎีผู้นี้เป็นแม่กองจ้างจีนขุดคลองเก่าที่ตื้นเขิน ตั้งแต่วัดปากน้ำไปถึงบางขุนเทียนและจากบางขุนเทียนไปถึงวัดกก วัดเลา ซึ่งอยู่ติดกับเมืองสมุทรสาคร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 การขุดคลองภาษี

เจริญของพระภาชีสมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) จากบ้านดอนกระตี่เข้ามาถึงคลองบางจากในกรุงเทพฯ ก็เพื่อวัตถุประสงค์เป็นเส้นทางลำเลียงน้ำตาล⁹⁰

อุตสาหกรรมน้ำตาลเป็นอุตสาหกรรมที่ต้องใช้เงินทุนมาก ผู้ที่เข้ามาทำกิจการนี้ต้องมีเงินทุนหรือสามารถกู้ยืมจากแหล่งทุนได้ กลุ่มผู้เข้ามาลงทุนในกิจการนี้แบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มคือ 1. พระมหากษัตริย์ เจ้านายและเชื้อพระวงศ์ทั้งหลาย 2. ขุนนางใหญ่ผู้มั่งคั่ง และ 3. พ่อค้าชาวจีน ดังนี้

1. พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และเชื้อพระวงศ์ทั้งหลาย การทำไร่อ้อยเพื่อผลิตน้ำตาลทรายสร้างรายได้ที่ดี ดังนั้นจึงเป็นที่นิยมในการลงทุนของชนชั้นสูง ซึ่งจะอาศัยข้าราชการขุนนางในพื้นที่เป็นผู้ควบคุมและหลงเจ้าชาวจีนเป็นผู้ดูแล ดังปรากฏว่าในราวปี พ.ศ. 2380 (1837) รัชกาลที่ 3 โปรดให้พระยาวิเศษฤๅไชยเจ้าเมืองฉะเชิงเทรา เป็นผู้รับผิดชอบในการทำไร่อ้อยในเนื้อที่ดินทั้งหมด 223 ไร่ ส่งเข้าโรงงานน้ำตาลทรายของรัฐเอง รัฐลงทุนไปทั้งหมดถึง 30,712.75 บาท ในเวลา 3 ปี แต่ปรากฏว่าขาดทุน⁹¹ ในส่วนการตั้งโรงงานน้ำตาลทรายดังปรากฏในบัญชีการเงินในปี พ.ศ. 2381 (1838) ปรากฏว่าได้จ้างคนงานทั้งหมดเป็นชาวจีน 83 คน ทำงาน ถางที่ดินทำโรงงาน ขุดคลอง ถมที่ทำโรงงาน สร้างทำนบกั้นน้ำ ขุดสระน้ำ 3 สระ ทำสระในไร่อ้อย และก่อเตาเสียเงินไป 919 บาท 3 สลึง 1 เฟื้อง นอกจากนี้ยังซื้ออุปกรณ์และเครื่องมือต่างๆ ในการจัดตั้งโรงงานอีก รวมเป็นเงินค่าจัดตั้งโรงงานทั้งสิ้น 4,592 บาท⁹² โรงงานหีบอ้อยของเจ้านายที่ฉะเชิงเทรามีแห่งหนึ่งเป็นของพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวงศาธิราชสนิท ตั้งอยู่ที่บ้านใหม่⁹³ นอกจากนี้ยังมีกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 3 และกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ หลานน้ำของขุนนางตระกูลขุนนาค⁹⁴ ผู้ดูแลโรงงานน้ำตาลของหลวงที่เมืองฉะเชิงเทราคือหลงเจ้าชาวจีนที่มีตำแหน่งเป็นหลวงจันจุฑา ต่อมาในปี พ.ศ. 2391 (1848) ท่านผู้นี้ได้รับโปรดเกล้าให้เป็นเจ้าเมืองฉะเชิงเทรา โรงงานน้ำตาลของหลวงนี้จะอยู่ภายใต้การกำกับโดยตรงของกรมท่าที่กรุงเทพฯ ตำแหน่งผู้จัดการโรงงานนี้มีความสำคัญและสามารถได้ไต่ขั้นสู่ตำแหน่งเจ้าเมืองได้ในที่สุด⁹⁵

2. ขุนนางใหญ่ผู้มั่งคั่ง ขุนนางผู้เข้ามาเกี่ยวข้องกับธุรกิจน้ำตาลที่สำคัญ คือ ขุนนางตระกูล “ขุนนาค” คือเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ ขุนนาค) ท่านผู้นี้ได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่ได้รับประโยชน์จากการค้าน้ำตาลมากที่สุดในรัชกาลที่ 3⁹⁶ บรรดาขุนนางที่เข้ามาลงทุนในธุรกิจน้ำตาลก็เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และเชื้อพระวงศ์ที่จะอาศัยชาวจีนผู้ชำนาญเป็นผู้ดูแลกิจการให้อีกทีหนึ่ง ชาวจีนคนหนึ่งชื่อ ขุนพิทักษ์ เข้ามาดูแลกิจการน้ำตาลให้แก่ขุนนางถึง 3 คน คือ เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ ขุนนาค) พระยาศรีพิพัฒน์ น้องชายของเจ้าพระยาพระคลังเป็นข้าราชการในกรมพระคลัง และกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ผู้ดำรงตำแหน่งกรมท่าในรัชกาลที่ 3 มีแม่เป็น

เจ้าจอมมารดาตานี เป็นพี่สาวต่างมารดาของเจ้าพระยาพระคลัง การเข้ามาดูแลกิจการน้ำตาลให้ขุนนางใหญ่ทั้ง 3 นี้ มาจากระบบอุปถัมภ์ที่เกื้อกูลกันระหว่าง ขุนนางและพ่อค้าชาวจีน ตามประวัติขุนพิทักษ์ผู้นี้ก็คือหลวงพิทักษ์ทศกร เจ้าภาชีน้ำอ้อยในรัชกาลที่ 3 ประมุขภาชีได้ 3 ชนิด คือ ภาชีน้ำตาลทราย ภาชีพื้นโรงน้ำตาล และภาชีน้ำอ้อย เฉพาะปี พ.ศ. 2388 (1845) เป็นเงิน 71,200 บาท ประมาณว่าขุนพิทักษ์ จะได้กำไรจากภาชีที่ประมุขนี้ถึง 2 เท่าตัว ขุนพิทักษ์ ผู้นี้ไม่เพียงเป็นเจ้าภาชีนายอากรในกิจการที่เกี่ยวข้องกับน้ำตาลทราย ยังเป็นนายทุนให้กู้ทำการน้ำตาล โดยลูกหนี้จะต้องขายน้ำตาลนายทุนผู้ให้กู้เพียงผู้เดียว⁹⁷

3. พ่อค้าชาวจีน พ่อค้าที่ดำเนินกิจการน้ำตาลนี้ยังสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ พ่อค้าใหญ่ที่ดำรงตำแหน่งเป็นขุนนางในกรมท่า เจ้าภาชีนายอากร และพ่อค้าเล็กที่ลงทุนโดยการกู้ยืมเงินจากพ่อค้าใหญ่หรือขุนนางเจ้านายอีกทีหนึ่ง

พ่อค้าเจ้าภาชีนายอากร พวกนี้จะทำภาชีอากรในกิจการน้ำตาลทรายและที่เกี่ยวข้องกับน้ำตาลทรายและยังเป็นเจ้าของเรือสำเภาเพื่อทำการค้ากับต่างประเทศด้วย นอกจากขุนพิทักษ์ทศกรที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังมีพระภาชีสมบัติบริบูรณ์กับหลวงบริบูรณ์สุภกร ทั้ง 2 ท่านผู้นี้ผลิตกับผูกขาดภาชีน้ำอ้อยผลัดกันคนละปีเป็นเวลาติดต่อกัน 5 ปี ในสมัยรัชกาลที่ 4 นอกจากนี้ทั้ง 2 คนนี้ยังผลัดกันเป็นเจ้าภาชีร้อยชักสาม และภาชีพื้น พระภาชีสมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) เป็นผู้ผูกขาดภาชีปูนหอย ปูนศิลา แป้งเหล้า แป้งข้าวหมาก ร้อยชักสาม น้ำตาลทราย และยังเป็นนายประกันนายอากรบ่อนชนไก่ ปลา นก ด้วย⁹⁸ พระภาชีสมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) เป็นเจ้าของโรงงานน้ำตาลในเขตสมุทรสาครที่บ้านดอนไก่อี (ดอนกะฎี) เป็นผู้เสนอให้รัชกาลที่ 4 ขุดคลองภาชีเจริญในปี พ.ศ. 2410 (1867) คลองนี้ขุดเสร็จในปี พ.ศ. 2415 (1872) คลองนี้ทำให้เกิดการลำเลียงน้ำตาลได้สะดวกดังที่กล่าวมาแล้ว⁹⁹ พ่อค้าเจ้าภาชีอากรไม่เพียงได้รับประโยชน์จากการทำโรงงานน้ำตาลทรายเท่านั้น ยังได้ประโยชน์จากภาชีต่างๆ ด้วย นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่ควบคุมน้ำตาลในการค้ากับต่างประเทศด้วย

ผู้ลงทุนรายเล็กจากการศึกษาของวรรณิ์ แพลกอินทร์ ในเรื่อง “โรงหีบอ้อยผลิตน้ำตาลของเมืองฉะเชิงเทราในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง” ปรากฏว่าที่เมืองฉะเชิงเทรามีโรงงานน้ำตาลทราย 28 โรง เป็นโรงงานของหลวง 1 โรง ขุนนางไทย 1 โรง เจ้าภาชีนายอากร 6 โรง และหลงจู้ 20 โรง ซึ่งมีหลงจู้เป็นเจ้าของและเป็นผู้จัดการเอง คนกลุ่มนี้ถือว่าเป็นผู้ผลิตโดยแท้จริง แต่คนกลุ่มนี้มักไม่มีเงินทุนทำโรงงานน้ำตาลเองต้องกู้ยืมเงินจากพ่อค้าเจ้าภาชีนายอากร ซึ่งมีทุนมากกว่า ดังเช่นกรณีของจีนยี่ แซ่ฉิว ชาวจีนแคะที่เข้าไปลงทุนน้ำตาลที่เมืองฉะเชิงเทราจีนยี่ได้เล่าเรื่องการเข้าไปทำโรงงานน้ำตาล ดังนี้

จิ้นยี่ จิ้นเคะแซ่ซิวให้การว่าเมื่อปี พ.ศ. 2391 (1848) เขามีอายุได้ 39 ปี บ้านเดิมอยู่เมืองแกอินจิ๋ว ห่างจากเมืองกวางตุ้งเดินทางใช้เวลา 10 วัน เมืองนี้ขึ้นอยู่กับเมืองกวางตุ้ง ต่อมาเขาได้โดยสารเรือสำเภากลับจีนสามซึ่งเป็นจีนแคะด้วยกันที่เข้าไปค้าขายที่เมืองกวางตุ้งเข้ามายังกรุงเทพฯ เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ ก็ไปอาศัยอยู่กับจีนเหลียนซางเย็บเสื้อผ้าที่สำเพ็ง โดยเป็นลูกจ้างจีนเหลียนได้ปีเศษก็มาเช่าร้านจีนซิมขายของที่มากับเรือสำเภากลับที่สะพานหันริมวัดจักรวรรดิ จิ้นยี่ได้สมรสกับจิ้นตุน บ้านอยู่หน้าวัดนพคุณ มีบุตรชาย 2 คน หญิง 1 คน หลังจากตั้งร้านค้าขายอยู่หน้าวัดจักรวรรดิ 7 ปี ก็มาเช่าร้านของจีนสำฮายเหล็กหน้าวัดจักรวรรดิอีกแห่งหนึ่ง โดยรับเหล็กจากจหมื่นราชานาคาไปทำเหล็กตะปูส่งเจ้าพนักงานพระคลังท่าขวาได้ 3 ปีเศษ¹⁰⁰

ต่อมาเมื่อเดือน 8 ปีมะโรงจอกศก จิ้นไฉฮี้ซึ่งเป็นจีนแคะแซ่ซิวเหมือนกันอยู่ที่บ้านใหม่ แขวงเมืองฉะเชิงเทราได้มาพบจิ้นยี่และชวนให้จิ้นยี่แซ่เดียวกันนี้ไปทำงานโรงงานน้ำตาลที่ฉะเชิงเทรา โดยจิ้นยี่เป็นซินเตง (หัวหน้าคนงาน) โรงน้ำตาล ต่อมาเมื่อเดือนหกปีมะเมียจอกศก จิ้นยี่ได้ไปหาหลวงพิทักษ์ศกรเจ้าภาชีน้ำตาลคนสำคัญ เพื่อขอกู้เงินทำงานโรงงานน้ำตาลร่วมกับจิ้นไฉฮี้ที่เมืองฉะเชิงเทรา โดยสัญญาว่าเมื่อทำน้ำตาลได้แล้วจะส่งเข้ามาให้หลวงพิทักษ์ศกรเก็บเอาทุนที่กู้ไป หลวงพิทักษ์ศกรได้ให้เงินเขากู้ 30 ชั่ง เงินเดิมมีอยู่อีก 10 ชั่ง รวมเป็นเงิน 40 ชั่ง เงินจำนวนนี้ไปรวมกับเงินของจิ้นไฉฮี้เพื่อซื้อโรงงานน้ำตาลของพระยาสมบัตินิเทศที่บ้านท่าไข่ หลังจากทำไปได้ระยะหนึ่งหลวงพิทักษ์ศกรก็ให้เงินมาทำน้ำตาลอีก 7 ชั่ง 4 ตำลึง รวมเงินของจิ้นยี่อีก 1 ตำลึงกับอีก 6 บาท เขายังไปกู้เงินบุตรหลวงจิตรจำนงอีก 10 ชั่ง รวมเงินของเขาและที่กู้มาทั้งหมดเป็นเงิน 73 ชั่ง (5,840 บาท) ด้วยเงินจำนวนนี้เขาได้แยกกิจการจากจิ้นไฉฮี้ไปทำโรงงานน้ำตาลทรายเองตั้งอยู่ที่บ้านใหม่ ทางฝั่งตะวันตกของเมืองฉะเชิงเทรา มีลูกจ้าง 120 คน โรงงานแห่งนี้ผลิตน้ำตาลได้ 1,900 หาบ ในปีมะแมจอกศก โดยส่งขายให้หลวงพิทักษ์ศกร 1,400 หาบ คงเหลือน้ำตาลอยู่ที่โรง 500 หาบเศษ¹⁰¹

ทั้งพระมหากษัตริย์ เจ้านาย เชื้อพระวงศ์ ขุนนางไทย เจ้าภาชีนายอากร และนักลงทุนชาวจีน พวกหลงจู๊ทั้งหลาย เข้าลงทุนในธุรกิจน้ำตาลทรายนับตั้งแต่ปลูกอ้อย ผลิตน้ำตาล และค้าขายน้ำตาลทราย ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2385 (1842) มีเรือมาจอดเทียบท่าที่กรุงเทพฯ ถึง 55 ลำ เรือเหล่านี้มาจากทั้งบอมเบย์ สิงคโปร์ จีน และมีอยู่ 3-4 ลำมาจากอังกฤษโดยตรงเพื่อซื้อน้ำตาลทรายออกไป นอกจากนี้เรือสำเภากลับไทยอีกประมาณปีละ 30 ลำ ขนน้ำตาลไปขายตามเมืองท่ามาลายูและอีก 30 ลำไปยังเมืองสิงคโปร์ และยังมีที่ไปขายยังจีนอีก¹⁰² ในปี พ.ศ. 2365 (1822) เราส่งออกน้ำตาลทรายราว 80,000 หาบ ปี พ.ศ. 2387 (1844) ส่งออกราว 100,000 หาบ และปี พ.ศ. 2392 (1849) ส่งออกราว 107,000 หาบ ในปลายรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2393 (1850) น้ำตาลทรายเป็น

สินค้าออกที่มีมูลค่าสูงสุดทำรายได้ประมาณ 708,000 บาท¹⁰³ ราคาน้ำตาลทรายหาบละ 8.50 บาท

อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายยังทำรายได้ให้แก่รัฐในรูปภาษีจำนวนมาก และสร้างความร่ำรวยให้เจ้าภาษีนายอากรด้วย ภาษีภายในที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมน้ำตาล คือ ภาษีน้ำตาลทราย ภาษีน้ำอ้อย อากรสมปัดสร (ภาษีอากรเกี่ยวกับค่าที่ดิน ผู้ปลูกอ้อยอันทำประโยชน์จากการค้าอ้อยได้จะต้องเสีย) นอกจากนี้ยังมีภาษีพื้นโรงน้ำตาลอีก ในสมัยรัชการที่ 3 ผู้ประมูลผูกขาดภาษีน้ำตาลทรายมีรายเดียว 37 หัวเมือง ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้แยกประมูลภาษีเป็น 3 เขต เขตที่ 1 เป็นเมืองตามลำน้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่สมุทรปราการ นครเขื่อนขันธ์ ขึ้นไปจนถึงสวรรคโลก กำแพงเพชร รวม 19 เมือง เขตที่ 2 เป็นเมืองทางตะวันออก ได้แก่ ฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี พนัสนิคม ชลบุรี บางละมุง ระยอง ตราด และจันทบุรี เขตที่ 3 เป็นหัวเมืองทางตะวันตก 8 เมือง ได้แก่สมุทรปราการ นครชัยศรี สุพรรณบุรี สมุทรสงคราม ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี ปราณบุรี อัตราภาษีน้ำตาลทรายในสมัยรัชกาลที่ 4 หาบละ 50 สตางค์ ผู้ที่ได้รับสัมปทานเป็นเจ้าภาษีนายอากรในแต่ละเขตจะเป็นผู้ที่ซื้อขายน้ำตาลในอาณาเขตที่ได้รับมอบหมายแต่เพียงผู้เดียวด้วย เจ้าภาษีนายอากรมักใช้กลโกงเก็บภาษีซ้ำซ้อนเพิ่มเติมอีกเช่น ภาษีไร่อ้อย ซึ่งถือว่าเป็นการเก็บซ้ำซ้อนจากอากรสมปัดสร ภาษีไร่อ้อยนี้ถือว่าเป็นภาษีเถื่อนที่เจ้าภาษีเก็บเอง¹⁰⁴ รัฐบาลยังมีรายได้จากภาษีน้ำตาลอีกหาบละ 1 บาท 50 สตางค์

เนื่องจากน้ำตาลทรายทำรายได้ดี ในรัชกาลที่ 2 น้ำตาลทรายเป็นสินค้าผูกขาด รัฐเป็นผู้ส่งออกแต่ผู้เดียว ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงผ่อนผันโดยการอนุญาตให้เรือจากชาติต่างๆ เข้ามาซื้อน้ำตาลทรายได้ ในปี พ.ศ. 2383 (1840) รัฐบาลได้ประกาศผูกขาดการค้าน้ำตาลบางส่วน โดยกว้านซื้อจากเอกชนที่นำน้ำตาลทรายเข้ามาขายในกรุงเทพฯ และประกาศว่าน้ำตาลทรายจะยังขายให้แก่ผู้ใดไม่ได้จนกว่าเรือของหลวงจะบรรทุกเต็มระวางเสียก่อน ต่อมาในปี พ.ศ. 2385 (1842) รัฐบาลได้ประกาศให้พ่อค้าจะต้องซื้อและขายน้ำตาลทรายผ่านรัฐบาลเท่านั้น นับเป็นการผูกขาดการค้าน้ำตาลอย่างเต็มที่¹⁰⁵

โรงหีบอ้อยแต่ละแห่งจะมีคนงานอยู่ระหว่าง 100-300 คน ขึ้นอยู่กับทุนและแรงงานที่จะหามาได้ อัตราค่าจ้างแรงงานของโรงทำน้ำตาลทรายหลวง ในปี พ.ศ. 2381 (1838) ได้กำหนดไว้สำหรับการว่าจ้างแบบเป็นเงินเดือนในงานถางที่ดินทำโรงหีบอ้อย ขุดคลอง ถมที่ พูนถนนกั้นน้ำ ขุดสระน้ำ ทำสระในไร่อ้อย และก่อเตา ได้กำหนดค่าจ้างไว้โดยเฉลี่ยจะอยู่ที่คนละ 1 ตำลึง 2 บาท ต่อเดือนเท่ากับ 6 บาทต่อเดือน อัตรานี้เป็นอัตราเดียวกับการเสียเงินแทนการเกณฑ์แรงงาน

1 เดือนของไพร่ในขณะนั้น พ่อครัวที่เรียกว่าชมภู (จุ่งโพล่ง) จะมีค่าแรงที่สูงกว่ากุลิทั่วไปคือจะมีรายได้อยู่ที่ 2 ตำลึง 2 เฟื้อง เท่ากับ 8 บาท 2 เฟื้องต่อเดือน¹⁰⁶

ในปี พ.ศ. 2382 (1839) พระยาวิเศษฤาไชย เจ้าเมืองฉะเชิงเทราได้บันทึกค่าใช้จ่ายในการทำสวนอ้อย เป็นรายการต่างๆ ดังนี้คือ¹⁰⁷

ฟันดินไร่ละ	3 บาท 2 สลึง	รวมค่าจ้างไร่ละ 3 ตำลึง 3 บาท 1 เฟื้อง
ฟันดินกลับไร่ละ	2 บาท	
ขุดร่องไร่ละ	3 บาท	
ขุดหลุมไร่ละ	1 บาท 1 เฟื้อง 2 สลึง	
ปลูกอ้อยไร่ละ	2 สลึง	
พรวนดินรักษาอ้อยไร่ละ	1 ตำลึง	
ค่าจ้างขุดคลองเส้นละ	3 ตำลึง 1 บาท 3 สลึง	รวมค่าจ้างไร่ละ 3 ตำลึง 3 บาท 1 เฟื้อง
จ้างตีเครื่องมือทำสวนพลั่ว	เล่มละ 2 สลึง 1 เฟื้อง 2 เบี้ย	
ทำเหลียนใหญ่	เล่มละ 2 สลึง	
ทำเหลียนเล็ก	เล่มละ 1 สลึง	
ทำคราดเล็ก	เล่มละ 3 สลึง	
ทำจอบจีน	เล่มละ - (ไม่ปรากฏชัดเจน)	

ค่าจ้างบรรทุกน้ำตาลส่งเข้ากรุงเทพฯ หาบละ 1 สลึง 1 เฟื้อง

ค่าใช้จ่ายในโรงงานน้ำตาลทรายที่ปรากฏในปี พ.ศ. 2382 (1839) ตามรายงานของพระยาวิเศษฤาไชย และขุนศรีบริบูรณ์มีเพิ่มเติมอีกดังนี้¹⁰⁸

ค่าขุดคลองบางนา (จ่ายให้แก่จีน ลาว เขมร) เป็นเงิน 20 ชั่ง 5 ตำลึง	
จัดซื้อน้ำตาลหาบละ	1 ตำลึง 2 บาท 2 สลึง
ค่าจ้างบรรทุกน้ำตาลส่งกรุงเทพฯ หาบละ	1 สลึง 1 เฟื้อง
จ้างทำสวนอ้อยไร่ละ	2 ตำลึง 2 บาท
จ้างทำสวนอ้อยไร่เก่าไร่ละ	1 ตำลึง 1 บาท
จ้างทำสวนอ้อยไร่ใหม่ไร่ละ	2 ตำลึง 2 บาท
ค่าจ้างตัดอ้อยไร่ละ	2 สลึง

ความสัมพันธ์ของแรงงานในไร่อ้อยและโรงงานน้ำตาลจะใช้ระบบกงสี คือแรงงานจะแบ่งตามกลุ่มภาษาได้แก่ แต่จิ๋ว จินแคะ ไหลล่า และฮกเกี้ยน ถ้าหากหลงจูหรือเจ้าของโรงงานเป็นจีน ภาษาใดแรงงานก็จะเป็นจีนภาษานั้น พวกแรงงานจีนเหล่านี้จะใช้ชีวิตอยู่รวมกันในโรงงาน มีการหุงข้าวกะทะเลี้ยงแรงงานกันตามแบบกงสี ในกงสีแต่ละแห่งจะมีผู้ที่ทำหน้าที่หุงข้าวเลี้ยงคนงาน เรียกว่า จุงโพล่ง การนอนก็อยู่ในโรงนอนเดียวกัน คนงานเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นโสดจึงสามารถใช้ชีวิตอยู่รวมกันได้ และจะต้องเชื่อฟังคำสั่งหลงจูซึ่งถือว่าเป็นพี่ใหญ่คนสำคัญ ในปี พ.ศ. 2391 (1848) ที่เมืองฉะเชิงเทราได้เกิดการรวมตัวของกงสีกลุ่มภาษาต่างๆเข้าเป็นกงสีเดียวกัน โดยมีจีนลั่นทองหลงจูใหญ่ผู้จำหน่ายฝิ่นคนสำคัญที่เมืองฉะเชิงเทราเป็นหัวหน้าใหญ่ ผู้นำสูงสุดของกงสีกลุ่มต่างๆ จีนลั่นทองได้ใช้วิธีการของพวกเทียน ดี หวย (ตัวเหี้ย) นำจีนกลุ่มต่างๆสาบานตัวเข้าเป็นพี่น้องกันและก่อกบฏกับรัฐ สาเหตุมาจากทั้งความไม่พอใจรัฐเข้าปราบปรามฝิ่นที่เมืองฉะเชิงเทราอย่างหนัก และความไม่พอใจต่อผู้ปกครองท้องถิ่นที่ขูดรีดพวกจีนหัวหน้านกงสีมากไป เหตุการณ์นี้จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

3.3.2 การก่อกบฏของแรงงานในโรงงานน้ำตาลทรายที่เมืองฉะเชิงเทรา

เรื่องราวของกลุ่มผู้ใช้แรงงานในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีหลักฐานที่จะใช้ทำการศึกษาน้อยมาก เหตุการณ์ที่สำคัญหนึ่งที่สามารถใช้ทำความเข้าใจสภาพชีวิตของกุลิได้คือ เหตุการณ์อั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากำเริบ ในปี พ.ศ. 2391 (1848) ซึ่งเกิดขึ้นตอนปลายของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในยุคที่กิจการโรงงานน้ำตาลทรายกำลังเฟื่องฟู การก่อกบฏครั้งนี้ของกุลิได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของกุลิในไร่อ้อยและโรงงานน้ำตาลทรายและความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและกุลิในระบบกงสีแรงงาน มาตรการที่รัฐใช้ในการปราบปรามพวกกุลิที่ก่อกบฏในครั้งนี้น่าจะสะท้อนทัศนะของรัฐที่มองกุลิพวกนี้ได้เป็นอย่างดี

ตามหลักฐานราชการสามารถสรุปได้ว่า เหตุการณ์ก่อกบฏของบรรดาแรงงานชาวจีนทั้งในไร่อ้อยและโรงงานน้ำตาลเกิดจากความไม่พอใจในรัฐบาลที่ปราบปรามการค้าฝิ่นอย่างหนัก ทำให้ผู้มีอิทธิพลในการค้าฝิ่นในเมืองฉะเชิงเทราขณะนั้นคือ หลงจูลั่นทองที่เป็นทั้งเจ้าของโรงงานน้ำตาลและเป็นผู้กวักขวางในเมืองฉะเชิงเทราในขณะนั้นไม่พอใจ จึงติดต่อด้านรัฐบาลโดยการตั้งตัวเป็นหัวหน้าอั้งยี่ใหญ่ รวบรวมแรงงานจีนทั้งในไร่อ้อยและโรงงานน้ำตาลทั้งหมดในเมืองฉะเชิงเทราให้เข้าร่วมด้วย ปรากฏว่าบรรดาหลงจูโรงงานน้ำตาลเกือบทั้งหมดเข้าร่วมด้วย แม้กระทั่งหลงจูโรงงานน้ำตาลทรายหลวงก็เข้าร่วมด้วย การเข้าร่วมก็มีทั้งสมัครใจและถูกข่มขู่บังคับด้วยความเกรงกลัวอิทธิพลของหลงจูลั่นทองจึงเข้าร่วมด้วย การก่อตัวเป็นอั้งยี่ครั้งนี้สามารถรวบรวม

รวมกำลังได้ถึง 1,200 คน กำลังทั้งหมดนี้ได้บุกยึดและเผาเมืองฉะเชิงเทราในปี พ.ศ.2391(1848) แต่ในที่สุดก็ถูกปราบลงไปได้ โดยมีแม่ทัพใหญ่คือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหกลาโหม ยกพวกเข้าตีพวกอั้งยี่ปราบราบคาบไปในที่สุด

เหตุการณ์ครั้งนี้นับว่าก่อกบฏต่อรัฐไทยครั้งใหญ่ครั้งแรกของบรรดาทุลฉิน การต่อสู้ครั้งนี้ไม่ได้มาจากปัญหาค่าแรง หรือปัญหาความสัมพันธ์ในฐานะนายจ้างกับลูกจ้าง แต่มาจากความสัมพันธ์ตามแบบระบบกงสีและตัวเหี้ยหรืออั้งยี่ที่คนงานต้องเชื่อฟังหลงใหล เมื่อหลงใหลเข้าร่วมกับอั้งยี่ก่อกบฏคนงานก็ต้องเข้าร่วมด้วย บรรดาหลงใหลทั้งหลายในโรงงานน้ำตาลก็คือผู้จำหน่ายฝิ่นให้แก่หลงใหลสินทองที่แอบลักลอบนำฝิ่นเข้ามาจำหน่ายแก่กุลิโรงน้ำตาลในขณะนั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 3 การแพร่ระบาดของฝิ่นเป็นปัญหาใหญ่และกงสีต่างๆของชาวจีนก็เข้ามาพัวพันกับการค้าฝิ่นด้วย ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ก่อกบฏครั้งใหญ่ของอั้งยี่ที่ฉะเชิงเทราก็มีการปราบปรามอั้งยี่หลายครั้งได้แก่ ในปี พ.ศ. 2385 (1842) ได้ปราบปรามอั้งยี่ที่จังหวัดนครชัยศรีและจังหวัดสมุทรสาคร ต่อมาอีก 2 ปี พ.ศ. 2387 (1844) พวกอั้งยี่ตั้งช่องขายฝิ่นที่ป่าเสมตริมชายทะเล ณ ตำบลเสมต ในระหว่างปากแม่น้ำบางปะกงกับแขวงจังหวัดสมุทรปราการ พวกอั้งยี่ต่อสู้เจ้าพนักงานจับฝิ่นจนต้องให้กรมทหารปากน้ำไปปราบ ยิ่งพวกอั้งยี่ตายหลายคนและจับตัวหัวหน้าได้อั้งยี่จึงสงบอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาอีก 3 ปีมาถึงปี พ.ศ. 2390 (1847) พวกอั้งยี่ตั้งช่องขายฝิ่นขึ้นอีกที่ตำบลลัดกระดู่ แขวงเมืองสมุทรสาคร ครั้งนี้พวกอั้งยี่มีพรรคพวกมากกว่าแต่ก่อน พระยามหาเทพ (ปาน) ซึ่งเป็นหัวหน้าพนักงานจับฝิ่นออกไปจับเอง ถูกพวกอั้งยี่ยิงตาย จึงโปรดให้สมเด็จพระยามหาประยูรวงศ์ เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าพระยาพระคลังคุมกำลังไปปราบ ฆ่าพวกอั้งยี่ตายประมาณ 400 คน และจับตัวหัวหน้าได้จึงสงบ

หลังจากปราบพวกอั้งยี่ที่ลัดกระดู่ได้ยังไม่ถึงเดือน พอเดือนห้า พ.ศ. 2391(1848) ก็เกิดอั้งยี่กำเริบที่เมืองฉะเชิงเทรา เหตุการณ์ครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นกบฏเพราะมีการฆ่าพระยาวิเศษฤๅไชย เจ้าเมืองตายแล้วพวกอั้งยี่เข้ายึดเอาป้อมเมืองฉะเชิงเทราไว้เป็นที่มั่น รัชกาลที่ 3 โปรดให้เจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ยกพลจากเมืองสมุทรสาครไปปราบ พวกอั้งยี่ที่เมืองฉะเชิงเทราต่อสู้พ่ายแพ้พวกจีนถูกฆ่าตายถึง 3,000 คน อั้งยี่ที่เมืองฉะเชิงเทราสงบลงได้

สาเหตุของการก่อกบฏของพวกอั้งยี่ครั้งนี้ จากการบอกเล่าชาวพื้นเมือง ซึ่งเป็นตำนานท้องถิ่น นายกิจจา วัฒนสินธุ์ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้บันทึกเรื่องราวในครั้งนี้ไว้ว่า ในเมืองฉะเชิงเทรามีอั้งยี่อยู่ก๊หนึ่ง ชื่อก๊กแสงทอง มีเหี้ยเป็นหัวหน้า และตัวเหี้ยนั้นเป็นผู้หญิงอยู่เมืองนครชัยศรีและเหี้ยเหี้ยมั่ง เหตุเกิดเนื่องจากศาลเจ้าทางหมู่บ้านมั่งจั่ว พวกจีนโรงหีบอ้อยพากันไปดูจั่วข้ามสะพานคลองชุกกระเฉมอ ที่เชิงสะพานมีบ้านคนไทยและมีสุนัขไล่กัด พวกจีนจึงช่วยกันไล่ตี

สุนัข เจ้าของสุนัขโกรธจึงเอาเลื่อยไปเลื่อยเสาสะพานข้ามคลองไว้ พวกจีนไม่รู้ ขากลับจากดูงัวข้ามสะพานฯ จึงหัก เลื่อยเกิดปากเสียงถึงกับทุบตีกัน เมื่อชาวจีนตีคนไทยตายเรื่องจึงเลยเถิดเถิดเป็นการต่อสู้กัน และพวกจีนได้เข้าพวกกันตั้งเป็นอั้งยี่ใหญ่ เจ้าเมืองจะชิงเทราในขณะนั้นชื่อว่า บัว ถูกจีนตัวเหี้ยจับฆ่าออกเอาดับผัดกินแล้วขึ้นครองเมือง หัวหน้าจีนตัวเหี้ยได้พูดเป็นภาษาจีน 2-3 คำ ทำให้พวกจีนด้วยกันไม่พอใจมาก คำพูดที่แปลเป็นไทยได้ความดังนี้ “ไม่นึกเลยว่าเราอาบิ จะได้มาครองเมืองเป็นเจ้า ทางเมืองจีนคงยังไม่รู้” พูดแล้วก็หัวเราะลั่น นอกจากนั้นยังจะเอาภรรยาเจ้าเมืองมาทำภรรยาอีก พอตกคำภรรยาเจ้าเมืองจึงเอาแพรเพราะด่ามาคลุมหัว ทำเป็นสุนัขดำหนีไป รัชกาลที่ 3 จึงโปรดให้พระยาพระคลังยกไพร่พลไปปราบโดยยกพลไปทางเรือ และจอดเรืออยู่แถวหน้าวัดโสธรในปัจจุบัน ท่านได้ออกคำสั่งว่า ถ้าเป็นพวกจีนแล้วให้ฆ่าให้หมดไม่เลือกผู้หญิงชาย เด็ก ผู้ใหญ่ให้จับฆ่าให้หมด คำสั่งนี้ทำให้พวกจีนที่ไม่รู้เรื่องพลอยรับบาปต้องล้มตายไปตามกัน ขณะเดียวกันเจ้าพระยาบดินทรเดชา ยกทัพกลับจากเขมรมาถึงเมืองจะชิงเทราก็ช่วยเจ้าพระยาพระคลังปราบพวกจีนตัวเหี้ยด้วย พวกจีนหนีตายไปทางพนัสนิคมถูกฆ่าตายเกือบหมด โดยกองทัพของพระอินทโธสา เหลือแต่พวกผู้หญิงก็จับเอาไปแลกน้ำตาล แลกเกลือที่จังหวัดชลบุรี บ้างก็ถูกขายมาเป็นทาส ค่าตัวคนหนึ่งอย่างสูง 3 ตำลึง พวกลาวทางพนัสนิคมทารุณมาก คือผู้ชายที่ยังไม่ถูกฆ่าก็จับเอาหวายมาร้อยที่เอ็นร้อยหวาย แล้วพาจูงไปเข้าดับ คือเอาไม้ไผ่มาตามให้เป็นดับแล้วเอาดาบฟันคอไปตามดับว่าใครจะฟันคอคนขาดได้มากกว่ากัน¹⁰⁹

เรื่องเล่าของชาวบ้านที่บันทึกโดยนายกิจจา วัฒนสินธุ์ ถึงสาเหตุและเหตุการณ์ที่ค่อนข้างที่จะทารุณโหดร้ายทั้งฝ่ายอั้งยี่ที่ก่อกบฏและฝ่ายรัฐที่ร่วมมือกับลาวที่พนัสนิคมที่นำกำลังเข้าร่วมในการปราบปรามครั้งนี้ รายละเอียดของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ไม่ทราบว่าเป็นจริงหรือไม่ แต่ที่ทราบแน่นอนว่าเหตุการณ์ครั้งนี้เป็นการก่อกบฏครั้งใหญ่ของพวกอั้งยี่ที่ฉะเชิงเทรา และมีการปราบปรามอย่างรุนแรง ชาวจีนถูกฆ่าตายจำนวนมาก

เรื่องราวเกี่ยวกับคดีอั้งยี่ยึดเมืองฉะเชิงเทราตามที่ปรากฏในพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ความว่า จีนเสี่ยงทองหรือจีนสิ้นทองและจีนบู้ คบคิดกันเป็นตัวเหี้ยหรืออั้งยี่ โดยในวันเสาร์ที่ 8 เมษายน ปี พ.ศ. 2391 (1848) จีนบู้ จีนสิ้นทอง และจีนลัก ทำพิธีเสี่ยงโตะสาบานตนเข้าเป็นพวกเดียวกัน ต่อมาในวันอาทิตย์รุ่งขึ้นก็นำพรรคพวกตัวเหี้ยเข้าตีโรงหีบอ้อยของหลวงจุ้เหลาสี และฆ่าจีนฮ่อพี่ชายของหลวงจุ้เหลาสีตาย ซึ่งมีตำแหน่งเป็นขุนกำจัดเงินพาลพระวิเศษฤๅไชยออกไปปราบพวกตัวเหี้ยๆ ฆ่าพระวิเศษฤๅไชยตายในที่รบ วันจันทร์เดือน 5 ขึ้น 7 ค่ำ จีนตัวเหี้ยตีเมืองฉะเชิงเทราได้ สามารถเข้าไปตั้งกองกำลังอยู่ในกำแพงเมือง พระยามหาเทพซึ่งออกปราบปรามด้วยก็ถูกปืนกลับมาอยู่ได้ 3 วันก็ถึงแก่อนิจกรรม รัชกาลที่ 3 จึงโปรดให้ท่าน

เจ้าพระยาพระคลัง ยกไพร่พลไปเมืองฉะเชิงเทราในวันพฤหัสบดีที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2391 (1848) โดยเดินทางไปทางคลองสำโรง เกณฑ์ให้พระอินทราชาคุมลาวเมืองพนัสนิคมยกไปช่วยรบทางบก¹¹⁰

ในการปราบจีนตัวเหี้ยเมืองฉะเชิงเทรา นอกจากพระยาพระคลังจะได้รับโปรดเกล้าให้ยกทัพไปปราบแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชา ก็ยกทัพเข้าร่วมในการปราบด้วย หลังจากที่ยกทัพกลับจากการแต่งตั้งให้พระองค์ด้วงเป็นเจ้าแผ่นดินกัมพูชาทรงพระนามว่า พระนริศรามาธิบดีแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชา ยกทัพมาถึงเมืองฉะเชิงเทราในวันจันทร์ที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2391 (1848) ตั้งกองทัพอยู่เหนือเมือง การปราบจีนตัวเหี้ยที่เมืองฉะเชิงเทราครั้งนี้ เจ้าพระยาพระคลังได้ให้กองทัพของจหมื่นไวยวรนาถเข้าตีพวกตัวเหี้ยที่อยู่นอกกำแพงเมืองซึ่งตั้งอยู่ที่โรงหีบอ้อย ส่วนพวกลาวที่มาจากเมืองพนัสนิคมที่ยกทัพมาทางบกซึ่งมีพระอินทราชาเป็นแม่ทัพ ก็ให้เอาไฟจุดเผาโรงหีบอ้อยหลายโรง พวกจีนที่อยู่ในโรงหีบทนอยู่ไม่ได้ก็ออกมาสู้รบกับลาว จีนลี้หนีทองตัวเหี้ยใหญ่สู้ไม่ได้จึงให้ท่านผู้หญิงนุภรรยาพระยาศรีราชอากรมาราบเรียนเจ้าพระยาพระคลังว่า จีนลี้หนีทองไม่ได้เป็นตัวเหี้ย ผู้ที่เป็นตัวเหี้ยทำการทั้งปวงในครั้งนี้ คือ จีนนุที่ทำการข่มขู่บังคับคนอื่น ๆ ให้เข้าร่วมด้วย มิฉะนั้นจะฆ่าเสีย บัดนี้จีนลี้ทองจะจับตัวอำมาตย์จีนบูมาลงโทษ เจ้าพระยาพระคลังก็รับยอมให้จีนลี้ทองจับตัวจีนบูอยู่ในกำแพงเมืองมาส่งเจ้าพระยาพระคลัง ๆ จึงให้จหมื่นไวยวรนาถ คุมตัวจีนบู จีนลี้ทอง ขุนพัฒน์ (ลัก) หลงจู้ซี่ หลงจู้ยี่ หลงจู้ตัด เข้ามาตัดสินความที่กรุงเทพฯ

เมื่อทางหัวหน้าตัวเหี้ยถูกจับฝ่ายลูกน้องทั้งหลายก็ระส่ำระสาย วันอาทิตย์ที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2391(1848) ต่างพากันทิ้งเมืองหนีเอาตัวรอด กองทัพไทยจับตัวจีนห่วยเสี้ยวตัวเหี้ย จีนเอี้ยง ยี่เสี้ย จีนเนาซาเสี้ย จีนโปยี่เสี้ย จีนเสงซาเสี้ย จีนหุยี่เสี้ย จีนเกา จีนกีกะ จีนโป จีนหลงจู้จะ จีนกีกะแกล่สวนอ้อย จีนลก ฆ่าตายเสียมาก ชาวบ้านฉะเชิงเทราที่หนีพวกตัวเหี้ยเข้าไปอยู่ในป่าพอรู้ข่าวว่าพวกตัวเหี้ยหากคนใดมีผมเปียก็ฆ่าตายเสียเป็นจำนวนมาก ในครั้งนั้นพวกจีนไม่มีที่พึ่งก็พากันผูกคอตายเป็นจำนวนมาก ที่ไม่ฆ่าตัวตายก็โดนผมเอาผ้าเหลืองห่มตันโพธิ์ ห่มพระพุทธรูปมานุ่งห่ม ด้วยเป็นธรรมเนียมจีนโทษผิดถึงตายแล้ว ถ้าโดนผมบวชเสียได้ก่อนแล้วก็ไม่โทษ ถึงเป็นข้าศึกก็ไม่ทำอันตราย แต่ธรรมเนียมไทยไม่ถือเช่นนั้น ดังนั้นจึงฆ่าฟันจีนเหล่านั้นเสียสิ้น จีนบางคนเดินบกหนีมาที่เมืองชลบุรี พวกลาวพนัสนิคมอยู่ต้นทางก็สกัดฆ่าพวกจีนอีก ศพกองอยู่แห่งละ 9 คน 20 คน 30 คน เรี่ยรายอยู่ที่ทุ่งนาปารกเป็นอันมาก ที่หนีรอดมาถึงเมืองชลบุรีได้ พระยาชลบุรีก็ให้จับตัวฆ่าเสียอีก ในเหตุการณ์ครั้งนี้พวกจีนตายหลายพันคน ศพลอยในลำน้ำเมืองฉะเชิงเทราต่อเนื่องกันไปทุกคั้งน้ำขึ้นประมาณมิได้ เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง

เสร็จราชการแล้วก็ยกทัพกลับมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันศุกร์ที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2391 ตั้งกองชำระ
 ประหารชีวิตพวกที่เป็นตัวนาย พวกที่ไม่ใช่หัวหน้าก็ให้สักแก้มเป็นอักษรจีนและอักษรไทยว่า “พวก
 ตัวเสียปล่อยไป” ¹¹¹

คำให้การของผู้ต้องหาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ก่อกบฏครั้งนี้ 4 คนคือ จินบู แซ่เหงา
 จินโป แซ่ตัน หลงจู้ยี่จินแคะ และจินซี แซ่คู คำให้การของทั้ง 4 คน ได้กล่าวถึงสาเหตุการเข้า
 ร่วมก่อกบฏและความสัมพันธ์กันของกองกำลังแรงงานกลุ่มต่างๆ ทั้งจีนแต้จิ๋ว จีนแคะ จีนไหหลำและจีน
 ฮกเกี้ยนเป็นอย่างดี

1. **จินบู แซ่เหงา** ¹¹² ผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นหัวหน้าคนสำคัญในการก่อกบฏครั้งนี้ เขาเป็น
 จีนแต้จิ๋วอายุ 33 ปี เมื่ออายุได้ 11-12 ปี ได้เดินทางเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อตามหาบิดาจินทรา
 โดยสารเรือสำเภาไปหาลี้ของพระวิเศษวารี ท่านผู้นี้ต่อมาได้เป็นพระยาโชฎีกราชเศรษฐี เรือสำเภา
 ลำดังกล่าวมีจินล่าโฮเป็นจุนจู้ ครั้นมาถึงกรุงเทพฯ ได้ทราบข่าวบิดาอยู่ที่เมืองจันทบุรี จึงได้ออกติดตาม
 โดยการโดยสารเรือบรรทุกพริกไทยออกไป ณ เมืองจันทบุรี ได้พบกับลุงและได้ทราบว่าบิดา
 ของเขาตายเสียแล้ว จึงได้อาศัยอยู่กับลุง 4 ปี ต่อจากนั้นก็โดยสารเรือกลับเข้ามายังกรุงเทพฯ อีก
 ครั้งหนึ่ง อาศัยอยู่กับจีนเจียวที่สวนตลาดน้อย ซึ่งแซ่เหงาเหมือนกันอยู่ได้ 3 ปี ความสัมพันธ์แบบ
 พี่น้องระหว่างคนแซ่เดียวกัน นับว่าเป็นพื้นฐานสุดของชาวจีนอพยพ

ชีวิตกุลีในโรงน้ำตาลของจินบู เริ่มต้นเมื่อประมาณอายุ 19 ปี โดยเขารับจ้างเป็นกุลี
 โรงงานน้ำตาลทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพฯ เริ่มจากทำงานอยู่โรงงานน้ำตาลของพระยาสมบัติ
 วานิช ที่มีหลงจู้ถ่อเป็นผู้ดูแลที่เมืองนครไชยศรีอยู่ 2 ปี ย้ายมาอยู่กับหลงจู้โฮอีก 3 ปี ต่อมาอยู่กับ
 หลงจู้คัมที่บ้านท่าควายอีก 1 ปี แล้วย้ายมาอยู่กับโรงน้ำตาลทรายของพระยาราชมนตรีที่ศิริระ
 กระบืออีก 2 ปี ต่อจากนั้นก็ไปทำงานกับหลงจู้เต้า จำหน่ายสุราอยู่บ้านโกรกกรากแขวงเมืองสาคร
 บุรีอีก 1 ปี

หลังจากใช้ชีวิตกุลีขายแรงงานอยู่ทางตะวันตกของกรุงเทพฯ ได้ 9 ปี ก็ย้ายมาใช้ชีวิตทาง
 ด้านฝั่งตะวันออกที่เมืองฉะเชิงเทรา โดยเขาเข้าไปเล่นเบี้ยอยู่ตามบ่อนต่างๆ ชีวิตที่พัวพันไปตาม
 บ่อนการพนันทำให้เขาถูกกล่าวหาว่าเข้าไปเกี่ยวข้องกับคดีวิวาทคดีหนึ่งทำให้ถูกขังคุก หลังจาก
 ถูกขังคุก 2 ปีเศษ เขาได้หนีจากการคุมขังไปทำหัวเบี้ยหากินอยู่ตามบ่อนในฉะเชิงเทรา โดยอาศัย
 อยู่บ้านนายบ่อนชื่อจินฉาย จากการที่เป็นคนสุบผื่น เขาจึงได้สนิทกับจีนลั่นทองซึ่งเป็นพ่อค้าฝิ่น
 รายใหญ่ในเมืองฉะเชิงเทรา โดยเขาสามารถไปเอาฝิ่นมาสูบโดยไม่ต้องเสียเงิน คอยติดตามจีน
 ลั่นทองไปเอาฝิ่นจากชลบุรีมาจำหน่าย จินบูถือว่าเป็นคนสนิทและเป็นที่รักใคร่ของจีนลั่นทอง
 มาก

อยู่มาวันหนึ่งหลงจู้ลั่นทองได้นำคณะจ้าวไปช่วยงานศพของจีนเที่ยงสามีของอำแดงส้มจีน ปรากฏว่าเกิดเหตุวิวาทกับนายลอยบุตรแขวงจีน นายลอยได้ฟ้องกล่าวหาว่าจีนลั่นทองเป็นผู้ก่อการวิวาทและยังเป็นผู้เฮี้ย มีสมัครพรรคพวกถึง 190 คน พระวิเศษกรมการเมืองจะเชิงเทราได้ให้ไปนำตัวจีนลั่นทองมาลงโทษ แต่จีนลั่นทองกลับส่งหลานคือจีนฮก และจีนคนอื่นๆ มาแทน กรมการเมืองได้จำไซ้ตรวนบรรดาลูกสมุนของจีนลั่นทองไว้ จีนลั่นทองต้องเสียเงินให้กรมการเมืองจึงสามารถประกันจีนฮกหลานของตัวเองออกมาได้ ส่วนคนอื่นๆ นั้นบางคนก็ได้รับการประกัน บางคนก็ยังต้องจำไซ้ตรวนต่อไปเนื่องจากไม่มีเงินประกัน การจับกุมพรรคพวกและลูกสมุนของจีนลั่นทองครั้งนี้ เป็นการตัดกำลังแขนขาที่ช่วยจำหน่ายผีของจีนลั่นทอง ดังนั้นเขาจึงโกรธพระวิเศษกรมการเมืองอย่างมาก

จีนลั่นทองคิดแก้แค้นโดยการจัดตั้งตัวเฮี้ยและนำกำลังเข้าสู่รบกับกรมการเมือง เขาได้บอกให้บรรดาลูกน้องคือจีนบู๊และจีนห้วยเสี้ยวแยกย้ายกันไปตั้งตัวเฮี้ยโดยการรวบรวมพวกจีนที่ทำไร่ไถและตัดอ้อยขึ้นมา กลุ่มหนึ่ง แล้วให้จีนเอี้ยง จีนจี่ จีนแสง ไปจัดตั้งตัวเฮี้ยขึ้นอีกแห่งหนึ่ง หากจัดตั้งสำเร็จแล้วจะทำการเลี้ยงโต๊ะทำพิธีให้มากินไก่ เป็ด หมู ที่จีนลั่นทอง จีนบู๊เห็นว่าหากตัวเองได้เป็นหัวหน้าตัวเฮี้ยแล้ว พวกจีนที่นับถือจีนลั่นทองก็จะเกรงกลัวและรักใคร่ตนเช่นเดียวกับจีนลั่นทอง เป็นการเชยิบฐานะและอำนาจของตนในหมู่ชุมชนจีน จีนบู๊และจีนห้วยเสี้ยวจึงได้รวบรวมชาวไร่ไถและพวกตัดอ้อยได้ 547 คน แล้วมาบอกกับจีนลั่นทองเพื่อให้ทำพิธีเข้าตัวเฮี้ยกินโต๊ะสาบานตัวกัน ในวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 5 จีนบู๊และจีนห้วยเสี้ยวได้จัดพิธีสาบานตัวที่สวนอ้อยหลังโรงน้ำตาลของหลงจู้อะที่บางคล้า มีจีนบู๊เป็นตัวเฮี้ย จีนฉายเป็นยี่เฮี้ย จีนผุเป็นซาเฮี้ย จีนขาวไร่ไถและตัดอ้อยเข้าร่วม 62 คน

การทำพิธีครั้งที่ 2 ที่จีนบู๊ละจีนห้วยเสี้ยว จัดตั้งได้ทำพิธีเมื่อวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 5 เวลาเช้า ได้ทำพิธีเลี้ยงโต๊ะสาบานที่สวนอ้อยของจีนจี่ ณ บ้านบางคล้า มีจีนห้วยเสี้ยวเป็นตัวเฮี้ย จีนเอี้ยงเป็นยี่เฮี้ย จีนเนาและหลงจู้อะเป็นซาเฮี้ย มีคนเข้าร่วม 305 คน ในตอนค่ำ หลงจู้อะได้เอาของไปกำนัลพระวิเศษฤๅไชย เจ้าเมืองจะเชิงเทราหกโต๊ะ จึงได้ข่าวว่าพระวิเศษฯออกไปรับเจ้าพระยาบดินทรเดชา ภายในเมืองจะเชิงเทรามีคนอยู่เพียง 100 คนเศษเท่านั้น ซึ่งเป็นโอกาสดีที่จะเข้าตีเมือง ในค่ำของวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 5 นี้เอง จีนบู๊ก็ทำพิธีสาบาน ตั้งตัวเฮี้ยขึ้นเป็นครั้งที่ 3 ณ โรงน้ำตาลจีนซั่ว บ้านบางกุ้ง ในครั้งนี้จีนลั่นทองได้เข้าร่วมด้วย ได้จีนตัวเฮี้ยทั้งหมด 180 คน การทำพิธีสามครั้งได้สมาชิก 545 คน

การปฏิบัติการล้างแค้นในครั้งนี้ดำเนินไปตามแผนของจีนลั่นทอง ในเช้าวันขึ้น 7 ค่ำ เดือน 5 จีนบู๊ จีนห้วยเสี้ยว จีนเนา และจีนเอี้ยง ลูกสมุนของจีนลั่นทอง ได้คุมกำลังสมาชิกตัวเฮี้ย

540 คนเศษพร้อมด้วยอาวุธปืนคาบศิลา 4 กระบอก ดาบ ง้าว หลาว เครื่องศาสตราวุธครบมือ เดิน
 บกมาที่บ้านหลงจู้ฮี้ผู้เป็นสายลับข่าวให้กับทางการ ถึงแม้ไม่พบตัวหลงจู้ฮี้แต่สามารถจับและฆ่า
 พี่ชายของหลงจู้ฮี้คือ จินฮ้อหรือขุนกำจัดจินพาล ผู้นำจับผิดที่ถือว่าเป็นศัตรูคนสำคัญของหลงจู้ฮี้
 ทอง บรรดาคณะอั้งยี่ที่ออกปฏิบัติการเหล่านี้ได้กินข้าวที่โรงน้ำตาลหลงจู้ฮี้โดยคนงานในโรงน้ำ
 ตาลหลงจู้ฮี้เป็นผู้หุงข้าวเลี้ยง หลังจากกินข้าวเสร็จก็เข้าคั่นโรงน้ำตาลพบหลงจู้ฮี้นอนหลับอยู่บน
 ชื่อที่ไว้กระสอบ จึงจับตัวเอาหลงจู้ฮี้มามัดไว้พร้อมให้คนเฝ้า 4-5 คน

หลังจากทำงานตามแผนการแรกสำเร็จแล้ว หลงจู้ฮี้ทองก็ให้จินบูคุมกำลังตัวเสียบาง
 คล้า บางกึ่ง 540 คนเศษนี้ไปที่โรงหลงจู้ฮี้ไปรอหลงจู้ฮี้ทอง แล้วสั่งให้จินบูเตรียมการในวันขึ้น 7
 ค่ำ เดือน 5 เวลาห้าจะเข้าเมืองจะเชิงเทรา โดยให้จัดแจงคนกับเรือตัดอ้อยไว้ จินบูได้เตรียมเรือ
 และเรือบรรทุกอ้อยยาว 5-6 วา ได้ 6 ลำ

ในการจัดขบวนการออกรบในครั้งนี้ จินฮ้อทองได้มอบธงให้จินบูซึ่งเป็นแม่ทัพใหญ่คือ

1. ธงขาวขลิบแดง กว้าง ยาว สกนเศษ มีข้อความในธงว่า ตงญิตึง แปลว่าคน **ลัทธิ** 2
 ผืน

2. ธงผ้าแดงปลายเขียวไม่ขลิบริมในธงเขียนว่า จีเหงกงสี แปลว่า **เป็นคนมิใช่ชื่อตรงต่อ**
นาย 2 ผืน

สำหรับจินตุ จินผอ จินแก จินศุกซี จินห้วยเลี้ยว จินเนา จินเอียง และ จินหลงจู้ฮ้อ ได้ธง
 คนละผืน โดยให้นำธงไปบอกบรรดาหลงจู้ตามโรงน้ำตาลทั้งหมด 11 โรงให้มารวมตัวกัน ได้คนมา
 อีก 600 คน รวมคนจากโรงหลงจู้ไปอีก 100 คนเศษและคนจากบางคล้า บางกึ่ง รวมเป็น 1,200
 คนเศษ ทั้งหมดถือปืนคาบศิลา 50 กระบอก นอกนั้นคือ ง้าว ดาบ ตีเหล็ก หลาวไม้รวก
 กระบองเหล็ก มีอาวุธครบมือทุกคน จินหัวหน้าที่คุมมามีทั้งหมด 13 คน ในจำนวนนี้เป็นแซ่ตัน
 11 คน ที่เหลือเป็นแซ่เหงา และแซ่ซิม อยู่อย่างละ 1 คน จะเห็นได้ว่าจินแซ่ตันมีการเข้ากัสนกัน
 มากและได้รับความไว้วางใจจากจินฮ้อทองให้เข้าตีเมือง

หัวหน้าอั้งยี่ 13 คน ที่จินฮ้อทองแต่งตั้งให้คุมคน 1,200 คน มีรายชื่อ ดังนี้

- | | | |
|-------------------------|--------------|-------------------|
| 1. จินบู แซ่เหงา | เป็นตัวเอี้ย | คุมอั้งยี่บางกึ่ง |
| 2. จินแซ่ตัน | เป็นยี่เอี้ย | คุมอั้งยี่บางกึ่ง |
| 3. จินผุ แซ่ตัน | เป็นซาเอี้ย | คุมอั้งยี่บางกึ่ง |
| 4. จินห้วยเลี้ยว แซ่ตัน | เป็นตัวเอี้ย | คุมอั้งยี่บางคล้า |
| 5. จินเอียง แซ่ตัน | เป็นยี่เอี้ย | คุมอั้งยี่บางคล้า |
| 6. จินเนา แซ่ซิม | เป็นซาเอี้ย | คุมอั้งยี่บางคล้า |

7. จีนโป๊ แซ่ตัน เป็นยี่เฮีย คุมอ้งยี่ของจีนลั่นทอง
8. จีนเสง แซ่ตัน เป็นซาเฮีย คุมอ้งยี่ของจีนลั่นทอง
9. จีนตุ แซ่ตัน เป็นยี่เฮีย คุมอ้งยี่ของจีนชิตัวเฮีย
10. จีนลั่นเกีย จีนแต้จิว แซ่ตัน เป็นโบยตีของอ้งยี่จีนชิตัวเฮีย
11. จีนโผ แซ่ตัน เป็นเถ้าแก่สวนอ้อย
12. จีนหลงจู้อะ แซ่ตัน เป็นตัวเฮียบางคล้า
13. จีนกิ แต้จิว แซ่ตัน เป็นเถ้าแก่สวนอ้อย

จีนลั่นทองได้จัดกำลังเข้าตีเมืองออกเป็น 4 กองทัพ คือ

1. จีนเอียง คุมคน 300 คนเศษ เข้าตีด้านเหนือโดยมีจีนจ้อ เป็นคนตีกลองสัญญาณ
2. จีนตุ คุมคน 300 คนเศษ เข้าตีเมืองด้านใต้
3. จีนบู๊และจีนเสง คุมคน 200 คนเศษ เข้าตีทางด้านตะวันตก มีจีนสามชีเป็นคนตีกลองสัญญาณ
4. จีนซุนเตีย คุมคน 200 คนเศษ เข้าตีเมืองทางด้านตะวันตก

การเข้าตีเมืองนั้นให้เข้าโจมตีพร้อมกันโดยตีกลองและยิงปืนสัญญาณ การสู้รบเพื่อยึดเมืองของบรรดาตัวเฮียในครั้งนี้ใช้เวลาเพียงชั่วหม้อข้าวสุกหนึ่งหม้อก็สามารถเข้ายึดเมืองได้ พวกชาวไทยในเมืองต่างหนีออกจากเมือง ปล่อยให้เมืองอยู่ในการครอบครองของพวกตัวเฮีย เมื่อยึดเมืองได้ พวกตัวเฮียก็เอาไฟเผาเรือนหลวงยกกระบัตกับเรือนของกรมการเมือง ยกเว้นเรือนของพระยาวิเศษฯ จีนบู๊ได้จัดกองตระเวนเมืองเพื่อคุม 4 มุมเมือง กองละ 5 คนไว้ดูสถานการณ์ในเมือง และจีนหัวหน้าตัวเฮียนั่งพร้อมกันที่ศาลากลางเมือง การยึดเมืองครั้งนี้คนไทยตาย 2 คน จีนตาย 9 คน เจ็บ 14 คน

หลังจากยึดเมืองได้แล้ว จีนลั่นทองจึงได้เข้ามาในเมืองวันรุ่งขึ้น เมื่อขึ้น 8 ค่ำ เดือน 5 เวลาเช้า โดยโพกผ้าแดงเข้ามาพร้อมผู้คุ้มกันด้านซ้ายขวา 8 คน ถือดาบจีนคนละ 2 เล่ม จีนลั่นทองได้นำฝืนเข้ามาให้ก่อนหนึ่งเพื่อแจกเงินที่อยู่รักษาเมืองให้ทั่วกัน จีนลั่นทองได้สั่งให้จีนบู๊ลากปืนใหญ่ 35 กระบอกขึ้นไปตั้งบนกำแพงเมือง ส่วนดินปืนนั้นผู้ที่เอาไปได้จะต้องมีธงของจีนลั่นทองมาจึงจะรับไปได้ จีนลั่นทองสั่งให้จีนแซ่ตันประมาณ 20 คน ซึ่งเป็นกลุ่มจีนที่จีนลั่นทองไว้วางใจที่สุด ขึ้นไปเผาเรือนของพระยาวิเศษฯ ส่วนจีนลูกโรงหีบอ้อยเป็นผู้หุงข้าวเข้าไปส่งในเวลาสายวันนั้น กำลังที่รักษาเมืองมี 400 คนเศษ โดยมีหัวหน้าตัวเฮีย 7 คน เป็นผู้คุมคือ 1. จีนบู๊ 2. จีนจิหลานจีนลั่นทอง 3. จีนซุนเตีย 4. จีนกาบ 5. จีนภู 6. จีนฉาย และ 7. จีนตุ

จีนบูได้จัดการรักษาเมืองโดยลากปืนใหญ่ขึ้นมามอบกำแพงเมือง จัดวางไว้ทางด้านตะวันออก 9 กระบอก ทางเหนือ 8 กระบอก ตะวันตก 8 กระบอก และทางใต้อีก 8 กระบอก รวม 33 กระบอก และใส่ประตูด้านล่างอีก 2 กระบอก เป็น 35 กระบอกทั้งหมด ต่อมาพวกตัวเหี้ยจากบ้านบางคล้า 300 คนเศษได้ถอนตัวกลับไป พวกจีนหลงจู๋ที่มาช่วยรบก็ถอนตัวกลับไปบางส่วน หลังจากยึดเมืองได้แล้วบรรดาพวกกุ๊ลิจิ้นยังคงตั้งตัวเหี้ยเพื่อสนับสนุนเหตุการณ์ยึดเมืองครั้งนี้อีก โดยจีนเซี่ย หลวงจู่โรงน้ำตาลได้ตั้งตัวเป็นหัวเหี้ยโดยรวมชาวไร่อ้อยและพวกตัดอ้อยได้อีก 100 คนเศษเพื่อเข้ามาช่วยรักษาเมืองอีก แต่จีนบูได้บอกตัวเหี้ยกลุ่มนี้ให้ไปบอกจีนสิ้นทองก่อน

นอกจากเฝ้ารักษาเมืองตามคำสั่งของจีนสิ้นทองแล้ว จีนบูยังเป็นผู้คุมอาวุธและดินปืนที่อยู่ในเมืองด้วย ในการรักษาเมืองและอาวุธดินปืนนี้จีนบูต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ มาก มีทั้งผู้แอบอ้างเบิกอาวุธและผู้ที่ต้องการเข้าเมืองโดยเขาไม่สามารถระบุความสัมพันธ์กับจีนสิ้นทองได้ในวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 5 เวลากลางวัน จีนสิ้นทองได้ต่อว่าจีนบูที่ให้ดินปืนแก่จีนห้วยเสี้ยว และจีนเนาไป 10 หีบ โดยอ้างว่าจีนสิ้นทองให้มาเบิก จีนสิ้นทองบอกว่าเขาไม่ได้ให้เบิกเพราะถ้าหากให้มาเบิกจริงจะต้องมีธงของเขามาด้วย ความผิดพลาดในการทำงานครั้งนี้ ทำให้จีนบูถูกจับว่าหน้าลงที่ศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทรา และถูกตีด้วยหางกะเบน 76 ที นับว่าเป็นการลงโทษอย่างหนักที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของหัวหน้าใหญ่ ซึ่งเป็นระเบียบการปกครองของพวกตัวเหี้ย

กองทัพไทยได้เข้าสู้รบกับพวกตัวเหี้ยเหล่านี้โดยนำกำลังจากลาวมาสู้รบด้วย มีแม่ทัพคือพระยาราชสุภาวดี กำลังจากลาวประมาณ 200 คน ช้าง 10 เชือกและอาวุธอีกจำนวนมาก เฝ้าโรงน้ำตาลของหลงจู๋ที่เข้าร่วมตัวเหี้ยครั้งนี้ด้วยหลายโรง ได้แก่ โรงของหลงจู๋สิ้นทอง หลงจู๋ตัด หลงจู๋อี้ เป็นต้น กองทัพไทยสามารถกวาดล้างพวกจีนตัวเหี้ยตามโรงน้ำตาลต่างๆ แม้กระทั่งในโรงน้ำตาลหลวงด้วย เหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นนอกกำแพงเมือง ที่ไม่ได้อยู่ในความรับผิดชอบของจีนบู ดังนั้นเขาจึงไม่ได้รับการแปรเปลี่ยนแผนการณ์ของหลงจู๋สิ้นทองหัวหน้าใหญ่ของเขา ที่กำลังคิดวางแผนโยนความผิดทั้งหมดให้กับเขา

ในเย็นวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 5 เวลาเย็นจีนสิ้นทองได้กลับเข้ามาในเมืองอีกครั้งพร้อมพรรคพวก 7-8 คน ได้จับตัวจีนบูเอามือไพล่หลังเอาจริงไปโรงน้ำตาลของหลงจู๋เป่ ล่ามโซ่ลั่นกุญแจจีนบูถูกกักขังไว้ในห้องเสมียนหลงจู๋เป่ ในวันรุ่งขึ้นจีนสิ้นทองได้กล่าวหาเขาว่าฉ้อโกงฝิ่นที่นำมาแจกพวกจีนที่รักษาเมือง ต่อจากนั้นจีนสิ้นทอง ขุดพดลักษ์ หลงจู๋อี้ จิ้นซี ซึ่งเป็นเจ้าของโรงน้ำตาลพร้อมกับพวกคนงานอีก 9-10 คน นำตัวจีนบูลงเรือไปไว้ที่ห้องเรือ และเอาไม้ไผ่ขนาดเท่านี้วมีอยาวประมาณคืบหนึ่งใส่ปากจีนบูให้คาบไว้แล้วเอาเชือกผูกปลายไว้สองข้าง คร่อมศีรษะไว้ เอาเชือกมัดมือไพล่หลัง ให้นั่งอยู่ใต้ท้องเรือ พาเอาตัวมาส่งเจ้าพระยาพระคลัง ณ บ้านบางพระ ใน

ข้อหา หัวหน้าตัวเหี้ยผู้ก่อเหตุการณ์ครั้งนี้ การถูกจับกุมตัวของจีนบู๊ถูกวางแผนโดยบรรดาหลงจู๋เจ้าของโรงน้ำตาดผู้มีส่วนประโยชน์ทางธุรกิจค้าฝิ่นกับจีนสิ้นทองทั้งสิ้น

2. **จีนโป๊ แซ่ตัน**¹¹³ เป็นจีนแต่จิว อายุ 44 ปี เป็นหลงจู๋โรงน้ำตาดของพระยาสมบัติวานิช มีลูกจ้าง 140 คนเศษ จีนโป๊ถูกจับในฐานะเข้าร่วมตัวเหี้ยของจีนสิ้นทองด้วย จีนโป๊ได้เล่าเรื่องการก่อกบฏครั้งนี้ว่า เหตุเกิดจากคนของจีนสิ้นทองทะเลาะวิวาทกับคนของแขวงจันในวันเอางิ้วไปเล่นที่งานศพจีนเที่ยงสามี่ของอำแดงส้มจีน หลวงยกกระบัตร์ได้พิจารณาคดีให้จีนสิ้นทองยอมเสียเงินให้แขวงจัน จีนโป๊ได้ไปเยี่ยมผู้ต้องหาที่ถูกจับในคดีนี้ที่เมืองฉะเชิงเทรา พบผู้ที่ถูกจับมา 6-7 คน ถูกตีตรวนอยู่บ้านพระวิเศษฤๅไชย บางคนก็ถูกจับเพราะเข้าร่วมวิวาทในเหตุการณ์นั้น บางคนอยู่กับบ้านเฉยๆ ก็ถูกจับมาด้วย ต่อมาได้พบกับจีนสิ้นทอง จีนสิ้นทองบอกว่าเขาต้องเสียเงินให้หลวงยกกระบัตร์เพื่อถอนชื่อเขาและลูกน้องออกจากการวิวาทในเหตุการณ์นี้และหลวงยกกระบัตร์ก็ไม่พิจารณาความตามความจริงจะเรียกเอาเงินจากพวกจีนเพียงฝ่ายเดียว จีนสิ้นทองได้กล่าวว่า “กรรมกรรมช่มเหงหนักเหลือทน จะเป็นตายอย่างไรก็ตามที่เถิด เรามาคิดกันทำตัวเหี้ยหาพวกให้มากเล่นกับกรรมกรรมสักครั้งหนึ่ง...”

จีนสิ้นทองได้บอกแผนการนี้ให้จีนโป๊ฟังว่าจะให้จีนบู๊ แซ่เหงา ลูกน้องของจีนสิ้นทองทำตัวเหี้ยกับพวกไร่้อยและตัวจีนสิ้นทองจะทำตัวเหี้ยที่โรงน้ำตาดของเขาเอง จีนสิ้นทองทำตัวเหี้ยโดยตั้งตำแหน่งต่างๆ คือ

ชื่อ	ตำแหน่ง
1. จีนห้วยเสียว แซ่ตัน จีนฮกเกี้ยนอยู่โรงน้ำตาดหลงจู๋อะ	เป็นยี่เหี้ย
2. จีนเนา แซ่ซิม จีนฮกเกี้ยนอยู่สวนบางค้ำ	เป็นซาเหี้ย
3. จีนลก ชินเตง โรงน้ำตาดหลงจู๋อะ	เป็นบ๊วยตี
4. จีนบู๊ แซ่เหงา จีนแต่จิว	เป็นอังกุน
5. จีนเกา, จีนซี แซ่ฮั้ง จีนแต่จิว	เป็นเฉาเอยไต้ฮู้ป้อน้อย
6. จีนไม่รู้จักชื่อ เสมียนโรงน้ำตาดหลงจู๋อะ	เป็นเสมียน

จีนสิ้นทองนั้นมั่งคั่งชอบเที่ยวแจกเหมือนธมมังกร เขียนเป็นอักษรจีนว่า **ขุนเทียนอ่อง** เทยทีเกียเต้า แปลว่า **จ้าวประพุดตามฟ้า** จีนโป๊ได้รับธงอันหนึ่งเป็นธงผ้าแดงเขียนภาษาจีนว่า เล้ง เป็นธงสำหรับเดินทางไปหาจีนพวกตัวเหี้ย นอกจากนั้นได้ผ้าแดงสำหรับแจกกุสโรงน้ำตาดทั้งหลายสำหรับโปกศีรษะ สำหรับหัวหน้าตัวเหี้ยทั้งหลายจะโปกศีรษะสีชมพู ส่วนจีนสิ้นทองหัวหน้าตัวเหี้ยใหญ่โปกศีรษะสีชมพู นุ่งกางเกงสีขาวคาดผ้ามันโป๊ บรรดาหัวหน้าตัวเหี้ยได้

รวมคนได้ประมาณ 500 คนมาชุมนุมที่โรงน้ำตาของจีนลั่นทอง จีนโป้ได้รับคำสั่งให้เป็นฝ่ายเสียบึงหุงข้าวเพื่อให้พวกจีนตัวเหี้ยกินเพื่อเป็นกำลังในการตีเมืองฉะเชิงเทรา หลังจากตีเมืองสำเร็จแล้วจีนลั่นทองได้วางแผนไปตีเมืองชลบุรีอีก เพื่อเป็นทางหนีหากกองทัพกรุงเทพฯ มาตีแล้วสู้ไม่ได้ จีนโป้ได้วางแผนกับจีนลั่นทองที่จะรวบรวมกำลังเพิ่มขึ้นอีกเพื่อเป็นกำลังสนับสนุนการสู้รบกับทางการในครั้งนี้ โดยทำตัวเหี้ย เข้าใจว่าเป็นกุลีโรงน้ำตาของหลงจู๊โป้เอง ซึ่งมีอยู่ประมาณ 200 คน

จีนโป้ได้อธิบายวิธีการทำตัวเหี้ยไว้ดังนี้ เริ่มจากการยกโต๊ะไปตั้งนอกโรงกลางแจ้งเอาถังใส่ข้าวสาร เอาขามใส่น้ำมันตามตะเกียงไว้กลางถังข้าวสารตั้งไว้บนโต๊ะ เอาถังใส่น้ำ เอาไก่มาเชือดคอ รองเอาโลหิตปนกับสุรา เทลงในถังน้ำตั้งไว้หน้าโต๊ะถังหนึ่งแล้วให้จีนยืนถือดาบ 2 คน เอาปลายดาบจกกันไว้เป็นประตู จีนลั่นทองเป็นตัวเหี้ย จีนโป้เป็นยี่เหี้ย จีนเสงเป็นซาเหี้ย จีนศกเกา แซ่จื้อ จีนแต่จิว เป็นเฉาเอย ต่อจากนั้นจีนลั่นทองตัวเหี้ยจุดธูปลอดประตูดาบเข้าไปก่อน เอาธูปปักไว้ที่ถังข้าวสารแล้วไปยืนอยู่ข้างโต๊ะข้างหนึ่ง ต่อจากนั้น ยี่เหี้ย ซาเหี้ย เฉาเอย ก็ลอดประตูดาบตามตัวเหี้ยเข้าไปไหว้ตรงถังข้าวสารที่ตั้งไว้บนโต๊ะ แล้วไหว้ตัวเหี้ยด้วย พวกที่เข้าร่วมพิธีคนอื่นๆ ก็ลอดประตูดาบเข้าไปไหว้ถังข้าวสาร ไหว้ตัวเหี้ย ยี่เหี้ย ซาเหี้ย และเฉาเอย หลังจากนั้นก็เอาถ้วยตักสุรากับเลือดไก่ปนกันในถังกินคนละถ้วยทุกคน จีนที่ยืนถือดาบเป็นประตูลองว่าให้ชื่อสัตย์ต่อกันถ้าไม่ชื่อสัตย์ต่อกันให้คอขาดตายเหมือนไก่

การสู้รบระหว่างพวกตัวเหี้ยกับพวกกองทัพไทยเริ่มมีตั้งแต่วันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 5 เวลาบ่าย กองทัพไทยโดยการนำของพระอินทร์อาสา เมืองพนัสนิคมยกคนมา 150 คนเศษ ข้าง 7 เชือก ม้า 10 ตัว เข้าตีโรงน้ำตา 7 โรง จากบ้านชุกกะเจอ จนถึงบางคล้า จีนโป้และหลงจู๊ชี ยิ้ม เล็งเสียงหลงจู๊ฉิม และขุนพัดลักรี้ได้คิดแผนการหนีต่อสู้โดยการพุนดินขุดสนามเพลาะ สูง 3 ศอก หนา 3 ศอก ตลอดแนวยาวเชื่อมต่อกันตั้งแต่โรงของจีนโป้ หลงจู๊ฮั่วกุย หลงจู๊ฉิม และขุนพัดลักรี้ 4 โรง ยาวประมาณ 10 เส้นเศษ ต่อจากนั้นหลงจู๊ลั่นทองก็ไปเอาดินปืน 10 หีบและปืนใหญ่จากเมืองอีก 2 กระบอกสำหรับการสู้รบ นอกจากนี้ยังมีอาวุธอื่นๆ อีก ปืนลัก ปืนดาบศิลา ตรีสามง่าม ง้าว แหวนเหล็ก ดาบ เหลียนใหญ่ด้ามยาวและหลาวกระบอง จีนโป้ได้จัดทำกระสุนเพิ่มโดยการนำเอาหีบดีบุกสำหรับใส่ใบขามาหลอมเป็นแท่งแล้วตัดทาบเป็นกระสุนปืนไว้ได้หนักประมาณ 7-8 ชั่ง จีน การขุดสนามเพลาะ 10 เส้น ใช้เวลา 1 วันเต็มตั้งแต่วันขึ้น 10 ค่ำ กลางคืน ถึงวันขึ้น 11 ค่ำ เวลากลางคืน เดือน 5

การสู้รบระหว่างตัวเหี้ยและกองทัพไทยดำเนินมาจนถึงวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 5 พวกจีนตัวเหี้ยล้มตายเป็นจำนวนมาก และกำลังจะพบกับความพ่ายแพ้ จีนลั่นทองได้กล่าวกับจีนโป้ว่า

“พวกเราคิดการครั้งนี้ใหญ่โตฆ่าผู้คนล้มตาย เอาไฟจุดเผาบ้านเรือน ชาวบ้านเป็นอันมาก พวกเราจะได้รับความผดหนักหนา เดียวนี้ข้าหลวงก็ออกมา มากแล้วเห็นจะสู้ไม่ได้ เราคิดจับตัวไอ้ จินบูส่งให้กับข้าหลวงบอกว่าไอ้จินบูเป็น ตัวเหี้ยใหญ่ พวกเราทั้งปวงจึงจะพ้นความผดโทษจะตกหนักอยู่กับไอ้จินบู...”

หลังจากวางแผนเสร็จ จินลั่นทองก็ลงเรือไปจับจินบูมา จินบูนั้นไม่เข้าใจว่าตนเองถูกจับ เพราะอะไร ตามคำให้การของหลงจู๊ไปว่า

“...อ้ายจินบูพูดว่าจับข้ามาทำไม ข้าไม่ได้คิดคดขัดขวาง ใช้ให้ข้าทำอะไรข้าก็ทำตาม ทุกที”

บรรดาหลงจู๊ได้แก่ หลงจู๊เปี๊ หลงจู๊ซี หลงจู๊ยี้ หลงจู๊ตุด และจินลั่นทอง ได้ลงชื่อกัน 5 คนว่า เป็นผู้จับจินบูตัวเหี้ยส่งให้ทางการ โดยการจับจินบูมัดมือไพล่หลังเอาไม้กลมยาวคืบหนึ่งคาบ ปากเชือกรั้งผูกไว้ข้างท้ายทอยกันไม่ให้ดลันตาย เอาโซ่ลั่นกุญแจข้อเท้า แล้วเอาตัวไว้ได้ท้องเรือ มาส่งให้กับเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหกลาโหม หลังจากการสอบสวนแล้วเจ้าพระยาพระคลังได้ จับจินบู จินลั่นทอง หลงจู๊ตุด หลงจู๊ยี้ หลงจู๊ซี ขุนพัคลัก และจินเปี๊ส่งเข้ามาชำระความที่กรุงเทพฯ

3. หลงจู๊ยี้ จินแคะ¹¹⁴ ที่เป็นหัวหน้าตัวเหี้ยคนสำคัญคนหนึ่ง และถูกจับกุมส่งเข้ามา ดำเนินคดีในกรุงเทพฯ ได้ให้การว่า เขาเข้าร่วมในเหตุการณ์ครั้งนี้เพราะถูกข่มขู่ หากใครไม่เข้าร่วมแล้วจินลั่นทองกับจินบูซึ่งเป็นตัวการสำคัญจะเอาไฟเผาโรงน้ำตาล บรรดาหลงจู๊ทั้งหลาย เช่น หลงจู๊ซี หลงจู๊ยี้ หวาดกลัวจึงเข้าร่วมก่อเหตุการณ์ยึดเมืองฉะเชิงเทราครั้งนี้ด้วย หลงจู๊ยี้ได้ กล่าวถึงการตีเมืองฉะเชิงเทราว่า จินบูเป็นคนนำเงินแต่จิวถื่อธงแดงขลิบดำคุมคน 200 คนเศษ จิน ห้วยเสียว จินเนาเป็นคนนำพวกฮกเกี้ยนถือธงขลิบแดง 200 คนเศษกับพวกไหหลำประมาณ 100 คนเศษ โรงน้ำตาลทุกโรงนำพวกลูกโรงของตนเข้าร่วมโรงละ 14, 15, 20 คน ทั้งหมดรวมเป็น 600 คนเศษยกเข้าตีเมืองฉะเชิงเทรา

หลังจากยึดเมืองได้แล้วการรักษาพื้นที่ต่างๆ และคุมกำลังคนได้จัดแบ่งตามกลุ่มภาษา คือ

1. จินบู คุมเงินแต่จิวรักษาเมือง 300 คนเศษ
2. จินห้วยเสียวจินเนา คุมจีนฮกเกี้ยน 200 คนเศษไปตั้งอยู่ทางเหนือที่บางคล้า
3. พวกจีนไหหลำ 100 คนเศษ ตั้งอยู่ทางใต้ที่สนามจัน

4. พวกจีนแคะ อยู่ในบังคับของขุนพัตลัก จีนไชจิ๋ว และจีนยี่ สมาชิกของพวกจีนแคะได้แก่ หลงจู้ฮั่วกุยบ้านใหม่ หลงจู้ไลฮี้บ้านท่าไข่ หลงจู้เลงเสียงบ้านใหม่ หลงจู้ลิมยี่ลำประทอน จีนเลียบบุตรหลงจู้บุนกุยบ้านใหม่ ขุนพัตลักและจีนไชจิ๋ว ในส่วนของพวกจีนแคะนี้จีนลั่นทองให้รวบรวมกำลังไว้ช่วยรบ เมื่อกองทัพจากกรุงเทพฯ มาจะให้ยกไปช่วย

หลงจู้ยี่ได้เล่าถึงการประชุมของหลงจู้ชาวจีนแคะโรงน้ำตาลทั้งหมด 8 โรงว่า หลงจู้ลั่นทองมีพวกจีนแต้จิ๋ว ฮกเกี้ยน และไหหลำเข้าร่วมในเหตุการณ์ครั้งนี้มาก และได้จัดให้พวกฮกเกี้ยนไปตั้งอยู่ทางใต้ พวกไหหลำก็ให้แยกออกไปตั้งกำลังอีกที่หนึ่ง ส่วนพวกแต้จิ๋วก็ให้อยู่รักษาเมืองโรงน้ำตาลของจีนแคะนั้นอยู่ระหว่างกลาง ถ้าไม่เข้าร่วมกิจการด้วยก็จะถูกเผา หรือไม่ก็จับตัวไปฆ่าเสียเหมือนอย่างจีนฮ่อ การเข้าร่วมกับจีนลั่นทองในครั้งนี้จึงเกิดจากความจำใจ

ปัญหาสำคัญในกลุ่มของหลงจู้จีนแคะก็คือไม่มีใครเป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับว่ามีฐานะสูงสุด ทั้งหลงจู้ยี่ ขุนพัตลัก และจีนไชจิ๋ว ต่างตกลงกันไม่ได้ว่าใครจะเป็นผู้นำสูงสุด ในที่สุดหลงจู้ไลฮี้ได้เสนอให้จับกระดาษคัดเลือกตำแหน่ง หนึ่ง สอง และสามกัน ใครหยิบตัวหนึ่งได้ให้เป็นตัวเฮีย ตัวสองได้เป็นยี่เฮีย และตัวสามได้เป็นซาเฮีย และกระดาษว่างเปล่า 5 อันไม่มีตำแหน่ง หลงจู้ 8 คนได้ใช้ตะเกียบคีบกระดาษขึ้นมาทุกคน ปรากฏว่าหลงจู้ยี่ได้เป็นตัวเฮีย ขุนพัตลักเป็นยี่เฮีย จีนไชจิ๋วเป็นซาเฮีย หลังจากได้ตำแหน่งต่างๆ แล้วก็ทำพิธีสาบานเข้าเป็นพวกเดียวกันโดยการเอาขวดเหล้ามาตั้งที่โต๊ะเอามีดเชือดคอไก่ เอาเลือดไก่ใส่ขวดเหล้า แล้วแจกกันกินคนละจอก เป็นอันเสร็จพิธีสาบานตน

หลังจากพวกจีนแคะสาบานตนกันแล้ว พวกแต้จิ๋วคือจีนลั่นทอง จีนบู้ และหลงจู้ป๋อ จะทำพิธีสาบานตนกันที่โรงน้ำตาลจีนป๋อ จีนลั่นทองได้ให้มาเรียกพวกจีนแคะไปร่วมทำสาบานตนด้วย แต่พวกจีนแคะปฏิเสธ ขุนพัตลักให้เหตุผลว่าเราเป็นพวกจีนแคะได้ทำตัวเฮียสาบานตนกันแล้วจะไปกินโต๊ะกับพวกแต้จิ๋วทำไม บรรดาหลงจู้จีนแคะจึงไม่เข้าร่วมการสาบานตนครั้งนี้ด้วย

ในเช้าวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งเป็นวันที่กองทัพไทยปราบพวกก่อการกบฏราบคาบแล้ว หลงจู้ยี่ได้ส่งกำลังเข้าร่วมรบกับจีนลั่นทอง เป็นจีนลูกโรง 20 คน โดยให้ชินเต็ง (คือตำแหน่งหัวหน้าคนงาน ทำหน้าที่ควบคุมแรงงานในโรงงาน) เป็นคนพาไป ตัวหลงจู้ยี่ไม่ได้ไปด้วยและเมื่อได้ข่าวการพ่ายแพ้ของฝ่ายจีนลั่นทองและรู้แผนการณว่าจะโยนความผิดในเหตุการณ์ครั้งนี้ให้จีนบู้ทั้งหมด หลงจู้ยี่และขุนพัตลักก็เห็นด้วยที่จะกล่าวหาว่าจีนบู้เป็นตัวเฮียชักชวนจีนพวกไร่ฮ้อยจำนวนมากยกเข้าตีเมืองฉะเชิงเทรา เมื่อจับจีนบู้มาส่งเจ้าพระยาพระคลังฯ จึงสั่งให้จับกุมคนทั้งหมดไว้ ให้อห้หมื่นไวยวรนาถคุมตัวจีนบู้และจีนลั่นทองลงเรือญวนลำหนึ่ง ให้อห้หมื่นศักดิ์แสนยากรคุมตัวขุนพัตลัก หลงจู้ป๋อ หลงจู้ตัด และหลงจู้ซี้ ทั้งหมด 5 คนมาส่งกรุงเทพฯ

4. **จีนซี แซ่คู จินแต่จิว** ¹¹⁵ อายุ 50 ปี อดีตหลงจู๋จำหน่ายสุราหลวงพิทักษ์ทศกร ได้ให้การถึงการเข้าร่วมก่อการในครั้งนี้ว่า ในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 5 ปีวอกล่ำถุทศก เขาได้ไปเล่นโปที่ บ่อนของขุนพัตลัก ได้ยินข่าวว่าจีนบู๊และจีนลั่นทองจะเลี้ยงโต๊ะทำตัวเฮียกัน ต่อมาก็ได้ยินข่าวจีนบู๊ฆ่าหลงจู๋ฮ้อและหลงจู๋ฮี้แล้วจึงเกิดความกลัว ในวันขึ้น 7 ค่ำ เดือน 5 เวลากลางคืน พวกจีนบู๊ตี เมืองฉะเชิงเทรา ต่อมาในวันขึ้น 8 ค่ำ เวลากลางวันพวกไทยก็ยกมาตีพวกจีน ฆ่าฟันคนจีนและเผาโรงน้ำตาลหลายแห่ง ครั้นจะอยู่บ้านต่อไปก็กลัวพวกไทยจะพบเข้าแล้วว่าเป็นพวกตัวเฮียจะฆ่าเสีย ในคืนวันขึ้น 8 ค่ำนี้เองจึงได้พาบุตรภรรยาไปอยู่กับหลงจู๋โป เพราะเห็นว่าหลงจู๋โป แซ่ตัน แซ่เดียวกับจีนลั่นทองซึ่งมีพวกมาก โดยบอกหลงจู๋โปว่ากลัวกองทัพไทย จะมาอาศัยอยู่ด้วย หลงจู๋โปก็บอกว่าไม่เป็นไรหรอกเพราะจีนลั่นทองเป็นตัวเฮียมีพวกมาก ถ้ากองทัพมาหลงจู๋ลั่นทองคงจะสู้ได้

จีนซีนั้นนับถือหลงจู๋โปจึงอาศัยอยู่ด้วยตั้งแต่วันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 5 จีนซีได้พาบุตรและภรรยาไปจอดเรืออยู่หน้าโรงน้ำตาลหลงจู๋โป นอกจากครอบครัวของจีนซีและยังมีชาวจีนคนอื่นๆ ที่หนีการปราบปรามของกองทัพไทยมาขอความคุ้มครองจากการจอดเรืออยู่หน้าโรงน้ำตาลทรายของหลงจู๋โป หลงจู๋ฮี้ หลงจู๋ฮัวกุย หลงจู๋ฉิมที่บ้านใหม่ฝั่งตะวันตกประมาณ 300 คน พวกลูกโรงน้ำตาลหลงจู๋ที่ถูกกองทัพไทยเผาและฆ่าหลงจู๋ตายได้แก่หลงจู๋เต้ย และหลงจู๋ตัวเถาก็หนีมาจอดเรืออยู่หน้าโรงหลงจู๋โปด้วย

ในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 5 เวลาเย็นจีนซีได้เห็นหลงจู๋ลั่นทองจับจีนบู๊มาที่โรงน้ำตาลของหลงจู๋โป เอาโซ่ใส่ที่เท้าลั่นกุญแจไว้ที่เสา หลงจู๋ลั่นทองให้จีนซีไปเรียก หลงจู๋ฮี้ หลงจู๋ตัด ขุนพัตลักมาที่โรงน้ำตาลหลงจู๋โป เพื่อให้ช่วยกันจับตัวจีนบู๊ไปส่งเจ้าพระยาพระคลังจะได้มีความดีความชอบ แล้วหลงจู๋ลั่นทองกล่าวว่าอ้ายจีนบู๊จะก่อดลันตายจึงให้เอาไม้ไผ่ซีกกว้าง 1 นิ้ว ยาว 1 คืบ ขวางปากอ้ายจีนบู๊ เอาเชือกผูกศรีษะเพื่อไม่ให้จีนบู๊ร้อง จีนซีเห็นว่าพวกหลงจู๋เอาตัวอ้ายจีนบู๊ไปส่งจะมีความชอบ จีนซีจึงพลอยลงเรือพาอ้ายจีนบู๊มาส่งด้วยที่ได้ปากคลองบางพระ เจ้าพระยาพระคลังเอาตัวจีนบู๊ หลงจู๋ลั่นทองส่งให้จมน้ำไวยวรรณถา เอาจีนซี หลงจู๋ฮี้ หลงจู๋ตัด หลงจู๋โป ขุนพัตลักส่งให้จมน้ำศักดิ์แสนยากร คุมส่งเข้ามาในกรุงเทพฯ

หลังจากจับหัวหน้าสำคัญในเหตุการณ์ครั้งนี้แล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้ให้จับหัวหน้าระดับรองหรือพวกบรรดาพวกยี่เฮี้ยและซาเฮี้ยเพิ่มเติมอีก ได้แก่ จินอะ จินเนา จินเฉา และยังให้ตามล่าตัวจีนอีก 20 กว่าคนที่ยังคงหลบหนีไปได้ นอกจากนี้ก็กล่าวว่า พวกจีนตัวเฮี้ยเหล่านี้แต่ก่อนเป็นพวกซื้อขายฝิ่น เมื่อเกิดเหตุการณ์อันนี้ขึ้น ฝิ่นที่บรรดาตัวเฮี้ยซื้อขายกันก็คงจะถูกโยกย้ายไปซ่อนไว้ เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงให้จมน้ำสรรพพรภักดี หลวงสิทธิ์นายเวรมหาดเล็ก และพระยา

ประจิมกรมการเมือง จับบรรดาจีนมาถามดูว่ารู้เห็นที่ซ่อนฝิ่นไว้ที่ไหน และให้ตามไปขุดเอาฝิ่นนั้นส่งมาให้ได้ การจับพวกตัวเฮี้ยและซาเฮี้ย รวมทั้งการติดตามเอาฝิ่นส่งเข้ามาในกรุงเทพฯ นั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้กำชับให้คณะกรรมการเมืองดำเนินการให้จงได้ โดยให้ทำบัญชีรูปพรรณจีนตัวเฮี้ยทั้งหลายเพื่อออกจับกุม¹¹⁶

รายชื่อหลงจู๊และผู้ก่อการคนสำคัญที่ปรากฏในคำให้การของจำเลย

ให้เหตุการณ์ยังยี่เมืองฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2391 (1848)

หลงจู๊สินทอง	หลงจู๊ฉิม
หลงจู๊โป	หลงจู๊ศุก
หลงจู๊ยม	จีนซี (อดีตหลงจู๊โรงสุรา)
หลงจู๊เล้งเสียง	หลงจู๊ฮั่วกุย
หลงจู๊อะ	หลงจู๊ไลฮี้
หลงจู๊ยี่	หลงจู๊ลิ้มยี่
ขุนพัคลัก (เจ้าของบ่อน)	หลงจู๊ตัด
หลงจู๊ไคจิ่ว (ไขจิ่ว)	หลงจู๊ชี
หลงจู๊เต้ย	หลงจู๊นุกุย
หลงจู๊ตัว	หลงจู๊เป้า (เป้า)
หลงจู๊ตัวมก	
หลงจู๊ตัวเถา	

กองกำลังพวกตัวเฮี้ยที่รวบรวมได้

1. ตัวเฮี้ยจากบางกุ่ม และบางคล้า 1,200 คน (แต่จิว ฮกเกี้ยน ไหลล่า)
2. จีนแคะ 8 โรงงานน้ำตาล ไม้ระบุจำนวน

รวมแล้วพวกยังยี่ทั้งหมดประมาณ 3,000 คน ที่ถูกฆ่าตายจากการปราบปราม

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า อุตสาหกรรมน้ำตาลของไทยเกิดขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อประมาณ พ.ศ. 2353 (1810) การผลิตและการส่งออกน้ำตาลทรายเป็นกิจการที่เฟื่องฟูมากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น น้ำตาลทรายเป็นสินค้าผูกขาดที่รัฐเป็นผู้ส่งออกแต่ผู้เดียวในสมัยรัชกาลที่ 2 แต่ต่อมาในรัชกาลที่ 3 จึงอนุมัติให้เอกชนสามารถร่วมส่งออกได้ด้วย ผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกาผลิตและการค้าน้ำตาลทรายแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มคือ 1. พระมหากษัตริย์

เจ้านาย และเชื้อพระวงศ์ 2. ขุนนางผู้มั่งคั่งในราชสำนักไทย และ 3. พ่อค้าจีนในกลุ่มนี้มีทั้งพ่อค้าใหญ่ที่ได้รับตำแหน่งเจ้าภาชีนายอากรและพ่อค้าเล็ก (บรรดาหลงจู๊ทั้งหลาย) ที่ลงทุนโดยการกู้ยืมเงินจากพ่อค้าใหญ่เจ้าภาชีนายอากรอีกทีหนึ่ง กลุ่มที่ 3 นี้ถือว่าเป็นผู้ประกอบการที่ลงมือทำเองโดยแท้จริง ส่วนกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 จะเป็นผู้ที่ลงทุนโดยอาศัยให้กลุ่มที่ 3 ซึ่งเป็นพ่อค้าชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการแทน

ภายใต้ความร่วมมือของผู้ลงทุนทั้ง 3 กลุ่มนี้ อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายไทยเจริญอย่างยิ่ง อุตสาหกรรมน้ำตาลที่ขยายตัวเกิดจากการเข้ามาของตะวันตกที่ต้องการซื้อน้ำตาลทรายจากโรงงานอุตสาหกรรมชาวจีนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเติบโตของการผลิตและการส่งออกน้ำตาลทรายสร้างรายได้ที่ดีให้กับรัฐ รัฐสามารถสร้างรายได้จากภาษีที่เชื่อมโยง ได้แก่ ภาษีน้ำตาลทราย ภาษีน้ำอ้อย อากรสมปัดสร ภาษีฟืน และภาษีส่งออกน้ำตาลทราย เป็นต้น นอกจากนี้รัฐยังทำหน้าที่ในการส่งออกน้ำตาลทรายเองด้วย ในรัชกาลที่ 2 น้ำตาลทรายถือว่าเป็นสินค้าผูกขาดสำหรับรัฐในการส่งออก ต่อมาในรัชกาลที่ 3 จึงได้ผ่อนผันให้เอกชนสามารถมีส่วนเข้าร่วมในการส่งออกได้บ้าง แต่ต่อมาภายหลังก็กลับมาใช้มาตรการให้น้ำตาลทรายเป็นสินค้าผูกขาดในการส่งออกของรัฐเหมือนเดิม น้ำตาลทรายได้กลายเป็นสินค้าที่สำคัญที่สร้างรายได้ให้แก่อำนาจรัฐ

อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายที่เจริญรุ่งเรืองเกิดภายใต้การผลิตในระบบบงสี แรงงานในอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายถูกว่าจ้างและใช้ชีวิตในเขตว่าจ้าง โดยมีหลงจู๊และชิงเต็ง (หัวหน้าคนงาน) เป็นผู้ควบคุม นอกจากค่าแรงงานที่ได้รับตอบแทนเป็นรูปของค่าจ้างซึ่งอาจจะเป็นรายเดือนหรือรายวันแล้ว คนงานจะได้ที่อยู่อาศัย หุงข้าวกินร่วมกัน และยังได้รับฝิ่นซึ่งหลงจู๊เป็นผู้จัดหามาให้ การที่คนงานเกือบทั้งหมดติดฝิ่นซึ่งในขณะนั้นฝิ่นเป็นสินค้าที่ผิดกฎหมาย ทำให้คนงานไม่ละทิ้งงอสไปง่ายๆ ยอมรับสภาพและการใช้ชีวิตอยู่ภายใต้การควบคุมของหลงจู๊หรือหัวหน้าคนงาน โรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายจัดตั้งโดยแบ่งแยกตามกลุ่มภาษาซึ่งมีทั้งจีนแต้จิ๋ว จีนแคะ ไหล่ และฮกเกี้ยน แรงงานก็จะแบ่งไปตามกลุ่มภาษาดังกล่าว ถ้าหลงจู๊อยู่กลุ่มภาษาใด แรงงานในไร่อ้อยหรือโรงงานก็จะเป็นกลุ่มภาษานั้น ความสัมพันธ์แบบพี่น้องที่เป็นการรวมกลุ่มตามภาษาและใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันนี้เป็นรากฐานความสัมพันธ์แบบบงสี

นอกจากแรงงานมีความสัมพันธ์กันตามแบบระบบบงสีแล้วยังมีระบบอั้งยี่หรือตัวเหี้ยควบคุมอยู่ด้วย หัวหน้าตัวเหี้ยในเมืองฉะเชิงเทราซึ่งเป็นแหล่งผลิตน้ำตาลที่สำคัญของไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นผู้จำหน่ายฝิ่นและลักลอบค้าฝิ่นรายใหญ่ชื่อ หลงจู๊สินทอง หลงจู๊โรงงานน้ำตาลที่เขตฉะเชิงเทราทั้งหมดซึ่งมีมากกว่า 20 โรง ขึ้นอยู่กับหลงจู๊สินทอง นอกจากนี้เจ้าของโรงบ่อน

และหลงจู้โรงสุราก็ขึ้นอยู่กับหลงจู้สิ้นทองด้วยเช่นกัน การที่หลงจู้สิ้นทองสามารถแสดงบทบาทเป็นหัวหน้าใหญ่ในการควบคุมหลงจู้ทั้งหมดที่ควบคุมแรงงานอีกทีหนึ่งไว้ในมือได้ ก็เนื่องจากการเป็นผู้จำหน่ายฝิ่น ฝิ่นนั้นกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการควบคุมแรงงานให้คนงานอยู่กับที่ได้ นอกจาก พื้นฐานความสัมพันธ์แบบพี่น้องตามระบบแซ่และกลุ่มภาษาแล้ว

เหตุการณ์ก่อกบฏของอั้งยี่โรงงานน้ำตาลทรายในจังหวัดฉะเชิงเทราในปี พ.ศ.2391 (1848) เหตุการณ์ครั้งนี้เป็นกบฏของพวกอั้งยี่ที่รุนแรงมากถึงขนาดฆ่าเจ้าเมืองฉะเชิงเทราตายแล้วเข้ายึดเมืองจนรัชกาลที่ 3 ต้องส่งกองทัพเข้าปราบปรามพวกอั้งยี่ภายใต้การนำของหลงจู้สิ้นทอง ปรากฏว่ามีพวกจีนถูกฆ่าตายทั้งสิ้นประมาณ 3,000 คน การเกิดกบฏในครั้งนี้ของพวกอั้งยี่ตามคำให้การของผู้เข้าร่วมแล้วมีเหตุผลทั้งจากการถูกข่มเหงจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เกิดจากไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการตัดสินคดีความของเจ้าหน้าที่ของรัฐ การเรียกรับสินบนของเจ้าหน้าที่ เป็นต้น ความไม่พอใจเจ้าหน้าที่ของรัฐทำให้คนเหล่านี้รวมตัวเป็นอั้งยี่อยู่ภายใต้การนำของหลงจู้สิ้นทอง หลงจู้ใหญ่ที่ไม่พอใจรัฐเนื่องจากปราบปรามการค้าฝิ่นอย่างหนักในสมัยรัชกาลที่ 3 การถูกข่มเหงจากเจ้าหน้าที่รัฐและการห้ามจำหน่ายฝิ่นได้กลายเป็นฉนวนสำคัญที่ทำให้อั้งยี่เมืองฉะเชิงเทราก่อกบฏครั้งใหญ่และถูกปราบจนต้องเสียชีวิตของแรงงานที่เข้าร่วมไปจำนวนมาก

3.4 เหมืองแร่ดีบุก

3.4.1. ระบบกงสีในเหมืองแร่ดีบุก

การทำเหมืองแร่ดีบุกเป็นอาชีพที่สำคัญตั้งแต่ดั้งเดิมของราษฎรภาคใต้ยกเว้นเมืองพัทลุงและสตูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งทะเลตะวันตกและเกาะภูเก็ต การขุดหาแร่ของราษฎรจะทำกันตามผิวดินใกล้แม่น้ำและตามชายฝั่งทะเล ดีบุกที่ขุดหาได้จะขายให้กับชาวต่างชาติซึ่งมีทั้งชาวตะวันตกและชาวจีนและเหลือเก็บไว้เป็นส่วยให้แก่รัฐแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน¹¹⁷ ฟรานซิส ไรท์เป็นพ่อค้าเอกชนชาวอังกฤษได้เข้ามาซื้อดีบุกโดยนำดินปืนมาแลกตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้มีการเปลี่ยนแปลงในการผลิตดีบุก เนื่องด้วยรัฐศุลกียกลางที่กรุงเทพฯ ใช้การปกครองหัวเมืองในภาคใต้ โดยให้เจ้าเมืองมีอำนาจการปกครองและจัดการเศรษฐกิจที่เรียกว่า “ระบบเหมืองเมือง” ในระบบนี้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก รัฐให้อำนาจเจ้าเมืองทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นทั้งนายอากรและนายเหมือง สามารถผูกขาดและมีอำนาจในการทำแร่ในเมืองของตน ถือได้ว่าเจ้าเมืองได้รับสัมปทานในการทำเหมืองแร่จากรัฐ ในทางตรงกันข้ามกับราษฎรกลับถูกจำกัดสิทธิในการขุดหาแร่ในเขตอื่น ต้องขุดแร่เฉพาะในพื้นที่ของตนเอง ในระยะนี้การทำเหมืองแร่จะมีลักษณะเป็นกลุ่มก้อนและใหญ่โตขึ้น เนื่องจากเจ้าเมืองมีทุนมาก เจ้าเมืองได้ใช้ แรงงาน

ราษฎรในการขุดหาแร่ทั้งโดยการเกณฑ์แรงงานที่ไพร่จำต้องมอบให้แก่รัฐ และใช้การว่าจ้างซึ่งได้ค่าตอบแทนในอัตราที่ต่ำหรือบางครั้งก็ได้รับเพียงอาหารเพื่อประทังชีวิตเท่านั้น ผลกำไรที่ได้รับจากการทำเหมืองแร่จะตกอยู่กับเจ้าเมืองทั้งสิ้น¹¹⁸

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ความต้องการดินบุกในตลาดโลกเพิ่มขึ้น ขณะที่แรงงานเกณฑ์ในระบบเดิมจากไพร่ทาส ไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้น และไม่สามารถหารายได้ให้แก่เจ้าเมืองที่ต้องเสียค่าสัมปทานซึ่งต้องส่งมอบให้แก่รัฐบาลในระบบเหมืองได้อย่างเพียงพอ ความจำเป็นที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เจ้าเมืองซึ่งเริ่มต้นจากเมืองภูเก็ตได้ชักชวนชาวจีนที่อยู่เกาะปีนังมาร่วมลงทุนและจัดหาแรงงานมาใช้ในการทำเหมือง รัฐบาลก็เห็นด้วยกับแนวคิดนี้และอนุญาตให้เจ้าเมืองเอาเงินภาษีอากรเป็นทุนให้นายเหมืองยืมปีละ 20,000 บาท ภายใต้นโยบายชักชวนชาวจีนนอกมาทำเหมืองดินบุกนี้ รัฐบาลได้รับผลตอบแทนเป็นอากรดินบุกที่เพิ่มขึ้น ค่าผูกปีแรงงานจีน และภาษีการค้า เป็นต้น¹¹⁹ การทำสนธิสัญญา เบาร์ริงในปี พ.ศ. 2398 (1855) ก็มีผลต่อการค้าดินบุกที่สำคัญคือ การค้าดินบุกกลายเป็นการค้าได้โดยเสรี เอกชนสามารถเข้ามาลงทุนและค้าขายดินบุกได้ สิ่งนี้ทำให้การค้าดินบุกขยายตัวและมีชาวจีนเดินทางเข้ามาทั้งลงทุนและเป็นแรงงานมากขึ้น¹²⁰ อย่างไรก็ตามการอนุญาตให้ทำเหมืองยังคงอยู่ในมือของเจ้าเมือง ซึ่งยังคงใช้ระบบเหมืองในการปกครองอยู่ ปัญหาการขาดแคลนแรงงานนี้เจ้าเมืองได้ร่วมกับเจ้าแก้วหรือนายหน้าจัดหาแรงงานโดยเจ้าเมืองให้ยืมเงินแก่นายหน้าเป็นค่าระวางบรรทุกชาวจีนมาทางเรือ และเป็นความร่วมมือกับนายเหมืองโดยมีนายหน้าหางานเป็นตัวกลางประสาน โดยแบ่งผลประโยชน์แก่กันและกัน คือนายเหมืองได้แรงงานในราคาถูก นายหน้าได้กำไรเป็นตัวเงินจากการหาแรงงานมาเป็นรายหัว และเจ้าเมืองจะได้ผลประโยชน์ในรูปของภาษีอากรต่างๆ เช่น ภาษีฝิ่น ภาษีสุรา อากร บ่อนเบี้ย และการผูกปี เป็นต้น ในปี พ.ศ. 2425 (1882) รัฐบาลได้เลิกระบบเหมืองมาเป็นรัฐบาลจัดเก็บภาษีเองโดยตรง การให้เงินสำรองในการจัดหาแรงงานจึงถูกยกเลิก แต่ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการทำเหมืองแร่ยังคงมีอยู่เสมอซึ่งรัฐบาลโดยข้าหลวงใหญ่ก็ยังคงใช้วิธีการเช่นเดียวกับเจ้าเมือง คือ ออกทุนสำรองให้นายหน้าไปจัดหากรรมกรจีนเข้ามาทำงาน¹²¹

แรงงานจีนที่เข้ามาทำงานในเหมืองแร่ส่วนใหญ่เป็นชาวฮกเกี้ยนมาจากเมืองฮั่นมิง ในระยะเริ่มแรกในสมัยรัชกาลที่ 3 กุ๊ลิที่เข้ามาทำงานในเหมืองแร่ดินบุกภาคใต้แทบทุกคนเดินทางผ่านจากมลายูและปีนัง ไม่มีการนำคนจีนเข้ามาจากเมืองจีนในเหมืองแร่ภาคใต้ของไทยโดยตรง สภาพกุ๊ลิในเหมืองแร่จะมีลักษณะชั่วคราว เมื่อราคาดีบุกตกหรือภาวะค่าครองชีพสูง เช่น เครื่องอุปโภคบริโภค ข้าว ฝิ่น ราคาสูงกุ๊ลิจีนก็จะอพยพไปทำงานในมลายูหรือกลับประเทศจีนไป

อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดการขยายตัวในการทำเหมืองแร่เพิ่มขึ้น สภาพการอพยพของกุลีที่เข้ามาทำเหมืองแร่ในภาคใต้ที่ใช้ในสมัยรัชกาลที่ 4-5 สามารถแบ่งได้เป็น 2 พวกคือ 1. **พวกอิสระ** ที่ต้องโดยสารเรือเดินทางมาเอง ไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือในการอพยพ พวกนี้จะมีอิสระจะไปทำงานกับใครก็ได้ กลุ่มนี้เป็นส่วนใหญ่ของกุลีอพยพ 2. **พวกได้รับอนุเคราะห์หรือพวกตัวสินเชื่อ** (credit-ticket) พวกนี้จะมีคนออกค่าโดยสารให้ก่อนและมีผู้นำพาเข้ามา ซึ่งผู้จะออกค่าโดยสารนี้ก็มีนายจ้างและหัวหน้าเงินหรือบริษัทหาแรงงาน ในกรณีของนายจ้างซึ่งได้แก่นายเหมือง กุลีจะต้องทำงานใช้หนี้แก่นายจ้างจนหมดจึงเป็นอิสระ และถ้าหากเป็นหัวหน้าเงินหรือบริษัทหาแรงงานซึ่งมีการจัดตั้งกันอย่างแพร่หลายเป็นผู้ออกค่าโดยสารให้ เมื่อกุลีเดินทางมาถึงก็จะถูกกักตัวไว้จนกว่าจะมีคนมาจ้างไป การทำธุรกิจการจัดหากุลีนี้สร้างรายได้ให้แก่หัวหน้าเงินและบริษัทหาแรงงานมาก ผู้ที่ทำหน้าที่จัดหาจะเป็นคนที่ในหมู่บ้านในประเทศจีนไว้วงใจ รู้จักมักคุ้นกันดี เมื่อรวบรวมคนได้มากพอสมควรจึงแจ้งให้บริษัทนายหน้าปลายทางจัดหาเรือมารับคนไป นายหน้าจัดหาแรงงานตามหมู่บ้านนี้เรียกว่า “เค่อโถว” นายหน้าพวกนี้มีอำนาจในการทำสัญญาการจ้างกับผู้อพยพทันทีที่ถึงจุดหมายปลายทาง¹²²

กุลีในระบบตัวสินเชื่อ ต้องทำสัญญากับนายจ้างหรือบริษัทจัดหาแรงงานที่พามามีสาระสำคัญดังนี้

1. จะออกค่าโดยสารให้ทั้งเที่ยวไปและกลับ
2. จะให้ค่าจ้างแรงงานตามรายวันที่ทำงาน ถ้าทำตลอดเดือน คิดถัวกันจะได้ค่าจ้างเดือนละ 30-40 เหรียญ
3. นอกจากเงินเดือน นายหน้าจะต้องให้อาหารและที่พักอาศัย
4. ผู้อพยพจะได้เงินล่วงหน้า สำหรับเลี้ยงครอบครัวซึ่งจะต้องทยอยใช้ภายหลังจากได้ค่าแรงงานแล้ว
5. ผู้อพยพต้องสัญญาว่าจะทำงานอยู่ 3 ปี ถ้าหนีหายหรือบิดพลิ้วจะยอมให้ลงโทษทางอาญา¹²³

กุลีจีนที่อพยพเข้ามาทำงานในเหมืองแร่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่กิจการเหมืองแร่ในภูเก็ตรุ่งเรืองเรียกว่า “จีนใหม่” กุลีพวกนี้อพยพตรงมาจากเมืองจีนไม่ได้ผ่านมลายูและปีนัง พวกอพยพแบบอิสระก็จะติดต่อเพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้องที่อพยพเข้ามา ก่อน หรืออาจติดต่อเจ้าเก่าหรือหัวหน้าต้นแซ่เดียวกันเพื่อเป็นหลักประกันว่าจะมีที่อยู่กินที่ทำงานเมื่อเดินทางมาถึง คนเหล่านี้จะมารับกุลีใหม่เมื่อเดินทางมาถึง ในส่วนผู้อพยพแบบผ่านนายหน้าจัดหาแรงงาน เมื่อเดินทางมาถึงก็จะมีนายเหมืองที่ต้องการแรงงานมารับต่อไป โดยนาย

เหมืองจะจ่ายเงินในส่วนค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ใช้ในการเดินทางของกุลี ได้แก่ เงินยืมล่วงหน้าประมาณ 4-6 เหรียญ ค่าเดินทางประมาณ 8 เหรียญ และค่าหัวที่ต้องจ่ายให้แก่หัวหน้าจัดหาแรงงาน¹²⁴ เงินที่ออกให้เหล่านี้นายเหมืองจะหักคืนจากกุลีในภายหลัง

การจัดหาแรงงานโดยผ่านระบบนายหน้าจะมีความสำคัญเมื่อเกิดภาวะขาดแคลนแรงงาน ในระยะที่อยู่ในระบบเหมือง เจ้าเหมืองจะออกทุนให้แก่พวกนายหน้าไปจัดหากุลีเข้ามา โดยหวังผลประโยชน์ในรูปของภาษีอากรต่างๆ จากแรงงานจีนอพยพ ต่อมาเมื่อรัฐบาลเข้ามาเก็บภาษีอากรเองโดยตรง ก็ยังคงใช้ระบบนี้อยู่บ้างแต่ผลประโยชน์ที่ได้รับตอบแทนมาไม่คุ้มค่า จึงต้องเลิกระบบเงินอุดหนุนแก่บริษัทนายหน้าหาแรงงาน รัฐบาลได้ทำตามข้อเสนอของพระยาวิชานุประดิษฐ์ ที่เสนอให้เจ้าภาษีฝิ่นเป็นผู้รับทำหน้าที่ในการจัดหาแรงงานมาให้ตามเหมืองแร่ต่างๆ การจัดหาแรงงานโดยเจ้าภาษีฝิ่นก็ไม่สำเร็จเช่นเดิม เนื่องจากค่าโสหุ้ยในการนำแรงงานมาจากเมืองจีนมายังภูเก็ตโดยตรงราคาแพงมาก รัฐบาลจึงต้องเข้าสนับสนุนให้แก่เรือบรรทุกกุลีนอกเหนือจากการอุดหนุนค่าระวางเรือแล้ว¹²⁵ ระบบการจัดหาแรงงานโดยนำเข้าจากประเทศจีนโดยตรงได้หมดไปเมื่อสิ้นสมัยรัชกาลที่ 5 กุลีที่ทำงานในเหมืองแร่ในระยะหลังเป็นกุลีสอิสระ เดินทางมาตามคำชักชวนของญาติพี่น้อง และเป็นลูกหลานของกุลีในภาคใต้เอง

ตารางที่ 3.2 จำนวนชาวจีนในภาคใต้

พ.ศ.	จำนวนชาวจีน
2397	202,506
2407	540,000
2413	342,000
2421	236,250
2423	390,150
2428	202,500
2433	405,000
2435	202,500
2436	69,560
2437	121,500
2443	55,000-81,000
2447	51,850
2450	189,000
2453	63,045
2454	162,000
2455	540,000
2458	135,000
2459	202,500
2462	380,000
2464	381,030
2472	536,690

ที่มา : พรหมณี อวนสกุล “กิจการเหมืองแร่ดิบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 166.

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในเหมืองแร่ ในปี พ.ศ.2433 (1890) มีชาวจีนในภาคใต้ทั้งหมด 405,000 คน เป็นแรงงานในเหมืองแร่ดิบที่เกิดขึ้น 8,984 คน และในปี พ.ศ. 2464 (1921) มีชาวจีนในภาคใต้ 381,000 คน เป็นแรงงานในเหมืองแร่ที่เกิดขึ้น 16,000 คน กุหลาบที่อพยพมาทำงานในเหมืองแร่ส่วนใหญ่เป็นโสด และจะทำงานกับนายเหมืองที่เป็นจีนด้วยกัน กินอยู่เสรีภายใต้ระบบกงสี แรงงานในระบบกงสีหมายถึง ชีวิตของกุหลาบที่ใช้ในเหมือง

หนึ่งๆ ซึ่งจะเป็นทั้งแหล่งชุดแร่ ที่ทำการ บ้านพักอาศัยของนายเหมืองและลูกจ้าง รวมทั้งร้านค้า เครื่องอุปโภคบริโภค โรงฝึน ในระบบนี้กุลีจะได้รับค่าจ้างตอบแทนแรงงาน โดยพวกกุลีอิสระจะได้ ค่าจ้างเดือนละ 30-40 เหรียญมาเลย์ ส่วนพวกกุลีในระบบสัญญาและสินเชื่อก็จะต้องทำงานเป็นเวลา 1-3 ปี โดยไม่ได้เงินเดือน ทั้งนี้เพื่อหักใช้ค่าเดินทางจนกว่าจะครบจึงเป็นอิสระได้ นายเหมืองจะจ่ายเงินเดือน 6 เดือนต่อครั้งหลังจากที่ขายแร่ได้ แต่บางครั้งการทำเหมืองขาดทุน นายเหมืองอาจจ่าย ค่าแรงให้เพียงครึ่งหนึ่งหรือหนึ่งในสี่ส่วนหรืออาจไม่จ่ายเลย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิด การทะเลาะวิวาทกัน อย่างไรก็ตามในระหว่างนั้นกุลีจะได้ที่พักและอาหาร แต่ต้องจ่ายค่าเสื้อผ้า ฝึน และสิ่งอื่นๆ ¹²⁶

ในกงสีโดยปกติกุลีจะทำงานวันละ 10 ชั่วโมงทุกวัน ปีหนึ่งมีวันหยุด 7 วัน ตามนักขัตฤกษ์ ของชาวจีน ได้แก่ ตรุษจีน ไหว้เจ้า ในกรณีเจ็บป่วยสามารถหยุดได้มากที่สุด 30 วัน ¹²⁷) ภายใน กงสีหนึ่งๆ มีกุลีเป็นร้อยคน นายเหมืองจะมีฐานะเป็นเจ้ากงสีมีอำนาจและบารมีมาก สามารถ เขียนตีกุลีได้หากเห็นว่ากุลีเกียจคร้าน นายเหมืองมักจะมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับเจ้าเมืองมาก ผู้ที่เป็นนายเหมืองส่วนมากจะเป็นหัวหน้าตั้นแซ่และหัวหน้าสมาคมลับ เมื่อแรงงานเดินทางเข้ามา ก็จะต้องสมัครเป็นสมาชิกในสมาคมลับเหล่านี้ เพื่อจะขอความคุ้มครองและได้รับความช่วยเหลือ ภายในกงสินายเหมืองซึ่งเป็นหัวหน้ากงสีจะจัดระเบียบการปกครองกุลีของตนขึ้นมา การปกครอง ภายในกงสีจะเป็นอิสระจากอำนาจรัฐ ¹²⁸ กุลีเป็นฐานแห่งความมั่งคั่งของนายเหมือง วิธีการที่ นายเหมืองใช้โดยจัดตั้งสมาคมลับขึ้นภายในกงสีเพื่อควบคุมให้กุลีอยู่ในระเบียบแบบแผน ที่ นายเหมืองสร้างขึ้นทั้งนี้ก็เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของนายเหมือง

การจัดหาฝึน บ่อนเบี้ย สุราไว้ในกงสีเป็นอีกวิธีหนึ่งที่นายเหมืองใช้เพื่อล่อให้กุลียินยอมใช้ ชีวิตในกงสี และมอบผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้แรงงานของตนกลับคืนให้แก่นายเหมือง ฝึน เป็นสิ่งจำเป็นของกุลีในกงสี กุลีจะเสพฝึนเพื่อให้มีกำลังในการทำงาน นายเหมืองจะซื้อฝึนจาก นายอากรฝึนในราคาถูกเพื่อให้กุลีได้เสพ ราคาฝึนที่จำหน่ายในกงสีจะต้องไม่แพงเกินไป เพราะ มิฉะนั้นกุลีจะไม่อยู่ในกงสีแต่จะอพยพไปอยู่ที่มาลาโยที่ราคาฝึนถูกกว่า รัฐบาลจำเป็นต้องลด ราคาฝึนถูกลงให้ใกล้เคียงกับราคาที่จำหน่ายในมาลาโย รายได้จากการจำหน่ายฝึนให้กุลีใน เหมืองแร่เหล่านี้ เป็นทั้งผลประโยชน์ของเจ้าของเหมือง นายอากรฝึน และรัฐบาล ในมณฑลภูเก็ต เคยขายฝึนได้เดือนละ 3,000 ตำลึง หักค่าซื้อฝึนและค่าใช้สอยแล้วได้กำไรปีหนึ่งถึง 790,000 บาท ¹²⁹ **บ่อนเบี้ยและสุรา** เป็นสิ่งที่นายเหมืองจัดให้กุลีได้ใช้พักผ่อนอย่างเพียงพอเช่นกัน อบายมุขเหล่านี้เป็นพันธุนาการที่ทำให้กุลีต้องใช้ชีวิตในกงสี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงชีวิตกุลีในกงสีไว้ดังนี้ ¹³⁰

“มูลเหตุเกิดแต่พวกเหมืองคิดหาผลประโยชน์เอาเปรียบกุลีด้วยอุบายต่างๆ เกิดขึ้นในเขตแดนอังกฤษก่อน แต่จะเล่าเฉพาะที่เกิดในเมืองไทยคือ นายเหมืองรับผูกขาดขายฝิ่น สุรา ตั้งบ่อนเบี้ยในตำบลที่ตั้งเหมืองของตน นอกจากนั้นตลาดที่ขายของกินและเครื่องใช้ต่างๆ ที่ตำบลนั้นก็ก็เป็นของนายเหมืองตั้งขาย เอากำไรอีกชั้นหนึ่ง เหมืองมักตั้งอยู่ใกล้บ้านเมือง พวกกุลีที่อยู่ประจำเหมืองเหมืองละหลายร้อยต้องทำงานหนักตลอดวัน เมื่อถึงเวลาสิ้นงานอยากหย่อนใจให้สนุกสนานก็มักพากันหันมาเล่นบ่อนเบี้ยและสุบฝิ่น กินสุรา หรือซื้อของที่ร้านของนายเหมือง ที่ไม่รู้คิดจริงๆ ก็ใช้เงินค่าจ้างล่วงหน้า เป็นลูกหนี้นายเหมืองกลายเป็นคนอนาถถูกกดขี่ใช้สอย ถูกเร่งเงินได้รับความเดือดร้อน”

ระบบความสัมพันธ์ทางผลประโยชน์ระหว่างนายเหมืองกับกุลีภายในกสิที่ใช้ในเมืองแควจากการค้นคว้าของนวลศรี พงศ์ภัทรวัด เรื่องเกี่ยวกับเหมืองแร่ดีบุกที่ภูเก็ต พบว่ามี 4 ระบบด้วยกัน แล้วแต่กสิไหนจะใช้แบบใดมีดังนี้

1. **ระบบโจปุน** นายเหมืองออกเงินสำรองค่าใช้จ่ายต่างๆ ให้กับลูกจ้างไปก่อน ยกเว้นค่าข้าว ยาฝิ่น ยาแดง กุลีต้องซื้อเอง เงินที่นายเหมืองทดรองจ่ายนี้เป็นจำนวน 90 เซนต์ คิดเป็น 1 เหรียญ เมื่อชุดแร่ได้แล้วต้องนำแร่ไปถลุงที่โรงของนายเหมืองโดยเสียค่าเช่าคลังละ 30 เหรียญ เนื้อดีบุกที่ถลุงได้ต้องแบ่งส่วนให้นายเหมือง 59 ส่วน ลูกจ้างได้ 41 ส่วน ถ้าเนื้อแร่ดีบุกนายเหมืองจะได้รับส่วนแบ่งมากขึ้น แต่ถ้าแร่ไม่ดีลูกจ้างจะได้เพิ่มขึ้น เมื่อได้ค่าดีบุกมานายเหมืองจะหักเงินที่ ทดรองให้ลูกจ้าง ส่วนที่เหลือเป็นของลูกจ้าง

2. **ระบบโจเทอ** เป็นระบบที่ลูกจ้างชุดแร่ได้เท่าไรก็นำมาขายให้นายเหมืองกำหนด 28 ชั่งจีน ต่อ 1 เหรียญ 30 เซนต์ นายเหมืองเป็นผู้ถลุงและขายแร่เอง

3. **ระบบฮั่น** “ฮั่น” เป็นภาษามลายู แปลว่า แบ่งปันหรือหุ้นส่วน ระบบนี้ถือว่าลูกจ้างมีหุ้นส่วนกับนายเหมือง ซึ่งจะมีหัวหน้ากลุ่มลูกจ้างคนหนึ่ง ภาษาจีนฮกเกี้ยนเรียกว่า “จงฮุน” หัวหน้าลูกจ้างมีสิทธิถือหุ้น 2-3 หุ้น ขณะที่ลูกจ้างถือคนละ 1 หุ้น ลูกจ้างในระบบนี้ไม่ได้รับค่าจ้างตายตัว แต่จะได้รับผลกำไรตามหุ้นส่วนของตน ระบบฮั่นนี้นายเหมืองใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาทเรื่องแร่ที่ขุดได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของแร่และอุปกรณ์ในการขุดแร่ที่นายเหมืองจัดให้ ถ้าได้แร่มากการปันผลก็จะมีมากเป็นลำดับ วิธีการแบ่งปันระบบหุ้นส่วนนี้เป็นการสร้างความกระตือรือร้นในการหาแหล่งแร่ของลูกจ้าง ระบบนี้กุลีจะพอใจมากเพราะสามารถเริ่ม

ตันโดยไม่มีทุนเลย ถ้าเหมืองล่่มก็ยังมีอาหารและที่พักในกงสี และถ้าหากโชคดีได้กำไรมากก็สะสมทุนเลื่อนจากลูกจ้างเป็นนายเหมืองได้ ซึ่งส่วนใหญ่หัวหน้าลูกจ้างจะเลื่อนฐานะเป็นนายเหมืองใหญ่ในเวลาต่อมา และพวกนี้จะมีอิทธิพลในหมู่ลูกจ้าง ทำให้เกิดผลเสียในการเมืองการปกครองต่อมา

4. ระบบทรัด (truck system) ระบบนี้มาจากคำในภาษาฝรั่งเศสว่า “troc” แปลว่า แลกสิ่งของโดยไม่ใช้เงิน ระบบนี้ให้ประโยชน์แก่นายเหมืองฝ่ายเดียว นายเหมืองจ่ายเงินเดือนในรูปแบบสินค้าและบริการทั้งหมดหรือบางส่วน แทนเงินค่าจ้าง สินค้าที่นายเหมืองนำมาบริการแก่กุลีจะมีราคาสูงกว่าในท้องตลาด ระบบนี้ทำให้อกุลีต้องทำงานกับนายเหมืองตลอดไป นายเหมืองยังควบคุมค่าใช้จ่ายของกุลีโดยการรับเหมาภาษีในเขตเหมืองแร่ของตัวเอง และยังมีรายได้จากบ่อนพนันและภาษีฝิ่น สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับกุลี นายเหมืองยังจัดโรงรับจำนำไว้บริการภายในโรงสี เมื่อกุลีเล่นการพนันจนหมดตัวก็นำสิ่งของมาจำนำ ระบบนี้ทำให้อกุลีต้องติดหนี้สินกับนายเหมือง หหมดโอกาสที่จะเลื่อนฐานะของตน¹³¹

ในปี พ.ศ. 2433 (1890) จำนวนเหมืองแร่ในภูเก็ตมีทั้งหมด 131 เหมือง เป็นเหมืองขนาดใหญ่ 62 แห่ง เหมืองขนาดเล็ก 69 แห่ง ในเหมืองขนาดเล็กต้องใช้เงินลงทุนประมาณ 4,272 เหรียญมาเลย์ เงินจำนวนนี้ถูกแบ่งเป็นค่าอาคารร้อยละ 30 ค่าวางท่อระบายน้ำร้อยละ 15 ค่าเครื่องมือหลอมแร่ร้อยละ 12 ค่าแรงงานกุลีร้อยละ 43 จำนวนกุลีที่จ้างทำงานประมาณ 60 คน¹³² ในเหมืองแร่ขนาดใหญ่ต้องใช้กุลีไม่ต่ำกว่า 1,000 คน เช่น เหมืองของหลวงจีนบำรุงประเทศ ที่ทุ่งคา ในปี พ.ศ. 2437 (1894) ระบุว่าใช้คนงานไม่ต่ำกว่า 1,000 คน¹³³ การลงทุนส่วนใหญ่จะอยู่ที่ค่าจ้างกุลีจำนวนสัดส่วนการใช้จ่ายค่าจ้างที่มากนัก นายเหมืองได้ใช้วิธีการต่างๆ ในการดึงเงินกลับคืนทั้งการให้กู้ยืมเงิน การจำหน่ายฝิ่น ตั้งโรงบ่อนการพนัน โรงรับจำนำ การจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค รวมทั้งการจัดตั้งกิจการโพยก๊วน คือ การรับฝากเงินพร้อมจดหมายส่งไปให้ญาติพี่น้องที่เมืองจีน ร้านโพยก๊วนของเจ้าของเหมืองนี้เป็นช่องทางสำคัญในการหมุนเวียนเงินของนายเหมือง กุลีที่มาทำงานในเหมืองส่วนใหญ่มาจากคนในท้องถิ่นเดียวกับ นายเหมือง นับถือกันเหมือนญาติ นายเหมืองจะได้รับความไว้วางใจจากกุลีมาก ดังนั้นกุลีจึงใช้กิจการโพยก๊วนของนายเหมืองของตน¹³⁴

ระบบกงสีแรงงานในเหมืองแร่ดีบุกที่ภาคใต้มิใช่เป็นเพียงระบบการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างกุลีนายเหมืองเท่านั้น ในระบบกงสียังมีความสัมพันธ์แบบสมาคมลับเข้ามาด้วย กุลีในเหมืองแรมักจะทำงานอยู่กับนายเหมืองที่มาจากต้นแซ่เดียวกัน อพยพมาจากภูมิภาคเดียวกัน หรือเป็นจีนกลุ่มภาษาเดียวกัน ถึงแม้ว่าจะได้รับค่าแรงต่ำกว่าการทำงานให้กับนายเหมืองชาว

ตะวันตกถึงร้อยละ 10-20 ก็ตาม นายเหมืองส่วนมากจะเป็นหัวหน้าตันแซ่และหัวหน้าสมาคมลับด้วย กุ๊ลิทั้งหมดที่เดินทางมายังเกาะภูเก็ตก็จะสมัครเข้าเป็นสมาชิกในสมาคมลับ ความจำเป็นของนายเหมืองที่ต้องจัดตั้งสมาคมลับขึ้นมาก็เพื่อควบคุมแรงงานให้อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของตน กุ๊ลิเป็นแหล่งผลประโยชน์ที่สำคัญของนายเหมือง ดังนั้นจึงต้องควบคุมให้อยู่ในอำนาจของตนให้ได้ กุ๊ลิยังมีบทบาทในการช่วยคุ้มครองและพิทักษ์ผลประโยชน์ต่างๆ ของนายเหมืองด้วย การที่กุ๊ลิเห็นความจำเป็นที่เข้าเป็นสมาชิกของสมาคมลับ เนื่องจากกุ๊ลิพวกนี้เดินทางมาอย่างโดดเดี่ยว ใช้ชีวิตอยู่ในกองสีของนายเหมืองที่ห่างไกลชุมชน กุ๊ลิไม่มีทางเลือกที่จะต้องเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมลับของนายเหมือง เพื่อขอความคุ้มครองและการช่วยเหลือโดยแลกเปลี่ยนกับความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีที่จะมอบให้แก่นายเหมืองหัวหน้าสมาคมลับ กองสีเหมืองแร่แต่ละแห่งจะเป็นอิสระจากอำนาจรัฐ กฎระเบียบภายในกองสี นายเหมืองจะเป็นผู้ตั้งขึ้นมาเอง และมีบทลงโทษของตัวเองด้วย อำนาจและอิทธิพลของนายเหมืองในการควบคุมกุ๊ลิ ทำให้รัฐจำเป็นต้องควบคุมกุ๊ลิผ่านระบบหัวหน้าตันแซ่ ซึ่งเป็นระบบที่รัฐใช้ในการให้ชาวจีนควบคุมกันเองภายใต้นโยบายเลี่ยนอั้งยี่ นายเหมืองหัวหน้ากองสีได้รับแต่งตั้งให้เป็นตำแหน่งนายอำเภอจีนและปลัดจีนหลายคน¹³⁵

กุ๊ลิมิใช่เป็นแหล่งผลประโยชน์ของนายเหมืองเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งผลประโยชน์ที่สำคัญของรัฐไทยด้วย รัฐบาลไทยสนับสนุนให้มีการนำกุ๊ลิเข้ามาทำงานในเหมืองแร่ โดยคาดหวังผลจากภาษีการผลิตที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังเก็บภาษีจากค่าผ่านด่านเข้าเมือง กุ๊ลิที่เดินทางมาถึงเกาะภูเก็ตจะถูกกักอยู่ที่ด่านหน้าเมืองภูเก็ต เพื่อตรวจรักษา ถ้าคนใดเป็นโรคก็ให้พักรักษา ถ้าคนใดไม่เป็นโรคก็จะให้ไถ่ถอน อาน้ำ เปลี่ยนเสื้อผ้าแล้วจึงอนุญาตให้เข้าเมืองได้ กุ๊ลิจะต้องเสียค่าตรวจคนละ 1 เหรียญ 25 เซนต์ โดยคิดเป็นค่าที่พัก 1 เหรียญ และค่าตรวจ 25 เซนต์¹³⁶ นอกจากนี้รัฐยังได้เงินจากค่าผูกปี ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย 3 ปี จะต้องถูกเกณฑ์แรงงาน 1 เดือนหรือเสียเงินทดแทนคนละ 1 ตำลึง (4 บาท) รวมทั้งจะต้องเสียค่าดินสอ กระดาษ เป็นค่าเบี้ยเลี้ยงแก่พนักงานอีก 1 สลึง ในปี พ.ศ. 2434 (1891) รัฐบาลได้ขึ้นค่าธรรมเนียมเป็น 24 อัฐ เท่ากับ 1 สลึงกับ 8 อัฐ สำหรับคนจีนที่ไม่ต้องการผูกปีที่ซื้อเมียจะต้องเสียเงิน 6 บาท 2 อัฐ โดยจะได้รับแต่ใบฎีกาหรือตั๋วสำคัญสำหรับตัวเหมือนกับเงินผูกปีทุกคน เนื่องจากเงินกุ๊ลิที่เข้ามาทำงานในเหมืองแรมีมากและมักจะหลบหนีจากการต้องเสียค่าผูกปี รายได้ของรัฐจึงเก็บได้ไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง รัฐบาลจึงคิดหาทางเก็บเงินผูกปีจากก่อนผืน โดยเพิ่มราคาก่อนละ 92 เซนต์ หรือเพิ่มอีกหีบละ 37 เหรียญ เจ้าพนักงานจะเก็บเงินผืนจากเงินที่มารับก่อนนำผืนไปจำหน่าย¹³⁷ วิธีการนี้ทำให้รัฐสามารถเก็บรายได้จากการผูกปีได้เต็มที่ และสิ่งที่รัฐได้รับผลประโยชน์จากกุ๊ลิคือรายได้จากภาษี

ผืนที่เพิ่มมากขึ้น กุสึในเหมืองแร่สูบผืนกันทุกคนรวมทั้งจากอากรสุราด้วย งานวิจัยของพรณี อวนสกุล ได้กล่าวว่ามีผู้คำนวณไว้ในปี พ.ศ. 2434 (1891) คนจีนหนึ่งคนต้องเสียภาษีให้รัฐไม่ต่ำกว่าปีละ 40 บาท คนจีนในภาคใต้มีจำนวน 100,000 – 200,000 คน ดังนั้นรัฐจะมีรายได้จากคนจีนถึงปีละ 4-8 ล้านบาท¹³⁸

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าทั้งรัฐและนายเหมืองได้รับประโยชน์จากกุสึในเหมืองแร่อย่างมาก การปกครองกุสึจีนในเหมืองแร่ของรัฐใช้ระบบให้ “หัวหน้าแซ่” เป็นผู้ปกครอง หัวหน้าแซ่เหล่านั้นก็เป็นทั้งนายเหมืองและหัวหน้าสมาคมลับด้วย นโยบายดังกล่าวนี้เรียกว่า นโยบายเลี้ยงอั้งยี่ ซึ่งสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ทรงนำแบบอย่างระบบกักตันจีน และ ระบบกังจู ซึ่งอังกฤษใช้ปกครองในหัวเมืองมลายูมาใช้ที่ภูเก็ตก่อนและต่อมาจึงนำมาใช้ที่กรุงเทพฯ¹³⁹ หัวหน้าตันแซ่ในเหมืองแร่ภาคใต้แบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายตามสังกัดในสมาคมลับซึ่งมีอยู่ 2 ฝ่ายที่สำคัญคือ ฝ่าย**ปุ่นเถ่ากงสี**และ**ยี่หินกงสี** นอกจากการแต่งตั้งหัวหน้าตันแซ่ให้ปกครองกันเองแล้ว รัฐบาลยังแต่งตั้งหัวหน้าตันแซ่เหล่านั้นเป็นนายอำเภอจีนและปลัดจีนด้วย ผู้ที่ดำรงตำแหน่งนี้จะเป็นชาวจีนซึ่งเป็นที่ยอมรับความเป็นผู้นำในชุมชนนั้นๆ และดูจากฐานะทางเศรษฐกิจ ระบบนี้ถูกนำมาใช้นับตั้งแต่มีการก่อการจลาจลครั้งใหญ่ที่ภูเก็ตในปี พ.ศ. 2410 (1867) ถึงการปฏิรูปการปกครองของประเทศในปี พ.ศ. 2436 (1893)¹⁴⁰

3.4.2. การต่อสู้ของแรงงานในเหมืองแร่ดีบุก

กรรมกรในเหมืองแร่ดีบุกเกือบทุกคนต้องเข้าสังกัดอยู่ในกองสีอั้งยี่ด้วย สมาคมลับอั้งยี่ในภาคใต้คาดว่าอาจจะก่อตั้งที่เกาะภูเก็ตในสมัยรัชกาลที่ 2¹⁴¹ สมาคมลับอั้งยี่จัดตั้งขึ้นโดยมีสายสัมพันธ์กับสมาคมลับในดินแดนมาลายูเขตเมืองขึ้นของอังกฤษ ซึ่งประมาณว่าสมาคมลับแห่งแรกจัดตั้งขึ้นที่ปีนังในปี พ.ศ. 2342 (1799) หลังจากอังกฤษจัดตั้งปีนังแล้ว 13 ปี ชาวจีนได้อพยพมายังดินแดนปีนังมีมากเช่นเดียวกับที่ภูเก็ต และชาวราก สาเหตุของการอพยพก็เนื่องจากกบฏไต้เผงและการก่อความไม่สงบต่างๆ ในดินแดนภาคใต้ของจีน ความอดอยาก การค่อยๆ พังทลายของกฎระเบียบทางสังคมอันเนื่องมาจากความเสื่อมของราชวงศ์แมนจูและผลกระทบจากเทคโนโลยีใหม่ที่มาจากดินแดนตะวันตก สมาคมลับที่เกาะปีนังในช่วงแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 มี 5 กองสีที่สำคัญคือ ยี่หิน ไห่ซัน โฮเซง หัวเซิน และตั้งแป๊ะ (หรือปุ่นเถ่ากง) กรรมกรเหมืองแร่จะต้องสังกัดกองสีใดกองสีหนึ่ง สมาคมลับที่จัดตั้งในอาณานิคมนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อรวบรวมกลุ่มปกครองตนเอง และต่อต้านอำนาจการปกครองของอังกฤษ สมาคมลับเหล่านี้มักมีการ

แข่งขันทางผลประโยชน์และนำไปสู่ความขัดแย้งกันเป็นประจำ¹⁴² และก็ไม่ได้แสดงอุดมการณ์ในการต่อต้านกับราชวงศ์แมนจู ฟินฟูราชวงศ์หมิง เช่นสมาคมลับในประเทศจีน¹⁴³

การจัดตั้งสมาคมลับในภาคใต้ของไทยเกิดจากการชักชวนของสมาคมลับที่อยู่ในปีนัง สมาคมลับในภาคใต้ของไทยมี 3 กงสี โดยระยะแรกมีเพียง 2 กงสีใหญ่คือ ยี่หีน และ ปุ่นเถ่าก้ง ต่อมาในปี พ.ศ. 2424 (1881) ที่เมืองตะกั่วป่าพวกอั้งยี่ยี่หีนเกิดวิวาทกันเอง สมาชิกพวกหนึ่งจึงแยกตัวออกไปตั้งเป็นกลุ่มโฮเซง กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่เล็กสุด¹⁴⁴ สมาคมลับทั้ง 3 นี้ได้ขยายตัวไปตามแหล่งต่างๆ ที่มีการขุดเหมืองแร่ในภาคใต้ อั้งยี่ต่างเมืองจะอยู่ร่วมในสหพันธ์เดียวกันและจะมีความสัมพันธ์ช่วยเหลือกันอย่างแน่นแฟ้น มีการติดต่อไปมาหาสู่กันเสมอ คอยเอาใจใส่ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำแก่กันและกันอยู่บ่อยๆ บางครั้งช่วยกันวางแผนต่อเหตุร้ายต่างๆ ขึ้น เช่นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่เมืองระนองและเมืองตะกั่วป่าในปลายปี พ.ศ. 2418 (1875) กงสีทั้ง 2 วิวาทกัน กงสี ปุ่นเถ่าก้งเป็นฝ่ายแพ้ จึงได้ขอความช่วยเหลือไปยังกงสีปุ่นเถ่าก้งที่ภูเก็ต ทางฝ่ายกงสีที่ภูเก็ตเห็นว่ายังไม่สมควรส่งกำลัง เสบียงและอาวุธมาช่วย แต่ได้แนะนำให้กงสีปุ่นเถ่าก้งที่ระนองและตะกั่วป่าไปร้องทุกข์ต่อเจ้าเมืองแทน¹⁴⁵ การช่วยเหลือกันของกงสีเดียวกันระหว่างเมืองจะกล่าวในรายละเอียดในคดีการฆ่าพระอิศราธิไชยเจ้าเมืองกระบี่

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาคมลับที่ปีนังและภาคใต้ของไทยจะมีลักษณะต่างฝ่ายดำเนินการในยามปกติ แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเกิดเหตุร้ายต้องมีการช่วยเหลือกัน เช่น ในปี พ.ศ. 2410 (1867) พวกยี่หีนและปุ่นเถ่าก้งที่เกาะปีนังยกพวกตีกันทั้งสองฝ่ายรวมคนได้ประมาณ 35,500 คน เข้าตีกันเป็นเวลา 10 วัน ปรากฏว่ากงสีทั้ง 2 ฝ่ายที่อยู่เกาะภูเก็ตต่างยกกำลังไปช่วยสมัคพรรคพวกของตน และในปี พ.ศ. 2424 (1881) พวกยี่หีนและโฮเซงที่ตะกั่วป่ายกพวกตีกัน แต่ทางรัฐบาลสามารถระงับเหตุและนำทั้ง 2 ฝ่ายมาไกล่เกลี่ยความวิวาท ปรากฏว่าหัวหน้าสมาคมยี่หีนและโฮเซงที่ปีนัง คอยให้คำแนะนำแก่พรรคพวกของตนที่ตะกั่วป่าจนคดีเสร็จสิ้น¹⁴⁶

เนื่องจากกรรมกรต้องสังกัดอยู่ในกงสีแรงงานและกงสีที่เป็นสมาคมลับซึ่งเป็นองค์กรจัดตั้งที่ทับซ้อนกัน การเคลื่อนไหวต่อสู้ของกรรมกรก็ต้องต่อสู้เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของกงสี เช่น ในปี พ.ศ. 2410 (1867) กงสี 2 กงสีใหญ่ในภูเก็ตต่อสู้กัน กงสียี่หีนมีสมาชิกประมาณ 3,500 คน กงสีปุ่นเถ่าก้งมีสมาชิกประมาณ 4,000 คน พวกอั้งยี่ออกมารบกันกลางเมืองภูเก็ต เนื่องจากแย่งชิงสายน้ำลำแรตึนุก เจ้าเมืองภูเก็ตไม่สามารถปราบปรามได้เพราะไม่มีกำลังพอ ทางกรุงเทพฯ ต้องส่งกองทัพไปช่วยระงับเหตุ และเป็นต้นเหตุที่ทางรัฐบาลไทยนำนโยบายเลี้ยงอั้งยี่อย่างชาวอังกฤษมาใช้ โดยให้ปกครองโดยระบบหัวหน้าตันแซ¹⁴⁷ การต่อสู้ครั้งนี้ก็เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของกงสีแต่ละฝ่าย ซึ่งเป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน

ในปี พ.ศ. 2419 (1876) ได้มีการจลาจลของพวกกรรมกรที่เมืองระนองและภูเก็ต การก่อการจลาจลครั้งนี้ของพวกกรรมกรเนื่องจากแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจที่ไม่อาจอดทนต่อการเอารัดเอาเปรียบของนายเหมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ เหตุการณ์ครั้งนี้ถือว่าเป็นการต่อสู้เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนเองอย่างชัดเจน ไม่ใช่ของนายเหมืองซึ่งเป็นหัวหน้ากบฏเหมือนเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2410 (1867) การก่อการจลาจลของกรรมกรเหมืองแร่ที่เมืองระนองและเมืองภูเก็ตมีความสัมพันธ์กัน เหตุการณ์เริ่มต้นนั้นเริ่มจากที่เมืองระนองก่อน ในปี พ.ศ. 2419 (1876) ราคาดีบุกตกต่ำมาก นายเหมืองไม่มีเงินพอจ่ายค่าจ้างให้แก่กรรมกร รัฐบาลได้พยายามช่วยแก้ปัญหาการไม่มีเงินทุนหมุนเวียนของนายเหมือง โดยการอนุมัติให้เจ้าเมืองเอาเงินภาษีของหลวงมาให้นายเหมืองกู้ยืมก่อน พระยารัตนเศรษฐีเจ้าเมืองระนองก็นำเงินมาให้นายเหมืองกู้ยืม เมื่อถึงวันตรุษจีนซึ่งเป็นวันที่นายเหมืองต้องจ่ายค่าแรงให้กรรมกรเหมืองแร่ แต่ปรากฏว่านายเหมืองจ่ายให้เพียงครึ่งเดียว ทำให้กรรมกรพากันโกรธแค้นมาก จึงเกิดการทุบตีนายเหมืองแล้วหนีไป นายเหมืองได้แจ้งเรื่องราวให้เจ้าเมืองระนองทราบเพื่อตามจับกรรมกรกลับคืนมา กรรมกรพวกนี้ยังเป็นหนี้ ติดเงินโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวง กรรมกรจากเหมืองใหญ่เหล่านี้มีคนประมาณ 300-400 คน ได้ฝ่าด่านของเมืองระนองและกลายเป็นการจลาจล สู้รบกับด่านของเจ้าเมือง बादเจ็บ และล้มตายทั้ง 2 ฝ่าย การจลาจลของกรรมกรเหมืองแร่ใหญ่แห่งเดียวได้ขยายไปสู่กรรมกรทุกเหมือง วันต่อมากรรมกรเหมืองแร่ได้รวมตัวกันได้ 500-600 คน ไล่ฟันคนไทยล้มตายเป็นจำนวนมากในตลาด และยังฆ่าพวกเจ้าหน้าที่ของรัฐ นอกจากนี้ยังเอาไฟเผาเรือนราษฎร ราษฎรต้องหลบหนีไปซ่อนตัวอยู่ตามป่า พวกจีนเข้าปล้นเสบียงอาหารในฉางเมืองระนอง ต่อจากนั้นก็เอาเรือของชาวบ้านและเรือของพระยารัตนเศรษฐี เจ้าเมืองระนอง 9-10 ลำ พากันหลบหนีไปอยู่ที่เมืองตะกั่วป่า และเมืองภูเก็ต ประมาณ 300-500 คน และยังพากันเดินทางหนีไปทางหลังสวนอีก 300-400 คน กรรมกรเหมืองแร่ที่เมืองระนองมีทั้งหมด 3,000 คนเศษ แต่ที่ก่อการจลาจลในครั้งนี้มี 2,000 คน¹⁴⁸ กรรมกรที่หนีมาเมืองภูเก็ตเป็นพวกป่วนเถาแกง ได้อพยพไปอยู่ตามเหมืองแร่ตามที่ต่างๆ ของกงสีเดียวกัน

สำหรับที่เมืองภูเก็ตในระยะเดียวกับที่เกิดเหตุการณ์ที่เมืองระนอง สมเด็จพระเจ้าพระยาพระมหาศรีสุริยวงศ์ให้เรือสยามมกุฎไชยชิตไปรับเงินภาษีจากหัวเมืองเข้ามาส่งที่กรุงเทพฯ เรือดังกล่าวได้ไปรับเงินภาษีจากเมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง พังงา และมาจอดพักที่เมืองภูเก็ตก็ได้รับข่าวเรื่องเมืองระนองกรรมกรเหมืองแร่ก่อจลาจล เจ้าหมื่นเสมอใจราชข้าหลวงจึงให้เรือสยามมกุฎไชยชิต คอยรับฟังข่าวก่อน พวกกลาสีเรือลำดังกล่าว 2 คน ได้ลงจากเรือเข้าไปในตลาดเพื่อซื้อสินค้าก็ถูกพวกชาวจีนตีทำร้ายหลายแห่ง เจ้าหมื่นเสมอใจราชจึงให้คนออกไปสืบจับจีนที่ตี

กลาสีมาลงโทษ ได้เงินมา 2 คน คุ่มขังไว้ พวกจีนคนอื่นๆ โกรธแค้นมากจึงรวมตัวมา 300 คนเศษ ถือเครื่องศาสตราวุธพากันเดินมาตามตลาด พบขุนจางนังก็แทงขุนจางนังบาดเจ็บสาหัส และต้องการจะชิงตัวจีนนักโทษ 2 คนออกจากที่คุมขัง จีนเองซึ่งซึ่งเป็นหลวงประเทศจีนฉินฉินเจ้าเมืองแห่งนั้น เห็นว่าการจลาจลครั้งนี้เห็นว่าจะควบคุมไม่ได้แล้ว และเสนอให้คืนจีนนักโทษ 2 คนให้แก่กรรมกรเหมืองแร่ไป ในที่สุดทางการก็จำต้องยอมปล่อยนักโทษทั้ง 2 ออกไป หลังจากพวกกรรมกรที่ก่อจลาจลได้พรรคพวกของตนเองกลับไปแล้ว ก็ไม่ได้หยุดก่อการจลาจล พวกกรรมกรรวมกันได้ประมาณ 2,000 คนเศษ ก่อการจลาจลเข้าบ้านเรือนของราษฎรและขุนนาง ได้แก่ บ้านหลวงพิรม บ้านพระยกระบัตร์ บ้านพระพิพิศสมบัติ ¹⁴⁹

สาเหตุของการก่อเหตุครั้งนี้ เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ชาย บุณนาค) ข้าหลวงพิเศษที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ส่งลงไปช่วยระงับเหตุได้ทราบมูลว่า เกิดจากความประพฤติของพระยาวิจิตสงคราม จางวางเมืองภูเก็ตทำให้พวกจีนเจ็บแค้นและคิดวางแผนว่าจะก่อจลาจลมาก่อนหน้านี้ประมาณ 3-4 เดือนแล้ว คือ

1. เมื่อถึงตรุษจีนปีใหม่ พระยาวิจิตสงครามเคยออกทุนให้จีนเจ้าของเหมืองแร่ไปทำทุน แต่ปีนี้ได้ออกประกาศว่าจะไม่ให้จีนเจ้าของเหมืองแร่ พวกกรรมกรจีนได้ทราบหมายประกาศจึงพากันปั่นป่วน เพราะถ้าไม่ได้เงินก็จะไม่ทำการ ส่วนจีนนายเหมืองที่พอมีทุนบ้างก็ไม่กล้าลงทุน เพราะกลัวจะไม่มีเงินให้แก่ลูกจ้าง ส่วนผู้ที่มีทุนน้อยก็หยุดทำการเสีย จีนลูกเหมืองที่ว่างงานก็คิดกำเริบเป็นโจรผู้ร้ายไปด้วยความขัดสน

2. การผูกปิ่นนับแต่เดิมพวกจีนเสียคนละ 40 เซนต์ ครั้นมาปีนี้คนหนึ่งต้องเสียถึง 2 เหรียญ 60 เซนต์ เป็นการสร้างความเดือดร้อนแก่พวกจีนมาก

3. พระยาวิจิตสงครามไม่ได้ให้ความเป็นธรรมในการปกครองฝ่ายต่างๆ มักจะเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยอาศัยความใกล้ชิด ในเวลานั้นเอนเอียงเข้าข้างกงสีปิ่นเถาจึงทำให้ฝ่ายอื่นไม่พอใจ

4. พระยาวิจิตสงครามไม่ตัดสินคดีความต่างๆ ด้วยความยุติธรรม มีการเรียกร้องเงินจากคู่คดีความ ถ้าเป็นคดีความใหญ่ที่เห็นว่าจะบีบรัดเอาเงินได้ก็จะรับชำระความเอง แต่ถ้าเป็นความเล็กน้อยก็จะไม่สนใจจะปิดการชำระความไปให้พระยาภูเก็ตแทน ¹⁵⁰

เจ้าหมื่นไวยวรนาถ ยังได้ทราบมูลว่าเมื่อเกิดการจลาจลขึ้นทั้งพระยาวิจิตสงครามและพระยาภูเก็ตไม่ได้ใช้สติในการรักษาบ้านเมืองและพระราชทรัพย์ของหลวง กลับพาบุตรภรรยาของตนไปซ่อนเสียในป่า ปล่อยให้เจ้าหมื่นเสมอใจราชรักษาบ้านเมืองแทนเมื่อเหตุการณ์สงบแล้วจึงได้กลับมา ¹⁵¹

มะโน คาบารุง ได้ศึกษาในเหตุการณ์นี้และได้กล่าวสรุปว่า

อั้งยี่เมืองภูเก็ตสมัยกบฏอั้งยี่ มีอยู่ 2 กงสีใหญ่ คือ

1. กงสี “งี่หิน” (ยี่หิน) รู้กันในนาม “พวกกระทู้” หรือ “พวกแดง” อยู่ในบังคับบัญชาของตันแช่ “แช่ลิ้ม” มีสมาชิกประมาณ 3,500 คน มีเขตอิทธิพลในเขตอำเภอกะทู้ปัจจุบันกงสีนี้เป็นพวกที่ชอบพอกับเจ้าเมืองภูเก็ต

2. กงสี “ปุ่นถ้ำกง” รู้กันในนามว่า “พวกตลาด” หรือ “พวกขาว” อยู่ในบังคับบัญชาของตันแช่ “แช่ตัน” มีสมาชิกประมาณ 4,000 คน มีเขตอิทธิพลในเขตตลาดภูเก็ตบางเหนียวปัจจุบัน เป็นพวกที่ก่อการกบฏต่อเจ้าเมืองภูเก็ต

การทำงานของกรรมกรจีนในเมืองดีบุกจะอยู่ในรูปของกงสี กรรมกรจีนส่วนใหญ่จัดมาจากเมืองมลายูและสิงคโปร์ โดยอั้งยี่เป็นผู้จัดการ และจะทำงานคราวละ 1-3 ปี ค่าจ้างแรงงานทั้งหมดจะฝากไว้กับนายเหมือง เมื่อจะกลับจึงจะคิดบัญชีและเบิกเงินที่เหลือกลับไปประเทศตน

สาเหตุของการก่อกบฏมาจาก

1. ราคาดีบุกตกต่ำ ถือได้ว่าเป็นมูลเหตุสำคัญเบื้องต้น ราคาดีบุกที่ตลาดลอนดอนได้ลดลงเรื่อยๆ จากเดิมก่อนหน้านี้มีราคาสูงถึง 140 ปอนด์สเตอร์ลิงต่อตันเหลือเพียง 76 ปอนด์สเตอร์ลิงต่อตันในปี พ.ศ. 2419 (1876) เมื่อราคาดีบุกตกต่ำก็ส่งผลถึงรายได้ของเจ้าเมืองดีบุกซึ่งเป็นเจ้าภาษีนายอากรผูกขาดภาษี 5 ชนิดในเมือง ภาษีดีบุก ภาษีร้อยชักสาม ภาษีฝิ่น ภาษีสุรา และอากรบ่อนเบี้ย ภาษีเหล่านี้ก็พลอยตกต่ำด้วย

2. นโยบายการคลังตั้งอำนาจการคลังของรัฐบาล รัชกาลที่ 5 ทรงดำเนินนโยบายตั้งอำนาจทั้งการเมืองและเศรษฐกิจออกจากกลุ่มขุนนาง โดยได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับประมวลภาษีว่าผู้ประมวลจะต้องส่งเงินล่วงหน้า 3 เดือน และต่อไปเดือนละ 2 ครั้ง นโยบายการคลังดังกล่าวทำให้เจ้าเมืองภูเก็ต จำเป็นต้องรับผิดชอบกับภาษีที่ได้ประมวลไว้

3. ราคาภาษีที่เจ้าเมืองประมวลไว้สูงเกินไป ราคาภาษีที่เจ้าเมืองประมวลนั้นสูงขึ้นทุกปีจากในปี พ.ศ. 2414 (1871) เพียงปีละ 17,360 บาท ปี พ.ศ. 2415-2417 สูงขึ้นเป็นปีละ 336,000 บาท และในปี พ.ศ. 2418-2419 (1875-1876) ราคาประมวลภาษีสูงถึงปีละ 480,000 บาท ราคาประมวลนี้เจ้าเมืองภูเก็ตยังต้องจ่ายล่วงหน้าอีก 3 เดือน เป็นเงิน 120,000 บาท และเงินงวดต่อไปเดือนละ 40,000 บาท ราคาภาษีที่ตั้งประมวลไว้สูงนี้ทำให้เจ้าเมืองภูเก็ตอยู่ในภาวะขาดทุน เมื่อรัฐบาลได้ส่งเรือรบมารับเงินงวดภาษีอากร เจ้าเมืองจึงจำเป็นต้องนำเงินฝากของกรรมกรจีนมาทวงจ่าย เมื่อความลับนี้รั่วไหล กรรมกรจีนจึงก่อจลาจลขึ้น

4. กรรมการจีนไม่ได้รับความเป็นธรรมเนื่องด้วยเจ้าเมืองภูเก็ต เก็บภาษีทำให้พวกตนเดือดร้อนและลำเอียงเข้าข้างกงสี “ยี่หีน” และกลั่นแกล้งกงสี “ปุ่นเถ้ากง” ¹⁵²

ไชยยุทธ ปิ่นประดับ ได้กล่าวถึงการก่อกวนจลาจลครั้งนี้ไว้ว่า มาจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ

1. ความไม่พอใจในการปกครองของพระยาวิชิตสงคราม จางวางเมืองภูเก็ต เพราะเมื่อเกิดการวิวาทกันของคู่คดี หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดให้สินบนก็จะตัดสินความเข้าข้างฝ่ายนั้น พฤติกรรมในการปกครองเช่นนี้ทำให้พวกกงสีอึ้งย้งทั้งหลายไม่พอใจ

2. เกิดจากปัญหาทางเศรษฐกิจ การทำเหมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 มีปัญหาอยู่ข้อหนึ่งคือ พวกนายเหมืองส่วนใหญ่มีทุนน้อย จึงขุดหาแร่ดีบุกไม่ได้มาก ส่วนทางด้านรัฐบาลต้องการพัฒนาเมืองแร่ดีบุกอย่างเต็มที่ เพื่อจะได้ภาษีเพิ่มมากขึ้น จึงอนุมัติให้บรรดาเจ้าเมืองหักภาษีของหลวงในแต่ละปีส่วนหนึ่งออกมาเป็นทุนหมุนเวียนให้นายนายเหมืองกู้ยืมเงินไปลงทุน และให้ชำระบัญชีเงินคืนรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ภายในสิ้นปี แล้วค่อยเริ่มต้นกู้ยืมกันใหม่อีกครั้งหนึ่งเป็นปีๆ ไป ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2419 (1876) พระยาวิชิตสงครามไม่ค่อยจะยอมให้นายนายเหมืองกู้ยืมเงินเท่าใดนัก เพราะราคาดีบุกตกต่ำมาก ส่วนราคาข้าวกลับแพงขึ้น เศรษฐกิจเมืองภูเก็ตอยู่ในภาวะซบเซา

เมื่อนายนายเหมืองขาดเงินทุนหมุนเวียนจำต้องปิดกิจการไปบ้าง หรือมิฉะนั้นก็ลดปริมาณงานลดลง ผลที่ตามมาคือพวกกรรมกรชาวจีนว่างงานจำนวนมาก งานอย่างอื่นๆ ก็ไม่มีทำ เพราะเศรษฐกิจของเมืองภูเก็ตขึ้นอยู่กับการทำเหมืองแร่ดีบุกอย่างเดียว พวกกรรมกรเหล่านี้กำลังเดือดร้อนเพราะว่างงาน และข้าวแพง พระยาวิชิตสงครามกลับประกาศขึ้นราคาค่าผูกปี้ในปี พ.ศ. 2419 (1876) จากคนละ 40 เซนต์ เป็น 2 เหรียญ 60 เซนต์ กรรมกรพวกนี้เลยได้รับความเดือดร้อนเพิ่มขึ้น ทำให้โกรธแค้นพระยาวิชิตสงครามเป็นอันมาก จนเกิดความคิดที่จะต่อต้าน ทำยี่ที่สุดพวกอึ้งย้งปุ่นเถ้ากงก็ชักชวนกันก่อการจลาจลขึ้น ¹⁵³

พวกอึ้งย้งได้ปรึกษาหารือกันอยู่นาน 3-4 เดือนโดยตกลงที่จะก่อการจลาจลขึ้นในวันอาทิตย์ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 4 พ.ศ. 2419 (1876) ตอนสองยามตรง แต่ปรากฏว่าพวกอึ้งย้งได้ลงมือก่อนการนัดหมายสองชั่วโมงเศษ เพราะในเวลาเย็นกะลาสีเรือสยามมกุฎราชกุมารได้ขึ้นจากเรือมาที่ตลาดแล้วเกิดวิวาทกับพวกปุ่นเถ้ากง เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ระงับเหตุโดยการจับอึ้งย้ง 2 คนไปคุมขังพอถึง 2 ทุ่มเศษ พวกกงสีปุ่นเถ้ากง 300 คน จึงเดินทางมาชิงตัวอึ้งย้ง 2 คนที่ถูกจับ พระยาวิชิตสงครามเห็นว่าไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้จึงปล่อยตัวอึ้งย้ง 2 คนไป ส่วนพระยาภูเก็ต (ลำดวน) เจ้าเมืองได้หลบหนีไปอยู่ที่เกาะปันหยี แขวงเมืองตะกั่วทุ่ง และพระยาวิชิตสงครามหลบ

หนีไปอยู่ที่เขาไต่ชะ เจ้าหมื่นเสมอใจราช ลูกเขตพระยาวิจิตสงคราม ข้าหลวงเมืองภูเก็ตเลยต้อง
รับผิดชอบระงับความวุ่นวายที่เกิดขึ้น¹⁵⁴

การจลาจลของกสิปุ่นเถ่ากงครั้งนี้ พวกอั้งยี่ได้ปล้นทรัพย์สินและเผาบ้านเรือนของราษฎร
ชาวไทยที่อำเภอทุ่งคา อำเภอระแง อำเภอฉลอง อำเภอสบ้า รวม 4 อำเภอเผาเรือนคนไทยกว่า
100 เรือน ราษฎรพากันแตกหนีจากบ้านเรือนยกเว้นที่อำเภอฉลอง ซึ่งราษฎรไทยรวมกันได้ 200
คน ผู้รับกับจีนสามารถไล่ฆ่าพวกจีนหนีกลับไปยังเหมืองดินบุกตามเดิม เหตุการณ์การฆ่ากัน
ระหว่างคนไทย-จีนนี้สามารถสงบได้ในวันศุกร์ เดือนสี่ แรมสามค่ำ เจ้าหมื่นเสมอใจราช ได้แก้
ปัญหาอั้งยี่ก่อการจลาจลครั้งนี้ โดยรวบรวมกำลังที่เหลืออยู่รักษาเมืองและป้องกันบ้านของขุนนาง
ใหญ่ของเมืองภูเก็ต ต่อจากนั้นก็ขอกำลังจากเมืองต่างๆ รอบทั้งหัวเมืองฝ่ายไทยและแขก ให้ส่ง
กำลังมาหนุนช่วยรวมกันได้ 1,995 คน และทหารเรือรบได้เข้ามาช่วยรักษาเมืองด้วยรวมคน
ทั้งหมดถึง 2,488 คน อีกทั้งเรียกหัวหน้าตันแซ่รวมกันได้ 50 คน มาช่วยระงับเหตุนับตั้งแต่วัน
จันทร์ซึ่งเป็นวันที่ 2 ของการก่อจลาจลพร้อมทั้งประกาศว่า ถ้าหากจีนคนใดยังขึ้นก่อความวุ่นวาย
อีกจะใช้ปืนยิงและหัวหน้าตันแซ่ของผู้ตายจะต้องถูกปรับด้วย¹⁵⁵

ในการก่อเกิดเหตุ เจ้าหมื่นเสมอใจราชข้าหลวงเมืองภูเก็ตและเจ้าหมื่นไวยวรนาถข้าหลวง
พิเศษที่ทางกรุงเทพฯ ส่งไปช่วยระงับเหตุได้นำหัวหน้าตันแซ่ฝ่ายปุ่นเถ่ากงและยี่หีนเข้ามาทำ
สัญญาทานบน โดยมีสาระสำคัญ 4 ประการดังนี้

1. หัวหน้าตันแซ่ ขอประกันว่าฝ่ายตนจะไม่คิดกำเริบทำอันตรายแก่บ้านเมือง และปล้น
ทรัพย์สิน เอาไฟเผาโรงเรือนร้านค้า รบพุ่งฆ่าราษฎรไทยแขกอีกต่อไป ถ้าจีนในฝ่ายใดทำจลาจล
ขึ้น หัวหน้าตันแซ่จะสืบจับคนร้ายมาให้ข้าหลวงและเจ้าเมืองกรมการชำระความ ถ้าจีนคนใดทำ
ผิดก็ขอให้ลงโทษตามอาญาแผ่นดิน

2. ทรัพย์สินที่สูญเสียในเหตุก่อการจลาจล หัวหน้าตันแซ่จะเป็นผู้ชดใช้ให้ทั้งสิ้น และให้
เอาตัวหัวหน้าฝ่ายกสิ หัวหน้าตันแซ่ ลงโทษให้หนักในฐานะละเมิดข้อสัญญา

3. ปืน กระสุนดินดำ สามง่าม ง้าว ทวน หอก ดาบ แหวน หลาว สรรพาอาวุธต่างๆ ที่มีอยู่
ในฝ่ายกสิและหัวหน้าตันแซ่ จะต้องเก็บส่งมอบให้แก่ข้าหลวง และฝ่ายกสิและหัวหน้าตันแซ่จะ
ไม่ซื้ออาวุธต่างๆ อีกต่อไป แต่สำหรับโรงภาษีอากรซึ่งอยู่นอกเขตที่ตำรวจรักษานั้น หัวหน้ากสิ
ขอให้ข้าหลวงให้มีอาวุธไว้รักษาพอสมควร โดยให้ข้าหลวงมอบอำนาจลายเซ็น หากมีการซื้อหรือ
สร้างอาวุธมากกว่าที่ข้าหลวงอนุญาต ก็ให้ปรับไหมลงโทษในฐานะละเมิดสัญญาทานบน

4. หัวหน้าด่านแช่และหัวหน้ากงสีที่มีชื่อในท้ายหนังสือสัญญาทานบน จะขอสัญญาว่าจะไม่ประพฤติผิดสัญญาทานบนทั้งเก่าและใหม่ทุกประการ หากมีการทำผิดก็ให้ลงโทษตามอาญาแผ่นดิน¹⁵⁶

หนึ่งในเหตุการณ์ก่อกบฏครั้งนี้ หัวหน้ากงสีและหัวหน้าด่านแช่จะทำหน้าที่จับกุมผู้กระทำผิดมาส่งให้กับทางการชำระโทษตามอาญาแผ่นดิน

หัวหน้าด่านแช่ที่เข้ามาทำสัญญาทานบนแบ่งออกเป็นฝ่ายปู้นเก้ากง 16 คนและฝ่ายยี่หิน 10 คน

ฝ่ายปู้นเก้ากง ซึ่งให้ตรายี่ห้อยกงสีเกียนเต็กกงสีจุนลิม มีดังนี้

1. จินตันเจ้าเป็นที่หลวงพิทักษ์จีนประชา
2. จินตันหยี่เป็นที่หลวงบำรุงจีนประเทศ (หรือจินตันเนียวยี่ เป็นหัวหน้าทีหนึ่งกงสีปู้นเก้ากง เป็นเจ้าของเหมืองแร่และเป็นนายหน้าจัดหาแรงงานด้วย)

3. จินอองซิวเป็นที่หลวงประเทศจินารักษ

4. จินปายวุ่นเป็นที่หลวงสุนทร

5. จินยอชิวเป็นที่ขุนราชอากร

6. จินอู่ต้งเป็นที่ขุนประเทศภาษา

7. จินอองผัว

8. จินตันเลียง

9. จินตันซุย

10. จินเอียวซุนเหยียง

11. จินลิมเตียวจ้ง

12. จินตันสามหยง

13. จินอิวเซียวหลง

14. จินอองเอี้ย

15. จินโฮลุน

16. จินลิมเจ้า

ฝ่ายกงสียี่หินมี 10 คน ดังนี้ ได้ช่วยระงับเหตุและทำสัญญาทานบน

1. จินเอียวจองเป็นที่หลวงขจรจีนสกุล

2. จินลิมปุนเป็นที่หลวงบำรุงจีนชาติ

3. จีนทำยักง้ออัน
4. จีนหงอญ่ายเป็นทีหลวงอัศฎังคตสิงขร
5. จีนลิ้มเผือก
6. จีนอิงสี่
7. จีนตันวอน
8. จีนตันลัว
9. จีนอ่องเหียว
10. จีนเตียวเถ่า¹⁵⁷

การแก้ปัญหาและการควบคุมอั้งยี่ภาคใต้จำเป็นต้องขอความร่วมมือกับพ่อค้าและพวกอั้งยี่ที่ป็นง เจ้าหมื่นเสมอใจราชได้ขอให้บรรดาพ่อค้าที่เกาะปีนังไม่ให้ขายอาวุธให้กับอั้งยี่ที่ภูเก็ ความสัมพันธ์ระหว่างกงสีที่เกาะหมากและภูเก็เกิดขึ้นมีมาก จีนตันเนียวยี่ซึ่งเป็นหลวงบำรุงจีนประเทศ หัวหน้าที่หนึ่งในกงสีป็นเถ้าเองก็อาศัยอยู่ทั้งที่เกาะหมากและภูเก็ และยังมีส่วนเป็น คนในบังคับของอังกฤษด้วย ซึ่งการอยู่ภายใต้ร่มธง 2 ชาติของผู้นำกงสีนี้ทำให้รัฐบาลหนักใจในการที่จะบังคับให้กงสีต่างๆ ปฏิบัติตามสัญญาทามบนที่ทำได้ ในขณะที่เกิดเหตุการณ์จลาจลของกรรมกรที่เหมืองแร่ดีบุก จีนตันเนียวยี่ได้ออกไปอยู่ที่เกาะปีนัง หลังจากเหตุการณ์สงบแล้วได้เดินทางกลับเข้ามาพร้อมกับจีนหัวหน้าใหญ่กงสี 16 คน จากเกาะปีนัง เพื่อมาช่วยระงับเหตุวิวาทระหว่างคนไทยและคนจีน เจ้าหมื่นเสมอใจราชได้ให้ข้อสังเกตว่าภายหลังจากที่จีนตันเนียวยี่กลับมาจากเกาะปีนังแล้ว พวกจีนหัวหน้าบางคนได้แปรเป็นอื่นไม่อ่อนเรียบร้อยเหมือนกับในตอนแรก สาเหตุก็เพราะจีนตันเนียวยี่ซึ่งเป็นหัวหน้ากงสีใหญ่ป็นเถ้า และจีนเตียวอันเยียนที่ปรึกษาในกงสีป็นเถ้า เป็นคนในบังคับอังกฤษได้เพียวสุ่อเลี่ยมสอนพวกจีนในภูเก็ พวกจีนหัวหน้าจึงได้แข็งขึ้นมา¹⁵⁸ ความสัมพันธ์ระหว่างกงสีที่เกาะปีนัง และกงสีภาคใต้ของไทยมีอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้ว่าภายหลังจากเหตุการณ์วุ่นวายที่เมืองระนองสงบลง เจ้าหมื่นเสมอใจราชได้แจ้งมายังกรุงเทพฯ ว่า จีนตันเนียวยี่ได้รับแต่งตั้งเป็นที่จหงลี้ผู้ใหญ่ในกงสีป็นเถ้าที่เมืองระนอง ผู้แต่งตั้งเป็นหัวหน้ากงสีที่เกาะปีนัง พร้อมทั้งมอบผ้าแดงเขียนตัวแต่งตั้งตำแหน่งให้พร้อมกับตราประทับเกียนเต็กของกงสีป็นเถ้า และใบตัวผ้าเหลืองสำหรับแจกคนที่เข้ากงสีอีก 220 ใบ¹⁵⁹

การระงับความสงบครั้งนี้หัวหน้ากงสีที่เมืองภูเก็ทยอมส่งอาวุธมอบให้แก่ทางการรวม 407 กระบอก ฝ่ายลูกจ้างได้ลงมือทำเหมืองดีบุกเป็นปกติ ที่เมืองระนองได้ชำระตัดสินลงโทษจีนที่ก่อ

กบฏและออกประกาศมิให้พวกจีนประชุมสาบานเข้าก่อกบฏอีกต่อไป การชำระคดีที่เมืองระนองนี้จับผู้ก่อการได้ 15 คน แบ่งออกเป็น 3 พวก คือ

พวกที่ 1 จำนวน 2 คน เป็นผู้ยกธงนำพวกก่อการให้ลงโทษโดยการเขียน 90 ปี แล้วประหารชีวิต

พวกที่ 2 จำนวน 10 คน ให้เขียน 60 ปี และให้ติดคุกจนตาย

พวกที่ 3 จำนวน 3 คน ให้เขียน 60 ปี และติดคุก 3 ปี

ผู้ปราบเหตุการณ์จลาจลครั้งนี้ต่างๆ ได้รับความดีความชอบ เจ้าหมื่นเสมอใจราช (ชื่น บุญนาค) ได้เลื่อนเป็นพระยามนตรีสุริยวงษ์ มีตำแหน่งยศในกรมมหาดเล็ก เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ชาย บุญนาค) ได้เลื่อนเป็นพระยาประภากรวงษ์ จางวางมหาดเล็ก จีนหัวหน้าตันแซทั้งหมด 66 คน ได้รับเสื้อพระราชทาน และจีนหัวหน้า 4 คนที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยปราบปรามได้รับพระราชทานเหรียญและสัญญาบัตร ได้แก่ จีนอองซิว เป็นหลวงประเทศจีนารักษ์ได้เหรียญ จีนลิ้มจูเสมียร์ได้เหรียญ จีนตันเจาเป็นที่หลวงพิทักษ์จีนประชาได้สัญญาบัตรและเหรียญ จีนเตียวอาน ได้สัญญาบัตร¹⁶⁰ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการปราบกบฏครั้งนี้ทั้งหมดต่างได้รับความดีความชอบไม่ว่าจะเป็นฝ่ายไทยและฝ่ายจีน

การก่อกบฏวุ่นวายของกรรมกรเหมืองแร่ทั้งที่เมืองระนองและภูเก็ตในปี พ.ศ. 2419 (1876) เป็นการต่อสู้เพื่อปากท้องและเพื่อการมีชีวิตรอดของกรรมกรเหมืองแร่โดยเจ้าของเหมืองแร่ที่ได้รับผลกระทบกับเหตุการณ์นี้ด้วยเป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง ที่เมืองระนองกรรมกรไม่พอใจทั้งเจ้าของเหมืองแร่และผู้ปกครองท้องถิ่น เมื่อก่อกบฏกรรมกรได้ฆ่าเจ้าของเหมืองแร่และเข้าปล้นโรงภาษี ซึ่งเป็นเครื่องหมายของการขูดรีดแรงงานจากเขา พระยารัตนเศรษฐีเจ้าเมืองระนองได้ทำการปราบกบฏและได้เสนอให้มีการลงโทษผู้ที่กบฏต่ออำนาจรัฐท้องถิ่นอย่างรุนแรง ถึงกับประหารชีวิต 2 คน และจำคุกตลอดชีวิต 10 คน อีก 3 คน ให้จำคุก 3 ปี ส่วนที่ภูเก็ตปัญหาที่เช่นเดียวกับที่เมืองระนองคือ กรรมกรต่อสู้เพื่อปากท้องและการมีชีวิตรอดด้วยเช่นกัน การได้รับการบีบคั้นจากเศรษฐกิจทำให้กรรมกรตกงานและแรงกดดันจากรัฐที่เก็บเงินค่าผูกปี้มากขึ้น นอกจากนี้ก็ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมจากผู้ปกครองท้องถิ่นทำให้กรรมกรไม่มีทางเลือกต้องลุกขึ้นมาต่อสู้จนเกิดจลาจลวุ่นวายไปทั้งเมือง อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ในครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าการควบคุมของงานตามก่งสีและการที่รัฐใช้นโยบายให้ หัวหน้าก่งสีควบคุมแรงงานอีกที่นั่นเริ่มใช้ไม่ได้ผลเมื่อกรรมกรมีขนาดที่ใหญ่ขึ้นและเงื่อนไขในชีวิตที่เป็นสภาพแวดล้อมอย่างเดิมๆ ได้เปลี่ยนไป

การต่อสู้ของกรรมกรเหมืองแร่ในบางครั้งก็ไม่ได้ต่อสู้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้น แต่ต้องต่อสู้เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของผู้นำด้วย เช่นในกรณีพวกอั้งยี่บุกเข้าก่อกบฏ

เข้าปล้นฆ่าพระอิศราธิไชยเจ้าเมืองกระบี่ถึงแก่ความตายในปี พ.ศ. 2421 (1878) เหตุการณ์นี้ถือว่าเป็นเรื่องที่ร้ายแรงมาก ความเรื่องนี้มีดังนี้

ก่อนปี พ.ศ. 2419 (1876) เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พร้อม ณ นคร) เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบจัดเก็บภาษีอากรในแขวงกระบี่ ปะกาไส ปากลาว และจีนเป็กหรือหลวงประจิมนครหัวหน้าใหญ่ของพวกอั้งยี่ขุนเถ้ากงในอาณาบริเวณนี้ได้รับแต่งตั้งจากเจ้าพระยานครศรีธรรมราชให้เป็นเจ้าภาษีรับช่วง จีนเป็กก็รับช่วงทำภาษีอากรทุกชนิดในแขวงกระบี่ ปะกาไส ปากลาว มาจนถึงสิ้นปี พ.ศ. 2418 (1875) ในปีต่อมา พ.ศ. 2419 (1876) รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ได้แต่งตั้งให้พระอิศราธิไชย (กลั่น ณ นคร) ผู้ช่วยราชการเมืองตะกั่วป่า เป็นผู้จัดเก็บภาษีอากรในดินแดนแถบนี้แทนเจ้าพระยานครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเจ้าภาษีเดิม การที่ต้องสูญเสียผลประโยชน์ไปเช่นนี้ ทำให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชโกรธแค้นมาก พอที่จีนเป็กก็ทำภาษีขาดทุนค่างเงินค่าภาษีในปี พ.ศ. 2419 (1876) แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชถึง 2,315 เหรียญ จีนเป็กก็ถูกคุมขังที่เมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2420 (1877) ต่อมาพระชลทาทินวินิจฉัยได้ขอประกันตัวจีนเป็กและขอผ่อนผันเงินที่ค้างชำระออกไปอีก 12 เดือน เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็ยินยอมโดยดี ต่อมาเมื่อปลายเดือน 9 พ.ศ. 2421 (1878) จีนเป็กก็ได้เอาของมากำหนดแก่พระยานครศรีธรรมราชเนื่องในวันสารท เจ้าพระยานครศรีธรรมราชได้กล่าวว่าถ้าจีนเป็กฆ่าพระอิศราธิไชยได้ จีนเป็กก็จะได้รับช่วงภาษีทุกชนิดในแขวงกระบี่ ปะกาไส ปากลาว เหมือนเดิม¹⁶¹

จีนเป็กก็ได้ไปว่าจ้างหัวหน้าขุนเถ้ากงที่คลองเจะหลาด แขวงเมืองกระบี่ เป็นเงิน 150 เหรียญ ให้ปันดาบศิลา 4 กระบอก และดินปืนอีก 2 ถัง พวกอั้งยี่ที่นี่ไม่พอใจพฤติกรรมการเก็บภาษีของพระอิศราธิไชยที่เพิ่มภาษีใหม่ๆ เช่น ภาษีถั่ว ภาษีมัน โดยเก็บอัตรา 12 ซัก 1 พวกจีนจากภูเก็ตที่มารับจ้างชุดถั่วที่บ้านคลองเจะหลาดก็ต้องเสียภาษีผูกปี้เข้าซ้อนกับเมืองภูเก็ตด้วย ถ้าใครไม่ยอมจ่ายก็ต้องถูกจับไปจำตรวนขังตาราง ความเดือดร้อนของพวกจีนทำให้พวกอั้งยี่อาฆาตแค้นพระอิศราธิไชย จึงรับจ้างทำงานนี้ พวกอั้งยี่ที่คลองเจะหลาดรวมตัวกันได้ 67 คน จีนเป็กก็เห็นว่ากำลังคนน้อยไปจึงเขียนจดหมายไปขอกำลังคนเพิ่มจากหลวงบำรุงจีนประเทศ (จีนตันเนียวยี่) และหลวงสุนทรจีนประชา (จีนตันปายวุ่น) หัวหน้าขุนเถ้ากงเมืองภูเก็ตซึ่งได้ส่งคนให้ 108 คน โดยค่อยๆ ททยอยเดินทางเข้ามารวมกับไพร่พลเดิมมีกำลังทั้งหมด 175 คน¹⁶²

ในวันอังคารแรม 14 ค่ำ เดือน 12 ปีชานสัมฤทธิศก พ.ศ. 2421 (1878) เวลาประมาณ 3 ยาม พวกจีนประมาณ 40-50 คนถืออาวุธเข้าปล้นบ้านพระอิศราธิไชย การกระทำของพวกอั้งยี่เหล่านี้เป็นไปอย่างอุกอาจถึงดัดศีรษะพระอิศราธิไชยและแทงที่ลำตัวเป็นแผลรวมถึง 28 แผล ฆ่าบ่าวไพร่ตาย 2 คน และเก็บเอาทรัพย์สมบัติบนเรือนไปหลายอย่าง พระยามนตรีศรีสุริยวงษ์

ข้าหลวงใหญ่ฝ่ายหัวเมืองตะวันตก ขณะนั้นประจำอยู่เมืองตรัง ได้เข้ามาจัดการรักษาความสงบในเหตุการณ์ โดยให้ตั้งด่านสกัดจับคนร้ายทั้งทางบกและทางเรือทุกตำบลที่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองเปลี่ยน เมืองพังงา เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองตะกั่วป่า เมืองภูเก็ต เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองตรัง พร้อมทั้งให้คุมไพร่พลมาช่วยรักษาเมืองกระบี่และจับผู้ร้ายมาให้จงได้¹⁶³

นายเลือนบุตรพระยาอิศราธิไชย ได้ตั้งด่านและลาดตระเวนจับตัวผู้กระทำความผิดมาครั้งนี้ได้ 48 คน จินเหล่านี้ได้ให้การขัดทอดว่าจินเป็กอีหัวหนังกสีปุ่นเถ่ากงเป็นผู้ก่อการสำคัญ ซึ่งจินเป็กอีก็ให้การขัดทอดว่าพระยานนครศรีธรรมราชมีหนังสือแจ้งมาให้จินเป็กอีดำเนินการฆ่าพระยาอิศราธิไชย เพราะต้องการเอาเมืองกระบี่ ปะกาไส ซึ่งเคยเป็นของตนกลับคืนมา ถ้าจินเป็กอีทำได้สำเร็จก็จะมอบเมืองกระบี่และภาษีอากรในเมืองกระบี่ให้จินเป็กอีทำทั้งสิ้น พวกจินกล่าวถึงสาเหตุที่เข้าร่วมกับเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า พวกจินคลองเจะหลาดทำไร่ปลูกถั่วมันขาย พระอิศราธิไชยให้ชักภาษีถั่ว 12 ชัก 1 พวกจินเมืองภูเก็ตมาขูดถั่วที่บ้านคลองเจะหลาด ผูกปีมาจากเมืองภูเก็ตแล้ว พระอิศราธิไชยก็จับจำตรวขังตารางไว้ให้ผู้ปักอีก พวกนี้จึงรู้สึกเจ็บแค้นพระอิศราธิไชยมาก การกล่าวพาดพิงถึงเจ้าพระยานนครศรีธรรมราชว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหลังของการสังหารพระยาอิศราธิไชยนี้ ทางพระยามนตรีศรีสุริยวงศ์ผู้ได้รับมอบหมายให้พิจารณาคดีนี้ไม่พบหลักฐานที่จะผูกมัดได้ จึงไม่ได้นำเรื่องขึ้นมาในการพิจารณาคดีด้วย¹⁶⁴

ในการพิจารณาคดี พระยามนตรีศรีสุริยวงศ์ข้าหลวงได้สืบจับผู้ร้ายที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทั้งหมดมาได้ 81 คน แบ่งเป็นผู้ต้นคิด 1 คน ผู้ลงมือ 37 คน ไม่ได้ลงมือ 3 คน คอยสกัดทาง 36 คน สมรู้ร่วมคิด 4 คน และที่หลบหนีไปได้ 98 คน ในการพิจารณาคดีมีปัญหาเนื่องจาก จินเป็กอีผู้คิดและผู้ร่วมคิดคือจินตันเหนียวหยี หลวงบำรุงจีนประเทศ และจินตันปายวัน หลวงสุนทรจีนประเทศ หัวหน้าใหญ่ก่งสีปุ่นเถ่ากง เป็นคนในบังคับของอังกฤษที่ปีนัง ในการพิจารณาคดีนั้นต้องมีตัวแทนจากฝ่ายก่งสียี่หีนและปุ่นเถ่ากงเมืองตรังมาเป็นพยาน ทางภาษาไทยต้องทำด้วยความรอบคอบด้วยเกรงว่าจะกระทบถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ การพิจารณาคดีก็ต้องรอความเห็นชอบของผู้ว่าการของอังกฤษที่ปีนังก่อน นอกจากนี้ในกรณีของจินตันเหนียวหยี หลวงบำรุงจีนประเทศและจินตันปายวันหลวงสุนทรจีนประเทศเป็นหัวหน้าก่งสีปุ่นเถ่ากงที่ภูเก็ต หากมีการจับกุมตัวก็จะเกิดความวุ่นวายเพราะคนเหล่านี้มีพรรคพวกมาก การพิจารณาโทษที่ทำได้ก็เพียงเรียกตัวมา ถ้าหากจับก็ให้ประกันตัวออกไป สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้ให้ความเห็นกับการพิจารณาคดีไว้ว่า¹⁶⁵

“....ย้ายคนหัวน้ำตันคตินั้นจะทำโทษยาก เพราะพวกฟ้องหูตามันอยู่
ทั่วตลอดไปถึง กอลอนีอังกฤษ”

ในที่สุดจีนเป็กก็ผู้ต้นคิดเรื่องก็หลุดพ้นจากศาลไทยไปขึ้นศาลสิงคโปร์ในเดือนหก
พ.ศ. 2423 (1889) ส่วนพวกบุนเถ่ากึ่งที่เหลือ 80 คน ได้ตายระหว่างคุมขังไป 6 คน คงเหลือ 74
คน นั้นได้ถูกส่งตัวมาพิจารณาลงโทษที่กรุงเทพฯ คณะลูกขุนได้ตัดสินให้ลงโทษดังนี้

1. เชี่ยน 90 ที่ แล้วนำตัวไปประหารชีวิต 35 คน (เป็นพวกที่ลงมือปล้นฆ่าพระอิศราธิไชย)
2. เชี่ยน 60 ที่ แล้วจำคุกตลอดชีวิต 35 คน (เป็นพวกที่คอยสะกดทาง)
3. เชี่ยน 30 ที่ แล้วปล่อยตัวไป 4 คน (เป็นพวกสมรู้ร่วมคิด)

การลงโทษในคดีนี้ค่อนข้างรุนแรงเพราะถือว่าเป็นกบฏต่อรัฐโดยตรง ผู้ที่ถูกลงโทษก็คือผู้
ที่เป็นกรรมกรระดับล่างที่ถูกชักชวนให้เข้าร่วมด้วย ส่วนผู้ที่เป็นตัวการสำคัญไม่ว่าจะเป็นหัวหน้า
พวกฮังยี่ที่มีตำแหน่งสำคัญในกงสี และผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงคือ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช
จีนเป็กก็กลับไม่ถูกลงโทษ¹⁶⁶

พวกกงสีเหมืองแร่ที่มีการจัดตั้งในลักษณะสมาคมลับมักจะมีการขัดแย้งระหว่างกงสี เพื่อ
แย่งชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจตลอดเวลา ภายหลังจากเหตุการณ์ฆ่าเจ้าเมืองกระบี่แล้ว พวก
ฮังยี่ได้ก่อเหตุการณ์วิวาทกันเองครั้งใหญ่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2424 (1881) ที่เมืองตะกั่วป่า เป็น
ความขัดแย้งระหว่างพวกยี่หินและพวกโฮเซง ซึ่งแต่เดิมนั้นฮังยี่ทั้ง 2 พวกนี้รวมอยู่ด้วยกันในพวก
ยี่หิน ในปี พ.ศ. 2424 (1881) สมาชิกพวกหนึ่งได้แยกตัวออกไปตั้งสมาคมใหม่เรียกว่า โฮเซง ใน
ปีเดียวกันนี้พวกยี่หินได้ยกกำลังประมาณ 200 คน เข้าตีพวกโฮเซงซึ่งมีสมาชิกอยู่ประมาณ 40-50
คน ผลปรากฏว่าพวกโฮเซงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ พวกโฮเซงถูกฆ่าตายไป 8 คน บ้านเรือนและเหมือง
ของพวกโฮเซงถูกเผาไป 22 หลัง ทั้งฝ่ายยี่หินและโฮเซงต่างมีพรรคพวกของตนที่เกาะป็นัง ซึ่งได้มี
บทบาทในการช่วยไกล่เกลี่ยความขัดแย้งครั้งนี้ให้สงบลงด้วย สาเหตุของความขัดแย้งนั้นมาจากการ
แบ่งเขตแดนในการขุดหาแร่ดีบุก¹⁶⁷ ซึ่งเป็นความขัดแย้งซึ่งเกิดจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ

ระบบกงสีเป็นระบบสำคัญที่ใช้ในการควบคุมแรงงานกุลิในเหมืองแร่ดีบุก ระบบนี้ถูกใช้
ในระยะเริ่มแรกของการทำเหมืองแร่ซึ่งพื้นที่และบริเวณรอบๆ การทำเหมืองยังไม่ได้พัฒนา กงสี
เป็นทุกสิ่งทุกอย่างของกุลินับตั้งแต่ที่พักอาศัย ที่ผ่อนคล้าย ที่หารายได้ ผืนและพิธีกรรมแบบ
ฮังยี่ที่มีในกงสีได้เป็นพันธมิตรการยึดเหนี่ยวให้กุลิยอมใช้ชีวิตที่โดดเดี่ยวของตนเองในนั้น โดยยอม

อยู่การควบคุมของนายเหมืองที่ใช้อำนาจควบคุมกุสอย่างเข้มงวด กุสเป็นเสมือนแหล่งรายได้ของนายเหมือง เป็นผู้สร้างผลประโยชน์จากการผลิตแร่ และยังเป็นแหล่งแสวงหารายได้กลับคืนโดยการตั้งบ่อนการพนัน โรงรับจำนำ และร้านโพงก๊วนขึ้นในกงสี ความสัมพันธ์แบบพี่น้องของคนในกงสีที่อาศัยอยู่กับนายเหมืองที่เป็นคนแซ่เดียวกันเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดในระยะแรก ต่อมาภายหลังเมื่อกุสในเหมืองแร่เพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการเพิ่มการผลิต นายเหมืองและหัวหน้าด่านแซ่ที่ได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาลให้ทำหน้าที่ปกครองกุสเหล่านี้ไม่สามารถควบคุมอย่างทั่วถึง กุสไม่ฟังคำสั่งนายเหมืองเหมือนเดิม และหัวหน้าด่านแซ่ที่มีฐานะเป็นนายเหมืองด้วยก็ได้รับบรรดาศักดิ์จากรัฐบาลให้เป็นขุนนาง ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดในฐานะจื๋นอพยพด้วยกันได้ถูกแบ่งแยกและดึงไปโดยรัฐศักดินา ความแปลกแยกระหว่างนายเหมืองและลูกเหมือง (กุส) จึงเกิดมากขึ้นทุกที จนกลายเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่พวกเดียวกัน พิธีกรรมแบบอั้งยี่และฝิ่นไม่อาจดึงให้กุสจงรักภักดีกับนายเหมืองเหมือนเดิม ความขัดแย้งของกุสในเหมืองแร่ไม่ว่าระหว่างกงสีหรือภายในกงสีหากพิจารณาแล้ว ล้วนมาจากเหตุผลทางเศรษฐกิจแทบทั้งสิ้น กุสยังได้รับแรงกดดันจากรัฐไทยที่เห็นว่ากุสจื๋นเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของรัฐ การก่อกบฏของกุสเหมืองแร่ในปี พ.ศ.2419 (1876) ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งมาจากการเร่งเก็บภาษีกุสของรัฐบาลกลาง

3.5 โรงสีข้าว โรงเลื่อย และกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ในเมืองหลวงกรุงเทพฯ

การจัดการตั้งกงสีเพื่อควบคุมกุสและแสวงหาผลประโยชน์จากการค้ากุสในกรุงเทพฯ มีมาตั้งแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว กงสีในสมัยแรกนั้นเป็นกงสีแรงงานขนาดใหญ่ กงสีที่มีชื่อเสียงมากแห่งหนึ่งคือ กงสีเต็กเฮงตั้ง หรือสำนักคุณธรรมกำจร ของเจ้สัวเนียมหรือพระศรีทรงยศ ซึ่งมีฐานะเป็น “ตัวเฮีย” ท่านผู้นี้มีอายุอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 ในระยะ 80 ปีแรกของกรุงรัตนโกสินทร์โดยเป็นจีนแต่จิวแซ่เตีย เริ่มอาชีพจากทำสวนผักค้าขายอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณท่าราชวรดิฐในปัจจุบัน ต่อมาได้ย้ายมาทำมาหากินอยู่บริเวณลำเพ็ญ เจ้สัวเนียมได้ยึดอาชีพใหม่ คือการออกเงินให้แก่จีนที่เข้ามาใหม่กู้ยืม ในสมัยนั้นมีเงินเดินทางเข้ามาแบบไร้ที่พึ่งเป็นนักแสวงโชคจำนวนมาก เมื่อเข้ามาถึงท่าน้ำราชวงศ์ก็มักจะไม่เงินเสียค่าเช่าเมือง เจ้สัวเนียมจึงให้เงินใหม่ “ซินตั้ง” หยิบยืมไปเสียและสำรองค่าใช้จ่ายก่อนแล้วค่อยจัดหางานให้ทำเพื่อทยอยใช้หนี้พร้อมดอกเบี้ย ธุรกิจนี้ชาวลำเพ็ญเรียกว่า “ซุกหยิบเค่า” ภาษาจีนแต่จิวแปลว่า ทางผ่านเข้าออกหรือทางเดินเข้าออก ในที่นี้หมายถึงการให้ยืมเงินเป็นค่าใส่หุ้ยเข้าเมือง¹⁶⁸ อาชีพหาผลประโยชน์จากกุสใหม่นี้ได้สร้างรายได้ที่มั่งคั่งให้แก่เจ้สัวเนียมจนถึงขั้นติดต่อกับทางการรับผูกอากรนำเข้าเบียร์จากประเทศจีน จนถึงขั้นได้บรรดาศักดิ์เป็นพระศรีทรงยศ มี

เรื่องเล่าว่าเวลาจีนใหม่มาขอกู้เงิน เจ็ดวันเจ็ดคืนจะแจกไม้คานเป็นทุนให้ไปด้วยเพื่อแสดงว่าเป็นกู่ลี้ในสังกัด เจ็ดวันเจ็ดคืนเป็นผู้ที่ทรงอิทธิพลมากในลำเพ็ง เป็นเจ้านี่ปล่อยเงินกู้รายใหญ่ และยังเป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ในบริเวณนี้ บุตรสาวของเจ็ดวันเจ็ดคืน นิมได้แต่งงานกับท่านเอี่ยม (พระยาอิศรานุภาพ) ซึ่งเป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ¹⁶⁹ ซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลอยู่ในอุตสาหกรรมน้ำตาล และที่สำคัญอยู่ในสายตระกูลขุนนา¹⁷⁰ ซึ่งคุมการบริหารของไทยในสมัยก่อนการปฏิรูปประเทศ จึงนับว่าเจ็ดวันเจ็ดคืนนายอากรผู้นี้มีสายสัมพันธ์กับตระกูลขุนนา ขุนนางผู้มีอิทธิพลที่สุดในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

กงสี “เต็กเฮงตั้ง” เป็นกงสีตัวเฮี้ยขนาดใหญ่มีสมาชิกจำนวนมาก นับว่าเป็นกงสีหนึ่งในสามของกงสีดั้งเดิมที่มีอิทธิพลในช่วงแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ กงสีเต็กเฮงตั้งได้ลดขนาดลงภายหลังจากเจ็ดวันเจ็ดคืนเสียชีวิตลงแล้ว ต่อมาภายหลังในสมัยรัชกาลที่ 5 กงสีขนาดเล็กที่เป็นหางค่างกู่ลี้เกิดขึ้นมาก โดยในระบายนี้นี้มีการส่งคนกลับไปเมืองจีนเพื่อชักชวนชายหนุ่มตามชนบทให้เดินทางมาทำงานในสยาม โดยทางหางเป็นผู้ออกค่าโง่ห่วยในการเดินทางให้ บางครั้งกู่ลี้จะได้รับเงินล่วงหน้าสำหรับเลี้ยงครอบครัว เรียกว่า “ตัวหยิ่น” ซึ่งจะต้องผ่อนใช้จากค่าจ้าง กู่ลี้ส่วนใหญ่มีสัญญาผูกมัดกับเจ้าเก่าว่าต้องทำงานอยู่ 3 ปี ถึงเป็นอิสระไปทำงานกับใครก็ได้ งานนี้ทำกำไรอย่างงามทำให้เกิดเจ้าเก่าค่างกู่ลี้ใหม่ๆ หลายนายแก่งแย่งกันหางาน¹⁷¹

ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในเขตเมืองหลวงคือ กรุงเทพฯ มีกู่ลี้ใหม่อพยพเข้ามาจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่เข้ามาทำงานในโรงสี โรงเลื่อย และกิจกรรมสาธารณะต่างๆ เกิดขึ้น ดังนั้นสภาพแวดล้อมต่างๆ รอบตัวกู่ลี้มีความแตกต่างกับกู่ลี้กลุ่มอื่นๆ ที่กล่าวก่อนหน้านี้ สังคมในเมืองหลวงก็เป็นสังคมเปิดที่กำลังรับการหลั่งไหลของวัฒนธรรมและระบบทุนนิยมตะวันตกอย่างเต็มที่ ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาจากปัจจัยสำคัญ 3 ประการคือ ประการที่ 1 การเพิ่มขึ้นของจำนวนกู่ลี้จีนอย่างมากนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2392 (1849) เป็นต้นมา ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 1 ประการที่ 2 การเข้ามาของตะวันตกทั้งทุนและวัฒนธรรม และประการที่ 3 การพัฒนาการของรัฐไปสู่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งจะทำให้ รัฐบาลกลางมีความเข้มแข็งในการควบคุมกลุ่มคนต่างๆ ที่อยู่ในรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 (1855) ข้าว ดีบุก และไม้สัก ได้กลายเป็นสินค้าสำคัญในการส่งออกของไทย สินค้าทั้ง 3 ชนิดนี้ได้ทวีความสำคัญจนถึงมากกว่าร้อยละ 90 ของมูลค่าสินค้าออกทั้งหมด ต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ยางพาราจึงค่อยก้าวเข้ามาเป็นบทบาทในสินค้าส่งออก ดังตารางข้างล่าง

ตารางที่ 3.3 จำนวนร้อยละของมูลค่าสินค้าส่งออก 3 ชนิดของไทย

ช่วงเวลา	ข้าว	ดีบุก	ไม้สัก	รวม 3 ชนิด	การส่งออกทั้งหมด
1867	41.1	15.6	-	56.7	100
1890	69.7	11.1	5.5	86.4	100
1903	71.3	61.4	10.4	88.2	100
1906	69.1	11.0	11.2	91.3	100
1909/10	77.6	7.8	6.4	91.9	100
1915/16	70.1	15.9	3.9	89.9	100

ที่มา : Ingram, James C. Economic Change in Thailand 1850-1970. Stanford University Press, Stanford California, 1971, p.94.

ทั้งโรงสีและโรงเลื่อยเป็นกิจการที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคกลางกรุงเทพฯ แรงงานที่ใช้ในกิจการเหล่านี้เป็นแรงงานรับจ้างชาวจีนแทบทั้งสิ้น ในช่วงที่การผลิตเพื่อส่งออกของไทยเจริญมีชาวจีนอพยพเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ จำนวนมาก นอกจากนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่สังคมไทยรับกระแสทั้งทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองจากตะวันตก ซึ่งมีผลทำให้ภายในสังคมไทยมีการปรับตัวในทุกๆ ด้าน กรุงเทพฯ ได้ปรับตัวไปสู่การเป็นเมืองหลวงแบบใหม่ตามแบบตะวันตก มีผู้คนอพยพเข้ามาทำงานมากขึ้น ซึ่งกลุ่มสำคัญก็คือแรงงานจีนตามที่กล่าวไว้แล้ว และระบบไพร่ของไทยเองก็เริ่มผ่อนคลายเกิดแรงงานอิสระเริ่มจะเข้าสู่ระบบการว่าจ้าง แต่อย่างไรก็ตามแรงงานรับจ้างในสมัยรัชกาลที่ 5 กลุ่มที่สำคัญยังคงเป็นแรงงานจีน กิจกรรมสาธารณะเป็นสิ่งที่สำคัญในเมืองหลวง การว่าจ้างแรงงานประเภทนี้ก็มีมากขึ้นด้วย แรงงานจีนที่อพยพนี้สามารถแบ่งตามกลุ่มภาษาและเพศ นอกจากนี้เรายังพบว่าการอพยพเข้ามาของกุลีในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นสัดส่วนของผู้หญิงมีมากขึ้น การอพยพของผู้หญิงนี้ทำให้กุลีไม่ต้องใช้ชีวิตแบบโดดเดี่ยวเหมือนเดิม แต่สามารถมีชีวิตอยู่เป็นครอบครัวได้ จำนวนชาวจีนที่อพยพเข้ามาในปี พ.ศ. 2452 (1909) ในจำนวนคนพวกนี้เกือบทั้งหมดมาใช้แรงงานเป็นกุลีอยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งส่วนใหญ่ก็เข้าไปทำงานในโรงสี โรงเลื่อย และการขนส่งดังที่กล่าวไว้แล้ว

ตารางที่ 3.4 แสดงจำนวนชาวจีนในกรุงเทพฯ ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452)

เชื้อสาย	จำนวน		รวม
	ชาย	หญิง	
แต้จิ๋ว	78,091	8,207	86,298
ฮกเกี้ยน	19,823	2,367	22,190
กวางตุ้ง	25,978	4,151	30,129
ไหหลำ	12,165	903	13,068
แคะ	9,411	1,409	10,820
รวม	145,468	17,037	162,505

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 น 27/8

อ้างอิง : ไสว วิศวนันท์ “บทบาทของชาวจีนช่วงหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง” ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและในภูมิภาคอาเซียนที่เจาซัน สมัยที่สองท่าเรือชานไหว ค.ศ.1860-1949 (2403-2492) ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539. หน้า 139.

หมายเหตุ : ในสมัยรัชกาลที่ 4 และต้นรัชกาลที่ 5 ชาวจีนอพยพจะเป็นผู้ชายแทบทั้งสิ้น ต่อมาภายหลัง

พ.ศ. 2436 (1893) ผู้หญิงจีนได้รับอนุญาตจากทางการจีนให้อพยพเดินทางติดตามสามีออกนอก

ประเทศได้สัดส่วนของผู้หญิงในการอพยพจะมากขึ้นเท่าเทียมกับชายภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้ว

3.5.1. สภาพการผลิตในโรงสีข้าว

ข้าว นับว่าเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สุดและทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ในเศรษฐกิจไทย จนถึงร้อยละ 77.6 ของสินค้าส่งออก ในปี พ.ศ. 2452-53 (1909-10) และในปี พ.ศ. 2453-2457 (1910-1914) ไทยส่งออกข้าวถึง 15,200,000 หาบ มีมูลค่าสูงถึง 81,230,000 บาท¹⁷² ดังตารางที่ปรากฏอยู่ด้านล่าง

ตารางที่ 3.5 ปริมาณและมูลค่าการส่งออกข้าว

ช่วงเวลา	ปริมาณ (พันหาบ)	มูลค่า (พันบาท)	ราคาต่อหาบ (บาท)
1857-59	990	-	-
1860-64	1840	-	-
1865-69	1,630	-	-
1870-74	1,870	5,110	2.70
1875-79	3,530	10,110	2.90
1880-84	3,580	9,610	2.70
1885-89	5,320	15,080	2.80
1890-94	7,250	23,780	3.30
1895-99	8,000	36,410	4.60
1900-04	11,130	61,280	5.50
1905-09	14,760	81,020	5.50
1910-14	15,220	81,230	5.30

ที่มา : Ingram, James C. Economic Change in Thailand 1850-1970. Stanford University Press, Stanford California, 1971, p.38.

จากการที่ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สุด ที่ทำรายได้ให้กับประเทศมากที่สุด แรงงานจีนที่อพยพเข้ามาได้ถูกดึงดูดให้สู่การผลิตในโรงสีข้าวมากที่สุดด้วย กิจกรรมโรงสีของไทยได้พัฒนาจากโรงสีมือ และโรงสีที่ใช้แรงงานสัตว์และลมไปสู่โรงสีที่ใช้กระแสไฟฟ้าในที่สุด

กิจการโรงสีข้าวด้วยเครื่องจักรสมัยใหม่ที่เรียกว่าโรงสีไฟเกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ครั้งแรกในปี พ.ศ.2401 (1858) โดยบริษัทอเมริกัน สตีม ไรซ์ มิลล์ (American Steam Rice Mill) ของนายทุนอเมริกัน หลังจากบริษัทแห่งแรกจัดตั้งขึ้นไม่นานก็มีโรงสีของชาวตะวันตกอีกหลายแห่งเข้ามาเปิดทำการบ้าง ในปี พ.ศ.2407 (1864) ได้เพิ่มขึ้นเป็น 3 โรง และเพิ่มขึ้นเป็น 5 โรงในปี พ.ศ. 2410 (1867) การขยายตัวของโรงสีตะวันตกเริ่มหยุดลงในป็นี่ ชาวจีนเริ่มเข้ามามีบทบาทในกิจการโรงสี

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2413 (1870) โดยสั่งซื้อเครื่องจักรจากอังกฤษเข้ามาใช้บ้าง ในปี พ.ศ.2420 (1877) บทบาทของชาวตะวันตกในกิจการโรงสีเริ่มลดลงโรงสีที่สำคัญของชาวตะวันตกหลายแห่งถูกชาวจีนเข้าไปดำเนินงานแทน ในปี พ.ศ.2455 (1912) โรงสีทั้งหมดในประเทศไทยมี 50 โรง มีชาวตะวันตกเป็นเจ้าของและดำเนินการอยู่เพียง 3 โรงเท่านั้น¹⁷³

ตาราง 3.6 จำนวนโรงสีระหว่างปี พ.ศ.2401-2462 (1858-1919)

ปี พ.ศ.	กรุงเทพฯ		รวมกรุงเทพฯ	ในชนบท
	ของชาวตะวันตก	ของชาวไทย-จีน		
2401	1	-	1	2 (แปดริ้ว)
2407	3	-	3	
2409	5	-	4	
2410	5	-	5	
2422	5	5	10	
2423	5	7	12	3 (แปดริ้ว)
2432	6	17	23	
2435	-	-	25	
2438	4	23	27	
2439	4	26	30	
2440	4	22	26	4 (แปดริ้ว)
2441	-	-	37	
2444	4	22	26	
2451	3	46	49	6
2453	3	56	59	
2462	3	63	66	

ที่มา : ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. “การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411-2475)”. วิทยานิพนธ์คณะอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521. หน้า 223-224.

กลุ่มพ่อค้าชาวจีนผู้ลงทุนในกิจการโรงสีในระยะแรกเป็นเจ้าภาชีนายอากร และต่อมาจึงมีพ่อค้าที่สะสมทุนอย่างอิสระเข้ามาลงทุน ส่วนเจ้านายและชนชั้นสูงในสังคมไทยมักจะอยู่เบื้องหลังในฐานะผู้ให้ทุนสนับสนุน สภาพของผู้ลงทุนชาวจีนไม่ว่ามาจากเจ้าภาชีนายอากรหรือสะสมทุน

อย่างอิสระก็ตามจะมีวิถีชีวิตที่แบ่งแยกออกจากกุลี คนเหล่านี้ไม่ได้ใช้ชีวิตในแหล่งผลิตแต่มีวิถีชีวิตที่เลียนแบบชนชั้นสูงของสังคมไทยและได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก นอกจากนี้คนเหล่านี้ยังเข้าสังกัดอยู่ในสมาคมที่ตนเองจัดตั้งเพื่อดูแลผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองดังปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2439 (1896) ได้จัดตั้งสมาคมโรงสีหรือกองสีโรงสีกลไฟกรุงเทพฯ ขึ้น กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับกิจการโรงสีสามารถสรุปได้ดังนี้

1. พ่อค้าตะวันตก กลุ่มนี้นับว่าเป็นกลุ่มแรกที่ลงทุนในโรงสีข้าวสมัยใหม่เพื่อส่งออก โดยในระยะแรกนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2401-2410 (1858-1867) ได้จัดตั้งโรงสีขึ้น 5 โรง ในปี พ.ศ. 2401 (1858) ได้จัดตั้ง “โรงสีจักรเมืองอเมริกา” ของชาวอเมริกาและ “โรงสีจักรบางกอกกำปาลี” พ.ศ. 2407 (1864) “โรงสีจักร เอ. มาร์ควัลด์ แอนด์กำปาลี” ของชาวเยอรมัน พ.ศ. 2409 (1866) โรงสีจักรสก็อตแลนด์ กำปาลี” ของอังกฤษ และ พ.ศ. 2410 (1867) ไม่ทราบชื่อเจ้าของ บริษัททั้ง 5 ลงทุนโดยนำเครื่องจักรจากยุโรปเข้ามาติดตั้งและทำการสีข้าวส่งออกไปขายยังตลาดต่างประเทศ ต่อจากนั้นก็ยังมีบริษัทตะวันตกอื่นๆ ได้เข้ามาตั้งโรงสีเพิ่มขึ้นอีก ได้แก่ บริษัทบอร์เนียว บริษัทวินเซอร์ บริษัทอีสเอเชียติก บริษัทอาระกัน เป็นต้น

ลักษณะการลงทุนมี 2 ลักษณะคือ บริษัทตะวันตกเป็นผู้ลงทุนสร้างโรงสีด้วยทุนของตนเอง และเช่าโรงสีเจ้านายและขุนนางไทยที่นิยมลงทุนสร้างโรงสีให้เช่า ในระยะแรกที่มี 5 บริษัทเข้ามาลงทุนก็ใช้ทุนของตนเอง แต่ปรากฏว่าการดำเนินการของโรงสีรุ่นแรกนี้ขาดทุนไม่ประสบความสำเร็จ ต้องขายให้กับพ่อค้าหลายทอดและในที่สุดก็ตกมาอยู่ในมือของพ่อค้าจีน โรงสีของชาวตะวันตกบางแห่งเมื่อเกิดปัญหาทางการเงินก็ใช้วิธีการกู้ยืมเงินจากพระคลังข้างที่ซึ่งเป็นแหล่งทุนที่ใหญ่ที่สุดในขณะนั้น บางแห่งก็ใช้วิธีการจำนำโรงสีกับพระคลังข้างที่แล้วเช่าโรงสีดำเนินการต่อ เช่น บริษัท เอ. มาร์ควัลด์ จำนำโรงสีของบริษัทต่อพระคลังข้างที่เป็นเงิน 120,000 บาท บริษัทวินเซอร์ จำนำกับพระคลังข้างที่ เป็นเงิน 120,000 บาท เสียดอกเบี้ยร้อยละ 7.5 ต่อปี และทำสัญญาเช่ากำหนด 30 ปี เสียค่าเช่าปีละ 10,000 บาท¹⁷⁴

พ่อค้าตะวันตกที่มาลงทุนในกิจการโรงสีข้าวต้องล้มเลิกไปนั้นมาจากสาเหตุที่ไม่สามารถแข่งขันในธุรกิจนี้กับพ่อค้าชาวจีนที่มีความสามารถในการควบคุมข้าวตั้งแต่ต้นทางจนถึงส่งออก และพ่อค้าจีนได้พัฒนาความรู้ความสามารถในการสีข้าวเพิ่มมากขึ้นในระยะหลัง การยอมรับความพ่ายแพ้ในการทำโรงสีข้าวเอง ทำให้ชาวตะวันตกได้หันมาจำกัดบทบาทของตนอยู่ที่การรับซื้อข้าวเพื่อส่งออกโดยเฉพาะ เนื่องจากบริษัทตะวันตกเหล่านี้สามารถคุมตลาดการค้าข้าวในสิงคโปร์และ ดินแดนอาณานิคมและตลาดในยุโรปได้ดีกว่าพ่อค้าจีน ข้อได้เปรียบนี้จึงทำให้ในสมัยรัชกาลที่ 5 พ่อค้ายุโรปยังคงเป็นพ่อค้าที่สำคัญในการดำเนินการส่งออกข้าวอยู่ โดยบริษัทส่งออก

เหล่านี้ก็ยังคงมีเสมือนทั้งที่เป็นชาวจีน ชาวไทย และมีคอมปราโดร์ชาวจีนช่วยจัดการในการซื้อข้าวจากโรงสีของชาวจีน

2. คอมปราโดร์ (compradors) ชาวจีน ในบริษัทซื้อข้าวของชาวตะวันตกเปรียบเสมือนตัวแทนของบริษัทในการจัดการซื้อข้าว มีอำนาจในการทำสัญญาจัดซื้อ คนกลุ่มนี้จะเป็นชาวจีนหรือลูกหลานที่มีการศึกษาดี มีความรู้ทั้งภาษาอังกฤษและภาษาจีนอย่างดี คอมปราโดร์เป็นตำแหน่งประจำในบริษัทตะวันตก ผู้ที่ได้รับตำแหน่งนี้จะมีเงินเดือนประจำและได้รับค่าคอมมิชชั่นหรือค่านายหน้าเมื่อจัดซื้อข้าวด้วย ดังนั้นผู้ที่ได้ดำรงตำแหน่งนี้จึงมีรายได้ที่ดี และมักจะนำเงินที่ได้รับนี้ไปลงทุนในกิจการของตนเองต่อไป คนกลุ่มนี้จึงกลายเป็นกลุ่มทุนที่สำคัญกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 คนกลุ่มนี้หมดบทบาทไปในธุรกิจการค้าข้าว เมื่อปัญหาช่องว่างทางภาษาที่ชาวตะวันตกจะติดต่อกับพ่อค้าจีนหมดไป และพ่อค้าตะวันตกและพ่อค้าจีนสามารถปรับตัวฉนวนธรรมชาติทางการค้าให้เข้ากันได้ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้ว¹⁷⁵

3. ชนชั้นสูงในสังคมไทย ในที่นี้นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ที่ลงทุนผ่านพระคลังข้างที่ เจ้านาย เชื้อพระวงศ์ และขุนนางไทย การลงทุนสร้างโรงสีให้เข้ากลายเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ ชนชั้นสูงของไทยให้ความสนใจ เช่นเดียวกับให้เข้าที่ดินโดยการขูดคลองเปิดพื้นที่ดินการเกษตร และสร้างตึกแถวในบริเวณในกลางเมือง การที่กิจการโรงสีข้าวเป็นที่พอใจของชนชั้นสูงของไทยเนื่องจาก 1. รัฐบาลให้การสนับสนุนการลงทุนในการค้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าเจ้านายและข้าราชการควรลงทุนในทางการค้าตามความสามารถของตน หากขาดทุนก็ยังมีเงินเดือนเป็นหลักไม่ถึงกับล้ม และเห็นว่าหากคนไทยมัวแต่กระดากอายไม่กล้าทำก็จะไม่เกิดความชำนาญและไม่คุ้นกับการค้า 2. การส่งออกข้าวมีปริมาณมากและทำกำไรดี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2436 (1893) จนถึง 2438 (1895) เป็นระยะที่การค้าข้าวเฟื่องฟูอย่างยิ่ง บรรดาเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ ตลอดจนขุนนางข้าราชการทั้งหลายต่างเห็นกำไรที่จะได้จากการลงทุนนี้ 3. ผลประโยชน์ของพวกเจ้านายและขุนนางที่เคยได้รับการค้าผูกขาดได้หมดสิ้นไปหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง คนเหล่านี้จึงคิดหารายได้จากการลงทุนทางอื่นทดแทน¹⁷⁶

ลักษณะการลงทุนของพระคลังข้างที่จะลงทุนด้วยวิธีการรับซื้อและรับจำนำไม่ได้เข้าไปสร้างโรงสีเองโดยตรง ส่วนใหญ่จะรับจำนำจากนายทุนเจ้าของกิจการโรงสีทั้งชาวยุโรป ชาวไทย และชาวจีน คือเมื่อนายทุนเหล่านี้สร้างโรงสีขึ้นแล้วหมดทุนหรือมีทุนไม่พอที่จะดำเนินการ ก็จะนำโรงสีมาจำนำไว้กับพระคลังข้างที่เพราะจำนำกับพระคลังข้างที่ได้รับความยุติธรรม ไม่ถูกเอา

เปรียบในราคาจำนำ และคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าการไปจำนำกับนายทุนเอกชนอื่นๆ และการไถ่ถอนคืนก็ยังสะดวกด้วย ในการจำนำนี้เมื่อถึงเวลากำหนดตามสัญญา ถ้าเจ้าของไม่มีเงินมาชำระต้นทุนและดอกเบี้ยตามสัญญา โรงสีข้าวก็จะตกเป็นของพระคลังข้างที่โดยสิทธิ์ขาด ซึ่งในบางครั้งเจ้าของโรงสีก็อาจจะขายโรงสีนั้นให้แก่พระคลังข้างที่เพื่อใช้หนี้และนำเงินที่เหลือไปลงทุนต่อ โรงสีที่พระคลังข้างที่ได้รับมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็พระราชทานให้แก่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอแต่ละพระองค์ เพื่อให้แต่ละพระองค์มีรายได้จากดอกเบี้ยจำนำหรือค่าเช่า ดังนั้นปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 โรงสีที่พระคลังข้างที่รับจำนำมา และพระราชทานต่อให้กับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอจำนวนมากและบรรดาเชื้อพระวงศ์และเจ้านายเหล่านี้ก็มีรายได้จากการให้เช่าโรงสีแก่พวกพ่อค้ายุโรปและพ่อค้าจีน เช่น โรงสีของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชให้พระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม เช่าปีละ 7,920 บาท โรงสีของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถให้พระบริบูรณ์โกษากร เช่าปีละ 4,800 บาท โรงสีของพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ให้บริษัทวินเซอร์แอนด์ กัปานี เช่าปีละ 7,920 บาท เป็นต้น¹⁷⁷

การลงทุนในโรงสีข้าวของพระคลังข้างที่ได้เปลี่ยนไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมา เพราะกิจการโรงสีข้าวตกต่ำอันมีสาเหตุจากความกระทบกระเทือนจากภาวะทางเศรษฐกิจ พระคลังข้างที่เองก็มีปัญหาการใช้เงินงบประมาณจนทำให้พระคลังข้างที่เองก็มีหนี้สิน ทิศทางการลงทุนของพระคลังข้างที่ในกิจการโรงสีจึงหยุดชะงัก

นอกจากพระคลังข้างที่แล้วเจ้านายไทยที่เป็นเชื้อพระวงศ์รวมทั้งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก็นิยมลงทุนในกิจการโรงสี โดยซื้อกิจการมาแล้วให้เช่าต่อเช่นเดียวกับพระคลังข้างที่ที่ไม่ได้ลงมือดำเนินการเอง เช่น กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (เพ็ง เพ็ญกุล) เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว. เย็น อิศรเสนา) และพระยาสิทธิศักดิ์สนิทวงศ์ เป็นต้น¹⁷⁸

4. นายทุนไทยเชื้อสายจีน กลุ่มนี้ถือว่าเป็นกลุ่มที่ลงทุนในกิจการโรงสีที่สำคัญที่สุดในนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา และถือว่าเป็นผู้ดำเนินการสีข้าวเอง ไม่ได้เพียงพอใจกับค่าเช่า ดังเช่นกลุ่มชนชั้นสูงของไทย ในกลุ่มนี้ยังสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มย่อยตามที่มาของทุนตั้งต้นดำเนินการคือ กลุ่มที่หนึ่งมาจากการเป็น**เจ้าภาษีนายอากร** และกลุ่มที่สอง กลุ่มที่**สะสมทุน**

อย่างอิสระ จากสถิติในปี พ.ศ. 2441 (1898) พบว่า พ่อค้าที่มาจากเจ้าภาษีนายอากรมีบทบาทในธุรกิจร้อยละ 27.40 ส่วนพ่อค้าที่มาจากการสะสมทุนอย่างอิสระมีบทบาทในธุรกิจข้าวร้อยละ 29.92 ซึ่งบทบาททั้ง 2 กลุ่มในธุรกิจข้าวนี้ไม่แตกต่างกันมาก นอกจากนี้ยังพบว่าทั้ง 2 กลุ่มยังมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกันโดยการแต่งงานด้วย ดังนั้นการทำธุรกิจจึงมีลักษณะที่เป็นการเกื้อกูลกัน ดังเช่นสายสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างตระกูลเจ้าภาษีนายอากรพิศาลบุตร กับกลุ่มพ่อค้าอิสระมาหัวและเฮียบหุย เป็นต้น

เจ้าภาษีนายอากร ถือว่านายทุนจีนกลุ่มแรกที่ฐานะร่ำรวยขึ้นมา พวกนี้เป็นทั้งพ่อค้าที่ได้รับสิทธิในการผูกขาดสินค้าและมีฐานะเป็นข้าราชการของรัฐด้วย เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไปสู่ระบบการค้าเสรีหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง อันส่งผลต่อการค้าและการผลิตของไทยคือเกิดการยกเลิกการค้าแบบผูกขาดโดยสิ้นเชิง และสินค้าที่ผลิตเพื่อการส่งออกของไทยก็มีการเปลี่ยนแปลง ข้าวได้กลายเป็นสินค้าที่ตะวันตกให้ความสนใจในการสั่งซื้อมากกว่าน้ำตาลและพริกไทยที่เป็นฐานการผลิตเดิมของเจ้าภาษีนายอากร การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ได้รับการตอบรับอย่างดีจากกลุ่มเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งนับว่าเป็นทุนกลุ่มแรกที่เข้าลงทุนในธุรกิจนี้ กลุ่มพิศาลบุตร เป็นกลุ่มเจ้าภาษีนายอากรที่ร่ำรวยที่สุดกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาดำเนินธุรกิจในไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นกลุ่มแรกที่ลงทุนในกิจการโรงสีแบบสมัยใหม่ในราวปี พ.ศ. 2410 (1867) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มพิศลบุตรที่เดินทางเข้ามาทำการค้าในไทยรุ่นเดียวกับกลุ่มพิศาลบุตรก็ลงทุนในกิจการโรงสีเช่นกัน และยังมีกลุ่มกิมเซ่งหลี (นายอากรเต็ง) กลุ่มเซ่งกี (พระพิบูลย์พัฒนามกร) เป็นต้น

การลงทุนในกิจการโรงสีข้าวของกลุ่มเจ้าภาษีนายอากรดำเนินไปได้ดีในระยะแรกที่มีการแข่งขันในการทำโรงสียังไม่มีมาก และปริมาณการสั่งซื้อข้าวจากต่างประเทศเข้ามามาก แต่กลุ่มเจ้าภาษีนายอากรต้องพบกับวิกฤติการณ์ในทศวรรษ 2450 เนื่องจากกลุ่มเจ้าภาษีนายอากรที่ลงทุนทำกิจการโรงสีได้ใช้ทุนจากการเป็นเจ้าภาษีนายอากร ในระยะเดียวกันนี้รัฐได้ยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร ขณะเดียวกันในระยะที่ผ่านมาคนกลุ่มนี้กลับต้องสูญเสียเงินจำนวนมากในการแข่งขันประมูลภาษีอากรในช่วงปลายก่อนที่รัฐจะยกเลิก ระบบเจ้าภาษีนายอากรไม่ได้เป็นระบบที่ทำให้กำไรให้เจ้าภาษีนายอากรในระยะตอนปลาย บรรดาเจ้าภาษีนายอากรรายใหญ่ๆ ต้องขาดทุนจำนวนมาก ฐานะทางการเงินของคนกลุ่มนี้จึงอยู่ในสภาพอ่อนแอ เจ้าภาษีนายอากรที่หันมาลงทุนในระบบการค้าแบบเสรี จะประสบความสำเร็จในระยะเริ่มต้นที่ยังไม่มีการแข่งขันมาก และระบบการค้ายังไม่ซับซ้อน แต่เมื่อการค้าพัฒนาขึ้นพวกนี้ต้องพบกับปัญหา เนื่องจากขาดประสบการณ์ในการค้าแบบแข่งขันและความเคยชินกับการทำธุรกิจแบบผูกขาดและได้รับอภิสิทธิ์ภายใต้

ระบบอุปถัมภ์ของเจ้านาย การรับเอาวัฒนธรรมในชีวิตความเป็นอยู่และการทำธุรกิจแบบชนชั้นศักดินาไทยละเลยวัฒนธรรมการรวมกลุ่มกันของชาวจีนได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญในการทำการค้าแบบระบบการแข่งขันของคนกลุ่มนี้ ในที่สุดต้องพบกับวิกฤตการณ์และล้มละลายไปหลายกลุ่มในช่วงทศวรรษที่ 2450¹⁷⁹

กลุ่มพ่อค้าอิสระ คนกลุ่มนี้ลงทุนโดยอาศัยการสะสมทุนที่ละเล็กละน้อยและเก็บสะสมประสบการณ์จากการทำงานในโรงสีของพวกเจ้าภาษีนายอากรมาก่อน เช่น กลุ่มกอมหาหัวก็เข้าทำงานอยู่ในโรงสีของกลุ่มเจ้าภาษีพิศาลบุตรมาก่อน ผู้นำในกลุ่มนี้ที่สำคัญคือ กลุ่มกอมหาหัว กลุ่มเยียบหยู กลุ่มตันฮ่วงหลี่ (ห้วงหลี่) กลุ่มเล่าบันแสง และกลุ่มลีไต้ฮั่ว เป็นต้น พ่อค้ากลุ่มนี้สามารถผ่านปัญหาทางการค้าและรอดพ้นวิกฤตการณ์ ในช่วงทศวรรษ 2450 (1907-) ไม่ต้องล้มละลายเหมือนกลุ่มเจ้าภาษีนายอากรที่เข้ามาทำกิจการโรงสี เนื่องจาก 1. พ่อค้าเหล่านี้เกิดและเติบโตขึ้นอย่างอิสระไม่ได้รับวัฒนธรรมศักดินาในเรื่องอภิสิทธิ์และอุปถัมภ์ พวกพ่อค้ากลุ่มนี้จึงมีจิตวิญญาณของการทำการค้าแบบแข่งขันได้มากกว่านายทุนกลุ่มเจ้าภาษีนายอากร 2. นอกจากนี้พ่อค้ากลุ่มนี้มักจะได้พบเห็นและมีประสบการณ์ในการทำการค้าอยู่ในเมืองใหญ่ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แก่ในชวเกา กวางตุ้ง ฮองกง และสิงคโปร์ ประสบการณ์เหล่านี้ทำให้พวกพ่อค้ากลุ่มนี้เข้าใจเรื่องการค้าได้ดีกว่านายทุนกลุ่มเจ้าภาษีนายอากร 3. การสร้างเครือข่ายทางการค้าในต่างประเทศ คือการค้าในเขตสามเหลี่ยมระหว่างพ่อค้าจีนที่ชวเกา ฮองกง และสิงคโปร์ที่กำลังเกิดขึ้นในปลายรัชกาลที่ 5 พ่อค้ากลุ่มที่เติบโตอย่างอิสระสามารถสร้างเครือข่ายนี้ได้ดี โดยเฉพาะในธุรกิจการค้าข้าวที่ชาวจีนโพ้นทะเลต้องการลุกขึ้นมาแข่งขันกับพ่อค้าตะวันตก นอกจากนี้พวกนี้ยังสามารถสร้างเครือข่ายการค้าในประเทศโดยการรวมตัวเป็นสมาคมการค้า และการจัดตั้ง องค์กรของชาวจีนต่างๆ เพื่อสนับสนุนการค้า ขณะที่พ่อค้ากลุ่มเจ้าภาษีนายอากรส่วนใหญ่ถูกกลืนเข้าสู่สังคมไทยและกลายเป็นชนชั้นสูงของสังคมไปแล้ว¹⁸⁰

ทั้งกลุ่มพ่อค้าที่เป็นพ่อค้าตะวันตก ชนชั้นสูงในสังคมไทยและนายทุนไทยเชื้อสายจีนต่างมีวิถีชีวิตที่อยู่มากในเมือง ไม่ได้ใช้ชีวิตอยู่ในหน่วยการผลิตที่เรียกว่ากังสีอีกต่อไป คนเหล่านี้โดยเฉพาะในธุรกิจขนาดใหญ่ เช่น การค้าข้าวนี้จะใช้ชีวิตแยกออกจากกสิกรรมโดยสิ้นเชิง พ่อค้าจีนซึ่งเป็นกลุ่มที่อยู่ในระบบการค้าและการค้าข้าวมากที่สุด ก็มีแนวโน้มไปในการใช้ชีวิตแบบตะวันตก พ่อค้าเกือบทั้งหมดจะจดทะเบียนขอเป็นคนที่ในบังคับของชาติตะวันตก ทั้งนี้เพื่อให้ได้สิทธิพิเศษในการศาล และเป็นการสะดวกในการทำการค้าทั้งในไทยและในภูมิภาคเอเชีย ซึ่งประเทศตะวันตกทั้งหลายเป็นมหาอำนาจในการครอบครองดินแดนต่างๆ พ่อค้าอิสระจะเรียกว่า “เถ้าแก่” คนกลุ่มนี้จะ

เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญภายหลังเมื่อระบบเจ้าภาษีนายอากรล้มเลิกไปอย่างสิ้นเชิงในสมัยรัชกาลที่ 6

แรงงานที่ทำงานในโรงสี โดยทั่วไปแบ่งออกเป็นดังนี้¹⁸¹

1. **หลงจู๋หรือผู้จัดการ** ทำหน้าที่ดูแลการผลิตและควบคุมงานทั้งหมดในโรงสีแทนเจ้าของหลงจู๋ต้องเป็นผู้ชำนาญในเรื่องสีข้าว และเป็นทีไว้วางใจของเจ้าของด้วย หลงจู๋จะเป็นชาวจีน แม้แต่โรงสีที่เจ้าของเป็นชาวยุโรปก็ต้องใช้หลงจู๋เป็นชาวจีนด้วย เนื่องจากหลงจู๋ต้องทำหน้าที่ควบคุมคนงานที่เป็นชาวจีนรวมทั้งต้องแลกเปลี่ยนข้อมูลเรื่องเกี่ยวกับพ่อค้าข้าวซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน เอกสารที่ใช้ในการค้าขายข้าวก็เป็นภาษาจีนด้วย ดังนั้นหลงจู๋จำเป็นต้องมีความรู้ภาษาจีน ผู้จัดการหรือหลงจู๋นี้จะมีเงินเดือนประจำ

2. **ช่างเครื่องยนต์ (engineer)** ช่างเครื่องมีหน้าที่ตรวจสอบและซ่อมแซมเครื่องยนต์เมื่อเกิดขัดข้องหรือชำรุด ต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องเครื่องจักรเป็นอย่างดี ในระยะแรกไม่ว่าโรงสีของชาวยุโรป ไทย และจีน จะมีช่างเครื่องยนต์เป็นชาวยุโรป พวกนี้ได้ค่าจ้างประมาณ 100-200 บาทต่อเดือน ในราวกลางสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนกวาดตุงได้รับการฝึกจากชาวยุโรปได้เข้ามาทำงานแทนซึ่งมีราคาค่าจ้างที่ต่ำกว่า

3. **เสมียนพนักงานต่างๆ** ทำหน้าที่ธุรการภายในโรงสีข้าว เช่น ทำบัญชีการซื้อขายข้าว การใช้จ่ายในโรงสี และควบคุมการทำงานของกุลีอีกชั้นหนึ่ง พวกเจ้าหน้าที่โรงสีธรรมดามีประมาณ 25 คน ในเวลากลางวัน และถ้าทำงานกลางคืนก็ต้องใช้คนอีก 25 คน รวมแล้วโรงสีหนึ่งๆ ถ้าทำงานทั้งกลางวันและกลางคืนต้องใช้คนถึง 50 คน ถ้าเป็นโรงสีขนาดใหญ่อาจมีถึง 100 คน อัตราค่าจ้างจะตกประมาณ 25-30 บาทต่อเดือน

4. **กุลี** ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต่จิว ไหลล่า และฮกเกี้ยน กุลีเหล่านี้มาจากแรงงานอพยพเข้ามาและกุลีบางคนก็มาจากโรงสีบ่ออ้อย เมื่อเห็นว่าทำงานในโรงสีได้ผลประโยชน์ดีกว่าจึงเข้ามาทำงานในโรงสีข้าว กุลีจะเข้าทำงานในโรงสีนี้เป็นกลุ่มภาษาเดียวกันเพราะถือว่าเป็นพวกหรือพี่น้องกันและยังเป็นการสะดวกที่จะใช้ภาษาเดียวกันในการสื่อสารกัน ความสัมพันธ์นี้เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมชาวจีนซึ่งยังคงปรากฏอยู่

กุลีตามโรงสีแบ่งออกเป็น 4 ประเภท¹⁸²

1. **กุลีใช้สอยในโรงสี** ทำหน้าที่สีข้าวและควบคุมการสีข้าว จะแยกทำหน้าที่ประจำเครื่องสีข้าว เรียกว่าคนชั้น เช่น ชั้นตระแกรงโยก ชั้นหินข้าวเปลือก ชั้นตระแกรงแยกข้าว ชั้นตระแกรงข้าวขาว และชั้นตระแกรงคัดข้าว การทำงานของคนชั้นจะมีหัวหน้าเรียกว่านายตรวจ

คอยดูแลการทำงาน พวกนี้ทางโรงสีข้าวจะจ้างประจำ ประมาณเดือนละ 24-30 บาทต่อเดือน ถ้าโรงสีหยุดทำการชั่วคราวจะให้เงินเดือนตามปกติ แต่ถ้าหยุดนานเกิน 3 เดือนก็จะไม่จ้างต่อให้พวกนี้ไปหางานที่อื่นทำได้ กุลีประเภทนี้ส่วนใหญ่จะอยู่อาศัยในบริเวณโรงสี

2. กุลีแยกกระสอบข้าวหน้าโรงสี พวกนี้ถ้าโรงสีหยุดชั่วคราวจะเลี้ยงเฉพาะอาหารเป็นการเอาใจไม่ให้กระจ่ายไปที่อื่น แต่ถ้าโรงสีหยุดนานเกิน 3 เดือนก็จะไม่จ้างต่อ

3. กุลีหาบข้าวในโรงสี ทำหน้าที่หาบข้าวเปลือกไปใส่เครื่องสี กุลีประเภทนี้จะได้อาหารและได้รับการเลี้ยงอาหารเฉพาะในวันที่โรงสีทำงานเท่านั้น

4. กุลีตวงข้าวและหาบข้าวจากเรือข้าว แบ่งตามหน้าที่ได้ 4 ประเภทคือ คนโกยข้าวเปลือก คนตวงถึงทำหน้าที่ตวงข้าว คนหิ้วถึงเป็นผู้รับข้าวจากคนตวงไปให้คนสุดท้าย คือ คนหิ้วถึงก็เพื่อส่งต่อให้ผู้ทำหน้าที่หาบจากเรือไปขึ้นยุ้งฉางของโรงสี พวกนี้จะจ้างเหมาเป็นเกวียน คือ ข้าวเปลือก 1 เกวียนค่าแรงราว 30-60 สตางค์ ข้าวสาร 100 กระสอบ ค่าแรงราว 25-125 สตางค์ สุดแต่ระยะทางใกล้หรือไกล จะแบ่งให้ตามที่ใครทำได้มากได้น้อย คิดเฉลี่ยแล้วคนหนึ่งได้ประมาณวันละ 2-3 บาท แต่ในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมาทางโรงสีข้าวจะจ้างเหมาเป็นรายวันๆ ละ 3 บาท

กุลีประเภท 3 และ 4 ถ้าโรงสีหยุดทำการโรงสีไม่ให้ค่าจ้างและไม่เลี้ยงอาหาร เพราะกุลี 2 พวกนี้มีหัวหน้ารับช่วงอีกทีหนึ่ง โดยทั่วไปกุลีจะได้ค่าจ้าง (เฉพาะกลางวัน) ประมาณวันละ 75 สตางค์ ส่วนกุลีเอาข้าวเข้าเครื่องจักรสี จะได้ค่าจ้างเกวียนหนึ่ง 75 สตางค์ กุลีที่ทำหน้าที่ตวงข้าวยังมีช่องทางที่จะหารายได้พิเศษคือได้ค่าปากถังหรือค่าเป๊ะเจี๊ยะ ค่าปากถังนี้ผู้ตวงข้าวเรียกเก็บพิเศษจากผู้ขายข้าวเปลือก ซึ่งทำกันทุกโรงสี มีอัตราไม่แน่นอน กุลีตวงข้าวสามารถเรียกค่าปากถังจากผู้ขายก็ได้ กุลีตวงข้าวจะเป็นผู้บอกว่าจำนวนข้าวเปลือกมีเท่าใด ถ้าผู้ขายไม่เสียค่าปากถังจำนวนข้าวเปลือกก็อาจจะลดลง¹⁸³ กุลีที่ทำงานส่วนใหญ่ในโรงสีจะอยู่ในประเภท 3 และ 4 ซึ่งต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของ “เจ้าแก็” คำแรงงาน

กุลีจีนเป็นพวกที่มีความเป็นอิสระ เขาอาจจะทำงานที่โรงสีในวันนี้ แต่พรุ่งนี้อาจจะไปรับจ้างอีกโรงสีหนึ่งก็ได้ เพราะมีรายได้เป็นวันๆ และแต่ละคนจะเป็นสมาชิกของสมาคมลับ ซึ่งแล้วแต่ว่าใครจะเป็นสมาชิกสมาคมใด ซึ่งแบ่งเป็นพวกๆ และถ้ากลุ่มใดไม่พอใจกุลีกลุ่มนั้นก็พากันหยุดงาน ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2432¹⁸⁴ และถ้าหากตักงานหรือโรงสีเลิกจ้างแล้วทางออกในการแก้ปัญหาของพวกกุลีโรงสีข้าวเหล่านี้ก็มักจะพักอาศัยอยู่กันกับพวกกงสีอั้งยี่¹⁸⁵ ระบบการควบคุมแรงงานโดยผ่านเจ้าแก็ถ้าแรงงานที่จัดตั้งระบบอั้งยี่ขึ้นมาควบคุมนี้ เป็นระบบที่มีอิทธิพลในการควบคุมกุลีตามโรงสีต่างๆ ในกรุงเทพฯ ขณะนั้น เจ้าแก็พวกนี้ยังมีการนำกุลีเข้า

มาจากเมืองจีนโดยมีเครือข่ายจัดหาทุเรียนนับตั้งแต่ในชนบทประเทศจีนด้วย ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 1

ในปี พ.ศ. 2437 ปรากฏว่าอั้งยี่ของพวกแต้จิ๋วในกรุงเทพฯ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ งี่เฮง ซิลวก๊อ และงี่ฮก ทั้ง 3 กลุ่มนี้มีก๊อเป็นสมาชิกที่มีการงานอาชีพต่างกัน พวกงี่เฮงจะเป็นพวกก๊อในโรงสี พวกซิลวก๊อจะเป็นพวกก๊อเรือฉลอม และพวกงี่ฮกจะเป็นพวกก๊อที่อยู่ตามห้างร้านและพวกค้าขายสุกร ในปี พ.ศ. 2449 ปรากฏในกรุงเทพฯ พวกจีนกลุ่มภาษาต่างๆ ได้พากันจัดตั้งคณะอั้งยี่ของตนขึ้นจำนวนมาก มีทั้งแต้จิ๋ว กวางตุ้ง และไหหลำ¹⁸⁶ การที่สมาคมลับมีการจัดตั้งกันมากในขณะนี้เนื่องจากในกรุงเทพฯ มีการขยายการผลิตเพิ่มขึ้น จำนวนแรงงานที่ลี้ภัยไหลเข้ามาทำงานก็เพิ่มมากขึ้น ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2441 โรงสีข้าวในกรุงเทพฯ มี 37 โรง ในจำนวนนี้อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา 30 โรง และในปี พ.ศ. 2451 จำนวนโรงสีในกรุงเทพฯ ได้เพิ่มขึ้นเป็นถึง 60 โรง¹⁸⁷ โรงสีแต่ละแห่งหากเป็นโรงสีขนาดใหญ่จะมีก๊อทำงานอยู่ประมาณ 200 คน

ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์ลุงจู่ของบริษัทยักษ์ใหญ่ ซึ่งปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นบริษัทปูนผล จำกัด คือ หลงจู่เต็ง นิวัฒน์ วชิรปราการ อายุ 71 ปี และหลงจู่เหียะ แซ่หุ่ย อายุ 68 ปี หลงจู่ทั้ง 2 ท่านได้เล่าเรื่องความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ ในโรงสีของบริษัทยักษ์ใหญ่ ซึ่งใช้ตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สภาพของคนกลุ่มต่างๆ ในโรงสี มีดังนี้¹⁸⁸

1. **นายห้างใหญ่** เป็นผู้ควบคุมโรงสีทั้งหมด ผู้ที่ได้ตำแหน่งนี้จะเป็นญาติสนิทของตระกูล เป็นผู้ควบคุมการซื้อขายข้าวของทุกโรงสี ต้องสามารถเข้าใจกิจการโดยรวมทั้งหมด บุคคลพวกนี้คือพวกเจ้าของกิจการ หรือเจ้าแกลใหญ่นั่นเอง โดยทั่วไปราคาข้าวถูกกำหนดมาจากสมาคมโรงสี นายห้างใหญ่จะใช้ราคานั้นในการกำหนดการซื้อขายข้าว บริษัทยักษ์ใหญ่จะมีโรงสีทั้งหมด 4-5 โรง นายห้างใหญ่จะเป็นผู้ควบคุมการบริหารส่วนกลางในการดูแลโรงสีที่เป็นแหล่งผลิตข้าวอีกทีหนึ่ง สำนักงานใหญ่ทำหน้าที่ส่งออกข้าวและสั่งซื้อข้าว

2. **หลงจู่** เป็นผู้จัดการใหญ่ในโรงสี ทุกคนทำอะไรภายในโรงสีจะต้องมารายงานให้หลงจู่ ผู้ที่จะขึ้นมาเป็นหลงจู่ได้จะต้องมีความรู้เรื่องการค้าข้าวอย่างดี โดยปกติในการขึ้นมาสู่ตำแหน่งนี้จะต้องผ่านงานมาเกือบทุกอย่างในโรงสี ต้องรู้จักคนเยอะเหมือนกับพนักงาน messenger ในปัจจุบัน การเรียนรู้งานและความรู้เรื่องการค้าข้าวก็จะเป็นการฝึกหัดแบบโบราณ คือ เวลาผู้ใหญ่เขาพูดคุยอะไรก็นั่งฟัง ผู้ที่จะมีโอกาสได้เรียนรู้สิ่งเหล่านี้ก็ต้องเป็นคนใกล้ชิด เข้าใจกว้างใจ ความรู้ในตัวหนังสือมันไม่จำเป็นต้องมีมาก แต่ต้องรู้เรื่องการตีลูกคิดอย่างดี เพราะจะต้องสามารถในการคิดคำนวณราคาและปริมาณของข้าวได้ ในสมัยก่อนคนตีลูกคิดเป็นก็มีโอกาสก้าวหน้า

ความรู้เรื่องข้าวที่หลงจำต้องมีนั้นเป็นเรื่องข้าวชนิดไหนดีหรือไม่ดี ราคาสูง-ต่ำของข้าว ต้องมีประสบการณ์ รู้จักพันธุ์ข้าวทุกชนิด รู้ว่าแต่ละชนิดเมื่อสีแล้วได้ตัวข้าวเท่าไร ได้รำเท่าไร ต้องรู้ว่าข้าวมาจากถิ่นไหนโดยสังเกตจากดินที่ติดมากับเมล็ดข้าว เม็ดข้าวเป็นพันธุ์อะไร ความรู้พวกนี้ต้องสังเกตเอา ไม่มีโรงเรียนสอน โรงเรียนก็คือโรงสี ผู้ที่มีโอกาสเรียนรู้ก็จะต้องเป็นคนใกล้ชิดกับหลงจำ ซึ่งกรรมกรนั้นไม่มีโอกาสได้เรียนรู้

ในสมัยก่อนมีพันธุ์ข้าวจำนวนมาก ในการซื้อข้าวและสีข้าวจึงมีความยุ่งยาก หลงจำต้องเก่งเรื่องข้าว ต้องรู้ว่าข้าวที่ซื้อมาจะได้ข้าวอย่างไร เป็นตัวข้าวเท่าไร รำเท่าไร ในการซื้อข้าว สำนักงานใหญ่จะสั่งมาว่าต้องการข้าวกี่เกวียน เป็นข้าว 100 เปอร์เซ็นต์ 5 เปอร์เซ็นต์ 10 เปอร์เซ็นต์ ต่อจากนั้นหลงจำก็จะเป็นผู้ไปจัดหามาว่าจะต้องเอาข้าวจากเมืองนี้ ท้องถิ่นนี้ จึงจะได้ข้าวตามที่สำนักงานใหญ่กำหนดมา

3. ผู้รักษาโกดัง เรียกกันว่า โกดังคืบเปอร์ (go-down keeper) ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยหลงจำ แต่ไม่มีอำนาจในการควบคุมคน ทำหน้าที่ดูว่าของเข้ามาในโรงสีมีจำนวนเท่าไร และออกไปจำนวนเท่าไร ช่วยหลงจำดูแลเรื่องต่างๆ ไปในโรงสี โดยปกติโรงสีหนึ่งก็จะมี go-down keeper 1 คน เงินที่ได้รับจะค่อนข้างดี เพราะต้องรับผิดชอบสินค้าเข้า-ออกในโรงสี

4. เสมียน คือพนักงานสำนักงานในกลุ่มเสมียนนี้จะมีหลายตำแหน่งด้วยกัน

1. สมุหบัญชีใหญ่
2. คนทำบัญชีประจำวัน คุม stock เป็นมือรองผู้ช่วยเหลือสมุหบัญชีใหญ่อีกทีหนึ่ง
3. แคชเชียร์ (cashier) เรียกว่า เกานึ่ง ทำหน้าที่รักษาเงินและจ่ายเงินในโรงสีทั้งหมด

หมด

5. ฝ่ายช่าง เป็นผู้ควบคุมเทคโนโลยีของโรงสี เป็นจีนกวางตุ้งทั้งหมด เรียกว่า พวกช่างฟิต พวกจีนแต่จีจะไม่เข้าไปยุ่งในงานพวกนี้ โรงสีต้องมีช่างฟิตประจำโรงสี โรงหนึ่งๆ มี 3-4 คน แต่ละกะที่โรงสีทำงานจะต้องมีช่างฟิตเผื่ออย่างน้อย 1 คน ถ้ามีปัญหาในระหว่างการสีข้าวจะต้องแก้ไขทันทีเลย มิฉะนั้นจะเกิดการเสียหายในการส่งข้าวได้ ช่างฟิตจะได้รับเงินเดือนดี จะมีนายช่างใหญ่ซึ่งจะคุมลูกน้องอีกทีหนึ่ง มีความรู้เรื่องเครื่องจักรอย่างดี เครื่องจักรทุกตัวในโรงสีสามารถซ่อมแซมแก้ไขได้

6. ชินเต็ง คือตำแหน่งหัวหน้ากุลี แปลว่าคนสนิทชิดเชื้อ เป็นคนไว้วางใจได้จึงมอบให้คุมคนงาน จะรับคำสั่งจากฝ่ายบริหารมาควบคุมการทำงานของกุลีในโรงสี ชินเต็งจะมีอำนาจการจัดการเรื่องราวต่างๆ ของกุลี

7. **กรรมกร** กรรมกรในโรงสีจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กรรมกรประจำโรงสี และ กรรมกรนอกโรงสี

กรรมกรประจำโรงสี พวกนี้เป็นพวกทำงานในโรงสีแล้วกินเงินเดือนโรงสี โรงสีขนาดใหญ่ที่สีข้าว 150-200 เกวียน ก็จะมีคนงานประเภทนี้กะหนึ่ง 20-30 คน วันหนึ่งๆ โรงสีทำงาน 3 กะ ถ้าโรงสีขนาดเล็กส่วนใหญ่เป็นโรงสีต่างจังหวัดก็จะมีคนลดลงอาจจะเหลือแค่ 10 กว่าคน หน้าที่ของกรรมกรประจำโรงสีก็คือ แยกข้าวสารมากองโดยแยกเป็นกระสอบ

กุลิโรงสีมีรายได้ดีกว่ากุลิอื่นๆ กว่าที่จะเข้ามาเป็นแรงงานประจำได้ก็ลำบาก กุลิส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่เดินทางเข้ามาที่เรียกว่า จีนใหม่ หรือ จีนตั้ง เดินทางมาเมืองไทยแบบเสี่ยงเอาไปตายเอาดาบหน้า พอรู้จักคนบ้างที่เข้ามาอยู่โรงสีได้ก็มีคนพาเข้ามา มาอยู่แบบตัวเจี้ยะ แปลว่า อาศัยกันกิน เมื่อมาอยู่ในโรงสีก็ช่วยทำงานในโรงสีโดยไม่ได้สตางค์ โรงสีให้ข้าวและที่อยู่อาศัย พวกนี้ก็ตอบแทนโรงสีโดยการช่วยงานในโรงสีเป็นการฝึกงาน งานในโรงสีก็มีแยกกระสอบกับเย็บกระสอบ ในสมัยก่อนแรงงานในโรงสีเป็นผู้ชายทั้งนั้น ถ้าใครฝึกไม่ไหวก็ไปหางานอื่นทำต่อไป แต่ถ้าใครฝึกทำงานไหวก็คอยดูว่ามีตำแหน่งว่างแล้วจึงเข้าไปทำงานประจำในโรงสี โรงสีหนึ่งๆ ในสมัยก่อนมีกุลิที่เข้ามาตัวเจี้ยะมาก ทำให้ความจำเป็นในการจ้างกุลิประจำลดน้อยลง แรงงานจีนที่อพยพเข้ามาในสมัยก่อนหาง่าย เมืองจีนมีปัญหาการเพาะปลูกเนื่องจากความแห้งแล้ง แรงงานก็อพยพเข้ามาคราวละจำนวนมากๆ

ชีวิตความเป็นอยู่ในโรงสี คนที่มาอยู่ในโรงสีส่วนใหญ่ยังไม่มีครอบครัว มาตัวคนเดียว ครอบครัวจะตามมาทีหลัง หลังจากได้งานทำแล้ว เมื่อมาอยู่โรงสีก็จะกินข้าวกะทะใบบัว โรงสีมีข้าวเยอะจะหุงข้าวกินกันเป็นร้อยคน กุลิต้องทำงานทุกวันไม่มีค่าแรงพิเศษ คำว่าพักร้อนหยุดไม่มี ระบบการทำงานของคนจีนหยุด 3 ตรุษ คือ ตรุษจีน ตรุษไทย และตรุษฝรั่ง วันอาทิตย์สมัยก่อนก็ไม่หยุด คนงานเมื่อมาใช้ชีวิตอยู่ในโรงสีแล้วก็ต้องอยู่ในระบบของโรงสี ไม่สามารถเรียกร้องหรือต่อรองใดๆ แค่ว่าพูดมากก็ไม่ต้องมาอาศัยกัน ลูกจ้างต้องง้อเจ้าแก่ กุลิต้องเชื่อฟังหัวหน้าคนงานหรือซินเต้ง โรงสีจะมีที่พักให้แก่กุลิด้วย มีโรงนอนอยู่หลังโรงสี คนที่มีครอบครัวอาจปลูกบ้านอยู่ด้านหลังโรงสี โรงสีจะมีที่อยู่ด้านหลังเพื่อให้กุลิได้พักอาศัย กุลิไม่ต้องเดินทางมาทำงาน เมื่อโรงสีต้องการให้กุลิทำงานพวกนี้ก็จะมาทำได้ทันที การสร้างโรงนอนให้กุลิเป็นการสะดวกในการควบคุมแรงงานให้อยู่กับที่ ไม่กระจัดกระจายไปอยู่ที่ต่างๆ

กรรมกรนอกโรงสี เรียกว่า จั้วจับกัง หรือ จับกังภายนอก พวกนี้จะมีเจ้าเก่ามาเหมางาน เป็นหัวหน้าจับกังใหญ่ เจ้าเก่าพวกนี้จะเหมางานที่ละหลายโรงสี อย่างโรงสีของหวั่งหลี

4-5 โรงสีจะเหมาให้กับเจ้าแม่เม้งฮะ กุสียพวกนี้ไม่มีเงินเดือน แต่จะได้ค่าแรงเป็นรายขึ้น รายวัน เจ้าแม่เม้งฮะทำงานเป็นนายกุลีใหญ่คุมกุสียชนเข้ามามาตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว

โรงสีจะมีงานหนักในการขึ้นข้าว ข้าวจะมาทางเรือเรียกว่า เรือกระแซง กุสียที่จ้างมาจะทำหน้าที่ตวงข้าว แยกข้าวขึ้นมาจากเรือเข้าไปในยุ้งฉาง นอกจากนี้เมื่อส่งข้าวออกนอก จะต้องขนข้าวลงเรือใหญ่ ก็จะใช้จับกังนอกโรงสีขึ้นข้าวลงเรือใหญ่ งานประเภทนี้ต้องใช้แรงงานมาก แต่ละครึ่งใช้กุลีเป็นร้อยๆ คน หัวหน้าคนงานจะมารับงานที่โรงสีเวลาเย็นๆ ต่อจากนั้นก็ไปรวบรวมคนงานของตนมาทำงาน พวกจับกังภายนอกส่วนใหญ่ก็จะอาศัยอยู่ใกล้โรงสี กุสียภายนอกเจ้าแม่ก็จะปลูกโรงนอนให้เช่นเดียวกัน เพื่อสะดวกในการรวบรวมคน บางทีอาจจะอาศัยที่ของโรงสีก็ได้ เพราะต้องเหมางานของโรงสีอยู่ประจำ ผู้ที่เข้ามาทำธุรกิจในการรับเหมาแรงงานนี้จะต้องเป็นเจ้าแม่ใหญ่ ต้องมีคนงานอยู่ในมือจำนวนมาก กรณีเจ้าแม่เม้งฮะก็จะรับเหมางานครั้งละนับ 10 โรง แต่ละโรงต้องใช้คน 70-80 คน นอกจากมีฐานะดีแล้วจะต้องมีอำนาจและเป็นผู้กว้างขวางด้วยจึงจะคุมคนงานและได้รับงานมาทำ

ในการขนข้าวลงเรือหรือขนข้าวขึ้นจากเรือ จะรู้ว่าขนข้าวได้กี่กระสอบก็ใช้วิธีการนับตัวที่กรรมการนำตัวไปโยนไว้ในถัง เป็นการแสดงจำนวนกระสอบข้าวที่ตนแบก ตัวจะเป็นตัวนับจำนวนกระสอบข้าว เพื่อจะได้รู้ว่าค่าแรงในการขนข้าวทั้งหมดจะได้เท่าไร เรือที่มารับของจะเป็นผู้เก็บตัวโดยจะมีถังใส่ ในถังจะแบ่งเป็นช่องๆ ของแต่ละถังหนึ่งๆ ก็จะได้ 100 ตัว ถ้าเต็มแล้วก็จะเปลี่ยนถังใหม่ ตัวมีทั้งสีแดง สีเขียว สีดำ จะใช้หมุนเวียน ตัวที่เก็บมาแล้วจะมีเสมียนตรวจนับจำนวนของตัวจะถูกคิดเป็นค่าแรง

หลังจากขนข้าวเสร็จแล้วหัวหน้าจับกังใหญ่ก็จะมารับค่าแรง เงินที่ได้จากค่าแรงนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่หนึ่งเป็นของเจ้าแม่ซึ่งจะเก็บไปประมาณ 25 เปอร์เซ็นต์ ส่วนที่สองเป็นของพนักงานโรงสี เป็นการเก็บค่าตั้ง เป็นเงินคล้ายเงินรางวัลซึ่งเป็นนิดๆ หน่อยๆ โรงสีนั้นพนักงานต้องทำงานตามปกติอยู่แล้ว แต่เวลาหน้าข้าวทุกคนต้องทำงานเยอะมากและเหนื่อย สมัยก่อนไม่มีเงินพิเศษเงินที่เป็นส่วนแบ่งนี้จะกัน ซึ่งซินเต้งก็จะได้ส่วนแบ่งมากหน่อย ส่วนที่สามเป็นของจับกังซึ่งจะเฉลี่ยกันตามจำนวนกุลีที่มาขนข้าว การแบ่งนี้เรียกว่า แบ่งเอี้ยว

การสุบฝืน โรงยาฝืนจะตั้งอยู่ไม่ไกลจากแหล่งที่มีโรงสี คนที่มาสุบฝืนมีตั้งแต่เจ้าแม่หลงจู้ และกุลี โรงฝืนจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นของพวกจับกัง อีกส่วนหนึ่งเป็นห้องพิเศษสำหรับพวกหลงจู้และเจ้าแม่มาพักผ่อน ห้องของพวกเจ้าแม่และหลงจู้จะเป็นสถานที่อย่างดี ฝืนก็จะอย่างดี มีสาวๆ มาปั่นยาฝืน ป้อนยาฝืนให้ ส่วนจับกังก็จะไปดูแลตัวเอง ฝืนก็จะมี

คุณภาพไม่ดี พ่อค้าส่วนใหญ่จะมารวมตัวกันอยู่ที่โรงยาฝิ่น เพื่อสืบเสาะหาข้อมูลเรื่องการค้าเรียกว่ามาฮั้งเซ้ง เพื่อรู้ว่าโรงสีต่างๆ ซื้อขายข้าวกันอย่างไร โรงยาฝิ่นเป็นแหล่งรวมข่าว ใครต้องการข้าวก็ไปเจรจาได้

กุลิติดูฝิ่นเพื่อให้เกิดการฟื้นฟูกำลัง หลังจากทำงานหนัก ฝิ่นจะช่วยให้ร่างกายสดชื่นทำให้กุลิกกลับมาทำงานได้ในวันต่อไป โรงฝิ่นก็จะตั้งอยู่ใกล้โรงสี และซินเต้งก็มักจะมีหุ่นอยู่ในโรงฝิ่นด้วย พวกกุลิโรงสีจะใช้ชีวิตวนเวียนอยู่ในโรงสีและใกล้ๆ บริเวณโรงสี ส่วนน้อยที่จะไปเข้าพวกอันธพาลที่เรียกว่า “อั้งยี่”

3.5.2 สภาพการผลิตในโรงเลื่อย

ไม้สักถือว่าเป็นสินค้าที่สำคัญเป็นอันดับ 3 รองจากข้าวและดินบุก ปริมาณและมูลค่าการส่งออกไม้สักค่อยๆ เพิ่มความสำคัญเป็นลำดับ (ดังตารางข้างล่าง) ในเขตพื้นที่ทำป่าไม้จะอยู่ทางภาคเหนือของไทย ไม้จะถูกตัดเป็นท่อนซุงและชักลากมาตามแม่น้ำเจ้าพระยาลงมายังกรุงเทพฯ และที่กรุงเทพฯ นี้เองไม้ซุงจะถูกแปรรูปเป็นไม้กระดานสำหรับส่งออกที่โรงเลื่อย

ตาราง 3.7 ตลาดการส่งออกไม้สักของไทย (หน่วย/ตัน)

ปี	ยุโรป	ตะวันออกและตลาดอื่นนอกยุโรป	รวม
1898	8,859	17,636	26,495
1899	11,576	27,085	38,661
1900	11,182	27,150	38,332
1901	13,157	37,251	50,408
1902	8,217	48,432	56,649
1903	7,543	50,603	58,146
1904	15,987	61,544	77,531
1905	15,699	85,698	101,307
1906	17,266	79,571	96,837
1907	11,464	75,819	87,283

ที่มา : Dickson, A.J.C. “The Teak Industry.” Twentieth Century Impressions of Siam : Its History, People, Commerce, Industries, and Resources. Reprinted by White Lotus Singapore, 1994. p.174.

ไม้สักของไทยจะถูกส่งไปทั้งตลาดในยุโรป เอเชีย และดินแดนอื่นอีกซึ่งได้แก่ อินเดีย จีน ญี่ปุ่น สหราชอาณาจักร และบางครั้งอาจจะไปถึงอเมริกา เป็นต้น โดยเฉลี่ยแล้วไทยส่งออกไม้อยู่ระหว่าง ปีละ 63,000 ตัน ซึ่งในจำนวนนี้ร้อยละ 20 ถูกส่งไปยุโรปที่เหลือจะถูกส่งไปยังตลาดอื่นๆ

ชาวจีนไหหลำเป็นคนกลุ่มแรกที่ลงทุนในโรงเลื่อยเพื่อแปรรูปไม้ โดยการเลื่อยไม้ด้วยมือไม้ที่ได้มาก็นำมาใช้ในการต่อเรือออกไปจำหน่ายยังประเทศจีน ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ภารกิจการต่อเรือไม้และการตั้งโรงเลื่อย ทำให้ความต้องการไม้สักทางภาคเหนือ แหล่งที่ชาวจีนเข้าไปซื้อไม้สักมาใช้ในกิจการของตนจะอยู่ที่พิษณุโลกและสวรรคโลก ในระยะแรกแหล่งเหล่านี้มีไม้เพียงพอ ไม่จำเป็นต้องขึ้นไปถึงเชียงใหม่หรือเชียงราย มีหลักฐานว่าในปี พ.ศ.2372 (1829) ทางกรมได้ตั้งให้ขุนจำเริญรักษาเป็นเจ้าภาษีขอนไม้สัก หลักฐานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า การค้าไม้ของประเทศไทยนั้นเริ่มเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการสถาปนากรุงเทพฯ¹⁸⁹

การส่งออกไม้เริ่มขึ้นอย่างจริงจังเมื่อจักรวรรดินิยมตะวันตกแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในบริเวณนี้และสามารถเอาชนะพม่าในสงครามครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ.2369 (1826) อังกฤษได้รับดินแดนจากสนธิสัญญาอันดาโบ คือ ดินแดนอาระกัน อัสสัม และตะนาวศรี ด้วยเหตุนี้อังกฤษจึงเข้ามาประกอบธุรกิจการตัดและเลื่อยไม้ในดินแดนดังกล่าว อังกฤษได้ขยายการทำป่าไม้สู่ดินแดนล้านนาในเวลาเดียวกัน เนื่องจากมีดินแดนต่อเนื่องกันกับแคว้นตะนาวศรีและป่าไม้สักในล้านนาก็มีมาก พ่อค้าอังกฤษได้เดินทางมาเช่าป่าจากผู้ครองนครเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2385-2390 (1842-1847) โดยให้ค่าเช่าป่าๆ ละ 500 เหรียญ แต่การทำป่าไม้ระยะนี้ยุติลงเพราะพ่อค้าพิพาทกันเอง ความตื่นตัวในการทำป่าไม้ของอังกฤษในไทยเริ่มต้นอีกครั้งเมื่อพม่าแพ้สงครามกับอังกฤษเป็นครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ.2396 (1853) อังกฤษได้ดินแดนเพิ่มขึ้น รวมกับที่ได้ดินแดนในครั้งแรกเรียกว่าพม่าตอนล่าง (Lower Burma) อันได้แก่ ร้างกุ้ง แปร พะโค อัสสัม อาระกัน และตะนาวศรี ซึ่งเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้สัก ชาวอังกฤษได้จัดตั้งบริษัทบอมเบย์เบอร์มา บริษัทบอร์เนียว เป็นต้น ทำป่าไม้อยู่หลายปี จนกระทั่งป่าไม้ในพม่าเริ่มลดลงและได้ข้อมูลว่าป่าไม้สักในไทยมีคุณภาพดีและราคาถูก ชาวอังกฤษซึ่งรวมทั้งคนในบังคับอังกฤษ เช่น พม่า ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง จึงได้เข้ามาขอทำสัญญาเช่าป่าไม้กับเจ้าครองนคร เหตุการณ์นี้อยู่ในระหว่างปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁹⁰ เป็นระยะเวลาก่อนที่ไทยจะปฏิรูปประเทศรวมศูนย์อำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลางซึ่งจะมีผลต่ออำนาจการให้สัมปทานป่าไม้เป็นส่วนกลางที่กรุงเทพฯ ด้วย

ในธุรกิจป่าไม้และโรงเลื่อย ชาวตะวันตกเป็นฝ่ายได้เปรียบเนื่องจากสามารถควบคุมตลาดในดินแดนอาณานิคมของตนได้ พ่อค้าชาวจีนและชาวพื้นเมืองจะต้องจำหน่ายสินค้านี้ผ่าน

ชาวตะวันตกอีกทีหนึ่ง ชาวยุโรปจึงเป็นผู้ส่งออกไม้รายใหญ่ของไทย นอกจากนี้ชาวียุโรปยังมีความชำนาญในการทำไม้เพื่อการค้า เช่น การทำไม้ในพม่า จึงทำให้ทราบถึงวิธีการใช้ไม้ให้ได้ผลกำไร ระบบบริหารงานและการบริหารเงินทุนเพื่อให้ได้กำไรสูงสุดและไทยเองก็มีนโยบายเปิดรับชาวต่างชาติโดยเฉพาะอังกฤษให้เข้ามาทำธุรกิจในไทย ชาวยุโรปได้เข้ามาทำป่าไม้และสามารถผูกขาดการทำป่าไม้ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บริษัทของยุโรปที่เข้ามาทำป่าไม้ได้แก่ บริษัทของอังกฤษ 4 บริษัท คือ บริษัทบอร์เนียว จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทแรกที่เข้ามาตั้งสาขาทำธุรกิจที่เมืองนครเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2399 (1856) แต่เริ่มทำธุรกิจป่าไม้อย่างจริงจังมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2432 (1889) บริษัทบอมเบย์เบอร์มาเทรดดิ้งจำกัด ตั้งสาขาทำป่าไม้ที่เมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.2435 (1892) บริษัทสยามฟอเรสต์ จำกัด ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นแองโกลสยาม และแองโกลไทยตามลำดับ เข้ามาขอทำ ป่าไม้เมื่อ พ.ศ.2435 (1892) บริษัทหลุยส์ ดี เลียว โนเวนส์ ก่อตั้งโดยมิสเตอร์หลุยส์ เลียวโนเวนส์ อดีตผู้จัดการบริษัทบอร์เนียว จำกัด เมื่อ พ.ศ.2438 (1895) บริษัทของชาวเดนมาร์กมี 1 บริษัท คือ บริษัทอีสต์เอเชียติก จำกัด ซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อราว พ.ศ.2448 (1905) และยังมีบริษัทของชาวฝรั่งเศสอีกบริษัทหนึ่งคือ บริษัทเอเชียติกเออาฟริเกน ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.2452 (1909)¹⁹¹

นอกจากชาวยุโรปที่เข้าไปทำป่าไม้แล้ว บริษัทของชาวจีนมีอยู่ 2 บริษัทคือ บริษัทลำซำของนายอึ้ง ลำซำ และบริษัทกิมเซ่งหลีของนายอากรเต็งหรือหลวงอุดรรัตนพันธ์พานิช บริษัทของชาวจีนทั้ง 2 นี้มีทุนน้อยกว่าบริษัทของชาวียุโรปมาก ผู้ประกอบการรายย่อยส่วนใหญ่เป็นชาวพื้นเมืองได้แก่ เจ้านายเมืองแพร่ และเมืองน่าน พวกพม่า เงี้ยว กะเหรี่ยง และมอญ เป็นต้น¹⁹² ในปี พ.ศ.2445 (1902) ป่าไม้ 59 ใน 81 แปลงในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง น่าน แพร่ พะเยา ตกเป็นของบริษัทอังกฤษที่เหลืออีก 22 แปลงเป็นของคนไทย และจีน¹⁹³

กลุ่มผู้เข้ามาลงทุนทำโรงเลื่อยในไทยก็เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ลงทุนในโรงสี คือคนพวกนี้ทำธุรกิจในระดับชาติมีวิถีชีวิตที่แยกออกจากกุลีพวกนี้จะได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของตะวันตกที่กำลังไหลบ่าเข้าสู่สังคมไทย สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มดังนี้

1. กลุ่มพ่อค้ายุโรป กลุ่มนี้ถือว่าเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดที่ลงทุน มีเงินลงทุนมากและมีเครื่องจักรอย่างดีในการเลื่อยไม้ บริษัทเหล่านี้ได้แก่ บริษัทเดนนิ มอทแอนด์ดิคสัน จำกัด (Denny, Mott & Dickson, Ltd.) บริษัทบอร์เนียว จำกัด (The Borneo Company, Ltd.) บริษัทสยามฟอเรสต์ จำกัด (Siam Forest Company, Ltd.) บริษัท เอ.ไพเลต จำกัด (A. Piolet & Co.,) บริษัทบอมเบย์เบอร์มา (Bombay-Burma Trading Corporation Ltd.) บริษัทอีสต์เอเชียติก จำกัด (East Asiatic Company) เป็นต้น บริษัทเหล่านี้เป็นบริษัทขนาดใหญ่ มีธุรกิจอื่นๆ เชื่อมโยงมาก เช่น บริษัท

บอร์เนียว บริษัทฮิสเอเชียติก บริษัทเหล่านี้ยังสามารถควบคุมตลาดการค้าไม้ในต่างประเทศด้วยการมีบริษัทเรือเป็นของตนเองของบริษัทเหล่านี้ทำให้ง่ายในการขนส่งไม้ออกนอกประเทศ นอกจากนี้ บริษัทเหล่านี้ยังได้สิทธิพิเศษที่มากกับการเมืองระหว่างประเทศในขณะนั้น ทำให้ได้รับสัมปทานป่าไม้ส่วนใหญ่ของไทยด้วย และทำให้สามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างครบวงจรที่นักธุรกิจกลุ่มอื่นๆ ไม่สามารถแข่งขันได้ ไม้ที่กลุ่มเหล่านี้ผลิตได้ส่วนใหญ่เป็นไม้ชั้นหนึ่ง เหมาะสำหรับการส่งออกและนำไปทำเฟอร์นิเจอร์¹⁹⁴

2. ขุนนางไทย กลุ่มนี้ถือว่าเป็นกลุ่มที่เล็กสุด มีเพียงบริษัทเดียวที่ดำเนินกิจการคือ บริษัทศรีราชา จำกัด บริษัทนี้ได้สัมปทานป่าไม้ที่ศรีราชา โดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ในปี พ.ศ.2441 (1898) บริษัทที่ได้จดทะเบียนเป็นบริษัทจำกัดในปี พ.ศ.2451 (1908) ไม้ที่ผลิตได้เป็นไม้อย่างดีมีหลายชนิดด้วยกันจะถูกนำไปทำบ้าน เรือ และงานก่อสร้าง ซึ่งบางครั้งก็ใช้ในการทำเฟอร์นิเจอร์ด้วย ในระยะแรกของการดำเนินการพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ดำเนินการเอง แต่บริษัทต้องประสบปัญหาหลายประการ จึงต้องเชิญให้บริษัทบอร์เนียวซึ่งเป็นบริษัทที่เก่าแก่ที่สุดในไทย เข้าหุ้นด้วยและทำหน้าที่ในการจัดการแทน นอกจากนี้บริษัทยังได้ตั้งผู้จัดการโรงเลื่อยเป็นชาวอังกฤษ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2449 (1906)¹⁹⁵

อย่างไรก็ตามการลงทุนของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีในบริษัทศรีราชา จำกัด ต้องประสบการขาดทุนอย่างหนัก เนื่องจากธุรกิจนี้เป็นธุรกิจที่ต้องอาศัยเงินทุนมากและต้องมีการบริหารงานที่ดี รวมทั้งมีประสบการณ์ด้วย ขุนนางไทยมีแต่ความคิดที่จะลงทุนแต่ขาดสิ่งเหล่านี้ การค้าไม้ยังต้องมีกิจการอื่นๆ เข้าเกี่ยวข้อง เช่น การเดินเรือ ก่อสร้าง ร้านค้าไม้ แต่ขุนนางไทยไม่มีเครือข่ายทางธุรกิจเหล่านี้เลย ข้อเสียเปรียบที่มีอยู่มากนี้ทำให้ไม่อาจแข่งขันในการทำธุรกิจกับพ่อค้าตะวันตกได้

3. พ่อค้าจีน ในกลุ่มนี้มีข้อเสียเปรียบคือไม่สามารถใช้สิทธิพิเศษในการหาสัมปทานป่าไม้เหมือนกลุ่มพ่อค้ายุโรปและขุนนางไทย แต่ก็มีบางคนที่ได้รับการอุปถัมภ์จากชนชั้นสูงเพื่อให้ได้รับสัมปทานป่าไม้ พ่อค้าจีนที่สำคัญที่ทำโรงเลื่อยได้แก่ โรงเลื่อยกิมเซ่งหลี (Kiam Seng Lee & Co.) โรงเลื่อยกวงกิมหลงหรือกวงง่วนฟง (Kwong Kim Long or Kwong Ngan Fong) ผู้เป็นเจ้าของคือ จินล่าช้า และโรงเลื่อยเองเหลียงยง (Eng Liang Yong Sawmills)¹⁹⁶ โรงเลื่อยกิมเซ่งหลี ผู้ก่อตั้งคือนายอากรเต็งหรือหลวงอุดมรัตนพานิช เริ่มต้นตั้งจากการผูกขาดภาษีฝิ่นในเชียงใหม่ ต่อมาก็เข้าป่าไม้จากผู้ครองนครเชียงใหม่ บริษัทมีธุรกิจหลายอย่างทั้งโรงสีและโรงเลื่อยอยู่ที่สามเสนกรุงเทพฯ บริษัทกิมเซ่งหลีนี้ทางการถือว่าเป็นบริษัทที่ทำป่าไม้และโรงเลื่อยโดยอยู่ภายใต้การบังคับของไทยบริษัทเดียว ดังนั้นทางการจึงพยายามสนับสนุนอยู่ตลอดเวลา แต่ในภาย

หลังได้ขายกิจการให้กับบริษัทบอมเบย์เบอร์มาเพราะประสบปัญหาทางการเงิน เนื่องจากดำเนินธุรกิจด้านอื่นๆ ขาดทุน¹⁹⁷

ในกลุ่มพ่อค้าจีนล้าชาเจ้าของโรงเลื่อย กวงกิมหลงนับว่าสำคัญที่สุดเขาเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง เป็นที่ยอมรับของชุมชนจีน นอกจากทำป่าไม้แล้วยังทำโรงสีข้าวด้วย โรงสีของล้าชานับว่าเป็นโรงสีขนาดใหญ่ทันสมัย ทำการสีข้าวทั้งกลางวันและกลางคืน สามารถสีข้าวได้ถึง 24,000 กระสอบต่อเดือน เป็นเจ้าของโรงเลื่อยกวงกิมหลงที่ตั้งอยู่ที่สามเสน นอกจากนี้ยังได้รับสัมปทานป่าไม้ที่อุทัย กำแพงเพชร และแพร่ ไม้ซึ่งจะถูกส่งทางน้ำและมาเลื่อยที่โรงเลื่อยเพื่อส่งออกต่างประเทศ บริษัทของเขายังเป็นตัวแทนของบริษัทประกันภัยฟูกอน (The Fook On Insurance Company) ของฮ่องกงด้วย จีนล้าชานี้เป็นผู้ก่อตั้งโรงพยาบาลเทียนฟ้า และภายหลังจากเขาจากประเทศไทยไปแล้วกิจการของเขาได้มอบให้บุตรชายคือ นายอึ้งยุกหลงเป็นผู้ดูแลแทน¹⁹⁸

สำหรับบริษัทวิงเซงหลงนั้นมีโรงเลื่อยตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในกรุงเทพฯ นับว่าเป็นโรงเลื่อยที่ทันสมัย บริษัทนี้จัดตั้งเมื่อราว พ.ศ.2448 (1905) มีหุ้นทั้งหมด 250 หุ้นๆ ละ 1,000 บาท ผู้ถือหุ้นใหญ่มี 3 คนคือ นายโล้ซ่า (Loh Sum) ว่องฟุย (Wang Fui) และลิมชุนเป้ง (Lim Chun Beng) บริษัทนี้ยังส่งไหมจากเมืองกวางตุ้งเข้ามาจำหน่ายด้วย ไม้ที่ผลิตได้จะถูกส่งไปขายยังร้านของบริษัทที่ฮ่องกง นอกจากนี้ยังส่งไปสิงคโปร์ เชียงไฮ้ และเมืองท่าอื่นๆ อีก ในส่วนของบริษัทเอง เหลียงหย่งนั้นมีโรงเลื่อยตั้งอยู่ที่สามเสน ไม้ของโรงเลื่อยจะผลิตเพื่อใช้งานในประเทศ นายเองเหลียงหย่งที่เป็นเจ้าของบริษัทยังมีธุรกิจก่อสร้างด้วย ตึกขนาดใหญ่หลายแห่งในกรุงเทพฯ ในขณะนั้นก็สร้างโดยเขา¹⁹⁹

ในกิจการโรงเลื่อยซึ่งเป็นกิจการที่มีแรงงานจีนเข้าทำงานเป็นอันดับสองรองจากโรงสีข้าว วิถีชีวิตของแรงงานและผู้เป็นเจ้าของกิจการก็เป็นเช่นเดียวกับกิจการโรงสี คือ เจ้าของและแรงงานมีการแบ่งแยกตัวออกจากกัน ในกิจการโรงเลื่อยขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นกิจการแปรรูปไม้เพื่อการส่งออก เจ้าของเป็นพ่อค้าใหญ่ได้แก่ กิมเซ่งหลีและล้าชาฯ คนพวกนี้เป็นพ่อค้าใหญ่ที่ทำการค้าในภูมิภาคเอเชียและค้าไม้ให้แก่พ่อค้ายุโรป พ่อค้าเหล่านี้มีวิถีชีวิตแบบวัฒนธรรมตะวันตก จดทะเบียนเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตก วัฒนธรรมจีนแบบดั้งเดิมที่ใช้กันใน “ระบบกงสี” ที่เน้นความสัมพันธ์แบบพี่น้องระหว่างนายจ้างและลูกจ้างที่ใกล้ชิดได้หมดไป แต่ก็ยังคงความสัมพันธ์แบบเชื้อชาติเดียวกันไว้ระดับหนึ่ง เช่น การจัดตั้งสมาคมภาษาต่างๆ เพื่อช่วยเหลือคนกลุ่มภาษาเดียวกัน

ดังเช่นในปี พ.ศ.2451 นายอึ้งยุกหลง ล้าชา พ่อด้าไม้ชาวจีนที่ใหญ่ที่สุดของกรุงเทพฯ ได้ยื่นขอจดทะเบียนสโมสรจีนแคะ สโมสรแห่งนี้แม้ว่ากลุ่มที่จัดตั้งจะเป็นกลุ่มของพ่อค้าทั้งหมด แต่มี

วัตถุประสงค์ทางด้านสังคมคือเพื่อดูแลชาวจีนแคะที่เดินทางเข้ามายังกรุงเทพมหานคร โดยการเป็นธุระจัดหางานให้ ดูแลสมาชิกเมื่อเกิดเจ็บป่วย ชรา หรืออนาถา ตลอดจนช่วยจัดงานศพให้เมื่อถึงแก่กรรม และบรรดาจีนแคะที่ชราอนาถาหรือหญิงหม้าย เด็กกำพร้า ไม่มีเงินค่าพาหนะที่จะกลับบ้านเมืองได้ สโมสรก็จะเป็นธุระออกค่าใช้จ่ายตามสมควร ในการจัดตั้งสโมสรแห่งนี้ เจ้าพระยาอมราชเสนาบดีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ว่า การจัดตั้งสโมสรแห่งนี้เนื่องจากการเลิกล้มตามกฎหมาย และข้ออ้างการตั้งอั้งยี่แต่เดิมก็เพื่อสำหรับช่วยเหลือเวลาที่มีทุกข์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน คือ อย่างดีก็ช่วยเหลือเวลาตกยาก อย่างกลางก็เรียกรายเงินกันช่วยบนบานหรือเสียค่าธรรมเนียมค่าปรับไหม เมื่อเวลาพวกเดียวกันต้องโทษ และอย่างล่างก็คือคุมสมัครพรรคพวกไปทำร้ายผู้อื่นที่เป็นอาริกับพวกของตัวเอง สมาคมจีนแคะที่จัดตั้งขึ้นนี้อาจแบ่งเป็น 1 และ 2 ส่วนอย่าง 3 คงไม่ทำแต่จะเปลี่ยนไปใช้การร้องเรียนกับรัฐบาลในนามของจีนแคะทั้งหลาย หรือทำการสไตรโดยใช้สโมสรแห่งนี้เป็นหัวหน้า²⁰⁰ การเปลี่ยนแปลงองค์กรจัดตั้งสมาคมลับอั้งยี่มาเป็นสโมสร และเปลี่ยนผู้นำแบบกงสีมาเป็นผู้นำในสังคมสงเคราะห์แบบตะวันตกก็มาจากรูปแบบของกฎหมายและอิทธิพลตะวันตกที่เข้ามามีส่วน

3.5.3 กุ๊ลิที่ทำงานรับจ้างในกิจการงานสาธารณะต่างๆ ในเมืองหลวงกรุงเทพฯ

การที่กรุงเทพฯ เป็นทั้งแหล่งการค้า การผลิต การบริหารและศูนย์กลางการปกครอง หลังจากเปิดประเทศแล้วทำให้กุ๊ลิหลังไหลเข้ามาอยู่ในเมืองหลวงแห่งนี้มาก อาจกล่าวได้ว่าเมืองหลวงกรุงเทพฯ แห่งนี้พัฒนาตามแบบตะวันตกหรือที่เราเรียกว่าเมือง “ศิวิไลซ์” ก็ด้วยแรงงานของกุ๊ลิจีนที่อพยพเข้ามา ในปี พ.ศ.2452 (1909) จำนวนชาวจีนอพยพมีถึง 162,505 คน แบ่งออกเป็นผู้ชาย 145,468 คน ผู้หญิง 17,037 คน (ดูตารางหน้า 162) คนเหล่านี้เข้ามารับจ้างทำงานในกิจการต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่ในโรงสี โรงเลื่อย และกิจการขนส่งทางน้ำ ในกิจการสาธารณะและงานรับจ้างอื่นๆ ก็มีจำนวนชาวจีนเข้ามาทำงานอยู่ไม่น้อย ได้แก่ กุ๊ลิในงานก่อสร้าง ตัดถนน ขุดคลอง กุ๊ลิลากรถ กุ๊ลิกวาดถนนและรดน้ำถนน กุ๊ลิในงานก่อสร้างทางรถไฟและรถราง กุ๊ลิรับจ้างแบกหาม กุ๊ลิรับจ้างในงานเกษตร ปลูกผัก ทำสวนผลไม้ นอกจากนี้ยังมีชาวจีนที่ทำงานในระดับล่างเช่นเดียวกับกุ๊ลิอีก ได้แก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด ทำสวนผลไม้ หาบของขาย รับจ้างหามน้ำ รับจ้างขนของ รับจ้างในโรงฆ่าหมู และรับจ้างงานทั่วไป เป็นต้น กุ๊ลิที่ทำงานระดับล่างที่หลากหลายนี้บางครั้งเราก็เรียกว่า “จับกัง” ซึ่งมาจากภาษาแต้จิ๋วแปลว่า ใช้แรงงานสับอย่าง ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมืองหลวงกรุงเทพฯ ได้เปลี่ยนรูปแบบในงานก่อสร้างตามแบบตะวันตก และได้ก่อสร้างอาคารสถานที่ต่างๆ ขึ้นมาหลายแห่งทั้งของรัฐและเอกชน งานก่อสร้างเหล่านี้ก็มาจากแรงงานของชาวจีนทั้งสิ้น

ในการจ้างกุลีทำงานหากเป็นงานที่ต้องใช้กุลีจำนวนมาก จะจ้างเหมาผ่านหัวหน้าแรงงานจีนที่เรียกว่า “เถ้าแก่” สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายเรื่องนี้ไว้ว่า²⁰¹

“(ในตอนปลายรัชกาลที่ 4)...ในสมัยนั้นประจวบเวลาค้าขายในประเทศสยามกำลังเจริญ เกิดมีโรงจักรสีข้าว และเลื่อยไม้ มีเรือลำเลียงสินค้า และมีการก่อสร้างต่างๆ อันต้องการแรงงานทวีขึ้นกว่าแต่ก่อน ก็มีจีนใหม่เข้ามาหากินในทางรับจ้างซึ่งมักเรียกกันว่า “จับกัง” หรือ “กุลี” มาอยู่ในกรุงเทพฯ ก็มาก ที่ออกไปตั้งทำมาหากินหรือไปรับจ้างเป็นแรงงานอยู่ตามหัวเมืองก็มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ก็เกิดมีจีนหัวหน้าขึ้นอีกพวกหนึ่ง เรียกว่า “เถ้าแก่” ทำการงานอันมีกุลีอยู่ในการปกครองมากบ้างน้อยบ้าง”

ระบบเถ้าแก่หรือนายหน้าค้าแรงงาน เป็นระบบที่แพร่หลายภายหลังเปิดประเทศและเศรษฐกิจได้ขยายตัว ในการจ้างงานทำงานสาธารณะส่วนใหญ่เป็นการจ้างเหมางานผ่านเถ้าแก่ซึ่งจะมีกุลีอยู่ในการดูแล เถ้าแก่จะจัดหาแรงงานเข้ามาโดยรับกุลีใหม่เข้ามาทำงานหรือบางรายก็ส่งคนเข้าไปติดต่อชักจูงมาจากหมู่บ้านในประเทศจีนเลย การทำตัวเป็นนายหน้าค้าแรงงานนี้จำเป็นต้องควบคุมกุลีและแย่งชิงงานให้กุลีในสังกัดของตนทำ เถ้าแก่ค้าแรงงานจึงมักจะทำตัวเป็นหัวหน้าอั้งยี่ด้วย (รายละเอียดได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 1)

งานการก่อสร้างที่สำคัญของกรุงเทพฯ คือ **การตัดถนนเพื่อพัฒนาเมือง** ซึ่งเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 กุลีที่ทำงานตัดถนนก็ล้วนเป็นกุลีจีนทั้งสิ้น ถนนสายแรกที่ตัดคือ ถนนทรงหรือถนนพระราม 4 ในปัจจุบัน ตัดในปี พ.ศ.2400 (1857) จากคลองผดุงกรุงเกษมผ่านทุ่งวัวลำพอง (หัวลำโพง) ตรงออกไปบรรจบกับคลองพระโขนงที่คลองเตย ต่อมาในปี พ.ศ.2404 (1861) ได้โปรดให้ตัดถนนเจริญกรุงหรือที่เรียกว่าถนนใหม่ (นิวยอร์ก) เป็นสายที่สองโดยตัดตั้งแต่กำแพงพระนครไปจนถึงถนนตก โดยในระยะแรกเริ่มตัดตั้งแต่วัดไตรมิตรไปจนถึงถนนตก ต่อมาในปี พ.ศ.2405 (1862) จึงได้ตัดถนนเจริญกรุงตอนใน ตั้งแต่วัดพระเชตุพนฯ ไปต่อกับถนนเจริญกรุงที่ตัดไว้เดิม และในระหว่างนี้ได้มีการตัดถนนสี่ลมเป็นสายที่สามด้วย ในปี พ.ศ.2406 (1863) ได้โปรดให้ตัดถนนบำรุงเมืองและเฟื่องนครเพิ่มขึ้นอีกด้วย²⁰²

การตัดถนนเพื่อพัฒนาเมือง มีมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีทั้งการขยายถนนเก่าที่ตัดในสมัยรัชกาลที่ 4 ออกไปอีก ถนนที่ตัดใหม่มีทั้งรัฐบาลและขุนนางเป็นผู้ตัด ถนนที่รัฐบาลตัดมีอยู่ 2 บริเวณคือ ในกำแพงพระนครกับบริเวณลำเพ็ญ และทางด้านเหนือพระนครคือ เหนือคลองผดุง

กรุงเทพมหานครขึ้นไป ส่วนถนนที่ขุนนางตัดจะอยู่ด้านใต้พระนครคือ ใต้คลองผดุงกรุงเกษมลงไป ถนนที่ถูกตัดบริเวณลำเพ็ญซึ่งเป็นผ่านที่อยู่ของชุมชนจีนที่มีการสัญจรของผู้คนมาก มีอยู่หลายสายด้วยกัน ได้แก่ ถนนอนุวงศ์ ถนนพาหุรัด ถนนราชวงศ์ ถนนยาวราช ถนนพลับพลาไชย ถนนจักรวรรดิ เป็นต้น ถนนเหล่านี้ตัดเพื่อประโยชน์ทางการค้าและเป็นการลงทุนของพระคลังข้างที่ ต้องการสร้างตึกแถวให้ชาวจีนเช่า หลังจากรัชกาลที่ 5 กลับจากเสด็จประพาสยุโรปในปี พ.ศ.2440 (1897) ได้ทรงโปรดให้นำแบบอย่างการตัดถนนมาจากยุโรป ใน พ.ศ.2442 (1899) โปรดให้ตัดถนนราชดำเนินเพื่อใช้เป็นเส้นทางพระราชดำเนินจากวังหลวงไปวังสวนดุสิต และเพื่อความสง่างามของบ้านเมือง ประมาณว่าในช่วงระหว่าง พ.ศ.2442-2445 (1899-1902) มีการตัดถนนถึง 40 สายในบริเวณรอบวังสวนดุสิต ได้แก่ ถนนนครไชยศรี ถนนสวรรคโลก ถนนพิษณุโลก ถนนที่ขุนนางตัด ได้แก่ ถนนเดโช ถนนประมวถ ถนนรองเมือง ถนนสุรวงศ์ รวมถนนที่ตัดในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งรัฐบาลและขุนนางมีทั้งหมดไม่ต่ำกว่า 110 สาย²⁰³

ผลของการตัดถนนเพื่อพัฒนาเมืองนอกจากเกิดแรงงานจีนที่เข้ามารับจ้างตัดถนนจำนวนมากแล้ว ยังก่อให้เกิดกลุ่มหนึ่ง คือ **ก๊ลิลากรร** ผู้นำเข้ารถลากใช้คนแรก คือ จีนพุท ข้าราชการผู้ยุกรมท่าทำการติดต่อการค้าต่างประเทศ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาโชฎีกราชเศรษฐี นำเข้ามาเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2416 (1873) ในระยะแรกรถลากถูกใช้เป็นรถของหลวง และเป็นรถส่วนตัวของเจ้านาย ต่อมานายฮ่องเซียง แซ่โง้ว ได้สั่งรถลากจากประเทศญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งเพื่อใช้วิ่งรับส่งผู้โดยสารโดยใช้จีนเป็นคนลาก ชาวบ้านจึงเรียกว่า “รถเจ๊ก” และเมื่อรถลากเป็นที่นิยมในเมืองไทยมากขึ้น พระยาโชฎีกราชเศรษฐี (พุท) จึงได้คิดสร้างรถลากขึ้นในประเทศไทย โดยสั่งช่างจากเมืองจีนมาตั้งโรงรถลากขึ้นในกรุงเทพฯ รถลากได้กลายเป็นเจ้าถนนต่อมาในระยะเวลาไม่นานนัก แทนรถจ้างหรือรถม้าที่วิ่งรับผู้โดยสารมาก่อนหน้าที่จะนำรถลากมาให้บริการคน²⁰⁴

รถลากได้ถูกนำมาใช้เพื่อการเดินทางของสาธารณชนเมื่อประมาณปี พ.ศ.2430 (1887) รถลากที่ลากโดยชาวจีนนี้เป็นที่นิยมของผู้คนในเมืองหลวงมาก เนื่องจากอัตราค่าโดยสารถูก และใช้ได้สะดวกสบาย คนที่ลากรถส่วนใหญ่เป็นจีนใหม่ หรือที่เรียกว่า “จีนต๊อง” เมื่อเดินทางเข้ามาไม่รู้ว่าจะทำอะไรก็มักจะเริ่มต้นด้วยการลากรถก่อน งานลากรถนี้ไม่ต้องใช้ทักษะมากใช้แต่เพียงแรงกายที่ต้องวิ่งนำรถลากไปด้วยเท้า ซึ่งเป็นการใช้แรงงานคนแทนแรงงานสัตว์ กลุ่มนี้ได้ชื่อว่าการกรรมกรชั้นต่ำที่สุดของเมืองหลวง มีชีวิตไม่ต่างจากขอทานหรือพวกจรจัด ชาวตะวันตกเรียกคนพวกนี้ว่า “มนุษย์พาหนะ” (the human beasts of burden) ในปี พ.ศ.2441 (1898) มีการสำรวจว่ามีรถลากทั้งหมด 1,575 คัน รถลากสลับกันลากระหว่างกลางวันและกลางคืน จึงประมาณได้ว่า

มีจำนวนกุลีลากรถนี้ประมาณ 3,000 กว่าคน ต่อมาในปี พ.ศ.2458 (1915) จำนวนรถลากในกรุงเทพฯ มีทั้งหมด 2,814 คัน จำนวนกุลีลากรถที่ลากทั้งกลางวันและกลางคืนก็จะมีประมาณ 6,000 คน เชื่อว่าจำนวนกุลีลากรถนี้อยู่ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5²⁰⁵

จากการที่อาชีพลากรถเป็นการทำงานที่ใช้แรงหนัก จึงไม่มีคนที่ยอมทนอยู่กับอาชีพนี้นานหรือยึดอาชีพนี้ไปตลอด เมื่อทำงานเก็บหอมรอมริบได้พอมีทุนอยู่บ้างก็จะเปลี่ยนไปสู่อาชีพอื่น หรือมีช่องทางไปประกอบอาชีพอื่นก็จะเลิกเป็นกุลีลากรถ ผู้ที่ทำอาชีพนี้ก็มักจะเป็นคนหนุ่มที่เดินทางเข้ามาใหม่ (ซินตัง) และเงินแก่ที่ล้มเหลวในการประกอบอาชีพกุลีประเภทอื่นก็หันมายึดอาชีพลากรถ ภาพของกุลีกลุ่มนี้ที่ปรากฏออกมาในหนังสือราชการมักจะเป็นภาพเชิงลบ ได้แก่ เป็นเงินใหม่ที่เชื่อช้า สวมเสื้อผ้าเก่าๆ หรือบางครั้งไม่สวมเสื้อก็มี เป็นเงินที่ทำผิดกฎหมายและก่ออุบัติเหตุบนท้องถนน แม้จะถูกจับกุมโดยซังกูแล้วก็ตามก็ยังไม่รู้จักเข็ดหลาบ เป็นพวกอ่านหนังสือไม่ได้ทั้งภาษาไทยและภาษาจีนฯ การที่เงินลากรถมีสภาพเช่นนี้เนื่องจากเงินลากรถเปลี่ยนหน้ามาใหม่อยู่เสมอ เจ้าของรถก็ให้เขาไม่เลือกหน้าว่าเงินคนใดจะเคยทำผิดต่อพระราชบัญญัติหรือเคยจับกุมด้วยเหตุใดมาก่อน มุ่งแต่ให้เขาหาประโยชน์ไปวันหนึ่งเท่านั้น เพราะเมื่อเขารถไปนั้นเจ้าของรถคิดค่าเช่าไว้ก่อนแล้ว ในระยะแรกก่อนมีการออกกฎหมายควบคุมกุลีลากรถในปี พ.ศ.2448 (1905) นั้นสภาพเงินลากรถมักเป็นคนแก่หรือเด็กเกินไป ร่างกายไม่แข็งแรง อมโรค ไม่มีกำลังพอที่จะลากรถโดยมากหรือที่เรียกว่า “บ่อลัก” เป็นพวกขี้ยา อมโรค²⁰⁶

สภาพของกุลีลากรถที่ตกต่ำเช่นนี้เป็นเพราะกุลีที่มายึดอาชีพนี้เป็นพวกไร้หนทางทำมาหากิน ไม่มีความรู้ ไม่มีทุนพอที่จะทำการค้า บางคนไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง บางคนกินนอนในรถ ซึ่งบางครั้งก็เขารถตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน แหล่งที่พวกกุลีกลุ่มนี้มักชอบชุมนุมกันอยู่คือ แถวโรงฝิ่น นอกจากนี้ก็ชอบนั่งชุมนุมหน้าโรงน้ำชา รายได้ของกุลีลากรถไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจและสุขภาพร่างกายของตัวเอง ค่าเขารถลากในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 จะอยู่ที่ประมาณวันละ 62 สตางค์ โดยแบ่งเป็นกลางวันและกลางคืนเท่าๆ กัน อัตราค่าเช่านี้เมื่อหักออกจากรายได้ของกุลีในแต่ละวัน รวมทั้งค่าโรงยาฝิ่น ค่าอบายมุขต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสุราหรือบ่อนที่อยู่รอบตัวของกุลีแล้ว แทบไม่เหลืออะไรเลย การกินอยู่ของพวกนี้ก็จำกัดเต็มทน การที่รถลากที่ยานพาหนะของชาวเมืองที่เก็บค่าโดยสารในราคาถูกลง ค่าเขารถลากที่มีราคาแพง รวมทั้งกุลียังต้องเสียภาษีใบขออนุญาตลากรถแก่รัฐอีก ชีวิตของกุลีเป็นสภาพที่ถูกทอดทิ้งจากรัฐและถูกเอาเปรียบจากเจ้าของรถลาก และยังเป็นที่ยังเกียจของชนชั้นสูงของสังคมไทย ภายหลังทศวรรษ 2450 (1907-) เมื่อรถยนต์จากตะวันตกเริ่มเข้ามีบทบาทในถนนมากขึ้น ชนชั้นสูงต้องการให้รถลากหมดไปจากถนนซึ่งเขาเหล่านั้นต้องการนำรถยนต์เข้ามาวิ่งแทน²⁰⁷

กุลียีกกลุ่มหนึ่งของเมืองหลวง คือ **กุลียชนเทอจุจาระ** ส้วมในกรุงเทพฯ ในสมัยแรกๆ ส่วนใหญ่เป็นถังถ่ายและนำไปเททิ้ง การถ่ายเทอจุจาระจากถังก็จะจ้างกุลียชนเอาไปทิ้ง การถ่ายอุจจาระลงถังและจ้างกุลียชนนำไปทิ้งนี้คงเกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนากรุงเทพฯ เป็นเมืองในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 ต่อมาในปี พ.ศ.2440 (1897) ได้มีการจัดตั้งบริษัทสะอาดขึ้น โดยพระศิริไอยสววรรย์ เป็นเจ้ากรมสารบรรณหรือรักษาการพิพัฒน์ในสมัยรัชกาลที่ 5 การจัดตั้งต้องอาศัยทั้งเงินทุนและกุลียชนจำนวนมาก พระศิริไอยสววรรย์ผู้นี้ยังมีบทบาทในการดำเนินงานของโรงพิมพ์อักษรนิติ ซึ่งเป็นโรงพิมพ์ที่สำคัญในอดีต หลังจากบริษัทสะอาดก่อตั้งได้ 20 ปี จึงโอนกิจการให้กับบริษัทออนเหว ซึ่งต่อมาคนทั่วไปมักจะเรียกหรือจดจำส้วมถึงเทคือ “ออนเหว”²⁰⁸

วิธีจัดเก็บถังอุจจาระ กุลียชนจะทำงานในเวลากลางวัน สำหรับส้วมตามบ้านจะมีถังแจกให้ เจ้าของบ้านเสียค่าถังเทราวเดือนละ 1 บาท ถึง 6 สลึง ต่อถัง ถ้าใครไม่ใช้บริการของบริษัทโดยผู้ที่อยู่ใกล้เคียงสาธารณะก็ไปใช้ได้โดยรัฐเป็นผู้เสียค่าถังให้กับบริษัท คนที่มาเก็บถังเป็นกุลียชนซึ่งใช้เวลากว่ารถที่บรรจุถังอุจจาระ รถรูปร่างเหมือนตุ๊กตาสีเหลืองมี 2 ล้อ มีล้อเป็นไม้หุ้มด้วยวงล้อเหล็กและใช้แกนเหล็กเหมือนล้อเกวียนมีคนลาก ตัวรถทั้ง 4 ด้านทำด้วยสังกะสีแผ่น ด้านหลังเป็นบานประตูเปิดได้ รถคันหนึ่งสามารถบรรจุถังได้ราว 30-40 ถัง ใช้วิ่ง 2 ตัวลาก เมื่อเก็บถังออกจากบ้านเรือนหรือส้วมสาธารณะก็จะนำถังมาเปลี่ยนให้ใหม่ โดยที่คนเปลี่ยนถังนี้จะหิ้วโคมหรือตะเกียงပြီး และมีตะขอเกี่ยวอยู่หลายคู่สำหรับเกี่ยวถังถัง สำหรับถังจะเป็นเหล็กหรือสังกะสีรูปร่างรีๆ ที่ล้างสะอาดแล้ว คนขับรถบรรทุกถังและคนเปลี่ยนถังของบริษัทเป็นคนเงินแทบทั้งสิ้น²⁰⁹

ในการทำงานกุลียของบริษัทยังมักจะมีเรื่องราวถูกทำร้ายจากพลตระเวรเสมอ เป็นต้นว่าแจวเรือจะนำอุจจาระไปทิ้งตามคลองใดเมื่อพวกตระเวรพบจะถูกตีหรือถูกจับกุมบ่อยครั้ง จนบริษัทโอดครวญว่าบริษัทหากุลียมาแจวเรือเพื่อนำอุจจาระไปทิ้งหาคนได้ยากและค่าจ้างก็แพง นอกจากนี้กุลียยังถูกคนเอาก้อนหิน อีฐขว้างปาเสมอๆ และการที่บริษัทอยากจะใช้เรือกลไฟลากไปทิ้งทะเล เพราะถ้าใช้เรือแจวกุลียจะถูกพวกทหารเรือทำร้ายได้ง่าย²¹⁰ พวกกุลียชนที่เข้ามายึดอาชีพนี้จะเป็นพวกที่เพิ่งเข้ามาเมืองไทยหรือยังไม่มีทุนทำอาชีพอื่น มีเรื่องเล่าการทำงานของกุลียพวกนี้ว่า บางคนทำถังที่บรรจุของโสโครกตกก็ใช้มือเก็บกอบขึ้นมาจากพื้น สำหรับคนทั่วไปคงเป็นเรื่องที่น่าขยักแขยงเอามากๆ แต่สำหรับกุลียกลุ่มนี้เขาทำกันเป็นเรื่องธรรมดา และคงสร้างรายได้ให้ผู้ประกอบการอยู่ไม่น้อย การทำงานของกุลียกลุ่มนี้ต้องใช้ความอดทนและต้องทนต่อกลิ่นเน่าเหม็นและความสกปรกจากสิ่งปฏิกูล และต้องทำงานในช่วงที่ชาวบ้านกำลังนอน นอกจากจะถูกทุบตีทำร้ายแล้ว เมื่อทำผิดข้อบังคับของกรมสุขาภิบาลยังถูกจับ ยึดพาหนะเครื่องใช้ของบริษัทสะอาด

อยู่เสมอ²¹¹ ในปี พ.ศ.2441 (1898) ปรากฏว่าบริษัทต้องเก็บถึงอุจจาระทั้งหมด 365 ถัง ในปี พ.ศ.2445 (1902) เพิ่มขึ้นเป็น 636 ถัง และในปี พ.ศ.2447 (1904) เพิ่มขึ้นเป็น 654 ถัง²¹² รถขน ถึงอุจจาระคันหนึ่งๆ สามารถบรรทุกได้ถึง 30-70 ถัง ประเมินว่ารถแต่ละคันต้องใช้กุลี 3-4 คน คือ คนขับรถ คนถือตะเกียง คนเปลี่ยนถัง กุลีที่ยัดอาชีพนี้นี้จะมีไม่เกิน 100 คน ซึ่งก็นับว่าเป็น จำนวนน้อย แต่เป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างมากที่ทำให้กรุงเทพฯ เป็นเมืองที่มีสุขาภิบาล ซึ่งเป็น เมืองแบบใหม่ที่ต้องดูแลเรื่องความสะอาด เนื่องจากมีจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น และอยู่อย่างแออัดในย่านที่เป็นชุมชน

กุลีขุดคลอง การขุดคลองโดยใช้กุลีมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 โดยได้จ้างเงินขุดคลองลัด หลวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ ในปี พ.ศ.2362 (1819) ในรัชกาลที่ 3 ได้โปรดให้จ้างเงินขุดคลองทุ่ง แสนแถบ ตลอดจนถึงบางขุนาก ออกแม่น้ำเมืองฉะเชิงเทรา และขุดที่บางจะเกร็งลัดออกแม่น้ำ เหนือเมืองนครเขื่อนขันธ์ได้ปากคลองสำโรง ปี พ.ศ.2380 (1837) ในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็โปรดให้ จ้างเงินในการขุดคูพระนครชั้นนอก (คลองผดุงกรุงเกษม) ในปี พ.ศ.2394 (1851) และคลองมหา สวัสดิ์ ในปี พ.ศ.2399 (1856) การจ้างเงินขุดคลองได้มีมากขึ้นในรัชกาลที่ 5 คือมีการจ้างทั้งโดย รัฐบาลและเอกชน ลักษณะการจ้างกุลีจีนทำงานโดยปกติเป็นการจ้างเหมาโดยผ่านหัวหน้าคนจีน หัวหน้าคนจีนจะจัดหากุลี ตลอดจนควบคุมการทำงานจนแล้วเสร็จ หัวหน้ากุลีนี้เรียกว่า เจ้าแกล่²¹³

ในการขุดคลองรังสิต ซึ่งเป็นโครงการขุดคลองขนาดใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 บริษัทที่ขุด คลองแห่งนี้คือ บริษัท ขุดคลองแลคูนาสยาม (Siam Lands, Canal and Irrigation Company) บริษัทได้จัดตั้งและดำเนินการขุดคลองในปี พ.ศ.2431 (1888) การขุดคลองโดยใช้กุลีจีนมีตั้งแต่ เริ่มต้น คลองที่ปรากฏหลักฐานว่ากุลีจีนขุด ได้แก่ คลองรังสิต คลองซอยฝั่งใต้คลองรังสิต บาง ส่วนบริษัทหันไปใช้เครื่องจักรขุดแทน อย่างไรก็ตามยังมีคลองอีกบางส่วนที่ใช้กุลีขุด แม้เมื่อมี เครื่องจักรแพร่หลายแล้วในช่วงปี 2445-2446 (1902-1903) เนื่องจากเป็นบริเวณที่เครื่องจักรขุด ไม่ได้ กล่าวโดยสรุปแล้ว คลองที่ขุดในเขตรังสิตจำนวนคลองที่ขุดยาว 22,879 เส้น 17 วา 13 ศอก ปรากฏว่าใช้แรงงานกุลีจีนขุด ยกเว้นเฉพาะคลองรังสิตซึ่งไม่ทราบจำนวน รวมทั้งสิ้น 1,385 เส้น 8 วา คือประมาณร้อยละ 6 ที่เหลือนอกนั้นใช้เครื่องจักรขุด²¹⁴ การที่บริษัทเปลี่ยนจากแรงงานจีน เนื่องจากค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการใช้กุลีจะแพงกว่าการใช้เครื่องจักรประมาณว่าถึง 3 เท่า และ เครื่องจักรสามารถขุดคลองได้เร็วกว่าใช้แรงงานกุลีขุด การใช้กุลีจีนขุดในระยะแรกก็เนื่องจาก บริษัทยังไม่มีทุนพอที่จะซื้อเครื่องจักรมาใช้งานได้ หลังจากบริษัทได้รายได้จากการค้าที่ดินมากพอ แล้ว จึงซื้อเครื่องจักรมาขุดแทนแรงงานกุลี²¹⁵

กฤติกวาดถนน เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ช่วยทำความสะอาดเมือง งานกวาดถนนจะมีเก้าอี้ที่รับเหมางานไปทำเรียกว่า นายถนน ซึ่งเป็นผู้ควบคุมกฤติที่ทำการกวาดถนนหลายคน เรื่องราวของกฤติกลุ่มนี้ที่ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ กฤติกวาดถนนมักจะทำผิดเอาเศษผงหรือเศษขยะไปทิ้งบริเวณต้องห้าม จึงถูกจับกุมตัวไปถูกปรับ และในบางครั้งก็จ้นกวาดถนนทำผิดบ่อยครั้ง พลตระเวนก็จับกุมนายถนนไปด้วย ทั้งนี้เพราะนายถนนเป็นผู้ควบคุมกฤติให้ทำการกวาดถนน การจับนายถนนไปนี้ทำให้กฤติเดือดร้อนไม่ได้ค่าแรงในวันนั้น จนมีการร้องเรียนไม่ให้จับนายถนน²¹⁶

กฤติสร้างทางรถไฟ กำเนิดของการรถไฟของประเทศไทยอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยทหารเรือชาวเดนมาร์กที่รับราชการอยู่ในรัฐบาลไทย 2 คน คือ นายองเดรดูเปสซีเดอริชลิว (Ander der Plessir de Richeliev) (พระชลยุทธโยธิน) และกัปตันแอลเฟรดลอฟต์ส (พระนิเทศชลธิ) ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดตั้งบริษัทเดินรถไฟในประเทศไทย และในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2429 (1886) รัชกาลที่ 5 โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตโดยให้กรมหลวงเทเวศร์วงศวิโรปการ เป็นผู้ลงนามในฐานะผู้แทนพระองค์กับผู้แทนของบริษัทเดนมาร์ก เส้นทางรถไฟที่ให้สัมปทานครั้งนั้นมีกำหนดเวลา 50 ปี ระยะทางจากหัวลำโพงถึงปากน้ำ มีความยาว 21 กิโลเมตร ภายหลังครบสัมปทานบริษัทต้องโอนกิจการให้รัฐบาลไทย รัฐบาลสนับสนุนการสร้างทางรถไฟสายนี้มาก เนื่องจากรัฐบาลกำลังสร้างป้อมปราการที่ปากน้ำสำหรับด้านเรือรบของตะวันตก ดังนั้นเมื่อบริษัทขาดเงินทุนในการสร้างทางรถไฟ รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าให้ยืมเงินเพื่อดำเนินการสร้างต่อไป เป็นจำนวนเงิน 172,000 บาท โดยพระองค์ทรงแบ่งหุ้นเหล่านี้ให้พระราชโอรสและพระราชธิดา เส้นทางรถไฟสายกรุงเทพฯ ถึงปากน้ำ ได้ลงมือก่อสร้างใน พ.ศ.2434 (1891) และในปีเดียวกันนี้ก็ได้มีการก่อสร้างทางรถไฟสายแรกของรัฐบาล คือ สายกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมา รัชกาลที่ 5 ได้โปรดให้ตั้งกรมรถไฟขึ้นในสังกัดกระทรวงโยธาธิการในปี พ.ศ.2433 (1890) โดยมีนาย เค เบ็ทเก ชาวเยอรมันเป็นเจ้ากรมรถไฟคนแรก²¹⁷ การสร้างทางรถไฟในระยะแรกนี้ใช้เพื่อป้องกันประเทศจากตะวันตกเป็นสำคัญ

กรรมกรที่ก่อสร้างทางรถไฟทั้งในภาคเอกชนและรัฐบาลเป็นกฤติจีน กฤติเหล่านี้เป็นพวกแต้จิ๋ว และจีนแคะเป็นส่วนใหญ่และบางคนอพยพมาจากซัวเถาเพื่อรับจ้างทำทางรถไฟ²¹⁸ การที่ชาวจีนอพยพเข้ามาเป็นกรรมกรในเมืองไทยมากก็เนื่องจากความอดอยากในประเทศและการล้มเลิกพระราชบัญญัติที่ห้ามชาวจีนออกนอกประเทศ และห้ามอพยพกลับประเทศในปี พ.ศ.2436 (1893) และในปี พ.ศ.2435 (1892) มีการก่อสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ ถึงอยุธยา นอกจากนี้ค่าแรงในการทำงานก่อสร้างทางรถไฟก็ค่อนข้างสูงด้วย²¹⁹ หลังจากเปิดเส้นทางเดินรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมาแล้ว ก็มีการตัดรถไฟเพิ่มเติมอีกหลายสาย ได้แก่ รถไฟสายใต้จาก

ปากคลองบางกอกน้อยคือ เพชรบุรี และรถไฟสายเหนือ เป็นต้น นอกจากทางรถไฟจะดำเนินการโดยรัฐบาลแล้ว เจ้านายและขุนนางได้ดำเนินงานในกิจการรถไฟด้วย เช่น ทางรถไฟสายปากน้ำ ทางรถไฟสาย พระพุทธบาท ทางรถไฟสายมหาชัย และทางรถไฟสายแม่กลอง เป็นต้น ในการสร้างทางรถไฟผู้ควบคุมการก่อสร้าง นายช่างเทคนิค วิศวกร เป็นชาวยุโรป และกรรมกรเป็นชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ นอกนั้นก็มียาลาว ไทย เขมร เป็นส่วนน้อย²²⁰

งานสร้างทางรถไฟเป็นงานหนัก ผู้ทำงานต้องเดินทางเข้าไปทำงานในถิ่นทุรกันดาร ในป่าเขา ที่ยังไม่มีคนอยู่อาศัยเป็นบ้านเมือง มีอันตรายทั้งจากสัตว์ร้าย ไข้ป่า และความทารุณจากสภาพอากาศ กุสิจีนต้องทำงานนับตั้งแต่ขุดดิน ย่อยหิน ตัดไม้หมอนรางรถไฟ ปรากฏว่ามีชาวจีนต้องเสียชีวิตลงในระหว่างการก่อสร้างทางรถไฟ โดยเฉพาะรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ต้องถากทางผ่านเข้าไปในป่า และมีไข้ป่าชุกชุม กุสิจีนที่เข้าไปสร้างทางรถไฟในแต่ละช่วงมีจำนวนเป็นนับร้อยเป็นพันคน แต่กระนั้นก็ยังขาดแคลนแรงงานอยู่เสมอ ในบางครั้งต้องหากุสิจีนมาใหม่จากเมืองจีน โดยส่งผ่านจีนเก่าแก่หัวน้ำซึ่งทำการทางรถไฟ²²¹ กุสิจีนที่เข้ามาทำงานทางรถไฟก็เช่นเดียวกับกุสิจีนประเภทอื่นต้องมีเจ้าเก่าคุมมาทำงาน เจ้าเก่าเหล่านั้นจะเหมางานไปให้กุสิจีนทำ

กุสิจีนทำงานก่อสร้าง นับตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา งานก่อสร้างส่วนใหญ่นิยมใช้แรงงานกุสิจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 งานก่อสร้างทั้งวัดและวังล้วนใช้แรงงานกุสิจีน พระองค์ทรงสนับสนุนให้เจ้านายและขุนนางสร้างถาวรวัตถุในทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย นอกจากการก่อสร้างและซ่อมแซมภายในพระบรมมหาราชวังและวังหน้าแล้ว ยังมีการสร้างวังภายนอกอีก 17 แห่ง สร้างวัดขึ้นใหม่ 9 วัด และทรงปฏิรูปวัดที่ชำรุดทรุดโทรมอีกถึง 60 วัด การใช้ช่างจีนและกุสิจีนได้แสดงออกมาในศิลปะตกแต่ง งานก่อสร้างเป็นแบบจีนทั้งสิ้น ศิลปะแบบนี้รู้จักกันในนามของ “ศิลปะแบบพระราชนิยม” ในสมัยรัชกาลที่ 4 เริ่มมีการสร้างตึกแถวสองข้างทางถนนที่ตัดขึ้นใหม่ ซึ่งใช้เป็นที่อยู่และอาคารร้านค้า ได้แก่ ตึกแถวริมถนนสนามไชย ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร และถนนเจริญกรุงตอนใน ผู้รับเหมาก่อสร้างส่วนใหญ่จะเป็นฝรั่งหรือจีนกวางตุ้ง²²² แต่กุสิจีนยังเป็นจีน

ในสมัยรัชกาลที่ 5 การก่อสร้างมีมากขึ้น ทั้งอาคารของรัฐบาลและบริษัทร้านค้า งานก่อสร้างมีทั้งในเมืองหลวงกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด จีนที่มีความชำนาญเรื่องงานก่อสร้างเป็นจีนกวางตุ้ง ซึ่งสามารถสร้างความร่ำรวยจากธุรกิจที่กำลังเฟื่องฟู ไปพร้อมกับการพัฒนาเมืองและการพัฒนาประเทศ²²³ เจ้าเก่าผู้รับเหมาก่อสร้างก็จะมีกุสิจีนทำงานให้แก่ตนจำนวนมาก ทั้งงานก่อสร้างไม่ว่าจะเป็นของผู้รับเหมาฝรั่งหรือชาวจีนก็ตามล้วนแต่ต้องใช้กุสิจีนในการทำงาน

กู่ลีทำงานรกราง รกรางเป็นพาหนะสำคัญอีกประการหนึ่งของกรุงเทพฯ รกรางเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ.2430 (1887) โดยอัลเฟรด จอนห์ลอฟตัส (Mr.Alfred John Loftus) และนาย อองเดร ดู เปรสซี เดอริตเชอลิว (Andre du Plessir de Richelieu) ชาวเดนมาร์ก (หรือพระยาชลยุทธโยธิน กัปตันเรือพระที่นั่งเวสชาติศรี) ได้ขอสัมปทานเดินรกราง โดยเริ่มทำสัญญาในวันที่ 5 เมษายน พ.ศ.2430 (1887) รกรางในระยะแรกใช้ม้าลากรถและมีสัญญาที่จะเดินรกรางถึง 7 สายด้วยกัน แต่จนกระทั่งปี พ.ศ.2436 (1893) ก็ดำเนินการได้เพียงสายเดียว คือ สายบางคอแหลมซึ่งวิ่งตามถนนเจริญกรุงถึงข้างศาลาญวนธานีการด้านเหนือ กิจการรกรางในระยะแรกไม่เป็นที่นิยมแพร่หลาย และประสบปัญหาการขาดทุนเพราะต้นทุนในการเลี้ยงม้าสูง ทำให้ต้องโอนกิจการให้กับบริษัทชาวอังกฤษในปี พ.ศ.2430 (1887) และในปี พ.ศ.2435 (1892) ก็ต้องโอนให้กับบริษัทชาวเดนมาร์กชื่อบริษัทบางกอก แตรมเวิสก้าปานิลิมิตเต็ด ในปี พ.ศ.2437 (1894) บริษัทได้เปลี่ยนมาใช้รกรางไฟฟ้าและขยายเส้นทางออกไปอีก โดยเริ่มต้นตั้งแต่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองไปตามถนนเจริญกรุง ผ่านบริษัทห้างใหญ่ของฝรั่งและชุมชนชาวจีน ต่อมาในปี พ.ศ.2443 (1900) บริษัทแอล เดอริเชอเรียว แอนด์ อ็อก เวสเดนโฮลส์ สนใจกิจการรกรางและขอเดินรกรางสามเส้น โดยเริ่มจากหัวลำโพงไปสิ้นสุดที่บางกระบือ ในปี พ.ศ.2444 (1901) ทั้งรกรางสายบางคอแหลมและสายสามเสน อยู่ภายใต้การดำเนินของบริษัทสยามอีเลกตริซิตี (The Siam Electricity Company Ltd.) ซึ่งเป็นบริษัทไฟฟ้าของชาวเดนมาร์ก²²⁴

ชนชั้นนำของไทยให้ความสนใจในกิจการรกรางด้วยเช่นกัน ในปี พ.ศ.2447 (1904) กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ร่วมกับบุคคลต่างๆ จัดตั้งบริษัทรกรางไทยทุนจำกัด โดยเดินเป็นวงเลียบกำแพงเมือง เรียกว่า สายรอบเมืองไปทับกับเส้นทางของรกรางฝรั่ง กิจการรกรางได้ขยายมากขึ้น โดยบริษัทรกรางไทยทุนจำกัดเดินรกราง 3 สายคือ สายสวนดุสิต สายหัวลำโพง สายรอบเมือง และบริษัทสยามอีเลกตริซิตีเดินรกรางจำนวน 4 สายคือ สายอัษฎางค์ สายราชวงศ์ สายบางคอแหลม สายสามเสน กิจการเดินรกรางของบริษัทไทยทุนจำกัดประสบกับภาวะขาดทุนอย่างรุนแรง ในที่สุดต้องขายกิจการให้แก่บริษัทสยามอีเลกตริซิตี ในปี พ.ศ.2451 (1908) บริษัทได้ผูกขาดการเดินรกรางไทยจนกระทั่งปี พ.ศ.2468 (1925) บริษัทได้ขอเดินรกรางเพิ่มขึ้นอีก 4 สายคือ สายที่ 1 จากเจริญกรุงไปทางริมถนนสีลม-เชิงสะพานเฉลิมโลก 55 สายที่ 2 จากถนนกรุงเกษมไปตามถนนพระรามที่ 1 ถนนราชดำริบรรจบกับสายที่ 1 สายที่ 3 จากสวนดุสิตริมวังกรมหลวงชุมพรเขตร์อุดมศักดิ์ถึงสถานีรถไฟบางซื่อ สายที่ 4 ต่อจากถนนพระราม 4 ถึงสถานีสาทร²²⁵ การขยายตัวของกิจการรกรางแสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของชุมชนและเมืองกรุงเทพฯ ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เป็นอย่างดี

กรรมกรที่ทำงานในกิจการรกรางส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต่ก็มีชาวไทยได้เริ่มเข้ามาทำงานบ้างแล้ว กิจการรกรางมีความพิเศษอีกประการ คือ มีการจัดตั้งองค์กรแรงงานของตนเอง จากการค้นคว้าของ เวอร์ จิเนีย ทอมป์สัน (Virginia Thomson) ได้กล่าวถึง “สมาคมคนงานรกราง” ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2440 (1897) ซึ่งเป็นคนงานของบริษัทสยามอิเล็กทริซิตี มีสมาชิกเริ่มแรก 300 คน วัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง คือฝึกฝนให้รู้จักการประหยัดมัธยัสถ์ สงเคราะห์คนชราและคนพิการ และส่งเสริมการร่วมมือกลมเกลียวกันในหมู่ชาวสยาม โดยมุ่งเน้นที่การทำให้เกิดความมั่นคงในชีวิต ทอมป์สันได้กล่าวว่าสมาคมคนงานรกรางแห่งนี้ถือว่าเป็นสมาคมคนงานแห่งแรกของประเทศไทย แต่ไม่ถือว่าเป็นสหภาพแรงงานสมัยใหม่เป็นเพียงสหภาพแรงงานเทียม (pseudo trade union) เพราะสมาคมไม่ได้ กล่าวถึงการรวมตัวเพื่อต่อรองผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของคนงาน²²⁶ อย่างไรก็ตามข้อมูลเกี่ยวกับสมาคมคนงานรกรางนี้ถูกโต้แย้งโดยกรรณชญา พูนพิริข ว่าทอมป์สันไม่ได้ให้ข้อมูลในเรื่องนี้ไว้ ทำให้ไม่น่าเชื่อถือ และจากการค้นคว้าของเธอเองก็ไม่พบเอกสารใดๆ ที่ยืนยันข้อมูลได้²²⁷

อัตราค่าจ้างแรงงาน นับตั้งแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์อัตราค่าจ้างแรงงานของประเทศไทย นับว่าอยู่ในอัตราที่สูง เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน เพราะแรงงานค่อนข้างหายาก อัตราค่าแรงจึงสูง การที่สังคมไทยมีอัตราค่าแรงงานสูงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาทำงาน กงสุลอังกฤษได้ประมาณว่าในช่วง พ.ศ.2432-2433 (1889-1890) อัตราค่าจ้างของพวกกุลีตกวันละ 75 สตางค์ และใน พ.ศ.2445 (1902) อัตราค่าจ้างจะตกประมาณวันละ 75 สตางค์ถึง 1 บาท ในงานบางประเภทก็จะได้ค่าตอบแทนวันละ 50 สตางค์²²⁸ กุลีที่มีเจ้าแถมหางานก็มักจะถูกโกงค่าแรงอยู่เสมอไม่จ่ายเงินตามข้อตกลงที่ให้ไว้

อัตราค่าจ้างแรงงานนี้จะมีความแตกต่างกันตามประเภทของงานด้วย ดังนี้

- | | |
|--------------------|---|
| กุลีทำถนน | ในปี พ.ศ.2435 (1892) นายงานได้ค่าแรงวันละ 1 บาท กุลีทำการได้ค่าจ้างวันละ 32 อัฐ |
| | ในปี พ.ศ.2451 (1908) กุลีได้ค่าแรงต่ำสุดวันละ 42 อัฐ สูงสุดวันละ 1 บาท แต่ถ้าเป็นคนไทยจะได้ค่าจ้างวันละ 48 อัฐ |
| กุลีขุดคลอง | ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ค่าจ้างขึ้นอยู่กับเจ้าแถมผู้รับเหมาเป็นผู้จ่าย โดยผู้รับเหมาจะได้เส้นละ 1 ชั่ง 1 ตำลึง 1 บาท |
| กุลีรถไฟ | อัตราค่าจ้างในสมัยรัชกาลที่ 5 จะอยู่ที่ วันละ 75 สตางค์ แต่ถ้าเข้าไปในถิ่นที่ยากลำบากมากๆ ค่าแรงก็จะเพิ่มสูงขึ้นอีก อัตราค่าจ้างไม่อาจสูงถึงวันละ 5 บาท อัตราค่าแรงนี้มีการเปลี่ยนแปลงลดลงได้ถ้าหากสภาพ |

แวดล้อมเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น เช่น ในการก่อสร้างทางรถไฟสาย นครราชสีมา

สถานีบางกอก ในปี พ.ศ.2436 (1893) นายกุลีและกุลีรวม 3 คน ค่าจ้างรวมทั้งปี 60 บาท

ในปี พ.ศ.2439 (1896) นายกุลีและกุลีรวม 3 คน ค่าจ้างรวมทั้งปี 50 บาท

สถานีบางปะอิน ในปี พ.ศ.2436 (1893) นายกุลีและกุลีรวม 3 คน ค่าจ้างรวมทั้งปี 60 บาท

ในปี พ.ศ.2439 (1896) นายกุลีและกุลีรวม 3 คน ค่าจ้างรวมทั้งปี 50 บาท

สถานีหินลับ ในปี พ.ศ.2436 (1893) นายกุลีและกุลีรวม 3 คน ค่าจ้างรวมทั้งปี 80 บาท

ในปี พ.ศ.2439 (1896) นายกุลีและกุลีรวม 3 คน ค่าจ้างรวมทั้งปี 50 บาท

กุลีก่อสร้าง

ตกประมาณวันละ 1 บาท⁽²²⁴⁾

กุลีลากรถ

อัตราค่าจ้างที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติรถลาก ร.ศ.120 (พ.ศ.2444)

ได้กำหนดไว้ดังนี้²²⁹

ระยะทางภายใน 25 เส้น คนเดียว 4 อัฐ สองคน 6 อัฐ

ระยะทางภายใน 50 เส้น คนเดียว 6 อัฐ สองคน 8 อัฐ

ระยะทางภายใน 75 เส้น คนเดียว 8 อัฐ สองคน 10 อัฐ

ระยะทางทุกๆ 25 เส้น ต่อไประยะละ 2 อัฐ

ค่าคอยระหว่าง 15 นาทีถึง 1 ชั่วโมง 4 อัฐ

ถ้าเกินจากนี้คิดชั่วโมงหรือภายในชั่วโมงละ 4 อัฐ

ค่าโดยสาร หรือค่าคอยก็ดีเวลากลางคืนพ้นยาม 1 ไป เรียกขึ้นได้อีกถึง

อัตรา

ในปี พ.ศ.2448 (1905) ได้มีการเปลี่ยนแปลงอัตรา โดยค่าจ้างรถลากชั้น 2 กำหนดอัตราเท่าเดิมส่วนรถลากชั้น 1 มีอัตราใหม่นี้

ระยะทาง 15 นาที หรือน้อยกว่าราคา 16 อัฐ

ระยะทางระหว่าง 15 นาที หรือภายใน 30 นาทีราคา 32 อัฐ

ระยะเวลากว่า 30 นาที หรือภายในชั่วโมงราคา 48 อัฐ

ระยะเวลาทุกชั่วโมงที่ครบบริบูรณ์ภายหลังชั่วโมงแรกชั่วโมงละ 22 อัฐ

ระยะเวลาทุก 15 นาที ภายหลังชั่วโมงแรกระยะละ 16 อัฐ

รายได้ของกุศลลาภรุดำมากแทบจะไม่เหลือหลังจากหักค่าใช้จ่ายค่าเช่ารถ ซึ่งตกประมาณวันละ 62 สตางค์ และค่าน้ำมันหยอดตะเกียง ที่เหลือก็พอสำหรับซื้ออาหารราคาถูก ค่าฝืน ค่าสุราเท่านั้น

3.5.4 การต่อสู้และวิถีชีวิตของแรงงานในเมืองหลวงกรุงเทพฯ

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในเขตภาคกลางโดยเฉพาะที่กรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในโรงสี โรงเลื่อย และการขนส่งทางน้ำ ซึ่งกิจการเหล่านี้ต้องการแรงงานจำนวนมาก และที่สำคัญก็คือแรงงานเหล่านี้จะเข้าสังกัดในสมาคมลับเกือบทั้งหมด ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งกิจการโรงสี โรงเลื่อยและการขนส่งทางน้ำเจริญขึ้น แรงงานจีนได้หลั่งไหลเข้ามาทำงานในสังคมไทยกันมาก ปรากฏว่าพวกอั้งยี่ได้แตกออกเป็นหลายกลุ่มและบรรดากลุ่มเหล่านี้ก็มีเรื่องทะเลาะกันเองทั้งที่เป็นเหตุการณ์ไม่ร้ายแรงและเหตุการณ์ที่ร้ายแรง มีการต่อสู้กันระหว่างกลุ่มเป็นร้อยๆ คนขึ้นไป การสู้รบกันของพวกอั้งยี่เหล่านี้มาจากเหตุผลการขัดแย้งซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ นอกจากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ของชาวจีนและความขัดแย้งกับรัฐแล้ว การต่อสู้ของกรรมกรต่อกิจการของชาวตะวันตกที่ลงทุนในโรงงานก็มีปรากฏด้วย ดังนี้

1. การต่อสู้ของอั้งยี่ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2432 (1889) เหตุการณ์ต่อสู้กันของอั้งยี่ครั้งใหญ่นี้เป็นปัญหาที่สะสมของความขัดแย้งของอั้งยี่กลุ่มต่างๆ ในกรุงเทพฯ ซึ่งจะแก่งแย่งกันหางานทำให้แก่สมาชิกในกลุ่มของตน ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในกรุงเทพฯ ที่เข้ามาเป็นกุลิมี่ทั้งจีนแต้จิ๋ว ฮกเกี้ยน กวางตุ้ง และไหหลำ จีนเหล่านี้จัดตั้งองค์กรของตนตามกลุ่มภาษา จีนแต้จิ๋วเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ กลุ่มใหญ่ที่สุด ในช่วง พ.ศ.2411-2432 (1868-1889) พวกแต้จิ๋วได้รวมกลุ่มกันตั้งเป็นสมาคมอั้งยี่ 4 สมาคมด้วยกันคือ 1. พวกงีเฮง (หรือตัวกงสี) 2. งีฮก 3. ชิวลิ๊กอ และ 4. งีเอ่ง กงสีของพวกงีเฮงและงีฮกเป็นกงสีใหญ่โดยพวกงีเฮงมีสมาคมเป็นตึก 4 หลัง อยู่ที่ริมถนนวัดพลับพลาไชยและพวกงีฮกอยู่ที่ตรอกป่าช้าสุนัข กงสีของพวกชิวลิ๊กอและพวกงีเอ่งเป็นกงสีเล็ก พวกชิวลิ๊กอเช่าตึกแถว 3 ห้องที่ริมถนนเจริญกรุง เหนือวัดคันฉดมตยาราม และพวกงีเอ่งเช่าตึกหลังหนึ่งอยู่ในตรอกไก่อ แถบตำบลบางรัก กงสีทั้ง 4 แม้จะเป็นพวกแต้จิ๋วด้วย

กันแต่ไม่ลงรอยกัน มักมีเรื่องทะเลาะวิวาทกันเสมอทั้งเรื่องปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและปกป้องเพื่อนร่วมสมาคม²³⁰

ในเหตุการณ์วิวาทกันครั้งใหญ่ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2432 (1889) เป็นการวิวาทกันของ อั้งยี่ 3 พวกคือพวกเง่เอง ชิวลิ๊กอ และพวกเง่เฮง (หรือตั่วกงสี) เหตุการณ์ที่ปรากฏในเอกสารทางราชการเริ่มต้นจากในวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ.2432 (1889) จินเตียวฮี้ พี่และจิ้นซุ่นแสง น้อง ทั้งสองเป็นอั้งยี่กองสิ่งเองนำเงิน 12 เหรียญจะฝากส่งไปให้บิดาที่เมืองจิ้น ระหว่างทางพบอั้งยี่ชิวลิ๊กอ กลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ก่อเหตุวิวาทโดยเข้าร่วมกันตีจิ้นเตียวฮี้บาดเจ็บสาหัสต่อจากนั้นก็นำร่างของจิ้นเตียวฮี้ทิ้งลงไปในแม่น้ำทำให้จิ้นเตียวฮี้ตาย ส่วนจิ้นซุ่นแสงผู้น้องถูกตีศีรษะแตกแต่หลบหนีไปได้ เมื่อพวกอั้งยี่เง่เองทราบเรื่องก็เกิดความโกรธแค้นมากแต่พวกตนมีกำลังอยู่น้อยจึงไปขอความช่วยเหลือจากพวกเง่เฮงหรือตั่วกงสี ต่อมาอีก 2-3 วัน พวกอั้งยี่เง่เองและเง่เฮงประมาณ 30-40 คน ได้แทงอั้งยี่คณะชิวลิ๊กอคนหนึ่งถึงแก่ความตาย เพื่อเป็นการแก้แค้นให้จิ้นเตียวฮี้ การทำร้ายกันของพวกอั้งยี่ทำให้เกิดเหตุลุกลามเป็นเรื่องใหญ่โต²³¹

ในวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ.2432 (1889) อั้งยี่ทั้ง 2 ฝ่ายได้ยกสมัครพรรคพวกมาฝ่ายละประมาณ 1,000 กว่าคน ออกมาสู้รบกันที่กลางถนนเจริญกรุง ใต้วัดยานนาวา พวกอั้งยี่ได้ชนเอาตู้โต๊ะ สังกะสี และหีบต่างๆ มาทำค่ายบังตัวขวางถนนเจริญกรุงทั้งสองข้าง แล้วเริ่มลงมือขว้าง ปา ตีรันฟันแทงกัน พวกอั้งยี่สู้รบกัน 2 วัน ยิงกันตายไปประมาณ 20 คน บาดเจ็บอีก 100 กว่าคน บรรดาโรงสี ร้านค้าในแถบวัดยานนาวา และบางรักพากันปิดกิจการของตนไปชั่วคราว เนื่องจากกลัวอันตรายและกลัวส่วนใหญ่เป็นสมาชิกในคณะอั้งยี่ได้พากันหยุดงานไปร่วมวิวาทด้วย²³² การกระทำของพวกกุลีที่สังกัดในกลุ่มอั้งยี่นี้นับว่ารุนแรงมากอยู่ในลักษณะที่ยึดพื้นที่วิวาทกันและสามารถรวบรวมสมัครพรรคพวกได้จำนวนมาก สาเหตุของความขัดแย้งที่รุนแรงนี้ก็มาจากการแก่งแย่งกันหางานให้คนในสังกัดของตนเองทำ ซึ่งเป็นปัญหาสะสมมาเป็นเวลานาน

ในการปราบปรามการจลาจลของพวกอั้งยี่ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีคำสั่งให้กรมยุทธนาธิการนำกองทัพอไปปราบปราม โดยได้ส่งทหารบกและทหารเรืออย่างละ 4 กองร้อยไปปราบในเช้าวันที่ 21 มิถุนายน ปรากฏว่ากองทหารที่ส่งมาสามารถระงับเหตุการณ์ได้อย่างรวดเร็ว และจับกุมอั้งยี่มาได้ทั้งหมด 905 คน หลังจากนั้นคณะกรรมการสอบสวนแล้วได้ปล่อยตัวไป 505 คน ที่เหลืออีก 400 คน ลูกขุน ณ ศาลหลวงพิจารณากำหนดโทษให้จำคุกตั้งแต่ 6 เดือนถึงประหารชีวิต แต่รัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาลดโทษลงเหลือ จำคุก 3 เดือนถึงตลอดชีวิต และมีคำสั่งให้ปิดสมาคมของพวกเง่เฮง ชิวลิ๊กอ และเง่เอง ตึกที่พวกอั้งยี่เช่าก็ให้คืนตึกให้เจ้าของ ส่วนตึกที่เป็นของอั้งยี่เองก็ให้ยึดมาเป็นของหลวง²³³

การปราบปรามการจลาจลของพวกฮั่นในครั้งนี้นี้ ทำให้รัฐบาลหันกลับมานโยบายปราบปรามฮั่นห้ามมีการจัดตั้งสมาคมลับฮั่นในประเทศ แต่อย่างไรก็ตามชาวจีนยังคงลักลอบกันตั้งสมาคมลับฮั่นเหมือนเดิม เนื่องจากกองตระเวนของกระทรวงนครบาลยังขาดความเข้มแข็งที่จะปราบปรามพวกฮั่นได้ และพวกฮั่นยี่คณะต่างๆ ก็ยังมีการสู้รบกันเหมือนเดิมแต่ไม่รุนแรง เช่นในปี พ.ศ.2438 (1895) พวกฮั่นยี่ฮกและยี่เฮงก่อการวิวาทกันที่ตลาดพลู ฝั่งธนบุรี พวกฮั่นยี่ที่ปลุกพลุพากันหยุดงานไปสู้รบกัน ทำให้ใบปลิวขาดตลาดและราคาแพงขึ้น²³⁴ รัฐบาลได้นำกฎหมายควบคุมสมาคมลับฮั่นที่อังกฤษใช้ในมาลายูและปีนังมาปรับปรุงใช้ และร่างพระราชบัญญัติฮั่นยี่ในปี พ.ศ. 2440 (1887) และถือเป็นการยุติอย่างเด็ดขาดของการตั้งสมาคมลับอย่างเปิดเผย มาตรการที่รัฐนำมาใช้นี้ได้มีส่วนสำคัญในการสลายตัวของระบบกงสีฮั่นยี่ในระยะต่อมา มาตรการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจเข้าสู่รัฐส่วนกลางโดยการสลายกลุ่มอำนาจอื่นที่อยู่นอกเหนือจากอำนาจรัฐลง

2. การก่อการจลาจลวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ.2453 (1910) ชาวจีนได้ก่อการประท้วงครั้งใหญ่ต่อรัฐบาลไทย ในปีสุดท้ายของการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากไม่พอใจที่รัฐบาลเรียกเก็บเงินค่าผูกปี้ จากชาวจีนคนละ 6 บาทต่อปี เท่ากับชาวไทยที่ต้องเสียเช่นกัน²³⁵ อัตราค่าผูกปี้แต่เดิมเริ่มกำหนดใช้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งเรียกเก็บจากชาวจีนที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป ต้องมารายงานตัวผูกปี้ที่ข้อมือ 3 ปีต่อครั้ง โดยเสียอัตราคนละ 2 บาท พร้อมทั้งค่าธรรมเนียมอีก 1 สลึง หากไม่มีเงินต้องทำงานให้ทางการคนละ 1 เดือน ต่อมาในรัชกาลที่ 3 ได้เพิ่มค่าผูกปี้จาก 2 บาทเป็น 4 บาท การขึ้นอัตราค่าผูกปี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ทำให้ชาวจีนไม่พอใจ ก่อความวุ่นวายตามท้องถนนต่างๆ และปิดร้านค้าไม่ซื้อ ไม่ขาย บริเวณที่ชาวจีนทำการประท้วงจะอยู่ในย่านชุมชนชาวจีนได้แก่ สัมพันธวงศ์ จักรวรรดิ สามแยก บางรัก ฯลฯ²³⁶

ในการนัดหยุดงานของชาวจีนครั้งนี้ กลุ่มผู้เป็นตัวตั้งตัวตีในการประท้วงได้ใช้ฮั่นยี่บังคับขู่เชิญให้ชาวจีนกลุ่มต่างๆ ให้ร่วมมือด้วย บรรดาเจ้าของโรงสีโรงไฟ โรงรถลาก พวกฆ่าสุกร กุสึดตามคู่อ้อมเรือ ร้านค้า ต่างก็ปิดกิจการเนื่องจากหวาดกลัวถูกขว้างปาและคนทำงานก็เข้าร่วมประท้วงด้วย²³⁷ ซึ่งประมาณว่ากุสึดที่เข้าร่วมเหตุการณ์ครั้งนี้มีจำนวนนับหมื่นคน เหตุการณ์นี้นับว่าเป็นการกบฏต่อรัฐไม่ใช่ปัญหาความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ในกลุ่มชาวจีนด้วยกันเอง

การปราบปรามจลาจลครั้งนี้ทางการได้ใช้กองทหารเข้าปราบปราม ทางทหารส่งทหารเข้าไปตามชุมชนจีน เช่น วัดสุทธิวาราม บ้านทวาย วัดสามจีน บริเวณลำเพ็ญ ส่งทหารไปประจำบริเวณต่างๆ ของถนนเจริญกรุงและแม่น้ำเจ้าพระยา นับตั้งแต่สี่พระยาจนถึงบางคอแหลม และตั้งแต่กำแพง

เมืองจนถึงสี่พระยา นอกจากนี้ยังควบคุมตามทางรถไฟสายเหนือตั้งแต่คลองสามเสนจนถึงคลองมหานาค มีการนำทหารจากหัวเมืองเข้ามาช่วยปราบปรามในครั้งนี้อีกด้วย ประมาณว่าได้เตรียมทหารปราบไว้ถึง 20,000 คน และยังมีการเตรียมพร้อมที่จะส่งทหารเข้ามาทำงานบริเวณต่างๆ แทนจีน ปรากฏว่ามีชาวจีนที่ก่อการจลาจลถูกจับกุมทั้งหมด 386 คน ทางรถไฟปล่อยตัวไป 315 คน เนื่องจากไม่มีหลักฐานเอาความผิด ส่วนอีก 71 คน ถูกลงโทษโดยการเนรเทศเนื่องจากมีหลักฐานว่าได้กระทำความผิดจริง คือ ขว้างปา ทุบตีจีนลากรถ ขว้างปาชาวบ้าน ออกประกาศและมีหนังสือยุยงให้หยุดทำการค้าขาย²³⁸

จีนฮัง หัวหน້าอังยี่ใหญ่ในกรุงเทพฯ เจ้าภาชีหวยรายใหญ่ถูกระบุว่าเป็นหัวหน້าก่อการจลาจล จีนฮังหรือยี่ก่องฮัง ผู้นี้ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระอนุว้ตน์ราชนิยม (ฮัง เตชะวนิช) เป็นจีนในบังคับฝรั่งเศส ซึ่งเป็นหัวหน້าชุมชนจีนที่ได้รับการสนับสนุนจากฝรั่งเศส ทางกรมไทยสงสัยว่าการก่อการจลาจลครั้งนี้ฝรั่งเศสรู้เห็นเป็นใจด้วย จีนฮังนั้นกำเริบด้วยเหตุฝรั่งเศสยกขึ้นเป็นหัวหน້าพวกจีนในบังคับฝรั่งเศส จีนฮังจึงพยายามแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มีบทบาทโดยพยายามแสดงว่าเป็นผู้มีอำนาจทั้งทางฝ่ายไทยและจีน ทำบุญกุศลทั้งฝ่ายไทยและจีน โดยได้ซื้ออ่าวบริจาคเงินมากกว่าใครๆ จีนฮังผู้นี้เป็นผู้สนับสนุนทางการเงินรายสำคัญให้แก่ก๊กมินตั๋งของ ดร.ซุนยัตเซ็นที่ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นสาธารณรัฐในปี พ.ศ.2456 (1911) ในการประท้วงของชาวจีนครั้งนี้ได้มีการปลุกกระแสชาตินิยมของชาวจีนขึ้นมาด้วยการประสานความร่วมมือไปยังสภาหอการค้า (Chamber of Commerce) ที่เมืองซัวเถา ซึ่งมีหลวงอุดรภักดิ์ (กิมเซ่งหลี) บิดาของหลวงโสภณเพชรรัตน์และน้องของพระพิบูลย์ เป็นหัวหน້าอยู่ นอกจากนี้ยังมีการส่งขุนนางจีนเข้ามาดูเหตุการณ์การเคลื่อนไหวด้วย ยี่ก่องฮังนั้นทางการระบุว่าคุมอังยี่ในกรุงเทพฯ 4 คณะด้วยกัน²³⁹ คณะอังยี่ของยี่ก่องฮังชื่อว่าหงเหมินเทียนตั๋ฮุย²⁴⁰

สำหรับจีนฮังที่ทางการระบุว่าเป็นหัวหน້าประท้วงสำคัญ ผู้บัญชาการทหารบกได้กราบทูล รัชกาลที่ 5 ให้กระทรวงการคลังตัดกำลังของยี่ก่องฮังให้อ่อนลงในทางราชการ เพื่อลดความนิยมยี่ก่องฮังในหมู่ชาวจีน อันจะทำให้ไม่สามารถชักจูงชาวจีนให้ก่อความจลาจลได้อีก²⁴¹ ซึ่งเป็นการลดกำลังของเจ้าภาชีนายอากรที่มีบทบาทเป็นหัวหน້าอังยี่ เจ้าพระยาอมรราช เสนาบดีกระทรวงนครบาลได้วิจารณ์บทบาทของยี่ก่องฮังหลังจากเหตุการณ์การประท้วงเงินรัชูปการว่า “การที่ชาวจีนประท้วงเงินรัชูปการครั้งนี้เจ็บมาก เจ็บแล้วต้องจำ วิธีการที่จะแก้ปัญหานี้ได้คือการคิดจัดการกับจีนฮัง คือต้องคอยระวังเงินหลวงที่จีนฮังรับทำภาษีที่ค้างอีกและถ้าขึ้นปีใหม่ก็อย่าให้จีนฮังรับทำภาษีอะไรอีก เมื่อจีนฮังไม่ได้รับทำภาษีอากร อำนาจก็น้อยลง คราวนี้เร่งเงินหลวงที่ค้างเก่าอีกและคงไม่มีให้ จะต้องล้มละลายและกลับเมืองจีนไปในที่สุด”²⁴² การทำดังนั้นนับว่าเป็น

การตัดกำลังหัวหน้าใหญ่ส่วนที่เหลือก็จะมีแต่หัวหน้าเล็กๆ ซึ่งไม่มีกำลังพอที่จะนำการเคลื่อนไหวใหญ่ได้อีก รัชกาลที่ 6 หลังจากเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว เหตุการณ์การประท้วงครั้งนี้ของชาวจีนยังคงอยู่ในความทรงจำของพระองค์ตลอด ในงานพระราชนิพนธ์เรื่อง “พวกยิวแห่งบูรพาทิศ” ก็ทรงกล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า “ถ้าจะเกิดมีเหตุฆ่ากันขึ้นเพราะจีนหยุดงานแล้ว ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องกล่าวว่าข้าพเจ้าไม่มีความสงสัยเลยว่าจะเจ้านาที่จะจัดการไปโดยฐานเป็นกลาง” ซึ่งหมายความว่า จะใช้ความรุนแรงจัดการกับชาวจีนนั่นเอง²⁴³

เหตุการณ์การเคลื่อนไหวในครั้งนี้ ถือเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างผู้นำขององค์กรลัทธิอั้งยี้กับรัฐบาล และก็เป็นสัญญาณแห่งการสิ้นสุดยุคนิยมจีน และถึงแม้ว่าสมาคมลับที่เคลื่อนไหวและพยายามเพิ่มกำลังสนับสนุนเพื่อให้เกิดการประท้วงของชาวจีนทั้งหมดโดยใช้กำลังจากกุลิจีนในทุกๆ องค์กรจัดตั้งก็ตาม แต่ทางรัฐบาลก็สามารถสกัดกั้นการเคลื่อนไหวไว้ได้ การประท้วงที่ดำเนินไปถึง 5 วันนี้ นอกจากจะไม่ประสบความสำเร็จแล้ว ยังสร้างความรู้สึกต่อต้านจีนขึ้นอีกในกลุ่มประชาชนไทย สมาคมลับได้เผยให้เห็นถึงพลังเมื่อต้องเผชิญกับกองทัพไทยที่มีการจัดองค์กรใหม่และทันสมัย การเผชิญหน้ากันครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการสลายตัวขององค์กรลัทธิอั้งยี้ และองค์กรประเภทนี้ก็ค่อยๆ หดไปถึงแม้ว่ายังคงหลงเหลืออยู่ในบ้านเมืองในทศวรรษ 2463- (1920) ก็ตาม²⁴⁴

บทบาทของยี่กอฮงในฐานะผู้นำอั้งยี้ใหญ่ของกรุงเทพฯ ได้ถูกทำให้ลดลงโดยรัฐ การตัดทอนอำนาจทางเศรษฐกิจนับว่าเป็นมาตรการสำคัญที่รัฐนำมาใช้ในการสลายตัวของผู้นำแบบหัวหน้ากึ่งอั้งยี้ นอกจากนี้รัฐยังได้สร้างมาตรการอื่นๆ ขึ้นมาควบคู่กันได้แก่ การออกพระราชบัญญัติต่างๆ ตั้งแต่พระราชบัญญัติเนรเทศ พ.ศ. 2455 (1912) พระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 (1914) เป็นต้น รวมถึงพระราชบัญญัติอื่นๆ อีกหลายฉบับดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 1 แล้ว ในช่วงปี พ.ศ. 2459-2460 (1916-1917) รัฐบาลได้ออกรณพจน์ทั้งหมดมาอยู่ภายใต้การดูแลของรัฐ ซึ่งเท่าเป็นการตัดอำนาจทางเศรษฐกิจของยี่กอฮงและผู้นำแบบเก่าคนอื่นๆ ลง

กุลีในกิจการโรงสีและโรงเลื่อยในกรุงเทพฯ ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นกุลีเกิดในช่วงเปลี่ยนแปลงก่อนที่ระบบกงสีแรงงานจะล่มสลาย กุลิกลุ่มนี้จะมีความแตกต่างจากกุลิกลุ่มอื่นที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ คือเกิดขึ้นในเมืองหลวง ในเงื่อนไขสังคมที่เปิดกว้างขึ้น เมืองหลวงที่เป็นแหล่งอาศัยของกุลีกำลังมีการพัฒนาเมืองไปสู่ความ “ศิวิไลซ์” ตามแบบตะวันตก นายทุนและสังคมจีนก็ไม่ได้ยึดมั่นอยู่กับประเพณีวัฒนธรรมจีนแต่กำลังเปิดรับวัฒนธรรมทั้งตะวันตก และวัฒนธรรมไทย โลกของกุลีไม่ให้อึดอัดเลยและไม่มีความรู้สึกแปลกแยกจากสังคมไทย กระบวนการผสมผสานระหว่างไทยกับจีนกำลังเกิดขึ้น กุลีจำนวนมากแต่งงานกับหญิงชาวบ้านที่เป็นไทย

หรือบางกลุ่มก็รับผู้หญิงจีนเข้ามาจากประเทศจีนเข้ามาอยู่อาศัยด้วย กุหลิมี่ทางเลือกที่จะสามารถหาเงิน เล่นการพนันหรือส่งโปยก๊วนตามแหล่งที่ต่างๆ ที่อยู่ในเมืองซึ่งอยู่นอกกึ่งการผลิด ซึ่งจะแตกต่างจากชีวิตของกุลีจีนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ รวมทั้งกุลีในเหมืองแร่ภาคใต้มาก

3. การหยุดงานของกรรมกรรถรางในปี พ.ศ.2454 (1911) สาเหตุของการหยุดงานของกรรมกรในครั้งนี้มาจากกรรมกรนายหนึ่งถูกไล่ออกโดยไม่เป็นธรรมจากเจ้านายคือ มิสเตอร์ เอ ดนุกสัน ชาติเดนมาร์ก แต่ต่อมานายดนุกสันก็ยินยอมผ่อนผันตามคำร้องของกรรมกรยอมให้กรรมกรที่ถูกไล่ออกกลับเข้ามาทำงาน แต่นายสุข จินไหหล่า ซึ่งเป็นหัวหน้าของกรรมกรคัดค้านไม่ยอมให้นายดนุกสันอ่อนข้ออ้างว่าจะทำให้กรรมกรเคยตัวและยังได้กล่าววาทะจาโพงผางต่อกรรมกรว่า “สัญชาติคนไทยไม่จำเป็นต้องจ้องอะไรกันเอาหน้าข้าวใส่กะลาเคาะโปกเท่านั้นก็ชมชานกันมาจะเอาสักกี่แสนก็ได้”²⁴⁵ วาทะของจีนสุขที่กล่าวสบประมาทกรรมกรอย่างร้ายแรงนี้ ทำให้กรรมกรทั้งหมดลุกฮือไม่ยอมปฏิบัติงาน มีบางพวกไม่เข้าร่วมงานด้วยก็ถูกทำร้ายเอาจนต้องหยุดงานด้วยในที่สุด การกระทำของกรรมกรครั้งนี้ทำให้นายดนุกสันร้อนใจ เพราะถ้าปล่อยให้รถรางหยุดวิ่งรับส่งผู้โดยสารเกินกว่า 48 ชั่วโมง กิจการทรัพย์สินจะโดนรัฐบาลริบตามสัญญา จึงได้พาลูกน้องพนักงานไฟฟ้าทั้งไทย ฝรั่ง ซึ่งไม่เคยขบถรางมาก่อนมาช่วยกันขบรถ ขายตัว ตรวจตัวในระหว่างเจรจากับกรรมกร ในที่สุดเรื่องราวก็ยุติลงด้วยดีโดยรัฐบาลเข้าช่วยไกลเกลี่ย หลังจากนั้นนายดนุกสันให้สวัสดิการที่ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนโดยเฉพาะด้านการรักษาพยาบาลยามที่กรรมกรเจ็บป่วย²⁴⁶

กรรมกรรถรางที่หยุดงานในครั้งนี้มีทั้งกรรมกรไทยและจีน ในการหยุดงานในครั้งนี้ไม่ได้กล่าวถึงองค์การจัดตั้งที่อยู่เบื้องหลัง เป็นลักษณะที่เคลื่อนไหวอย่างธรรมชาติที่เกิดขึ้นทันที แต่ก็สามารถบรรลุชัยชนะได้

วิถีชีวิตของกุลี จำนวนกุลีที่มีมากในกรุงเทพฯ ทำให้กิจการร้านโปยก๊วน (บริการส่งเงินพร้อมจดหมาย) นั้นเติบโตขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้ที่ดำเนินกิจการนี้จะเป็นพ่อค้าที่มีชื่อเสียง ในระยะแรกดำเนินการแบบผิดกฎหมายเป็นการลักลอบนำเงินออกนอกประเทศ พ่อค้าที่ดำเนินการจะรับฝากเงินแก่บุคคลที่อยู่ในแซ่เดียวกันมาจากท้องถิ่นเดียวกันในประเทศจีน แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2440 (1897) รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติโปรขณียขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นการยอมรับการส่งเงินโดยไม่ผิดกฎหมาย และรัฐก็ได้รับค่าธรรมเนียมในการส่งโปยก๊วนด้วย²⁴⁷ ในช่วงทศวรรษ 2450 (1907-1916) ปรากฏว่าร้านโปยก๊วนจัดตั้งขึ้นจำนวนมาก ร้านโปยก๊วนแบ่งเป็นร้านพวกที่มีอิทธิพลใน

การควบคุมการเดินทางทางเรือของชาวจีนด้วย และยังผูกขาดตัวเดินเรือโดยสาร รวมทั้งควบคุมกิจการการค้าข้าว ได้แก่ ร้านต้นเป้งซุน ร้านเซ่งซุนหลีของนายเต๋ไต้ฉิน เตชะกำพุช ร้านเต๋เคี่ยมหัวของ ยี่กอลฮง ร้านของมาเฮงฮุนหรือเป้งเฮงฮุน ซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลในหมู่กรรมกรรถลากหรือเรือฉลอม²⁴⁸

ในปี พ.ศ.2453 (1910) ทางกรมได้ทำการสำรวจร้านโหยก๊วที่มีในกรุงเทพฯ ทั้งหมดปรากฏว่ามี 58 ร้านด้วยกันเป็นของจีนแต่จิว ไหลหล่า และเคะ ในส่วนจีนกวางตุ้งและฮกเกี้ยนไม่ได้ตั้งร้านโหยก๊ว การฝากเงินของจีน 2 ประเภทนี้จะใช้วิธีการฝากกับห้างร้านค้าขายส่งไปยังเมืองจีนแทน จากการประมาณการของเจ้าหน้าที่สำรวจการส่งเงินออกนอกประเทศทั้งผ่านร้านโหยก๊ว ฝากตามร้านค้า และนำติดตัวไปเมื่อเดินทางกลับประเทศจีน มีตัวเลขดังนี้²⁴⁹

ร้านโหยก๊ว 58 ร้าน รับฝากเงินปีหนึ่ง	7,800,000 เหรียญ
จีนกวางตุ้ง จำนวน 100,000 คน ฝากคนละ 40 เหรียญ เป็นเงิน	4,000,000 เหรียญ
จีนฮกเกี้ยน จำนวน 5,000 คน ฝากคนละ 40 เหรียญ เป็นเงิน	200,000 เหรียญ
ในปี พ.ศ.2453 ผู้เดินทางกลับเมืองจีน 60,797 คน	
นำเงินกลับคนละ 40 เหรียญ คิดรวมเป็นเงิน	<u>2,400,000 เหรียญ</u>
รวมการส่งเงินกลับประเทศจีนทั้งหมดในปี พ.ศ.2453 ประมาณ	14,400,000 เหรียญ
ราคาเงินเหรียญคิดเป็น 87 เหรียญต่อ 100 บาท คิดเป็นเงิน	<u>16,551,724.13 บาท</u>

จำนวนเงิน 16,551,724.13 บาท ในปี พ.ศ. 2453 (1910) ซึ่งชาวจีนที่มาอาศัยอยู่ในประเทศไทยนำส่งกลับบ้านเกิดนี้ เจ้าหน้าที่ได้ใช้หลักในการประเมินว่า ชาวจีนอพยพ 1 คน จะส่งเงินกลับบ้านปีละ 40 เหรียญ หรือประมาณ 46 บาท เงินจำนวนนี้เป็นพันธะที่ชาวจีนอพยพเดินทางเข้ามาขายแรงงานมีต่อครอบครัวที่บ้านเกิด²⁵⁰ คิดเป็นรายได้ประมาณ 2 เดือนของการทำงานของกุลิในโรงสีข้าว ซึ่งจะมีรายได้เฉลี่ยตกประมาณเดือนละ 24-30 บาท โดยได้รับค่าจ้างวันละ 75 สตางค์ – 1 บาท ในปี พ.ศ.2458 (1915) เจ้าพระยาอมรราชเสนานบดีกระทรวงนครบาลรายงาน ว่า ร้านโหยก๊วในกรุงเทพฯ มีทั้งหมด 30 ร้าน เงินที่ส่งออกไปรวมแล้วได้ปีละ 30 ล้านบาท เงินจำนวนนี้สูงขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ทำให้เกรงว่าหากเลิกบ่อนเบี้ยที่จัดทำไว้เพื่อดึงเงินจากชาวจีนที่เข้ามาเป็นกุลิแล้ว การส่งเงินอาจจะทวีขึ้นไปอีก²⁵¹ จำนวนเงินที่กุลิจีนนำส่งกลับบ้านจำนวนมากนี้ เป็นส่วนหนึ่งของจุดมุ่งหมายที่เดินทางมาทำงานในประเทศไทย เพื่อนำเงินกลับไปเลี้ยงครอบครัวที่ยากลำบากในประเทศจีน

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงมีนโยบายให้ลดและเลิกห่วย ก.ข. และบ่อนเบี้ย ในปี พ.ศ.2447 (1904) ได้ประกาศให้เลิกบ่อนเบี้ยในหัวเมืองโดยให้ใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2448 (1905) เป็นต้นมา และในปีต่อมาให้เลิกบ่อนเบี้ยในหัวเมืองจนหมด รวมเงินรายได้ที่ขาดไปปีละ 3,000,000 บาทเศษ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2449 (1906) บ่อนเบี้ยก็คงมีเฉพาะในกรุงเทพฯ

ห่วย ก.ข.และบ่อนเบี้ย เป็นภาษีการพนันที่สำคัญที่ทำรายได้ให้รัฐจำนวนมาก ภาษีอาบามุขประเภทนี้แม้รัฐจะพยายามเลิกแต่ก็เกรงว่าจะขาดรายได้ และเครื่องล่อใจในการใช้จ่ายของกุลีอย่างดี บ่อนการพนันมักจะตั้งอยู่ในบริเวณที่มีชาวจีนอาศัยอยู่ ซึ่งมีอยู่ 5 แห่งในกรุงเทพฯ คือ 1. สะพานดำรงสถิตย์ 2. เล่งบ๊วยเอี้ย 3. หัวลำโพง 4. บางรัก และ 5. นางเลิ้ง ในปี พ.ศ.2456 (1913) มีผู้ยื่นประมูลขอทำห่วย ก.ข. และบ่อนเบี้ย รัฐได้ให้ผู้ชนะการประมูลรับทำดังนี้²⁵²

อากรห่วย ก.ข. ให้จีนเซียง (คณะเจ้าสัวสง) เป็นเงิน	3,522,000 บาท
บ่อนดำรงสถิตย์ (สะพานเหล็ก) ให้หลวงฤทธิณรงค์รอน เป็นเงิน	1,200,000 บาท
บ่อนเล่งบ๊วยเอี้ย (เจ้สัวเนียม) ให้พระพิบูลย์โกษากร เป็นเงิน	931,200 บาท
บ่อนวัดสามจีน (หัวลำโพง) ให้นายโฮกุน เป็นเงิน	490,400 บาท
บ่อนบางรัก ให้จีนซุนเซียง เป็นเงิน	330,000 บาท
บ่อนนางเลิ้ง ให้จีนฉ่อง เป็นเงิน	<u>264,000 บาท</u>
รวมรายได้จากห่วย ก.ข. และบ่อนในกรุงเทพฯ ปี พ.ศ.2456 เป็นเงิน	<u>6,737,600 บาท</u>

อย่างไรก็ตามแม้ว่าห่วย ก.ข. และบ่อนเบี้ยจะเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของรัฐแต่ภาษีจากการพนันนี้ก็ขัดกับศีลธรรมของอารยประเทศ นอกจากนี้ในระยะหลังปรากฏว่า บรรดาผู้ที่ได้รับประมูลไปมักจะอ้างว่าทำห่วย ก.ข.และบ่อนเบี้ยขาดทุนไม่สามารถส่งเงินครบตามที่ประมูลได้ตามนโยบายเดิมว่าจะเป็นการหารายได้จากกุลีจีนนั้นปรากฏว่ามีชาวไทยได้เข้าไปเล่นห่วย ก.ข. และบ่อนเบี้ยมากขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้คนไทยติดการพนัน นอกจากนี้บรรดาผู้ที่ได้รับประมูลทั้งห่วย ก.ข.และบ่อนเบี้ย มักจะมีอั้งยี่ต่างๆ ช่วยกันดำเนินการอยู่เบื้องหลัง ทำให้เกิดปัญหาการปกครองในบ้านเมือง ดังเช่น กรณีของยี่ก่องหงหรือพระอนุวัตน์ราชนิยม (สง เตชะวณิช) ได้ทำภาษีการพนันและอบามุขต่างๆ ทั้งอากรห่วย ก.ข. อากรบ่อนเบี้ย สุรา ยาฝิ่น มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปลายรัชกาลที่ 6 นับเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 50 ปี²⁵³ การรับทำภาษีเหล่านี้เป็นเวลายาวนานทำให้ยี่ก่องหงกลายเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลมากในเขตกรุงเทพมหานคร และรัฐจำเป็นต้องหาทางลดบทบาท ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2460 (1917) ก็ให้เลิกบ่อนในกรุงเทพฯ ทั้งหมด

ฝืนและสุราเป็นสิ่งที่กุลีเสพเพื่อสร้างความสดชื่นและคลายความอ่อนล้าของร่างกายหลังจากทำงานหนัก กุลีเกือบทุกคนสูบบุหรี่และดื่มสุรา โรงฝืนก็ตั้งอยู่ทั่วไปในกรุงเทพฯ เพื่อให้บริการให้แก่กุลีทั้งหลาย ในสมัยรัชกาลที่ 5 รายได้ภาษีฝืนของกรุงเทพฯ คิดเป็นร้อยละ 40 ของภาษีฝืนทั้งหมดทั่วประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากที่กรุงเทพฯ มีกุลีที่ทำงานในโรงสี โรงเลื่อย เรือโป๊ะ และเรือฉลอมเป็นจำนวนมาก เมื่อพวกนี้มีรายได้จากการขายแรงงานดีก็จะใช้จ่ายเงินในการเสพฝืนมาก ในกิจการโรงสีนั้นมีประมาณ 100-200 คน โรงสีมีอัตราขยายตัวเพิ่มขึ้นตลอดโดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 2450 (1907-) นั้นเป็นช่วงที่โรงสีมีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง 60 แห่งในกรุงเทพฯ และเป็นโรงสีขนาดใหญ่เกือบทั้งหมด²⁵⁴ ประมาณได้ว่าเฉพาะกุลีในโรงสีอย่างเดียวสูบบุหรี่มากกว่า 10,000 คนแล้ว รายได้จากฝืนนี้นอกจากตกเป็นของรัฐบาลแล้ว ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการค้าฝืนคือ เจ้าภาษีฝืน ยี่กงสี (ผู้ขายส่งฝืน) และ ซากงสี (ผู้จำหน่ายปลีกฝืน) ล้วนแต่ร่ำรวยจากเข้ามาเกี่ยวข้องกับค้าฝืนทั้งสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากคนเหล่านี้บอกกำไรในการค้ามากกว่าที่รัฐบาลกำหนดให้ขาย²⁵⁵ เพราะว่าฝืนเป็นสินค้าที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของกุลีทั้งหลาย เมื่อราคาฝืนที่ถูกกฎหมายราคาแพงพวกกุลีจึงที่รวมตัวอยู่ด้วยกันมากๆ ก็มักจะทำการซื้อขายฝืนเถื่อน และเหล่าเถื่อนด้วย พวกกุลีเหล่านี้จะทำการต่อสู้ขัดขวาง เมื่อเจ้าหน้าที่ไปทำการตรวจค้น การค้าฝืนและดื่มเหล้าเถื่อนมีอยู่ทั่วไปตามโรงกุลี เจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าภาษีทั้งหลายได้ร่วมกันปราบทั้งนี้เพราะกระทบกับรายได้ที่ลดลง แต่ผลที่ปรากฏออกมา ก็มักจะได้รับการต่อต้านและปะทะกันรุนแรงเสมอ²⁵⁶

ระบบกงสีค้าแรงงานขนาดใหญ่ที่ควบคุมกุลีจำนวนมาก แม้ว่าจะเสื่อมไปก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้วก็ตาม แต่ระบบนี้ยังคงสืบทอดและมีบทบาทสำคัญในการควบคุมแรงงานจีนอีกนาน ดังที่คุนเซาว์ พงษ์พิชิต²⁵⁷ ได้เล่าถึงสภาพของระบบกงสีว่า เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2473 (1930) ขณะนั้นคุนเซาว์อายุประมาณ 7-8 ขวบ ได้เห็นภาพของกรรมกรขนส่งสินค้าที่สถานีรถไฟหัวลำโพง ซึ่งขนส่งสินค้าทั้งส่งออกนอกประเทศและสินค้าที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ กรรมกรขนส่งสินค้าที่สถานีรถไฟจะอยู่กับเป็นกงสีมีประมาณ 6-7 กงสี กงสีแต่ละแห่งมีสมาชิก 30-40 คน กงสีจะเป็นขนาดไม่ใหญ่มากเพราะสินค้าที่รองรับมีประมาณนี้ คือยังไม่มาก ร่องรอยของกงสีในลักษณะเช่นนี้ยังคงมีถึงปัจจุบัน

ระบบกงสี จะมีหัวหน้าซึ่งเรียกว่า ตัวเฮีย และยี่เฮีย เป็นความสัมพันธ์เช่นเดียวกับพวกฮั้ว ยี่ หัวหน้าของหัวหน้าจะไปเหมางานมาเพื่อมาแจกให้ลูกน้องทำงาน ความสัมพันธ์ของคนในกงสีจะเป็นลักษณะพี่น้อง กินข้าวร่วมกัน อยู่ร่วมกัน ลูกเมียแยกออกไปกินต่างหาก เมื่อถึงตรุษจีนและสารทจีนคนในกงสีเดียวกันก็จะร่วมพิธีไหว้เจ้าด้วยกัน กงสีแต่ละแห่งบางครั้งก็มีการ

แย่งงานกัน มีการต่อสู้กัน กงสีบางที่ก็อยู่ภายใต้อิทธิพลของพวกฮ้างยี่อีกที่หนึ่ง ฮ้างยี่คณะใหญ่ๆ ที่มีสมาชิกจำนวนมากจะเป็นพวกฮ้างยี่ที่มีในเขตพื้นที่ในการควบคุม

ลักษณะการรวมตัวของกรรมกรที่มีลักษณะกงสี ได้แก่ ขนส่ง ท่าเรือ โรงสี กรรมกรในโรงสีนับว่ามีมากที่สุด ในกรุงเทพฯ กรรมกรโรงข้าวสารนั้นมีตั้งแต่แถบบางรักไปจนถึงปากน้ำ ไปถึงบางบ่อซึ่งมีฐานกรรมกรที่หนาแน่น บุคคโล ตลาดพลู กรรมกรที่รองลงมาคือขนส่งทางเรือ ถ้ายเรือ เรือโป๊ะจ่ายที่ขนสินค้าระหว่างกรุงเทพฯ กับเกาะสีชัง ตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามีกรรมกรมาก ใน 2 อาชีพคือ โรงสีและขนส่งสินค้า มีร่องรอยของระบบกงสีคนเหล่านั้นมีหัวหน้าที่ในการดูแล หากหัวหน้าสั่งให้ทำอะไรลูกน้องก็จะทำตาม ในสมัยก่อนสงครามมีหัวหน้ากรรมกรที่อยู่ในประเภทกรรมกรขนส่งทางเรือที่มีชื่อเสียงมากคือ เขียวจือทง เขาเข้ามาในสมาคมต่อต้านญี่ปุ่นด้วย ภายหลังถูกเนรเทศออกไปอยู่เมืองจีน มีอีกคนหนึ่งชื่อ ลี้มเป็กเฮง เป็นหัวหน้าฝ่ายฮ้างยี่ ทางฝ่ายซ้ายก็สามารถดึงเข้ามาร่วมในสมาคมกรรมกรได้ บุคคลเหล่านี้เมื่อผันแปรเข้ามาอยู่ในกลุ่มการเมืองฝ่ายซ้ายแล้วก็จะออกมาเป็นแบบใหม่

ระบบฝึกงานในกรรมกรช่างฝีมือ กรรมกรช่างฝีมือ ได้แก่ ช่างก่อสร้าง ช่างพิต ช่างพิมพ์ ช่างเย็บหนัง ช่างตัดเสื้อ ช่างซ่อมเรือ ช่างหล่อ ช่างกลฯ กรรมกรที่เป็นพวกช่างฝีมือจะต้องผ่านระยะที่เป็นลูกศิษย์ที่เรียกว่า การฝึกงาน เนื่องจากในสมัยที่อุตสาหกรรมประเภทหัตถกรรมขยายตัว ในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียนที่จะเรียนวิชาช่างต่างๆ และนักเรียนเองก็ไม่มีสตางค์ที่จะไปเสียเงินเรียนด้วย ระบบพนักงานหรือระบบลูกศิษย์ที่เรียนวิชาชีพจึงเกิดขึ้น

ในตามทฤษฎีแล้วระบบนี้เป็นเช่นเดียวกับระบบฝึกงานในสมาคมอาชีพของยุโรป ระบบนี้ที่เกิดในเมืองไทยน่าจะอยู่ยุคปลายของระบบนี้แล้วเพราะเราเองไม่เห็นสมาคมจริงๆ แต่ระบบและระเบียบของสมาคมอาชีพนั้ยังคงค้างมา ระบบนี้คือผู้ที่เข้ามาใช้แรงงานในธุรกิจใดธุรกิจหนึ่งจะได้ค่าแรงไม่สูง ถือว่ามาอยู่ในครอบครัวเดียวกับนายจ้าง ค่าแรงที่ได้รับน้อยมาก ในหมู่กรรมกรช่างพิตก็มักจะเรียกว่าพอแค่อ้อสบู่ เพราะกรรมกรช่างพิตนั้นเนื้อตัวเปื้อนอะเปื้อนมากต้องใช้สบู่ในการทำมาสะอาดร่างกาย ค่าแรงที่ได้น้อยมากนี้จึงกล่าวกันว่าเพียงพอแค่อ้อสบู่

อาจารย์เชาว์ เมื่ออายุได้ 15 ปี ได้ฝึกงานเป็นช่างพิตในช่วงปี พ.ศ. 2482-2484 (1939-1941) เป็นระยะเวลา 3 ปี โดยฝึกงานเป็นช่างพิตแถวถนนอนุากรณ์ ข้างวัดสุทัศน์ ตรงกันข้ามเรือนจำลพบุรี โรงงานนี้นับว่าเป็นโรงงานที่มีชื่อเสียงมากทางด้านซ่อมรถ เจ้าของถือว่าเป็นช่างซ่อมคนแรกในเมืองไทย การอยู่แบบฝึกงานถือว่าอยู่แบบครอบครัวเดียวกัน ไม่เรียกเจ้าของว่าเถ้าแก่ แต่จะเรียกกันแบบนับญาติว่าลุง อา และพี่ ส่วนคนที่จบก่อนเรียกว่า อาจารย์ เวลากินข้าวเถ้าแก่ก็กินกับลูกศิษย์ ลูกเมียแยกไปกินต่างหาก ค่าแรงที่ได้รับในปีแรกได้ 2 บาท ปีที่

2 ได้ 2 บาท 50 สตางค์ ปีที่ 3 ได้ 3 บาท 3 ปีจบออกมาถือว่าวิชาแข็ง เวลาสมัครก็จะมีการทดสอบความรู้พื้นฐานก่อน หากสอบฝีมือผ่านได้จะได้เงินเดือนสูงถึงเดือนละ 18-20 บาท แล้วแต่เจ้าของจะตีราคาให้ พวกกรรมกรช่างฝีมือล้วนแต่ต้องผ่านการฝึกความเป็นลูกศิษย์มาก่อน โดยทั่วไปเกือบทุกช่างฝีมือก็จะมีงานฝึกงาน 3 ปี

ในธุรกิจของลุงชื่อกวางฟุกหลง ช่างไม้ก่อสร้างชาวกวางตุ้ง ก็จะมีลูกศิษย์ฝึกงานอยู่ถึง 50 คน เวลากินข้าวก็ตั้งเป็นโต๊ะใหญ่ 4-5 โต๊ะ กินพร้อมกันระหว่างเจ้าแกและลูกศิษย์ ลูกเมียแยกออกไปกินต่างหากอยู่กันแบบนับญาติ ขนาดของระบบกรรมกรฝึกงานนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของธุรกิจว่าใหญ่หรือเล็ก ถ้าเป็นช่างเย็บหนังก็อาจมีอาจารย์ 2 คน ลูกศิษย์ 2 คน ฝึกงานอยู่ 3 ปีเช่นกัน แต่ถ้าเป็นโรงฟอกหนังก็มีผู้ฝึกงาน 6-8 คน ระบบนี้จะใช้อยู่ในกลุ่มพวกจีนแต่จี้ว กวางตุ้ง และแคะ

สำหรับกุลีที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่กับเครือญาติ ชีวิตซึ่งเป็นกุลีที่อพยพมาเป็นจำนวนมากก็มีวิถีชีวิตที่ไม่สุขสบายไม่ต่างจากกุลีที่อยู่ในระบบนายหน้าค้าแรงงานเท่าไรนัก ดังเช่น นายฮุนฟูก้าม²⁵⁸ เป็นชาวไหหลำ เดินทางเข้ามาประเทศเมื่ออายุ 23 ปี เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2480 เขาเล่าให้ฟังว่าครอบครัวที่เกาะไหหลำยากจน ไม่มีอะไรจะทำจึงคิดแสวงหาโชคโดยมาหางานทำที่ประเทศไทย ซึ่งมีหลายคนในหมู่บ้านมาทำงานที่นี่ เมื่อเดินทางมาอาเจ็กเป็นคนออกค่าเดินทางให้ โดยนั่งเรือเล็กออกจากหมู่บ้าน และมานั่งเรือใหญ่ที่ไฮเค้าต่อมาเมืองไทย ค่าโดยสารทั้งหมดเท่าไรก็จำไม่ได้ อาเจ็กนั้นทำงานในบ่อนไฟ เมื่อมาถึงเมืองไทยก็ไปช่วยอาทำงานในบ่อนด้วยระยะหนึ่ง

หลังจากนั้นก็มายึดอาชีพช่างไม้กับโรงไม้เล็กๆ เจ้าของรู้จักกันตั้งแต่อยู่เมืองจีน เป็นพวกแซ่ฮุนด้วยกันอยู่แถววัดญวน สะพานขาว การใช้ชีวิตจึงอยู่กันแบบญาติ ฝึกงานอยู่ 3 ปี โดยอาศัยอยู่และกินข้าวไม่ได้ค่าตอบแทนใดๆ อีก งานที่ฝึกได้แก่ การกวาดซีกบ แยกไม้ ไล่ไม้ ความรู้ในการต่อตู้ต้องอาศัยดูแลเอง ไม่สอนให้โดยตรง ชีวิตของการฝึกงาน 3 ปี ลำบากมาก ต้องใสไม้ทั้งวัน ไม่มีสตางค์ ไม่มีเสื้อผ้าใหม่ต้องใส่เสื้อผ้าเก่าๆ หลังจากทำงานเช่นนี้ผ่านไป แล้ว 3 ปี จึงได้ค่าตอบแทนเป็นค่าแรงไม่ถึง 10 บาทต่อเดือน ทำงานกับเจ้าแกเดิมได้ระยะหนึ่งจึงออกมาตั้งตัวเองโดยการซื้อไม้มาหัดต่อตู้เอง อาศัยอยู่แถบบริเวณวัดญวน สะพานขาว เหมือนเดิม โดยปลูกเป็นเพิงสังกะสีชั้นเดียวอยู่ริมคลอง อาบน้ำในคลอง ตู้ที่ทำก็เป็นใบเล็กๆ ส่งให้เรือในลำคลองบริเวณนั้นไปขายต่อแล้วแต่เรือจะไปขายที่ไหน ต่อมาภายหลังจึงต่อตู้ส่งตามร้านแถววัดตึก โดยเป็นลักษณะฝากขาย ขายได้เงินแล้วจึงไปรับที่หลัง

การมีวิถีชีวิตที่ลำบากในระยะเริ่มต้นของชีวิตที่อยู่เมืองไทย จึงไม่มีเงินพอที่จะส่งกลับเมืองจีน แม้แต่เงินที่จะใช้เพื่อดำรงอยู่ได้ก็เป็นไปด้วยความยากลำบากแล้ว สังคมที่อยู่ก็จะอยู่กับพวกที่ยากจน ลำบากด้วยซึ่งก็อยู่ในบริเวณแถบวัดญวน สะพานขาว ไม่ได้ไปเข้าสมาคมหรือคบหากับคนกลุ่มอื่น นายฮุนฟงก้ามเล่าว่า การเข้าสมาคมเป็นเรื่องของคนมีสตางค์ ตัวเขาเองได้เข้าสมาคมก็เมื่อ 40 ปีที่แล้วโดยเข้าสมาคมแซ่ฮุนกับสมาคมไหหลำ และเริ่มส่งเงินไปช่วยเหลือครอบครัวซึ่งมีมารดาและพี่น้องอยู่ที่เมืองจีนก็เมื่อมีสตางค์แล้วในภายหลัง

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ากิจการโรงสี โรงเลื่อย และกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นกิจการที่เกี่ยวข้องกับการส่งออกและเกี่ยวข้องกับการเติบโตของเมืองหลวง ซึ่งเป็นกิจการสำคัญที่มีกุลีจีนเข้าทำงานมากที่สุด ทั้งโรงสี โรงเลื่อย และกิจกรรมสาธารณะเจริญเติบโตอย่างมากในกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งสภาวะแวดล้อมในเมืองและการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก การเปลี่ยนแปลงไปสู่เมืองศิวิไลซ์ของกรุงเทพฯ และการเปลี่ยนแปลงในระเบียบข้อบังคับในการควบคุมคนโดยออกกฎหมายต่างๆ ได้แก่ พระราชบัญญัติอั้งยี่ และพระราชบัญญัติสมาคมสิ่งเหล่านี้ทำให้โลกของกุลีถูกเปิดออกและไม่อยู่ในระบบพันนาการแบบเดิมในระบบอั้งยี่ แม้ว่าในระยะแรกกุลียังต้องถูกอั้งยี่บางกลุ่มที่ไม่ได้อยู่ในองค์กรผลิตแสวงหาผลประโยชน์ด้วยการข่มขู่อยู่บ้าง แต่ในที่สุดอั้งยี่เหล่านี้ก็ถูกรัฐไทยปราบไปในที่สุดด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งออกกฎหมายเอาผิดกับผู้ตั้งเป็นอั้งยี่ ลดบทบาททางเศรษฐกิจผู้นำสำคัญบางคนลง ได้แก่ ยี่กอฮง หรือพระอนุวัตน์ราชนิยม (เฮง เตชะวณิช) ดังที่กล่าวไว้แล้ว

การต่อสู้ของกุลีในเมืองหลวงนั้นมาจากความขัดแย้งในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ที่จะปรากฏออกมาเป็นการวิวาทของอั้งยี่คณะต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องแย่งงานกันทำ หรือการแก่งแย่งกันแสวงหาผลประโยชน์กับกุลีใหม่ที่เดินทางเข้ามาทำงาน เหตุการณ์ต่อสู้ครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2432 (1889) ก็เกิดจากการขัดแย้งระหว่างกลุ่มอั้งยี่ของจีนแต่จิ๋ว เหตุการณ์ครั้งนี้เป็นครั้งใหญ่ที่ส่งผลต่อการเลิกนโยบายเลี้ยงอั้งยี่ และหันมาปราบปรามอั้งยี่อย่างจริงจัง ส่วนเหตุการณ์การต่อสู้ของชาวจีนในปี พ.ศ.2453 (1910) หากพิจารณาจากปรากฏการณ์ก็เป็นเพียงความไม่พอใจของชาวจีนต่อการเก็บเงินค่าผูกปิ่นที่เพิ่มมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลแวดล้อมก็จะพบว่า เป็นเรื่องของ การปลุกเร้ากระแสชาตินิยมจีนที่เกิดขึ้นในขณะนั้น การที่ชาวจีนกล้าลุกขึ้นมาต่อสู้กับอำนาจรัฐได้ก็ด้วยแรงสนับสนุนของมหาอำนาจฝรั่งเศสด้วย นอกจากนั้นผู้นำคนสำคัญคือ ยี่กอฮง ก็เป็นผู้ที่มีผลประโยชน์ในกิจการสำคัญขณะนั้น คือ หอย บ่อน ผีน และสุรา การมี

อำนาจทางการเงินทำให้มีบทบาทในชุมชนจีนมาก ยี่ก่องนับเป็นผู้มีอำนาจควบคุมชาวจีนในกรุงเทพฯ มากที่สุดในขณะนั้น แต่อย่างไรก็ตามการก่อกบฏครั้งนี้ก็ถูกปราบลงได้และผู้นำก็ถูกลดอำนาจทางเศรษฐกิจต่อมา เหตุการณ์นี้ยังถือเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างรัฐบาลกับผู้นำแบบเดิมในระบบกงสี และการฟ่ายแพ้ของกงสียังเกิดจากการพัฒนาของรัฐที่รวมศูนย์อำนาจได้อย่างแท้จริงมีกองทัพสมัยใหม่เป็นเกราะป้องกันตัว ในเหตุการณ์การต่อสู้ของกุลิธรางในปี พ.ศ.2454 (1911) นับเป็นจุดเริ่มต้นของการต่อสู้แบบใหม่ของแรงงานไทยที่เป็นการต่อสู้ระหว่างลูกจ้างและนายจ้าง ก่อนที่จะเข้าสู่ยุคใหม่

วิถีชีวิตของกุลิในกรุงเทพฯ เป็นเช่นเดียวกับกุลิจีนในท้องที่อื่นๆ ที่ยังคงผูกพันต่อบ้านเกิดที่ประเทศจีน เงินที่หามาได้ยังถูกส่งกลับไปยังบ้านเกิดเพื่อเลี้ยงครอบครัว ส่วนที่เหลือก็ใช้ในการสูบฝิ่น กินเหล้า เข้าโรงบ่อน และเล่นหวย ก.ข. การที่กุลิมีวิถีชีวิตเช่นนี้ก็มาจากทั้งรัฐและทุนที่เป็นหาทางเอาประโยชน์จากกุลิจึงมอมเมาสิ่งเหล่านี้ให้อยู่รอบตัวกุลิ

ระบบกงสีมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของกุลิ ระบบนี้เป็นระบบที่ให้กำเนิดชนชั้นแรงงานรับจ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน นอกจากนี้ยังเป็นระบบที่ปกป้อง เลี้ยงดูกุลิให้มีความปลอดภัยและมีชีวิตที่อยู่ได้ในดินแดนที่ห่างไกลจากบ้านเกิด ระบบนี้ได้ล่มสลายไปพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงในบรรยากาศใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดังที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด

- ¹ สืบแสง พรหมบุญ (แต่ง) กาญจน์ ละอองศรี (แปล) ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ)
ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย. มุลนิธิโครงการตำราสังคม
ศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ : 2525. หน้า 4.
- ² เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-8.
- ³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70-71.
- ⁴ เจนนิเฟอร์ เวย์น คushman (แต่ง) ชื่นจิตต์ อำไพพรรณ (แปล) ชาญวิทย์ เกษตร
(บรรณาธิการ) **การค้าทางเรือสำเภากจีน-สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ :
2528. หน้า 24
- ⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.
- ⁶ วราภรณ์ ทินานนท์ “การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 66-73.
- ⁷ เจนนิเฟอร์ เวย์น คushman **การค้าทางเรือสำเภากจีน-สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์** หน้า 46.
- ⁸ เรื่องเดียวกัน
- ⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46-48.
- ¹⁰ วราภรณ์ ทินานนท์ “การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” หน้า 56.
- ¹¹ ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล **หาอยู่หากิน เพื่อค้าเพื่อขายเศรษฐกิจไทยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.**
สำนักพิมพ์มติชน. กรุงเทพฯ : 2544. หน้า 100.
- ¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 100-102.
- ¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.
- ¹⁴ เจนนิเฟอร์ เวย์น คushman **การค้าทางเรือสำเภากจีน-สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์.** หน้า 48-49.
- ¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.
- ¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50-51.
- ¹⁷ **กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน องค์การค้าครูสภา.**
กรุงเทพฯ : 2515. หน้า 235-236.
- ¹⁸ วราภรณ์ ทินานนท์. “การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” หน้า 63.
- ¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64-65.

- ²⁰ เจนนิเฟอร์ เวย์น คุษแมน. การค้าทางเรือสำเภาจจีน-สยามยุคต้นรัตนโกสินทร์.
หน้า 86-89.
- ²¹ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. เอกสารครอว์ฟอร์ด กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ กรุงเทพฯ, 2515.
หน้า 111.
- ²² วราภรณ์ ทินานนท์ “การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” หน้า 56.
- ²³ F.R. GS. Rutter Owen. The Pirate Wind : Tales of Sea-Robbers of Malaya.
Singapore : Oxford University Press, 1987 p.19.
- ²⁴ Ibid, pp. 25-26.
- ²⁵ Ibid, pp. 27-28.
- ²⁶ สวี เล้าหลิน. “การหลอมตัวผสมกลมกลืนกันกับคนท้องถิ่นเป็นกระแสหลักแห่งการพัฒนาชาวจีนโพ้นทะเล” **ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิลำเนาเดิมที่เจาซัน สมัยที่สองท่าเรือชานโถว ค.ศ. 1860-1949 (พ.ศ. 2403-2492)** ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2539 หน้า 12.
- ²⁷ เจนนิเฟอร์ เวย์นคุษแมน (เขียน) ช็องจิตต์ อำไพพรรณ (แปล) ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). **การค้าทางเรือสำเภาจจีน-สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์**. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528, หน้า 103-104.
- ²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.
- ²⁹ “โจรสลัดทางหัวเมืองภาคใต้” **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 2**. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา. พ.ศ. 2529 หน้า 868-870.
- ³⁰ วี. วิลเลียม สกินเนอร์. **สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ กรุงเทพฯ 2529, หน้า 6-7.
- ³¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 3-4.
- ³² สืบแสง พรหมบุญ. **ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย**. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ 2529, หน้า 131.

- ³³ เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ. “นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2439) วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 49-50.
- ³⁴
- ³⁵ ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. “เกิดตัวเฮี้ยนขึ้นที่เมืองนครชัยศรีและสาครบุรี.” **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3.** กรมศิลปากร กรุงเทพฯ : 2538. หน้า 107.
- ³⁶ เล่มเดียวกัน “หัวเมืองตะวันตกเกิดตัวเฮี้ยน” หน้า 116.
- ³⁷ เล่มเดียวกัน “จับจิ้นตัวเฮี้ยนได้” หน้า 117.
- ³⁸ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1207 เลขที่ 92 ใบบอกเจ้าเมืองกรมการเมืองปราณบุรี. เรื่องสืบจับตัวจิ้นกกลึงหัวหน้าตัวเฮี้ยนที่ปากน้ำคลองปราณ.
- ³⁹ เรื่องเดียวกัน.
- ⁴⁰ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 61 บัญชีทางว่าวกรมการเมืองปราณส่งรายชื่อ จิ้นที่เป็นตัวเฮี้ยน ยี่เฮี้ยน ซาเฮี้ยนอยู่ในแขวงเมืองชุมพร
- ⁴¹ วิเชียรศิริ, พระยา (ชม). **พงศาวดารเมืองสงขลา.** พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงอนุสารกรณ์ (เอิบ ณ สงขลา) ณ. ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันเสาร์ที่ 3 เมษายน พุทธศักราช 2519, หน้า 33-34.
- ⁴² เรื่องเดียวกัน. หน้า 33.
- ⁴³ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1213 เลขที่ 30 เรื่องพวกจิ้นสลัดปล้นเมืองสงขลา.
- ⁴⁴ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1215 เลขที่ 139 เรื่องโจรสลัดปล้นเรือลูกค้ากรุงเทพฯ.
- ⁴⁵ เรื่องเดียวกัน
- ⁴⁶ วี. วิลเลียม สกินเนอร์. **สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์.** หน้า 31.
- ⁴⁷ “โจรสลัดตามหัวเมืองภาคใต้” **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 2.** หน้า 868-870.
- ⁴⁸ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1218 เลขที่ 98(2) ประกาศเรื่องชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ
- ⁴⁹ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1218 เลขที่ 171 ใบบอกเจ้าเมืองนครศรีฯ เรื่องส่งเงินแทนแรงงานทำกำปั่น (กระดาศเพสา).

-
- ⁵⁰ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1218 เลขที่ 174 ใบบอกเจ้าเมืองนครศรีฯ เรื่องจัดส่งโจรสลัดที่ตระเวนจับได้ (กระดาศเพสา).
- ⁵¹ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1219 เลขที่ 121 เรื่องแจ้งความเรื่องสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาสนทะเลกลับมาเล่าเรื่องโจรจีนสลัด
- ⁵² อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายประกอบ หุตะสิงห์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2537 ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4 หน้า 28-30.
- ⁵³ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1220 เลขที่ 88 พระบรมโองการเรื่องให้ลาดตระเวนจับผู้ร้ายและให้มีท้องตราถึงพระหริรักษ์
- ⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.
- ⁵⁵ ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4 หน้า 74-75.
- ⁵⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 75-79.
- ⁵⁷ เรื่องเดียวกัน
- ⁵⁸ เรื่องเดียวกัน หน้า 132-137.
- ⁵⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 132-137 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1220 เลขที่ 93 บอกพระยาราชวังสรร เวื่อพวกจีนโจรสลัดที่ศิลาขาว แขวงกะพงโสม
- ⁶⁰ สัมภาษณ์ชาวบ้านที่เกาะช้าง จังหวัดตราด วันที่ 25-26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2546.
- ⁶¹ ข้อมูลจากสัมภาษณ์เรื่องเดียวกัน.
- ⁶² จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1223 เลขที่ 129 เรื่องประกาศเรื่องแต่งเรือรบให้ออกไปตระเวนตรวจตราบ้านเมืองตามฝั่งทะเล
- ⁶³ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1224 เลขที่ 138 คำให้การย้ายเงินบูโหลล่าเรื่องชักชวนเงินให้เข้าเป็นพวกตัวเฮีย.
- ⁶⁴ หจข. มร.4 รล. กพ/23 สารตราท่านเจ้าพระยาอัศรมหาเสนาบดีฯ มาถึงพระยาเพชกำแหงสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองชุมพร
- ⁶⁵ หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder Vo.I อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายสมหมาย สุนตระกูล ณ เมรุหลวงวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2536, หน้า 83
- ⁶⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 214

-
- ⁶⁷ The Bangkok Recorder V.II เรื่องเดียวกันหน้า 20-21
- ⁶⁸ เรื่องเดียวกัน หน้า 52-53
- ⁶⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 54
- ⁷⁰ เรื่องเดียวกัน หน้า 4-5
- ⁷¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 78
- ⁷² หจข. มร.4 รล. กท/35 สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี มาถึงพระยาเสนาฯ ขิดผู้ว่า
ราชการเมืองตะกั่วป่า
- ⁷³ เรื่องเดียวกัน
- ⁷⁴ หจข. มร.5 รล-กท/1 สารตราท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีสมุหพระกลาโหมถึง
พระยาภูเก็ต
- ⁷⁵ หจข. มร. 5 รล-กต/12
- ⁷⁶ เรื่องเดียวกัน
- ⁷⁷ หจข. มร. 5 รล-กท/4 หน้า 41-43
- ⁷⁸ เรื่องเดียวกัน
- ⁷⁹ หจข. มร.5 รล-กต/65
- ⁸⁰ หจข. มร.5 รล-กท/7
- ⁸¹ เรื่องเดียวกัน
- ⁸² หจข. มร.5 รล-กท/7
- ⁸³ เรื่องเดียวกัน
- ⁸⁴ เรื่องเดียวกัน
- ⁸⁵ วลัยวิภา บุษรัตนพันธุ์ ม.ล. “การเพาะปลูกอ้อยและอุตสาหกรรมน้ำตาลไทยใน
คริสต์ศตวรรษที่ 19” สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.
- ⁸⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 10.
- ⁸⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 10.
- ⁸⁸ วรณีย์ แผลูกอินทร์ “ความสำคัญของการผลิตเพื่อการค้าของเมืองฉะเชิงเทราในสมัย
รัตนโกสินทร์ก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง” ปริญญานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2538. หน้า 121.

-
- ⁸⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 120-121.
- ⁹⁰ เรื่องเดียวกัน หน้า 122-123.
- ⁹¹ วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. เรื่องเดียวกัน หน้า 27.
- ⁹² เรื่องเดียวกัน หน้า 34.
- ⁹³ หอสมุดแห่งชาติ. ร.3 จศ 1200/5 มัดที่ 21 สมุดไทย. บัญชีเงินซึ่งใช้ในโรงทำน้ำตาล
ทรายหลวง จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381).
- ⁹⁴ วรณี แผลูกอินทร์. เรื่องเดียวกัน หน้า 139.
- ⁹⁵ วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. เรื่องเดียวกัน หน้า 48-49.
- ⁹⁶ วรณี แผลูกอินทร์. เรื่องเดียวกัน หน้า 165.
- ⁹⁷ วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. เรื่องเดียวกัน หน้า 9.
- ⁹⁸ เรื่องเดียวกัน หน้า 37-38.
- ⁹⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 50.
- ¹⁰⁰ พรณี บัวเล็ก. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482 : บทเรียนจาก
ความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พันธกิจ, 2545. หน้า 58-59.
- ¹⁰¹ วรณี แผลูกอินทร์. เรื่องเดียวกัน หน้า 231-233.
- ¹⁰² หอสมุดแห่งชาติ. ร.3 จศ 1210/155ข สำเนาคำให้การจีนยี่ว่าด้วยเรื่องอั้งยี่ เมือง
ฉะเชิงเทรากำลังรบ จ.ศ. 1210 (พ.ศ. 2391)
- ¹⁰³ วรณี แผลูกอินทร์. เรื่องเดียวกัน หน้า 148.
- ¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 139.
- ¹⁰⁵ วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. เรื่องเดียวกัน หน้า 45-48.
- ¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 52-55.
- ¹⁰⁷ หอสมุดแห่งชาติ. ร.3 จศ.1200/5 มัดที่ 21 บัญชีเงินซึ่งใช้ในโรงทำน้ำตาลทรายหลวง.
- ¹⁰⁸ หอสมุดแห่งชาติ. ร. 3 จศ.1201/9 มัดที่ 25 บัญชีพระวิเศษลือไชยจำหน่ายเงินใช้สอยใน
การทำสวนอ้อย จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)
- ¹⁰⁹ หอสมุดแห่งชาติ. ร. 3 จศ. 1201/19 บัญชีชำระเงินภาษีโรงน้ำตาลทรายพระยาวิเศษ
ขุนศรีบริบูรณ์ จ.ศ.1201(พ.ศ. 2382)

- ¹¹⁰ หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนายภิกขจา วัฒนสินธุ์ เมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2323
อ้างจากประเสริฐ ศีลรัตนา จังหวัดฉะเชิงเทรา : อดีตและปัจจุบัน ศูนย์
วัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทรา วิทยาลัยครูฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2527. หน้า 81-85.
- ¹¹¹ พงศาวดารรัชกาลที่ 3 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี.
- ¹¹² เรื่องเดียวกัน
- ¹¹³ หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุ ร. 3 จศ.1210/155ก สำเนาคำให้การจีนว่าด้วยเรื่อง
อั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากำเริบ พ.ศ. 2391.
- ¹¹⁴ หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุ ร.3 จศ.1210/155 สำเนาคำให้การจีนไปว่าด้วยเรื่องอั้งยี่
เมืองฉะเชิงเทรากำเริบ พ.ศ. 2391
- ¹¹⁵ หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุ ร.3 จศ. 1210/155 ข สำเนาคำให้การจีนยี่ว่าด้วยเรื่อง
อั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากำเริบ พ.ศ. 2391.
- ¹¹⁶ หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุ ร.3 จศ. 1210/155 ค สำเนาคำให้การหลงจู้เรื่องอั้งยี่
เมืองฉะเชิงเทรากำเริบ พ.ศ. 2391.
- ¹¹⁷ หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุ ร.3 จศ.1210/194 ร่างตราเจ้าพระยาบดินทรเดชา เรื่อง
ให้สืบจับพวกจีนตัวเหี้ยส่งเข้ามากรุงเทพฯ จศ.1210 พ.ศ. 2391.
- ¹¹⁸ พรณี อวนสกุล. “กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้
ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522
หน้า 51.
- ¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 59-68.
- ¹²⁰ นวลศรี พงษ์พัทรวัด. “บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ. 2396-
2475” วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543 หน้า 43.
เรื่องเดียวกัน, หน้า 45-46.
- ¹²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.
- ¹²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.
- ¹²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51 และ พรณี อวนสกุล. “กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลง

-
- ทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474” หน้า 162-163.
- ¹²⁴ วียะดา ทองมิตร. “การใช้แรงงานจีนในสังคมไทย พ.ศ. 2325-2453” วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2527 หน้า 54.
- ¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55-56.
- ¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58-59.
- ¹²⁷ พรณี อวนสกุล. “กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้
ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474” หน้า 169.
- ¹²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.
- ¹²⁹ นวลศรี พงศ์ภัทรวัต. “บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ. 2396-
2475” หน้า 84-85.
- ¹³⁰ พรณี อวนสกุล. เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.
- ¹³¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5. สำนึกสมเด็จ, กรุงเทพฯ, 2504 หน้า 227.
- ¹³² นวลศรี พงศ์ภัทรวัต. “บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ต พ.ศ. 2396-2475”
หน้า 94-95.
- ¹³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.
- ¹³⁴ พรณี อวนสกุล. “กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้
ประเทศไทย พ.ศ. 2396-2475” หน้า 149.
- ¹³⁵ นวลศรี พงศ์ภัทรวัต. “บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ต พ.ศ. 2396-2475”
หน้า 99.
- ¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.
- ¹³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.
- ¹³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66-67.
- ¹³⁹ พรณี อวนสกุล. “กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้
ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2475”, หน้า 168.
- ¹⁴⁰ นวลศรี พงศ์ภัทรวัต. “บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ต พ.ศ. 2396-2475”,
หน้า 186.

- * ระบบกักขัง (Chinese Captian) หรือหัวหน้าชุมชนจีนเป็นตำแหน่งตั้งเพื่อปกครองชุมชนจีนทางอ้อมด้วยการให้อิทธิพลแก่ชาวจีนปกครองกันเอง ภายใต้ผู้นำหรือหัวหน้าของตนตำแหน่งนี้สามารถสร้างผลประโยชน์ความมั่งคั่ง และบารมี อิทธิพลให้หัวหน้าชุมชนได้อย่างมาก เพราะหัวหน้าเป็นที่รู้จักของทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายปกครองและชาวจีนในชุมชนเป็นผู้ประสานงานติดต่อระหว่างผู้ปกครองท้องถิ่นและชุมชนอื่น นอกจากนี้ยังมีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชนด้วย
- ** ระบบกังจู ผู้เป็นกังจูจะมาจากหัวหน้าชุมชนในเขตทำการเพาะปลูก มีการเกณฑ์แรงงานเข้ามาทำการเพาะปลูกโดยอยู่ในระบบกสิ กังจูมีอำนาจในการตัดสินความระหว่างจีนด้วยกัน กังจูมักเป็นผู้ผูกขาดหรือเหมาภาษีในเขตกสิที่ตนรับผิดชอบด้วย

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 188.

¹⁴² ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. สมุดฉบับอังกฤษในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453 หน้า 144.

¹⁴³ L.F. Comber, *Chinese Secret Societies in Malaya : A Survey of the Triad Society from 1800 to 1900*. (New York : J.J. Augustin Incorporated Publisher 1959), pp.36-38.

¹⁴⁴ Ibid.pp 117-118.

¹⁴⁵ ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. สมุดฉบับอังกฤษในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453 หน้า 149.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 150.

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 153-154.

¹⁴⁸ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5. นิทานโบราณคดี หน้า 334-335.

¹⁴⁹ หจข. มร.5 รล-กพ/55.

¹⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵² เรื่องเดียวกัน.

¹⁵³ มะโน คำบำรุง. “กบฏอั้งยี่เมืองภูเก็ต” สารานุกรมภาคใต้. กรุงเทพฯ : ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542. หน้า 23-24.

¹⁵⁴ ไชยยุทธ ปิ่นประดับ. ประวัติความเป็นมาของอั้งยี่กับศาลเจ้าต้องย่องสูง ภูเก็ต.

ศาลเจ้าต๋องย่องฮู ศาลเจ้าต๋องย่องฮู 2540 หน้า 49.

¹⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

¹⁵⁶ หจช. มร.5 รล-กพ/55

¹⁵⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶² ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. “สมาคมลับฮั้งฮี้ในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453”

หน้า 179-180.

¹⁶³ เรื่องเดียวกัน หน้า 181-182.

¹⁶⁴ หจช. มร.5 รล-กพ/53

¹⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶⁷ ศุภรักษ์ เลิศพานิชย์กุล. “สมาคมลับฮั้งฮี้ในประเทศไทย พ.ศ.2367-2453”,

หน้า 186-187.

¹⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188-193.

¹⁶⁹ พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร “เหล่าตักลัก...ตำนานตลาดเก่าเยาวราช” **ลูกจีนหลานมอญใน
กรุงสยาม**. สำนักพิมพ์สารคดี กรุงเทพฯ 2547 หน้า 18-23.

¹⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹⁷¹ ดู วัลย์วภา บุรุษรัตนพันธุ์ ม.ล. “การเพาะปลูกอ้อยและอุตสาหกรรมน้ำตาลไทยในคริสต์
ศตวรรษที่ 19.”

¹⁷² พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร. “เหล่าตักลัก...ตำนานตลาดเก่าเยาวราช.” หน้า 25-33.

¹⁷³ Ingram, James C. **Economic Change in Thailand 1850-1970**. Stanford
University Press, Stanford California, 1971, pp.94.

¹⁷⁴ วิลเลียม สกินเนอร์ (เขียน) ชำนาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการแปล) **สังคมจีนในประเทศไทย
ไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์

และมนุษยศาสตร์, 2529. หน้า 105.

- ¹⁷⁵ ถนอม ตะนา. “กิจการโรงสีข้าวในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2401-2481”
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527. หน้า 112-115.
- ¹⁷⁶ พรณี บัวเล็ก. **ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482 : บทเรียน
จากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม.** สำนักพิมพ์พันธกิจ, 2545.
หน้า 141-154.
- ¹⁷⁷ ถนอม ตะนา. “กิจการโรงสีข้าวในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2401-2481”.
หน้า 120-122.
- ¹⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122-124.
- ¹⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124-125.
- ¹⁸⁰ พรณี บัวเล็ก. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482 : บทเรียนจาก
ความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม. หน้า 52-69.
- ¹⁸¹ เรื่องเดียวกัน ดูประวัติของห้างง่วนซวดเส็ง หน้า 303-313 และประวัติของห้างหวังหลี
หน้า 134-141.
- ¹⁸² ข้อมูลจาก ถนอม ตะนา. “กิจการโรงสีข้าวในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2401-
2481” หน้า 34-36 และทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. “การผลิตและการค้าข้าวในภาค
กลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึง
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2411-2475)”
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521. หน้า 232-233.
- ¹⁸³ ถนอม ตะนา. เรื่องเดียวกัน. หน้า 35-36.
- ¹⁸⁴ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. เรื่องเดียวกัน. หน้า 233-234.
- ¹⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 235.
- ¹⁸⁶ วิยะดา ทองมิตร. “การใช้แรงงานของชาวจีนในสังคมไทย” หน้า 180-183
- ¹⁸⁷ ถนอม ตะนา. “กิจการโรงสีข้าวในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2401-2481”.
หน้า 42.

- ¹⁸⁸ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์หลงจู้เต็ง หรือนิวัฒน์ วชิรปราการ อายุ 71 ปี และหลงจู้เซียะ แซ่หุ่ญ อายุ 68 ปี ที่บริษัทพูนผลจำกัด อาคารสารธานี 1 ชั้นที่ 19 วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2547 เวลา 14.00 น.
- ¹⁸⁹ ไศลรัตน์ ดลอารมย์. “พัฒนาการของการทำป่าไม้สักในประเทศไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528. หน้า 9-10.
- ¹⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-11.
- ¹⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-16
- ¹⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.
- ¹⁹³ ชมัยโณม สุนทรสวัสดิ์. “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของประเทศ”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
- ¹⁹⁴ Dickson, A. J. C. “The Teak Industry” Twentieth Century Impression of Siam : Its History, People, Commerce, Industries, and Resources, Reprinted by White Lotus Singapore, 1994. pp.174-178.
- ¹⁹⁵ Ibid.
- ¹⁹⁶ Ibid.
- ¹⁹⁷ ไศลรัตน์ ดลอารมย์. “พัฒนาการของการทำป่าไม้สักในประเทศไทย”. หน้า 123
- ¹⁹⁸ Dickson, A. J. C. “The Teak Industry”. pp.174-181.
- ¹⁹⁹ Ibid.
- ²⁰⁰ หจช. ร.5 น.20/27 สโมสรจีนแคะกรุงเทพฯ.
- ²⁰¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. ครุสภา หน้า 353-254.
- ²⁰² สยมพร ทองสารี. “ผลกระทบจากการตัดถนนในกรุงเทพฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2453) : ศึกษาเฉพาะกรณีการตัดถนนในกำแพงพระนครด้านเหนือและด้านใต้พระนคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526. หน้า 32-33.

-
- ²⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 92-100, 129.
- ²⁰⁴ ดู. พรณี บัวเล็ก. **กุลีลากรรกับประวัติศาสตร์แรงงานไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พันธกิจ, 2546.
- ²⁰⁵ เรื่องเดียวกัน.
- ²⁰⁶ เรื่องเดียวกัน.
- ²⁰⁷ เรื่องเดียวกัน.
- ²⁰⁸ มนฤทัย ไชยวิเศษ. **ส้วมและเครื่องสุขภัณฑ์ในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มติชน, 2545. หน้า 144-145.
- ²⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.
- ²¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.
- ²¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151-152.
- ²¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.
- ²¹³ สุนทรี อาสะโวทย์. **ประวัติคลองรังสิตการพัฒนาดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ.
2431-2457**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับ
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530. หน้า 28.
- ²¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.
- ²¹⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 32-33.
- ²¹⁶ วิยะดา ทองมิตร. “การใช้แรงงานของชาวจีนในสังคมไทย” หน้า 159.
- ²¹⁷ วรณยุพา ประกอบกิจ. “ขบวนการกรรมกรรถไฟในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ.2475-2501
: ศึกษากรณีโรงงานมักกะสัน.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532. หน้า 13-14.
- ²¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.
- ²¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.
- ²²⁰ วิยะดา ทองมิตร. “การใช้แรงงานของชาวจีนในสังคมไทย” หน้า 93-94.
- ²²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94-95.
- ²²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 96-97.
- ²²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98-99.

- ²²⁴ วศิน ปัญญาอุดตระกุล. “บทบาทของรกรางในฐานะชนสงฆ์มวลชนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย” รายงานการศึกษา 2540. หน้า 5-6.
- ²²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-8.
- ²²⁶ Virginia, Thomson. *Labour Prololem in Southest Asia*. New Heaven : Yale University Press, 1947. p.239.
- ²²⁷ กรรณชญา พูนพิช. “ประวัติศาสตร์ขบวนการสหภาพแรงงานไทย ยุคเริ่มต้นถึง พ.ศ. 2500.” *ประวัติศาสตร์ขบวนการแรงงานไทย*. มูลนิธิอารมณ พงษ์พจน์, 2533. หน้า 17.
- ²²⁸ วิยะดา ทองมิตร. “การใช้แรงงานของชาวจีนในสังคมไทย” หน้า 119.
- ²²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118-129.
- ²³⁰ พรณี บัวเล็ก. *กฏีลากรรกับประวัติศาสตร์แรงงานไทย*. หน้า 73-75.
- ²³¹ สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. “สมาคมอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ.2367-2543” วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2524. หน้า 206.
- ²³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 207-208.
- ²³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 208.
- ²³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 209-210.
- ²³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 237.
- ²³⁶ หจข. ร.6 น.25/2 จินนัตหุดงาน.
- ²³⁷ เรื่องเดียวกัน.
- ²³⁸ เรื่องเดียวกัน.
- ²³⁹ เรื่องเดียวกัน.
- ²⁴⁰ เรื่องเดียวกัน.
- ²⁴¹ เขียวกวง (เขียน) เซวณ พงษ์พิชิต (แปล). *กิจกรรมทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเล*. ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546. หน้า 3.
- ²⁴² เรื่องเดียวกัน.
- ²⁴³ พรณี บัวเล็ก. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482 : บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม. สำนักพิมพ์พันธกิจ, 2545. หน้า 317.

²⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 427.

²⁴⁵ Bevars D. Mabry. "The Development of Labor Institutions in Thailand"
Southeast Asia Program Department of Asian Studies Cornell University,
Ithaca, New York, 1979. p.38.

²⁴⁶ จงใจรัก ปกพัฒน์กุล. "นโยบายของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับกรรมกรระหว่าง พ.ศ.2475-
2499." ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2529. หน้า 25.

²⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25-26.

²⁴⁸ สุชาดา ดันตสุรฤกษ์ โพยก๊วน : การส่งเงินกลับประเทศโดยชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย.
สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532. หน้า 54-55.

²⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66-67.

²⁵⁰ หจช. ร.6 น.25/5 โพยก๊วนส่งเงินไปเมืองจีน (14 ธันวาคม 2453-22 กุมภาพันธ์ 2465)

²⁵¹ เรื่องเดียวกัน.

²⁵² หจช. กค.0301.1.30/15 The Chinese Question in Siam.

²⁵³ หจช. ร.6 น.20.17/1 บ่อนเบี้ยถั่วโป เลิกการพนันบ่อนเบี้ย ลักเล่นการพนัน

²⁵⁴ หจช. สร.0201.40/2053 พระอนุวัตนาขนิยมขอซื้อที่ดินถนนพลับพลาไชย.

²⁵⁵ สุภาภรณ์ จรัสพัฒน์. "ภาษีฝิ่นกับนโยบายด้านการคลังของรัฐบาลไทย พ.ศ.2367-2468."
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2523 หน้า 106-109.

²⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130-131.

²⁵⁷ วิยะดา ทองมิตร. "การใช้แรงงานของชาวจีนในสังคมไทย พ.ศ.2325-2453" วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2527 หน้า 197-
203.

²⁵⁸ สัมภาษณ์ นายเชาว์ พงษ์พิชิต อายุ 81 ปี ที่ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียจุฬาลงกรณ์ เมื่อวันที่
25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547 เวลา 10.00 – 11.30 น.

บทที่ 4

สรุป

ในการศึกษาเรื่องราวของชีวิตแรงงานรับจ้างในประเทศไทยในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 สามารถสรุปได้ดังนี้

1. **กำเนิดของชนชั้นแรงงานรับจ้างในประเทศไทยนั้นเป็นแรงงานรับจ้างชาวจีน** คนกลุ่มนี้ถือกำเนิดในสังคมศักดินาของไทย ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา คือ ประมาณปลายสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์ คนกลุ่มนี้ปรากฏตัวเป็นชนชั้นขนาดใหญ่ขึ้นมาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือในสมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แรงงานจีนเหล่านี้ส่วนใหญ่เข้ามารับจ้างทำงานในการเดินเรือ อุตสาหกรรมต่อเรือ ไร่พริกไทย โรงงานน้ำตาลทรายในระยะแรก ต่อมาก็เข้ามาทำงานเป็นเหมืองแร่ดีบุก โรงสีข้าว โรงเลื่อย ทางขนส่งทางน้ำและกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ในเมืองหลวง กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่แรงงานส่วนใหญ่เข้ามารับจ้างเหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งออกทั้งสิ้น ผู้ลงทุนหรือผู้ประกอบการตัวจริงก็เป็นชาวจีนด้วยกัน ชาวไทยที่เป็นชนชั้นสูงทั้งกษัตริย์ เชื้อพระวงศ์และขุนนางนั้นเข้าร่วมด้วยก็เป็นเพียงผู้ลงทุนอยู่เบื้องหลัง ซึ่งจะมีพ่อค้าชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการแทนอีกทีหนึ่ง แรงงานรับจ้างของชาวจีนนี้ถือกำเนิดขึ้นเนื่องจากเกิดการขยายตัวทางการค้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมาจากความต้องการ (demand) ของ 2 กระแส 1) จากจีน ที่ต้องการ ดีบุก ทองคำ คราม สีเสียด พริกไทย และข้าว 2) จากยุโรปที่ต้องการ น้ำตาล กาแฟ พริกไทย ยาสูบ ดีบุก ไม้สัก และข้าว การผลิตสินค้าบางชนิดหรือบางขั้นตอนของการผลิต แรงงานเกณฑ์หรือสินค้าที่เกณฑ์จากระบบไพร่ มีไม่เพียงพอที่จะตอบสนองความต้องการจากตลาด ชาวจีนซึ่งเป็นคนที่อยู่นอกระบบไพร่จึงเข้ามาทำหน้าที่นี้แทน ประเทศไทยไม่ได้รังเกียจคนกลุ่มนี้เนื่องจากเป็นคนที่คุณเคยติดต่อกันมาเป็นเวลานาน และรัฐเองก็ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนในรูปของภาษีทั้งภาษีจากการส่งออก ภาษีที่เกี่ยวข้องจากการค้าและการผลิตภายใน

2. **การก่อกำเนิดของชนชั้นแรงงานรับจ้างในประเทศไทย สัมพันธ์กับอพยพของชาวจีนเข้าสู่สังคมไทยด้วย** สาเหตุของการอพยพพื่อนี้มาจากปัจจัยที่สำคัญ 4 ประการด้วยกัน คือ

2.1 ความอดอยาก ยากแค้นและปัญหาทางการเมืองในแผ่นดินจีน ปัจจัยนี้ถือว่าเป็นแรงผลักดันให้ชาวจีนโดยเฉพาะพวกที่อยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลด้านใต้ต้องละทิ้งแผ่นดินเกิดเดินทางมายังดินแดนในทะเลใต้ (หนานหยาง) พื้นที่แผ่นดินของจีนนั้นกว้างใหญ่และเป็นดินแดนที่ประสบภัยธรรมชาติอยู่เสมอ ซึ่งมีทั้งจากน้ำท่วม เชื้อกันน้ำพังทลาย โรคระบาด อากาศร้อนและแห้งแล้ง ไม่สามารถเพาะปลูกพืชผลได้ ประชาชนต้องทนทุกข์อยู่กับความอดอยากและต้องล้ม

ตายจากความทุกข์ทรมานนี้จำนวนมาก นอกจากภัยพิบัติธรรมชาติแล้วประชาชนจีนยังถูกฆ่าเค็มด้วยสงครามสาเหตุจากความขัดแย้งทางการเมืองทั้งภายในและจากต่างประเทศอีก สงครามทำให้ประชาชนไม่สามารถทำการผลิตได้ และต้องถูกขูดรีดภาษีอย่างหนัก เนื่องจากรัฐต้องการเงินไปใช้หนี้สงครามและประชาชนยังต้องถูกกดขี่ข่มเหงจากชาวต่างประเทศ ปัญหาความยากแค้นทั้งที่มาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมทำให้ชาวจีนที่อยู่บริเวณทางใต้ที่ติดอยู่กับริมฝั่งทะเล ต้องอพยพออกจากบ้านเกิด ถึงแม้ว่าในสมัยราชวงศ์ชิงจะมีนโยบายห้ามประชาชนออกนอกประเทศ แต่ก็ยังมีประชาชนขัดขืนอพยพออกเรือออกไปในท้องทะเล

2.2 ความต้องการแรงงานในตลาดโลกและการเปลี่ยนแปลงนโยบายมาสู่การคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลของราชสำนักชิง ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประเทศมหาอำนาจเริ่มขยายอำนาจเข้าไปยึดครองดินแดนของประเทศต่างๆ ให้เป็นอาณานิคมของตน มีการกอบโกยทรัพยากรของประเทศอาณานิคมอย่างรีบเร่ง จึงเกิดความต้องการแรงงานจำนวนมาก แรงงานทาสนิโกรผิวดำจากดินแดนอาฟริกาถูกประกาศยกเลิกในปี พ.ศ. 2381 (1838) เนื่องจากถูกประณามและคัดค้านอย่างหนัก แรงงานจากจีนที่มีความอดทนในการทำงานได้กลายเป็นแรงงานทดแทนใหม่ ปีนัง สิงคโปร์ มาเก๊า และฮ่องกง ซึ่งเป็นเมืองท่าการค้าในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้กลายเป็นศูนย์กลางการขนถ่ายแรงงานจีนในภูมิภาคเอเชียตะวันออก การค้าแรงงานจีนได้สร้างรายได้บริษัทของประเทศมหาอำนาจทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นโปรตุเกส อังกฤษ ฝรั่งเศส ฯลฯ เนื่องจากได้กำไรจากการค้านี้สูงมาก การค้ากุลีนี้อัปเดตันเมื่อประมาณ พ.ศ. 2388 (1845) ภายหลังสงครามฝิ่นและสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ. 2417 (1874) หลังจากชาวจีนต่อสู้คัดค้านอย่างหนัก

กุลีจีนได้ถูกส่งออกไปทำงานทั่วโลกทั้งในอาฟริกา อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ ตลอดจนแหล่งทำการผลิตต่างๆ ในเอเชีย แรงงานจีนอพยพโดยทั่วไปมี 3 ลักษณะ 1. แรงงานที่อพยพเองโดยอิสระ (voluntary imigration) 2. กุลีในระบบสัญญา (indenture coolie) และ 3. กุลีตั๋วเครดิต (credit-ticket coolie) แรงงานที่อพยพเองโดยอิสระนั้นไม่ได้ผ่านระบบนายหน้า เมื่อไปถึงจุดหมายปลายทางคนเหล่านี้สามารถไปหางานทำอย่างอิสระ พวกนี้มักจะมีญาติหรือคนรู้จักที่คอยช่วยเหลือ ส่วนพวกกุลีในระบบสัญญาและกุลีในระบบตั๋วเครดิต อยู่ในประเภทต้องผ่านนายหน้า ซึ่งเป็นระบบของการค้ากุลี (the coolie trade) ระบบสัญญาเป็นการซื้อขายกุลีโดยกุลีจะได้รับค่าตัว และเมื่อถึงเมืองปลายทาง บริษัทก็จะขายกุลีต่อให้ผู้ต้องการในราคาที่สูงกว่าหลายเท่าตัว ส่วนระบบตั๋วเครดิต เป็นระบบที่กุลีอพยพโดยไม่ได้จ่ายค่าตัวเดินทาง เมื่อถึงจุดหมายปลายทาง จะต้องมีส่วนจ่ายค่าเดินทางพร้อมดอกเบี้ยและค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างเดินทาง กุลีจึงจะออกไปทำงานได้ กุลีในระบบสัญญาและกุลีในระบบตั๋วเครดิตมีสภาพไม่ต่างกัน คือไม่มีอิสระ และจะต้องทำงานเพื่อไถ่ถอนตัวเองไปสู่อิสรภาพ ซึ่งจะเป็นเวลาระยะหนึ่งประมาณ 1 ปี กุลีทั้ง 2 ประเภทนี้จะเรียกว่า “ลูกหมู” การค้ากุลีก็เรียกว่า การค้าลูกหมู ที่เรียกดังนี้

ก็เพราะสภาพของการอพยพที่แออัดและการกินอาหาร การใช้ชีวิตอยู่บนเรือไม่ต่างอะไรกับคอกหมู

สำหรับกุลีที่อพยพมาในประเทศไทยมี 2 ลักษณะคือ อพยพอย่างอิสระ และอพยพโดยผ่านระบบตัวสัญญา

การค้ากุลีในประเทศจีนดำเนินโดยบริษัทของชาตินิโหมงที่ร่วมกับกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น รัฐบาลจึงไม่สามารถยับยั้งได้ และในที่สุดก็จำเป็นต้องยอมรับ การทำสนธิสัญญาปักกิ่ง ในปี พ.ศ. 2403 (1860) ทำให้รัฐบาลจีนต้องอนุญาตให้ชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศได้ และเปลี่ยนแปลงนโยบายจากการห้ามชาวจีนอพยพออกนอกประเทศมาเป็นนโยบายคุ้มครองแรงงานจีนที่ไปทำงานต่างประเทศ ไม่ให้ถูกขูดรีดจากพ่อค้ากุลีมากเกินไป การเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลจีนนี้ ทำให้ชาวจีนที่เคยลักลอบเดินทางออกนอกประเทศสามารถเดินทางออกนอกประเทศได้สะดวกมากขึ้นและไม่ผิดกฎหมาย รัฐบาลจีนนอกจากอยู่ในภาวะที่ถูกบีบบังคับให้ยอมรับการค้ากุลีของชาตินิโหมงที่เกิดขึ้นแล้ว ยังเห็นข้อดีจากชาวจีนโพ้นทะเลว่าเป็นพวกที่มีศักยภาพสามารถช่วยเหลือประเทศในด้านการเงินได้อย่างดีด้วย การเปลี่ยนแปลงท่าทีและนโยบายของรัฐบาลจีนต่อชาวจีนโพ้นทะเล ทำให้การเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกประเทศจีนมีมากขึ้น

2.3 ราชสำนักไทยเปิดรับชาวจีนเข้าสู่สังคมไทย การอพยพของชาวจีนเข้าสู่สังคมไทยมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยชาวจีนเข้ามามีบทบาทในกิจการหลายอย่างตั้งแต่ เดินเรือสำเภาซึ่งชาวจีนเข้าดูแลทั้งหมดนับตั้งแต่พนักงานบัญชี ดูแลโรงเก็บสินค้าและกะลาสีเดินเรือ ชาวจีนยังเข้ามาทำการค้า คนเลี้ยงหมู ช่างฝีมือ นักแสดงจิว ช่างราชการ และนายแพทย์ เป็นต้น การที่ชาวจีนได้รับการต้อนรับอย่างดีและยังได้รับความไว้วางใจให้ทำหน้าที่สำคัญคือ ดูแลเรื่องการค้าต่างประเทศของราชสำนัก เนื่องจาก 1. ชาวจีนเป็นชาวต่างประเทศที่คนไทยใกล้ชิดมาเป็นระยะเวลานาน ชาวจีนเดินทางเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยมานานแล้ว ความรู้สึกที่ราชสำนักไทยมีต่อชาวจีนนั้นเป็นเสมือนคนคุ้นเคยเมื่อเปรียบเทียบกับชาวต่างประเทศจากตะวันตก 2. ราชสำนักไทยและราชสำนักจีนได้ติดต่อค้าขายกันโดยดี โดยเรายอมรับระบบความสัมพันธ์ทางการค้าภายใต้ระบบบรรณาการ สินค้าไทยได้รับการอนุญาตให้นำเข้าไปขายได้ในจีน การค้าในระบบบรรณาการนี้รุ่งเรืองมากในสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 3. การอพยพเข้ามาของชาวจีนในสังคมไทยไม่ได้มีผลต่อการสั่นคลอนอำนาจรัฐของไทย ชาวจีนได้เข้ามาเป็นส่วนเติมส่วนที่ขาดและต้องการของสังคมไทย ได้แก่ แรงงานรับจ้าง เจ้าภาษีนายอากร นายเรือสำเภาดูแลการค้าให้กับราชสำนัก และช่างฝีมือ เป็นต้น

การที่ชาวจีนอพยพเข้าสู่สังคมไทยจำนวนมากทำให้รัฐจำเป็นต้องหามาตรการควบคุม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กำหนดให้ชาวจีนที่อยู่ในประเทศไทยต้องทำการผูกปีที่ข้อมือ 3 ปีต่อครั้ง โดยเก็บเงินค่าผูกปีในอัตราคนละ 2 บาท พร้อมค่าธรรมเนียมอีกประมาณ 1

สิ่ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เพิ่มอัตราค่าผูกปี่เป็นคนละ 4 บาท ค่าธรรมเนียมอีก 1 สิ่ง อัตรานี้ใช้มาจนถึงปี พ.ศ. 2451(1908) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ยกเลิกค่าผูกปี่ แล้วเปลี่ยนมาเก็บเงินค่าราชการจากชาวจีนปีละ 6 บาท เท่ากับชาวไทยโดยเริ่มต้นปี พ.ศ.2452 (1909) เป็นปีแรก นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งตำแหน่งผู้ปกครองชาวจีนโดยเริ่มตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตำแหน่งที่ตั้งได้แก่ ตำแหน่งนายอำเภอจีน จางวางจีน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เพิ่มตำแหน่งปลัดจีนและศาลจีนขึ้นอีก ตำแหน่งฝ่ายปกครองที่จัดตั้งขึ้นเหล่านี้ช่วยในการดูแลและปกครองชาวจีนโดยใช้หลักการให้ชาวจีนปกครองกันเอง ซึ่งเป็นการเปิดรับชาวจีนเข้าสู่สังคมไทย

2.4 ความสะดวกในการอพยพเข้าสู่สังคมไทย การอพยพของชาวจีนเข้าสู่สังคมไทยในระยะแรกใช้เรือสำเภามาของจีน โดยชาวจีนแต่จิวจะใช้เรือสำเภาหัวแดงออกเดินทางจากท่าเรือจางหลิน ส่วนชาวจีนฮกเกี้ยนที่เดินทางจากมณฑลฝูเจี้ยนจะใช้เรือสำเภาหัวเขียว การเดินทางมายังประเทศไทยใช้ระยะเวลามากกว่า 1 เดือนขึ้นไปโดยเรือใบลำหนึ่งๆ จะมีระวางบรรทุกประมาณ 350 ตัน บรรทุกผู้โดยสารได้ประมาณ 200 คน การเดินทางต้องอาศัยการพัดของลม ถ้าเดินทางจากจีนมายังไทยก็อาศัยลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะพัดในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน หากเดินทางจากไทยก็อาศัยลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งจะพัดในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม จากการเดินทางที่ต้องใช้เวลาอยู่บนดาดฟ้าเรือเป็นเวลานาน ทำให้ผู้เดินทางต้องเผชิญกับความยากลำบากทั้งการกินอยู่ และความปลอดภัยจากภัยต่างๆ ที่สามารถเกิดขึ้นในท้องทะเล

ในช่วงประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการอพยพทางเรือของชาวจีนในภูมิภาคนี้คือ ชาวจีนตะวันตกได้นำเรือกลไฟมาใช้ในการเดินทางตามท่าเรือสำคัญทั้งในภูมิภาคและในประเทศจีนได้แก่ สิงคโปร์ ฮองกง กวางตุ้ง ชัวเถา และไห่เหมิง เป็นต้น การที่ชาวจีนตะวันตกนำเรือกลไฟเข้ามาในการขนย้ายผู้อพยพนี้ เนื่องจากการอพยพของชาวจีนมีมากขึ้น หลังจากรัฐบาลได้อนุญาตให้ชาวจีนสามารถเดินทางออกนอกประเทศได้โดยไม่ผิดกฎหมาย นับจากทำสนธิสัญญาปักกิ่งในปี พ.ศ. 2403 (1860) รายได้ที่ได้มาจากการค้าเกลือและเกี่ยวเนื่องกับการขนส่งเกลือได้กลายเป็นรายได้มหาศาลที่ดึงดูดบริษัทเดินเรือชาวจีนตะวันตกทั้งหลายให้เข้ามาทำธุรกิจนี้

การเดินทางแบบใหม่โดยใช้เรือกลไฟเกิดในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2416 (1873) โดยบริษัทของอังกฤษชื่อบริษัทสกอตติชแอนด์โอเรียนทัลเทิล (Scottish and Oriental Company) ซึ่งมีบริษัทวินด์เซอร์ (ห้าง สีตา) เป็นผู้แทน เรือกลไฟของบริษัทนี้ใช้บรรทุกสินค้าและผู้โดยสารระหว่างกรุงเทพฯ ฮองกง และชัวเถา การเดินเรือกลไฟในระยะแรกนี้ยังไม่มีกำหนดตารางเวลาการเดินทางที่แน่นอน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2425 (1882) บริษัทบางกอกพาณิชเชอร์สตีมเมอร์ (The

Bangkok Passenger Steamer Company) ของอังกฤษ ได้เข้ามาเดินเรือรับส่งผู้โดยสารระหว่าง กรุงเทพฯ และชัวเถาโดยมีกำหนดสัปดาห์ละครั้ง หลังจากนั้นก็มีบริษัทเดินเรือของชาวยุโรปอีกหลายบริษัทเข้ามาดำเนินกิจการแข่งขันด้วย ในปี พ.ศ. 2431 (1888) ได้มีการเปิดเส้นทางเดินเรือเพิ่มขึ้นอีกสายหนึ่งคือ กรุงเทพฯ กับเกาะไหหลำ การเปิดเส้นทางเดินเรือโดยตรงระหว่าง กรุงเทพฯ กับชัวเถาและเกาะไหหลำ ทำให้การอพยพของชาวจีนเป็นไปอย่างสะดวกขึ้น

อังกฤษเป็นชาติที่ได้รับผลประโยชน์จากการเดินเรือกลไฟขนส่งผู้โดยสารในไทยมากที่สุดในช่วง พ.ศ. 2417-2442 (1874-1899) หลังจากนั้นบริษัทเรือของอังกฤษต้องเผชิญหน้ากับการแข่งขันจากเรือของเยอรมนีและเยอรมัน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2442 (1899) เยอรมันได้เป็นชาติที่สำคัญที่เข้ามามีบทบาทแทนอังกฤษ ความสำเร็จนี้เกิดจากรัฐบาลเยอรมันได้เข้าสนับสนุนบริษัทเรือในชาติของตนให้สามารถควบคุมเดินเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตะวันออกไกลและตะวันออกเฉียงใต้ บริษัทนอร์ตเยอรมัน ลอยด์สตีมชิพ (The North German Lolyd Steamship Company) ได้เข้ามาซื้อกิจการเรือกลไฟของชาติอังกฤษและสามารถเข้าควบคุมการเดินเรือของไทยถึงร้อยละ 55 หลังจากบริษัทเรือของเยอรมันสามารถจัดคู่แข่งทางธุรกิจออกไปได้แล้วก็ขึ้นค่าโดยสารเรือตามความพอใจ ในปี พ.ศ. 2449 (1906) บริษัทนิปปอนยูเซน ของญี่ปุ่นได้เป็นบริษัทเดินเรืออีกบริษัทหนึ่งที่ต้องการเข้ามาแบ่งผลประโยชน์ในกิจการเรือกลไฟขนส่งสินค้าและคนกับบริษัทของเยอรมันบ้าง แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเพราะไม่อาจสู้การลดราคาต่ำมากได้ ในที่สุดก็ต้องยอมถอนตัวออกไป อัตราค่าโดยสารและการขนส่งสินค้าจึงอยู่ในการควบคุมของบริษัทเรือเยอรมันตามเดิม

ในปี พ.ศ. 2451 (1908) บรรดาพ่อค้าชาวจีนในไทยที่ไม่พอใจกับการผูกขาดและขึ้นอัตราค่าโดยสารและโดยสารถี่สูงของบริษัทเรือจากตะวันตกได้รวมตัวกันจัดตั้งบริษัทเรือขึ้นมาบ้าง โดยเช่าเรือกลไฟของชาตินอร์เวย์เข้ามาดำเนินการ ผู้ถือหุ้นและกรรมการบริษัทเดินเรือแห่งนี้ มาจากผู้นำชาวจีน 5 ภาษา คือ ฮกเกี้ยน ต่โจ้ว ไหลำ แคะ และกวางตุ้ง และยังมีผู้ที่มิใช่บทบาทในองค์กรก็มิดั้งอีกหลายคนเข้าร่วมด้วย ได้แก่ นายสุนทิมฮวด (โกศล สุนทรกุล) นายอึ้งล่าฆ่า นายเซียวฮุดเส็ง สี่บุญเรือง เป็นต้น ความพยายามในการจัดตั้งบริษัทเดินเรือของชาวจีนให้สำเร็จนี้เกิดจากความรู้สึกชาตินิยมในขณะนั้น ที่ต้องการสร้างชาติจีนให้แข็งแกร่งและสามารถต่อสู้กับชาติตะวันตกได้ แม้ว่าบรรดาพ่อค้าและผู้นำชาวจีนจะใช้วิธีการบังคับชาวจีนในการดูแลของตนให้บริการเดินเรือของบริษัทนี้และหามาตรการต่างๆ ในการลงโทษบุคคลที่ฝ่าฝืนก็ไม่ประสบความสำเร็จ บริษัทไม่สามารถแข่งขันในการลดราคากับบริษัทเรือเยอรมันเช่นเดียวกับบริษัทยุโรปอื่นๆ ที่เคยพ่ายแพ้มาก่อนหน้านี้แล้ว ในที่สุดบริษัทต้องยกเลิกกิจการพร้อมกับมีหนี้สินอีกมากมาย พ่อค้าใหญ่ที่เข้าร่วมดำเนินการก็ต้องประสบปัญหาหนี้สินไปพร้อมๆ กันด้วย ได้แก่ หลวงโสภณเพชรรัตน์ (กิมเซ่งหลี) และพระอนุวัตน์ราชนิคม (ยี่ก่อง หรืออง เตชะวนิช) เป็นต้น บริษัทได้เลิก

กิจการไปเมื่อ พ.ศ. 2455 (1912) กิจการเดินเรือก็กลับไปอยู่ในการควบคุมของบริษัทเรือเยอรมันตามเดิม

นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาวจีนอพยพเข้าสู่สังคมไทยมากขึ้น ช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่สังคมไทยต้องรองรับชาวจีนที่อพยพเข้ามาใช้ชีวิตเป็นกสิจำนวนมาก ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการอพยพนี้ก็มีดังกล่าวก่อนแล้ว คือ ความอดอยากยากแค้นจากแผ่นดินเกิด อันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติและการเมือง ความต้องการแรงงานจีนที่มากขึ้นในตลาดโลกซึ่งประเทศมหาอำนาจตะวันตกทั้งหลายเป็นผู้ควบคุม มีผลในการบีบบังคับให้รัฐบาลชิงของจีนเปลี่ยนแปลงนโยบายต่อชาวจีนอพยพจากเคยไม่ยอมรับการอพยพมาสู่การยอมรับและให้ความคุ้มครองชาวจีนที่อพยพด้วย อีกทั้งราชสำนักไทยเองก็ไม่ได้รังเกียจชาวจีนอพยพเหล่านั้น และกลับให้การต้อนรับอย่างดีเนื่องจากชาวจีนได้เข้ามาช่วยสร้างผลประโยชน์ โดยเฉพาะได้ทำให้รายได้ของราชสำนักเพิ่มขึ้นทั้งด้านการผลิต การค้า และการคลัง นอกจากนี้ความสะดวกในการเดินทางระหว่างจีนจากท่าเรือซัวเถา ไหหล่า มายังท่าเรือที่กรุงเทพฯ ได้ทำให้การอพยพสะดวกอย่างมากและอัตราการโดยสารก็ถูก คนยากจนที่ต้องการเดินทางมาค้าแรงงานสามารถโดยสารเรือมาได้

3. ระบบกงสีกับวิถีชีวิตของแรงงานจีนอพยพ ระบบกงสี (Kongsi system) เกิดในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 ระบบนี้เป็นระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นท่ามกลางการผลิตและถือว่าเป็นระบบใหญ่หรือระบบพื้นฐานของระบบอื่นทั้งหมดในวิถีของชาวจีนอพยพ ระบบนี้ให้ความสำคัญต่อการเป็นพี่น้อง และความเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกัน ต่อมาระบบนี้ได้ถูกสวมทับโดยระบบ “เทียน ตี้ สุย” (Triad) ซึ่งบางแห่งก็เรียกว่า องค์กรลับ ในประเทศไทยในช่วงรัชกาลที่ 2 ถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกว่า “ตัวเฮีย” ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เปลี่ยนมาใช้คำว่า “อั้งยี่” แทน ระบบกงสินั้นเป็นความสัมพันธ์แบบพี่น้อง ความเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกันซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวนอน ส่วนระบบ “อั้งยี่” นั้นเป็นระบบการปกครองที่แสดงอำนาจการบังคับเป็นชั้นๆ แบบเผด็จการซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ระบบอั้งยี่ได้เข้าไปสวมทับระบบกงสี ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 องค์กรอั้งยี่และองค์กรอื่นๆ ของชาวจีนในดินแดนโพ้นทะเล รวมทั้งในประเทศไทย มักจะเรียกองค์กรของตนเองว่า “กงสี” ซึ่งก็หมายถึงความเป็นพี่น้องและหุ้นส่วนกันเป็นพื้นฐาน ในบางแห่งเช่นในประเทศไทยระบบกงสีไม่ปรากฏร่องรอยของความเสมอภาคหรือความเป็นประชาธิปไตยในองค์กรเลย

ระบบกงสีถือกำเนิดเป็นแห่งแรกในดินแดนบอร์เนียวตะวันตกในราวปี พ.ศ.2303 (1760) ณ ที่นั้นชาวจีนและได้เข้าไปทำเหมืองแร่ ชาวจีนและเหล่านั้นมาจากที่และแซ่ตระกูลที่หลากหลาย

หลาย คำว่ากงสีจะถูกใช้ในความหมายของการรวมตัวเป็นหุ้นส่วนและความเป็นพี่น้องกัน คำๆ นี้ถูกใช้ในการแสดงความสัมพันธ์ของชาวจีนในพื้นทะเลเกือบทั้งหมดเนื่องจากคนเหล่านี้ต้องมีชีวิตอยู่กับการเสี่ยงภัยและเป็นผู้ที่รักการใช้ชีวิตอย่างเป็นอิสระ ซึ่งได้แก่ ในสังคมพ่อค้าวานิช นักเดินเรือผู้ที่ทำเหมืองแร่หรือแม้กระทั่งโจรสลัด

กงสินั้น แม้จะเริ่มต้นจากความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน ความเป็นพี่น้อง หุ้นส่วนและเป็นประชาธิปไตยในการปกครอง แต่ความหมายของคำว่ากงสีได้แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และได้เปลี่ยนไปตามปัจจัยอื่นหรือระบบอื่นที่เข้ามาสวมทับด้วย ระบบกงสีเมื่อมีระบบเทียบ ตี สุข หรือสมาคมลับเข้ามาสวมทับ ความเป็นประชาธิปไตย ความเท่าเทียมกันในความสัมพันธ์ได้สูญหายไป ความเป็นพี่น้องมีความหมายใหม่ที่มีความแตกต่างในชั้นของอำนาจการปกครองด้วย คำว่า กงสี ที่ใช้ในการผลิต ความสัมพันธ์ของผู้คนก็ยังคงความสัมพันธ์แบบพี่น้องอยู่เนื่องจากในหน่วยการผลิตหนึ่งๆ นั้นจะยังคงความสัมพันธ์ของกลุ่มภาษาและแซ่ ซึ่งถือว่าเป็นพี่น้องกัน ชาวจีนที่อยู่กลุ่มภาษาเดียวกันจะทำงานในหน่วยผลิตหรือกงสีเดียวกัน แต่ในแต่ละกงสีแม้จะมีความผูกพันแบบพี่น้องก็มีความแตกต่างในฐานะของลูกจ้างนายจ้างด้วย ความเป็นหุ้นส่วนอย่างเท่าเทียมกันตามความหมายเดิมของกงสีได้หมดไป แต่เนื่องจากความสัมพันธ์แบบพี่น้องยังคงอยู่ทำให้ความรู้สึกแบ่งแยกกันตามแบบชนชั้นนายจ้างและลูกจ้างยังไม่ชัดเจน เราจะพบว่านายจ้างผู้ลงทุนในการผลิตที่แท้จริง ซึ่งจะเป็นบรรดาพวกหลงจู๊ทั้งหลายยังคงใช้ชีวิตที่ใกล้ชิดกับแรงงาน ในระบบความสัมพันธ์แบบนี้ชีวิตของกุลีจะขึ้นอยู่กับหัวหน้าคนงานและนายจ้าง กุลีจะได้รับการดูแลอย่างดีราวเท่าที่เขาปฏิบัติงานตามคำสั่งนายจ้าง และหัวหน้าคนงาน แต่ถ้าเขาไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของคนเหล่านี้ เขาก็จะได้รับการลงโทษอย่างรุนแรง หรือในบางครั้งก็มอบโทษตายให้ถ้านายจ้างต้องการ

ในระยะแรกแรงงานที่เข้ามาทำงานในกงสีมักจะเป็นชายโสดหรือไม่ก็อพยพมาขายแรงงานโดยไม่ได้นำบุตรและภรรยาไปด้วย พวกนี้จะอยู่ในโรงเรือนหรือสถานที่พักที่นายจ้างจัดไว้ให้ในระยะแรกที่มีการคมนาคมไม่สะดวก โรงงานหรือแหล่งผลิตก็มักจะอยู่โดดเดี่ยว ห่างไกลจากชุมชนชาวพื้นเมือง ความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นของสมาชิกในกงสีจะมีมาก คือ กินและอยู่ร่วมกัน กินข้าวในกะทะใบเดียวกัน นอนภายใต้หลังคาเดียวกัน ผืนได้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการผูกมัดให้กุลีต้องยอมใช้ชีวิตอยู่ในกงสีด้วย ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงรัชกาลที่ 3 ผืนเป็นสินค้าต้องห้ามสำหรับประเทศไทย ผู้ที่ฝ่าฝืนทั้งจำหน่ายและสูบผืนจะต้องได้รับการลงโทษอย่างรุนแรง ผืนจึงเป็นสินค้ายาก แต่สภาพคนงานจีนอพยพเกือบทั้งหมดติดผืนมาตั้งแต่อยู่ในประเทศจีนก่อนอพยพแล้ว นอกจากนี้บรรดานายจ้างจะจัดหาผืนให้คนงานสูบเพื่อให้ติดอันเป็นเครื่องมือพันธนาการคนงานไว้กับกงสี คนงานที่ติดผืนจะไม่ยอมออกจากกงสีไปง่ายๆ เนื่องจากกลัวไม่สามารถหาผืนสูบได้ ด้วยเหตุนี้จึงยอมเชื่อฟังคำสั่งนายจ้างโดยดี ผืนเป็นสินค้าที่สร้างผลกำไรให้

กับผู้จำหน่าย เป็นเครื่องชูดริตแรงงานอย่างหนึ่ง แม้ว่าผู้สูบจะต้องเจ็บป่วยจนกระทั่งเสียชีวิต และจะต้องจ่ายเงินประมาณครึ่งหนึ่งของค่าแรงที่ได้รับ แต่กุลีกิโนดีแลกเปลี่ยนสิ่งเหล่านี้กับฝิ่น เพราะฝิ่นช่วยทดแทนผู้หญิง ทำให้คลายจากความเหงา สร้างความสดชื่นให้แก่ผู้สูบ ในสังคมที่ถูกตัดขาดจากโลกภายนอก ฝิ่นเป็นสิ่งที่คลายความโดดเดี่ยวที่ดีเป็นอย่างยิ่ง ฝิ่นยังสร้างผลกำไรที่งดงามให้แก่ผู้จำหน่าย เป็นแหล่งผลประโยชน์ที่ทำรายได้เป็นอย่างดีให้แก่ผู้นำกสิซึ่งก็คือ นายจ้าง หรือหัวหน้าคนงานทั้งหลาย กงสีทุกกงสีได้กลายเป็นแหล่งจำหน่ายฝิ่นเถื่อนให้แก่กุลี

นอกจากฝิ่นแล้วกงสียังใช้พิธีกรรม คำสัตย์สาบานในการพันธนาการคนงานให้อยู่ในระบบกงสีด้วย กงสีแรงงานเกือบทุกแห่งรับเอารูปแบบขององค์กรเทียนตั้ฮุยหรือสมาคมแห่งความกลมกลืนระหว่างฟ้า ดิน และมนุษย์ องค์กรนี้จัดตั้งเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2217 (1674) ในสมัยจักรพรรดิคังซีแห่งราชวงศ์ชิง โดยกลุ่มผู้จงรักภักดีต่อราชวงศ์หมิง อุดมการณ์ของสมาคมนี้ก็คือการล้มล้างราชวงศ์ชิง เนื่องจากเคลื่อนไหวของสมาคมตามอุดมการณ์นั้นเป็นการโค่นล้มอำนาจรัฐ ดังนั้น องค์กรจึงต้องมีลักษณะปิดลับเพื่อไม่ให้คนภายนอกรู้ สมาชิกขององค์กรจะต้องมีพิธีสาบานตัวว่าจะซื่อสัตย์ต่อกัน เป็นพี่น้องกัน และเนื่องจากองค์กรนี้มีลักษณะเป็นองค์กรลับที่ต้องต่อสู้กับกองกำลังของรัฐ จึงต้องมีสายการบังคับบัญชาอย่างเข้มงวดตามระดับชั้น ผู้ที่ฝ่าฝืนไม่ทำตามคำสั่งหรือเปิดเผยความลับขององค์กรจะต้องถูกลงโทษอย่างรุนแรงตามบทบัญญัติ การเข้าเป็นสมาชิกก็ต้องผ่านพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เพื่อให้ดูเลืกลับน่าเกรงขามตามลัทธิเต๋า องค์กรเทียนตั้ฮุยเมื่อเผยแพร่เข้ามาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในชุมชนชาวจีนได้มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยตัดเอาอุดมการณ์โค่นล้มราชวงศ์ชิงและฟื้นฟูราชวงศ์หมิงออก คงเหลือแต่รูปแบบการจัดตั้ง ข้อบังคับขององค์กร และพิธีกรรมที่น่าเกรงขาม รูปแบบการจัดตั้งองค์กร ข้อบังคับและพิธีกรรมของเทียนตั้ฮุยนี้ทำให้แรงงานต้องผูกมัดตัวเองกับกงสีมากขึ้น

ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 – ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 การผลิตแบบระบบกงสีขยายตัวทั่วทั้งภูมิภาค โดยเฉพาะในการผลิตดีบุก ทองคำ พริกไทย และสีเสียด เนื่องจากเกิดการขยายตัวทางการค้าในภูมิภาคนี้ และการค้าทางเรือสำเภาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ไม่จำกัดเฉพาะค้าขายกับจีนเท่านั้น แต่ยังมีการค้าขายกับเมืองต่างๆ และพ่อค้าจากดินแดนอื่นที่เข้ามาซื้อสินค้าด้วย เช่นเดียวกับการค้าเรือสำเภาของไทยก็ไม่ได้จำกัดเฉพาะเมืองหลวงตั้งแต่ยังไปยังดินแดนอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

ในประเทศไทยการผลิตแบบกงสีเริ่มต้นประมาณสมัยธนบุรีถึงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งมาพร้อมกับการเดินเรือการค้าระหว่างไทย-จีนที่รุ่งเรือง และการเข้ามาผลิตพริกไทยของชาวจีนอพยพ ระบบกงสีที่จัดตั้งในไทยต่างจากระบบกงสีในดินแดนต้นกำเนิดในบอร์เนียว คือ ไม่มีลักษณะการเป็นประชาธิปไตยและความเท่าเทียมกันในการปกครอง กิจกรรมทางเศรษฐกิจในระยะแรกเกิดจากการที่พ่อค้าเป็นผู้ลงทุนมากกว่าเป็นการรวมหุ้นของชาวจีนอพยพ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็น

ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง ตามหลักฐานปรากฏว่ามีชาวจีนแต่จิวจำนวนมากอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตบริเวณเมืองจันทบุรี ตราด บางปลาสร้อย (ชลบุรี) และแปดริ้ว (ฉะเชิงเทรา) ชาวจีนเหล่านี้มีความชำนาญทั้งทางด้านการค้าและการเพาะปลูก กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่บริเวณริมแม่น้ำลึกเข้าไปจากริมฝั่งทะเลประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำการเพาะปลูก ได้แก่ พริกไทย ยาสูบ อ้อย และผลไม้ชนิดต่างๆ ที่เมืองจันทบุรีเป็นแหล่งปลูกพริกไทยที่สำคัญ เนื่องจากเมืองนี้เป็นศูนย์กลางการเดินเรือของอ่าวไทย มีเรือสำเภาหัวแดงจากท่าเรือจางหลินมาแวะส่งคนขึ้นฝั่ง การปลูกพริกไทยอยู่ระหว่างบ้านบางกะจะกับท่าใหม่ เฉพาะที่บ้านบางกะจะมีชาวจีนอาศัยอยู่ถึง 4,000 คน จากจำนวนชาวจีนที่ปรากฏนี้ แสดงให้เห็นถึงความเป็นชุมชนการผลิตขนาดใหญ่

การจัดตั้งกงสีในลักษณะฮ้างหรือเทียน ตี้ ฮุย หรือสมาคมลับในประเทศไทยเกิดขึ้นเมื่อประมาณตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งจะมีทั้งในการผลิตเกษตรกรรมและเหมืองแร่ หลักฐานการวิวาทที่เป็นคดีความระบุว่าเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 3 ในปี พ.ศ. 2367 (1824) โดยกงสีผลิตน้ำมันถั่วของชาวจีนแต่จิว กับกงสีของชาวจีนฮกเกี้ยนในเอกสารไม่ได้ระบุว่าผลิตอะไร กงสีของจีนแต่จิวมีหลงจูเจ้าของโรงงานเป็นตัวเฮี้ยและมีเยี้ยเป็นสมาชิกประมาณ 700-800 คน ซึ่งนับว่าขนาดใหญ่พอสมควร สาเหตุกงสีการผลิตแหล่งต่างๆ รับเอาการจัดตั้งแบบฮ้างหรือเทียน ตี้ ฮุย เข้าไปด้วยเนื่องจากในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 ถึงต้นสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นระยะที่บ้านเมืองไทยมีความสงบจากสงครามการรุกรานจากภายนอก การผลิตก็เริ่มขยายตัว ชาวจีนก็อพยพเข้าสู่ประเทศไทยมากขึ้น การค้าสำเภาและการผลิตทั้งภาคเกษตรและเหมืองแร่มีความรุ่งเรือง ความจำเป็นที่ต้องควบคุมแรงงานให้อยู่กับพื้นที่มีมากจึงจำเป็นต้องใช้ระบบฮ้างฮ้างที่มีการควบคุมสมาชิกอย่างรัดกุมเข้ามา

การจำหน่ายฝิ่นในกงสีหรือในแหล่งที่มีแรงงานจีนอาศัยอยู่ได้กลายเป็นปัญหาของประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ในสมัยรัชกาลที่ 3 การลักลอบนำฝิ่นเข้ามาจำหน่ายมีมากและรัฐมีนโยบายห้ามนำฝิ่นเข้ามาจำหน่ายอย่างเด็ดขาด มีการปราบปรามกันหลายครั้งแต่การค้าฝิ่นก็ยังคงมีอยู่ ความล้มเหลวในการปราบปรามฝิ่นนี้มาจากสาเหตุสำคัญ 3 ประการคือ 1. แม้ว่ารัฐบาลจะมีมาตรการเด็ดขาดในการปราบปรามผู้จำหน่ายฝิ่น หรือผู้ลักลอบนำฝิ่นเข้ามาในประเทศแต่รัฐบาลก็ตระหนักดีว่าอังกฤษอยู่เบื้องหลังการลักลอบนำฝิ่นเข้ามาจำหน่ายทั้งในภูมิภาคนี้และในประเทศไทย อังกฤษนั้นเป็นชาติมหาอำนาจที่ไทยไม่กล้าขัดแย้งอย่างเต็มที่ 2. ขุนนางไทยซึ่งเป็นกลไกของรัฐขาดความซื่อสัตย์และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าผลประโยชน์ของชาติ การเรียกรับผลประโยชน์จากผู้ลักลอบค้าฝิ่นกลายเป็นแหล่งผลประโยชน์ของขุนนาง ดังนั้นการปราบปรามจึงไม่ได้กระทำอย่างเต็มที่ และ 3. ฝิ่นเป็นสิ่งที่ต้องการของแรงงานจีนที่มีจำนวนการอพยพเข้า

ผู้สังคมไทยมากขึ้นทุกที ความต้องการที่เพิ่มขึ้นนี้ทำให้ยากที่จะห้ามหรือสกัดการลักลอบจำหน่ายและสูบฝิ่น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2394 (1851) ซึ่งเป็นปีที่พระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวกับฝิ่นมาเป็นอนุญาตให้มีการค้าฝิ่นได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย เนื่องจากเห็นว่ารัฐบาลไม่อาจควบคุมการแพร่ระบาดของฝิ่นที่เข้ามาได้ ประชาชนไทยเองก็เริ่มหันมาสูบฝิ่นแล้ว วิธีการควบคุมการจำหน่ายฝิ่นควรจะเป็นการควบคุมผ่านระบบเจ้าภาษีนายอากร ดีกว่าปล่อยให้ฝิ่นระบาดโดยไม่มีการควบคุม นอกจากนี้ยังสามารถเก็บผลประโยชน์จากฝิ่นในรูปภาษีสินค้านำเข้าได้อีกด้วย

สงครามฝิ่นระหว่างอังกฤษกับจีนในปี พ.ศ. 2382-2385 (1839-1842) ที่จบลงด้วยจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และต้องสูญเสียทั้งทรัพย์สินและดินแดนก็เป็นบทเรียนที่สำคัญกับรัฐไทยด้วย สนธิสัญญาเบารริง ในปี พ.ศ. 2398 (1855) ซึ่งมีข้อตกลงในเรื่องการนำฝิ่นเข้ามาโดยไม่เก็บภาษีได้ส่งผลให้การจำหน่ายฝิ่นในสังคมไทยเพิ่มขึ้น ภาษีฝิ่นที่รัฐบาลเก็บจากเจ้าภาษีนายอากรได้กลายเป็นแหล่งรายได้สำคัญ 1 ใน 4 คือ ฝิ่น หอย บ่อน และสุรา ที่ทำรายได้ให้รัฐถึงร้อยละ 50 และเฉพาะภาษีฝิ่นอย่างเดียวทำรายได้ให้ถึงประมาณร้อยละ 20 ข้อสังเกตคือภาษีทั้ง 4 ชนิดนี้ เป็นภาษีที่มาจากการบริโภคของกุลีจีนเป็นส่วนใหญ่

การสลายตัวของระบบกงสีแรงงานเกิดขึ้นเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงในช่วง 10 ปีแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 สาเหตุเนื่องจาก **ประการแรก** ระบบความสัมพันธ์เดิมแบบพี่น้องที่ใกล้ชิดกันค่อยๆ เลื่อนไป และถูกแทนที่ด้วยระบบความสัมพันธ์แบบใหม่คือ นายจ้างและลูกจ้าง สิ่งนี้เกิดจากความรู้สึกเสี่ยงภัยที่เข้ามาในดินแดนใหม่ การเป็นคนนอกสังคมได้ค่อยๆ เลื่อนหายไป เนื่องจากการเจริญของการคมนาคมและเมืองที่เพิ่มมากขึ้น แหล่งผลิตไม้ที่ห่างไกลจากชุมชนเหมือนแต่เดิม และคนจีนก็สามารถผสมกลมกลืนเข้ากับคนในสังคมไทยมากขึ้น ภาวะเงื่อนไขที่แวดล้อมชีวิตของกงสีในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีความต่างกับช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มาก พ่อค้าที่ร่ำรวยใช้ชีวิตอยู่นอกกงสี เรียกว่า “เถ้าแก่” คนเหล่านี้ใช้ชีวิตอยู่ในเมืองซึ่งมีความสะดวกสบาย พ่อค้าเหล่านี้ร่ำรวยขึ้นเนื่องจากทำการค้ากับตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทในตลาดการค้าในภูมิภาคนี้มากขึ้น ขบวนการแยกตัวออกเป็นชนชั้นของนายทุนเริ่มปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน นับตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา หลังจากแยกตัวออกจากกงสีการผลิตแล้วพวกนี้ได้ตั้งกงสีแบบใหม่ที่รองรับชนชั้นของตนเอง สมาคมการค้าต่างๆ ที่เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา และมีจำนวนมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ล้วนเป็นองค์กรที่รองรับชนชั้นนายทุน (พวกเถ้าแก่และขุนนางเจ้าภาษี)

ขณะที่นายทุน (พวกเจ้าเก่าหรือขุนนางเจ้าภาษี) แยกตัวออกมาใช้ชีวิตของตนเอง ความสัมพันธ์ที่มีต่อแรงงานแบบพี่น้องก็หมดไป ผู้ที่ขึ้นมาควบคุมแรงงานก็คือพวกหัวหน้าคนงานหรือพวกที่ทำงานแทน ซึ่งก็คือบรรดาหลงจู้ที่ต้องอยู่กับโรงงานแหล่งผลิต องค์กรหรือกองสีของ แรงงานก็มีเฉพาะแต่แรงงานหรือกุลิเท่านั้นพวกนี้มักถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ของพวกหัวหน้า แรงงาน

ขบวนการแยกตัวของนายทุนออกจากชุมชนจีนไม่ได้เกิดจากการเติบโตของพวกเจ้าเก่าที่เข้ามาทำการค้าแบบอิสระในเมืองเท่านั้น แต่ตัวหลงจู้ซึ่งควบคุมการผลิตในระบบกงสีแบบเดิมก็ถูกรัฐดึงมาให้เป็นกลไกของรัฐ โดยการเพิ่มเจ้าภาษีนายอากรจำนวนมากในสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 ซึ่งเกิดพร้อมกับการปฏิรูปภาษีอากร เจ้าภาษีนายอากรเหล่านี้ได้กลายเป็นคนของรัฐไทยและในที่สุดก็เข้าทำการค้าลงทุนประเภทใหม่ๆ เพื่อตอบสนองการค้ากับตะวันตก เช่นเดียวกับพวกเจ้าเก่าในเมืองทั้งหลาย การถูกดึงทั้งจากรัฐไทยและทุนนิยมตะวันตกทำให้บรรดาเจ้าภาษีนายอากรได้ทั้งการใช้ชีวิตแบบใกล้ชิดกันในระบบกงสี ซึ่งเป็นแหล่งการผลิตแบบเดิม อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะคงมีกองสีอั้งยี่ที่ทำการค้าแรงงานซึ่งมีตั้งแต่เจ้าภาษีนายอากรและบรรดาเจ้าเก่าทั้งหลาย เข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว-5 ก็ตาม แต่กองสีอั้งยี่เหล่านี้ไม่มีฐานการผลิตเป็นเพียงกลุ่มนายหน้าค้าแรงงานเท่านั้น

สาเหตุความเสื่อมของระบบกงสี **ประการที่สอง** เกิดจากรัฐปฏิบัติการปกครองเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับรัฐบาลกลาง ระบบกงสีและอั้งยี่เป็นองค์กรที่มีอำนาจอยู่นอกรัฐ ดังนั้นรัฐจึงเห็นความจำเป็นต้องเลิกระบบกงสีอั้งยี่ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่ากองสีอั้งยี่ต่างๆ มีความขัดแย้งกันตลอดเวลา สาเหตุสำคัญมาจากแก่งแย่งผลประโยชน์กัน ในภาคกลางปรากฏว่ามีบรรดาเจ้าเก่าต่างๆ คิดหาผลประโยชน์จากจีนใหม่โดยการเป็นนายหน้ารับจีนใหม่เข้าเมือง คือคิดค้าแรงงานจากกุลิ ทำให้บรรดาเจ้าเก่าต่างๆ ก็ตั้งอั้งยี่เพื่อแย่งชิงแรงงานที่เดินทางเข้ามาใหม่ จนเป็นเรื่องความขัดแย้งระหว่างอั้งยี่กลุ่มต่างๆ ในภาคใต้การทำเหมืองแร่ดีบุกกำลังเจริญ พวกกงสีเหมืองแร่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือยี่หิน และปุ่นเจ้ากง กงสีทั้ง 2 ฝ่ายต่างขัดแย้งกันเพื่อแย่งชิงสายน้ำที่ใช้ล้างแร่ดีบุก ความขัดแย้งระหว่างกงสีที่ภาคกลางและภาคใต้ที่เกิดขึ้น รัฐบาลได้แก้ปัญหาโดยการให้มาเจรจาตกลงกันและใช้นโยบายเลี้ยงอั้งยี่คือให้ชาวจีนปกครองกันเองโดยการให้เลือกหัวหน้าตันแซขึ้นมา และดื่มน้ำพิพัฒน์ว่าจะซื่อสัตย์และไม่วิวาทกัน ปรากฏว่าวิธีการดังกล่าวใช้ไม่ได้ผล บรรดาอั้งยี่กลุ่มต่างๆ ยังคงทะเลาะวิวาทกันและรุนแรงมากขึ้นภายหลังสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงษ์ (ช่วง บุนนาค) ถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. 2425 (1882) เนื่องจากบรรดาพวกกงสีอั้งยี่ขาดคนยำเกรง จึงมีการแข่งกันทางด้านผลประโยชน์และวิวาทกันอยู่เสมอ

เหตุการณ์วิวาทระหว่างกงสีในภาคกลางครั้งใหญ่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2432 (1889) อั้งยี่ 2 พวก คือ “ตัวกงสี” ของพวกแต้จิ๋ว และ “ชีวลี้ก๊อ” ของจีนฮกเกี้ยนวิวาทกันเนื่องจากแย่งกันหางานให้จีนใหม่ การวิวาทกันครั้งนี้ส่งผลด้วยการปราบปรามของรัฐโดยต้องใช้กำลังทหารเข้าไปปราบถึงประมาณ 1,000 คน มีพวกสมาชิกอั้งยี่ถูกจับถึง 800 คน ถูกยิงเสียชีวิตประมาณ 30 คน บาดเจ็บ 20 คน ภายหลังเหตุการณ์สงบ รัฐบาลได้ตัดสินใจใช้มาตรการต่างๆ ที่จะสลายระบบกงสีอั้งยี่ของชาวจีน มาตรการเหล่านี้ได้แก่ พระราชบัญญัติอั้งยี่ ร.ศ.116 พ.ศ. 2440 (1887) พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ระบุว่า การจัดตั้งเป็นอั้งยี่ถือว่าเป็นความผิดทางกฎหมาย ผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับและถูกจำคุก พระราชบัญญัติแปลงสัญชาติ ร.ศ.130 พ.ศ. 2454 (1911) พระราชบัญญัติเนรเทศ ร.ศ.131 พ.ศ. 2455 (1912) พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2456 (1913) และพระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 (1914) พระราชบัญญัติฉบับนี้ระบุโทษของการไม่มาจดทะเบียนหากจัดตั้งองค์กรขึ้นมา พระราชบัญญัติต่างๆ ที่รัฐออกมาควบคุมองค์กรจัดตั้งของชาวจีนและพยายามให้ชาวจีนกลายเป็นคนไทยทำให้ระบบกงสีอั้งยี่สลายตัว

สาเหตุความเสื่อมของระบบกงสี **ประการที่สาม** เกิดจากอิทธิพลของตะวันตกทั้งทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม การผลิตและการค้าที่เจริญมากขึ้นจากการเข้ามาของระบบทุนนิยมตะวันตกทำให้นายทุนจีนมีจำนวนมากขึ้น ซึ่งเป็นการปรากฏตัวเป็นชนชั้นใหม่ที่เห็นอย่างชัดเจน คนกลุ่มนี้ต้องการวิถีชีวิตแบบใหม่เพื่อสนองความร่ำรวยของตนเอง วิถีชีวิตแบบชาวเมืองตะวันตกที่เรียกว่า “ศิวิไลซ์” ไม่ได้เป็นที่ชื่นชมของชนชั้นสูงในสังคมไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นที่ชื่นชมของพ่อค้านายทุนชาวจีนทั้งในประเทศไทยและชาวจีนโพ้นทะเลทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย การเข้ามาอิทธิพลของตะวันตกทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมทำให้การใช้ชีวิตแบบจารีตของชาวจีน วัฒนธรรมขงจื๊อที่เน้นความผูกพันแบบพี่น้องซึ่งเป็นพื้นฐานของระบบกงสีเริ่มผ่อนคลายลง ชาวจีนจำนวนมากขอเข้าอยู่ในบังคับของกงสุลตะวันตกและเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ซึ่งมีผลทำให้ระบบความผูกพันแบบกงสีเดิมเสื่อมสลายไปด้วย

4. ระบบกงสีวิถีชีวิตของแรงงานจีนในสังคมไทย ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ทำการศึกษารูปแบบเจาะลึก 5 เรื่องด้วยกันคือ 1. แรงงานจีนในการเดินเรือและอุตสาหกรรมต่อเรือสำเภา 2. โจรสลัดจีนกับวิถีของแรงงานจีนอพยพ 3. แรงงานจีนในอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย 4. แรงงานจีนในเมืองแร่ดีบุก และ 5. แรงงานจีนในโรงสีข้าว โรงเลื่อย และกิจกรรมสาธารณะในเมืองหลวง ส่วนในเรื่องแรงงานจีนในการผลิตพริกไทยนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญ แต่ไม่มีหลักฐานมากพอที่จะทำการศึกษารูปแบบเจาะลึก การศึกษาใน 5 เรื่องดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังนี้

4.1 แรงงานจีนในการเดินเรือและอุตสาหกรรมต่อเรือสำเภา ชาวจีนเข้ามามีบทบาทในการเดินเรือสำเภาในไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว การค้าสำเภาระหว่างไทยกับจีนเป็น

แบบระบบบรรณาการ เจริญรุ่งเรืองขึ้นในปลายอยุธยาถึงขนาดที่เมืองกวางตุ้ง มีการจัดตั้งองค์การชื่อ “เปิ่น กัง หาง” (Pen-kang hang) ทำหน้าที่ดูแลการค้าของทั้ง 2 ประเทศ การค้าระหว่างไทยจีนหยุดชะงักไปบ้างเมื่อกรุงศรีอยุธยาสูญเสียความเป็นรัฐไป จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 2 และ รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์การค้าระหว่างไทย-จีนกลับมาเจริญขึ้นอีกครั้ง ผู้ที่เข้ามาทำการค้านี้นอกจากพระมหากษัตริย์แล้วก็มีบรรดาเชื้อพระวงศ์ ขุนนาง และพ่อค้าชาวจีน สินค้าที่นำไปขายได้แก่ นอแรด ไม้ฝาง กระวาน พริกไทย น้ำตาลทรายแดง สินค้าป่าต่างๆ หางเสือเรือ สมอเรือ เป็นต้น การค้าเรือสำเภาในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ไทยยังค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านในดินแดนตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ในรายงานของครอว์ฟอร์ดที่เข้ามาเมืองไทยเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2366 (1823) กล่าวถึงจำนวนเรือในแม่น้ำเจ้าพระยามีประมาณ 70 ลำ เป็นเรือของรัฐบาล 2 ลำ ของขุนนาง 20 ลำ และอีก 48 ลำเป็นของพ่อค้าจีน ในการค้ากับประเทศใกล้เคียงนั้นมีเรือของพ่อค้าชาวจีนเดินทางไปค้าขายอีก 30-40 ลำ เรือสำเภาที่เดินทางไปค้าขายกับจีนและประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งนี้ทั้งแรงงานในเรือและนายเรือสำเภาล้วนเป็นชาวจีนทั้งสิ้น การค้าสำเภานี้ได้สร้างความร่ำรวยให้แก่ผู้ที่ลงทุนเข้าเกี่ยวข้องกับธุรกิจนี้จนมีการขนานนามคนเหล่านี้ว่า “เจ้าสัว” หรือ “เศรษฐีสำเภา”

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กรุงเทพฯ ยังมีฐานะเป็นศูนย์กลางต่อเรือสำเภาจีน เนื่องจากสำเภาที่ต่อในไทยถือว่าเป็นเรือสำเภาที่ถูกและคงทนที่สุด สำเภาที่ต่อเลียนแบบเรือสำเภาของกวางตุ้งและฝูเจี้ยน การที่ไทยเป็นศูนย์กลางการต่อเรือสำเภาเนื่องจากไทยมีไม้เนื้อแข็งคุณภาพดีแต่ราคาถูกจำนวนมาก ได้แก่ ไม้สัก ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้เคี่ยม ไม้ตะเคียนทอง ไม้พะว้า ไม้มะเกลือเลียด และไม้หามกราย เป็นต้น เรือสำเภาที่ต่อในไทยราคาถูกกว่าที่ต่อในประเทศจีนถึงร้อยละ 50-100

อุตสาหกรรมต่อเรือสำเภาในไทยเริ่มขึ้นก่อนสมัยรัตนโกสินทร์โดยเอกชนชาวจีน ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานว่ามีอยู่ต่อเรือของเอกชนชาวจีนอยู่จำนวนมากตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ในสมัยรัชกาลที่ 2 อุตสาหกรรมต่อเรือของไทยเจริญจนสามารถครองตลาดส่วนใหญ่ในทะเลตะวันออกไว้ได้ ดังปรากฏในรายงานของครอว์ฟอร์ดว่าเรือสำเภาที่ใช้ติดต่อบริเวณหมู่เกาะอินเดียนและจีนนั้น เกือบทุกลำต่อที่กรุงเทพฯ ผู้ที่ลงทุนในอุตสาหกรรมต่อเรือมีทั้งพระมหากษัตริย์ซึ่งจะมีอยู่ต่อเรือของหลวงและพ่อค้าชาวจีนอพยพ อยู่ต่อเรือจะตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปากคลองผดุงกรุงเกษมมาจนถึงบางคอแหลม นอกจากนี้ยังมีอยู่ต่อเรือของเอกชนตั้งอยู่บริเวณฝั่งทะเลตะวันออกและทางภาคใต้ ได้แก่ จันทบุรี สงขลา นครศรีธรรมราช และปัตตานี นอกจากต่อเรือขายแล้วอยู่ต่อเรือเหล่านี้ยังรับซ่อมแซมเรือให้แก่ชาวต่างประเทศด้วย

ครอว์ฟอร์ดได้ประมาณว่าในปี พ.ศ. 2364 (1821) ประเทศไทยมีแรงงานจีนที่อยู่ในการเดินเรือประมาณ 8,000 คน สำหรับอุตสาหกรรมต่อเรือนั้นไม่มีจำนวนตัวเลขของแรงงานจีนที่ชัดเจนแต่หากดูจากความรู้เรื่องของอุตสาหกรรมนี้ก็น่าจะมีไม่ต่ำกว่าแรงงานที่ถูกใช้ในการเดินเรือคือในราว 10,000 คน

ความสัมพันธ์ของแรงงานทั้งในการเดินเรือและการต่อเรือนั้นเป็นแบบระบบกงสี ซึ่งความสัมพันธ์แบบนี้เป็นแบบดั้งเดิมตั้งแต่อยู่ในประเทศจีน งานค้นคว้าของ Jennifer Wayne Cushman ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของคนในเรือว่าเป็นแบบหุ้นส่วนและเป็นแบบพี่น้องกัน ซึ่งเกิดจากการสร้างเรือเดินทางขนาดใหญ่นั้นมักจะเป็นการร่วมแรงของคนในหมู่บ้านช่วยกันจึงเป็นเสมือนหุ้นส่วนกัน และคนเหล่านี้เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันซึ่งก็เป็นพี่น้องกัน เรือแต่ละลำจะให้พื้นที่สำหรับทุกคนในการบรรทุกสินค้าติดตัวไปขายด้วยโดยมีขนาดพื้นที่ที่แตกต่างกันไปตามฐานะของคนที่อยู่บนเรือ บางคนก็จะได้เฉพาะระวางบรรทุกสินค้าโดยไม่ได้ค่าจ้าง หรือบางคนก็ได้ทั้งค่าจ้างและระวางบรรทุกสินค้าด้วย ความสัมพันธ์แบบนี้ปรากฏอยู่ในเรือสำเภาของไทยด้วย ในส่วนความสัมพันธ์ของแรงงานในอุตสาหกรรมต่อเรือนั้นแม้ว่าข้อมูลไม่ได้ปรากฏชัด แต่คนงานจีนเหล่านี้ก็ใช้ชีวิตอยู่กับนายจ้างที่เป็นชาวจีนด้วยกัน โดยแบ่งตามกลุ่มภาษาซึ่งมีทั้งจีนแต้จิ๋ว ฮกเกี้ยน และไหหลำ ที่เข้ามาในอุตสาหกรรมการต่อเรือ

การเดินเรือสำเภาและอุตสาหกรรมต่อเรือในไทยได้เสื่อมลงหลังจากที่ตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคนี้ เรือสำเภาจีนได้ถูกแทนที่โดยเรือกำปั่นและเรือกลไฟของตะวันตก พร้อมกันนี้อุตสาหกรรมต่อเรือสำเภาจีนของไทยก็หมดบทบาทไปด้วย นับตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา

4.2 โจรสลัดกับวิถีชีวิตของแรงงานจีนอพยพ โจรสลัดจีนเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในท้องทะเลในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 เหตุผลที่ชาวจีนโดยเฉพาะจีนทางใต้ที่อยู่ติดทะเลหันเหมาเป็นโจรสลัดกันมากเป็นเหตุผลเดียวกับที่ชาวจีนเดินทางมาใช้ชีวิตในโพ้นทะเล สถานภาพของชาวจีนอพยพที่มาใช้ชีวิตในดินแดนใหม่ในการเป็นพ่อค้า ผู้อพยพ กุลี และโจรสลัดเหล่านั้นมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดมาก ในช่วงที่ท้องทะเลไร้อำนาจการควบคุม และทะเลได้เป็นทางออกของชาวจีนที่หนีความอดอยากจากแผ่นดินเกิด โดยเฉพาะในช่วงเมื่อเกิดสงครามฝิ่นใน พ.ศ.2382-2385 (1839-1842) และกบฏไต้เผงใน พ.ศ. 2393-2407 (1850-1864) รวมระยะเวลา 25 ปี สงครามเหล่านี้ทำให้ประชาชนไม่สามารถทำมาหากินได้ ต้องหันหน้าออกทะเลเพื่อแก้ไขปัญหาปากท้องของตน การเป็นโจรสลัดเป็นหนทางสำคัญหนทางหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาเรื่องปากท้องของตน และเมื่อเดินทางมาทำมาหากินในแผ่นดินใหม่แล้ว ชาวจีนอพยพจำนวนมากไม่สามารถหางานทำตามที่ต้องการได้ เนื่องจากจำนวนผู้อพยพมีมากเกินไปเกินกว่าความ

ต้องการแรงงานของท้องถิ่น พวกนี้จะหันเหไปเป็นโจรสลัดอีกเนื่องจากการเดินเรือสินค้ามากขึ้นในท้องทะเลในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 และรัฐบาลในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังไม่สามารถพัฒนากองทัพเรือที่มีแสนยานุภาพพอที่จะปราบโจรสลัดจีนที่ออกอาละวาดอยู่ในท้องทะเลลงได้

จากข้อมูลที่ศึกษาปรากฏว่าโจรสลัดจีนได้เข้าควบคุมท้องทะเลไทยนับตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นระยะที่โครงสร้างสังคมการเมืองในประเทศจีนกำลังแตกสลายเนื่องจากการเข้ามาของตะวันตกที่กำลังเข้าคุกคามประเทศจีนและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โจรสลัดจีนโดยทั่วไปนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ 1. พวกที่แต่งเรือเพื่อเป็นโจรสลัด คอยปล้นสินค้าและทรัพย์สินของผู้คนที่อยู่ในเรือ 2. โจรสลัดที่แปลงตัวมาในรูปพ่อค้า ซึ่งจะโจมตีเรือของพ่อค้าด้วยกันเมื่อสบโอกาสและนำสินค้าที่ปล้นได้ไปขายตามเมืองท่าการค้าต่างๆ โจรสลัดจีนทั้ง 2 ประเภทนี้มีอยู่ทั่วไป ตั้งแต่ตอนใต้ของประเทศจีนจนถึงช่องแคบมะละกา มักจะหลบหลีกอยู่ตามเกาะหรือเขตน่านน้ำที่ผู้ปกครองท้องถิ่นให้การคุ้มครองเรือสินค้าที่แล่นผ่านไปมาหากขาดการระมัดระวังและการเตรียมพร้อมที่ดีพอก็就会被ปล้นสะดมได้ ปัญหาการออกอาละวาดควบคุมท้องทะเลของโจรสลัดจีนสร้างความไม่พอใจแก่ประเทศมหาอำนาจยุโรป ไม่ว่าจะเป็นอังกฤษ ฝรั่งเศส อเมริกาเหนือหรือฮอลันดา เนื่องจากเรือสินค้าของประเทศเหล่านี้ถูกปล้นสะดมบ่อยครั้ง เรือสินค้าพ่อค้าไทยก็ถูกปล้นสะดมบ่อยครั้งเช่นกัน และกลายเป็นปัญหาสำคัญของรัฐไทยที่แก้ไม่ได้ปัญหาหนึ่ง

การปล้นสะดมของโจรสลัดจีนครั้งใหญ่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2393 (1850) เหตุการณ์ครั้งนี้รุนแรงมาก โจรสลัดได้ปล้นเมืองสงขลาจับตัวผู้รักษาเมืองรวมทั้งเผ่าจวนเจ้าเมืองด้วย บรรดาขุนนางและราษฎรต่างแตกหนีกันไปหลบซ่อนโจรสลัดกลุ่มนี้ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โจรสลัดภาคใต้มีมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านทะเลอันดามัน เนื่องจากทะเลด้านนี้เป็นแหล่งขุดแร่ดีบุกที่สำคัญ มีเรือเดินสมุทรผ่านบริเวณนี้มาก และมีจีนอพยพเข้ามาทำเหมืองแร่มากด้วย การที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาทำได้ทำให้โจรสลัดมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วย เมื่อราคาแร่ดีบุกตกต่ำพวกจีนกาลีในเมืองแร่ที่ตกงานก็มักจะหากินโดยการเป็นโจรสลัด หรือเมื่อมีความขัดแย้งระหว่างกงสีเหมืองแร่ต่างๆ พวกจีนกาลีก็จะหลบหนีหรือคอยดักปล้นสะดมฝ่ายตรงกันข้าม วิถีชีวิตการเป็นโจรสลัดนั้นเป็นหนทางที่ง่ายสำหรับชีวิตกาลีเหมืองแร่หรือกาลีที่อยู่ในสภาพไร้การจ้างงานในพื้นที่ๆ อยู่ติดกับริมฝั่งทะเล

ความสำเร็จในการสร้างกองโจรสลัด เกิดจากพวกจีนเหล่านี้มีความสามารถในการเดินเรือ และเรือของโจรสลัดนั้นมีอาวุธที่ทันสมัย และขนาดใหญ่ มีอาวุธที่พร้อมมากกว่าเรือของกองทัพไทยเสียอีก โจรสลัดสามารถจัดหาเรือและอาวุธที่ทันสมัยโดยใช้เงินที่ได้จากการปล้นหรือใช้การเรียไ้เงินจากคนในกงสีเดียวกัน นอกจากเรือและอาวุธแล้ว กองโจรสลัดจีนยังมีระบบการ

จัดตั้งแบบกงสีอีกด้วย คนในองค์กรมีความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วน ผูกพันแบบพี่น้อง มีพิธีกรรมให้สัตย์สาบานว่าจะซื่อสัตย์ต่อกันและเชื่อฟังคำบังคับบัญชาของหัวหน้าใหญ่ ความสัมพันธ์แบบนี้ใช้ได้ผลดีกับกิจกรรมที่ต้องเสี่ยงภัยอย่างยิ่งดังกิจกรรมการปล้นของโจรสลัด กองโจรสลัดในน่านน้ำทะเลไทยในช่วงทศวรรษแรกของพุทธศตวรรษ 2400 สามารถสร้างตัวเป็นเครือข่ายตลอดน่านน้ำทะเลด้านตะวันออกตั้งแต่จังหวัดตราดถึงชุมพร กองโจรสลัดมีทั้งออกปล้นและเรียกค่าคุ้มครองจากเรือที่เดินทางผ่านไปมาด้วย

การปราบปรามโจรสลัดจีนในท้องทะเลไทยที่ดำเนินการมายาวนาน ประสบความสำเร็จในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเกิดจากแรงกดดันของทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสที่มีต่อรัฐบาลไทย อังกฤษนั้นเห็นว่าปัญหาโจรสลัดที่ปล้นเรือสินค้านี้เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในการทำการค้าในภูมิภาคนี้ อังกฤษได้ดำเนินการปราบโจรเหล่านี้ตั้งแต่ทางจีนใต้จนถึงช่องแคบมะละกา และต้องการให้รัฐบาลไทยร่วมมือในการปราบปรามด้วย มิฉะนั้นการปราบปรามของอังกฤษก็จะไม่ประสบความสำเร็จ อังกฤษนั้นใช้มาตรการกดดันรัฐบาลไทยหลายอย่างได้แก่ การกล่าวตำหนิอย่างรุนแรง การส่งกองทัพเรือมาช่วยปราบ การให้คำแนะนำในการปราบและแนะนำการใช้เรือที่เหมาะสมในการปราบ ดังจะเห็นว่าในระยะนี้รัฐบาลไทยมีการพัฒนากองทัพเรืออย่างมาก เรือที่พัฒนาเหล่านี้ได้ใช้ในการปราบโจรสลัดจีนให้สงบลงได้

4.3 แรงงานจีนในอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายนับเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของไทยชนิดแรกที่ต้องใช้ทุนและแรงงานจำนวนมาก อุตสาหกรรมนี้รุ่งเรืองมากในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ น้ำตาลทรายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สุดของไทยก่อนที่จะขาวจะเข้ามามีบทบาทแทนที่ภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายของไทยเริ่มต้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2353 (1810) ซึ่งตรงกับสมัยของรัชกาลที่ 2 ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2366 (1823) แหล่งปลูกอ้อยและจัดตั้งโรงงานน้ำตาลทรายสำคัญของไทยจะอยู่บริเวณภาคกลางรอบๆ กรุงเทพฯ ได้แก่บริเวณฝั่งแม่น้ำท่าจีน อันมีเมืองสำคัญคือนครปฐม สมุทรปราการและนครชัยศรี บริเวณเหล่านี้มีโรงงานหีบอ้อยถึง 23 โรง บริเวณแม่น้ำแม่กลองมีเมืองสมุทรสาครและราชบุรี และบริเวณแม่น้ำบางปะกงอันมีเมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองสำคัญมีโรงหีบอ้อยอยู่ถึง 30 โรง

การที่อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายเจริญเติบโตส่วนหนึ่งมาจากการได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลส่งเสริมให้ราษฎรทั้งไทยจีนปลูกอ้อย ผู้ที่ลงทุนในอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ 1. พระมหากษัตริย์ เจ้านาย เชื้อพระวงศ์ทั้งหลาย 2. ขุนนางผู้มั่งคั่ง และ 3. พ่อค้าชาวจีน ขุนนางผู้เข้าเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมน้ำตาลมากที่สุดคือขุนนางตระกูลขุนนาค พ่อค้าจีนที่เข้ามามีผลประโยชน์ในอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายนี้เป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มคนที่ลงทุนในการค้าเรือสำเภากับต่างประเทศ คนเหล่านี้จะมีฐานะเป็นเจ้าของนายอากรได้แก่ เจ้าภาษีน้ำตาลทราย เจ้าภาษีน้ำอ้อย และเจ้าภาษีพื้นโรงงานน้ำตาล นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าจีนขนาดเล็กที่ลงทุน

เองคือบรรดาหลงจู้ทั้งหลายพ่อค้าพวกนี้จะดูแลโรงงานน้ำตาลของตัวเอง พ่อค้าชาวจีนที่มีฐานะเป็นเจ้าของนายอากรและหลงจู้โรงงานทั้งหลายถือว่าเป็นผู้ที่ดำเนินการผลิตและการค้ำน้ำตาลทรายอย่างแท้จริง ความสัมพันธ์ระหว่างหลงจู้และเจ้าภาษีน้ำตาลก็คือ เมื่อหลงจู้ไม่มีเงินก็มักจะขอยืมจากเจ้าภาษีน้ำตาล และส่งมอบน้ำตาลทรายที่ผลิตได้แทนการชดใช้เงิน ส่วนเจ้าภาษีน้ำตาลก็จะได้รับการอุปถัมภ์จากชนชั้นสูงของสังคมไทยทั้งพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนางให้ได้เป็นเจ้าภาษีนายอากร โดยเจ้าภาษีนายอากรเหล่านี้ก็จะช่วยดูแลกิจการโรงงานน้ำตาลและกิจการค้ำน้ำตาลทั้งปวงให้ชนชั้นสูง ความสัมพันธ์ของชนชั้นสูงในสังคมไทยกับเจ้าภาษีนายอากรน้ำตาลเป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ภาษีน้ำตาลทรายในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นภาษีผูกขาดเพียงรายเดียว ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีการแยกเขตออกเป็น 3 เขต และการซื้อขายน้ำตาลทรายทั้งในรัชกาลที่ 2 และ 3 เป็นการซื้อขายแบบผูกขาดต้องซื้อขายผ่านรัฐบาลเท่านั้น น้ำตาลทรายจึงกลายเป็นรายได้ที่มั่นคงแก่บุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้อง

แรงงานที่ใช้ในโรงงานน้ำตาลทราย ตลอดจนหลงจู้ผู้ควบคุมโรงงานล้วนเป็นชาวจีน โรงงานแต่ละแห่งมีคนงานอยู่ระหว่าง 100-300 คน ขึ้นอยู่กับทุนและแรงงานที่จะหามาได้ ค่าจ้างโดยเฉลี่ยอยู่ระดับล่างจะอยู่ประมาณ 6 บาทต่อ 1 เดือน และกุลีที่ทำงานเฉพาะ เช่น พ่อครัวจะอยู่ที่ 8 บาท 2 เพื่องต่อเดือน ในปี พ.ศ. 2381 (1838) อัตราค่าจ้างนี้นับว่าสูงมากซึ่งมาจากการขายน้ำตาลทรายทำรายได้ดีให้แก่ผู้ลงทุน ประมาณว่าผู้ลงทุนจะได้กำไรประมาณร้อยละ 40-50 หลังจากหักค่าใช้จ่าย

ความสัมพันธ์ของแรงงานในไร่อ้อยและโรงงานน้ำตาลทรายจะใช้ระบบกงสี คือแรงงานจะแบ่งตามกลุ่มภาษา ได้แก่ แต้จิ๋ว ไหหลำ และฮกเกี้ยน ถ้าหากหลงจู้หรือเจ้าของโรงงานเป็นจีนภาษาใด แรงงานก็จะเป็นจีนภาษานั้น พวกแรงงานจีนเหล่านี้จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันทั้งกินและนอน มีคนทำหน้าที่หุงข้าวเรียกว่า จุงโพล่ง และกุลีต้องเชื่อฟังคำสั่งของซินเตง หรือหัวหน้าคนงานและหลงจู้ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในกงสีเดียวกันจะเป็นแบบพี่น้อง โรงงานน้ำตาลและไร่อ้อยบางแห่งจะมีความสัมพันธ์ในระดับแซ่ตระกูลเดียวกันเช่นกลุ่ม “แซ่ตัน” จะเข้าไปทำงานในโรงงานน้ำตาลแถบฉะเชิงเทรา พวกนี้จะมีการรวมกลุ่มและผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น และได้รับความไว้วางใจให้ควบคุมจุดสำคัญในเหตุการณ์ก่อกบฏของพวกอั้งยี่ เนื่องจากหัวหน้ากบฏแซ่ตันเหมือนกัน

ในปี พ.ศ. 2391 (1848) ได้เกิดเหตุการณ์ก่อกบฏของอั้งยี่โรงงานน้ำตาลทรายในเขตเมืองฉะเชิงเทรา เหตุการณ์ก่อกบฏครั้งนี้นับว่ารุนแรงมากเพราะพวกกบฏถึงขนาดฆ่าเจ้าเมืองตายและเข้ายึดเมืองฉะเชิงเทรา รัชกาลที่ 3 ได้ส่งกองทัพใหญ่เข้าไปปราบ ผู้ที่คุมทัพไปล้วนเป็นบุคคลสำคัญ ได้แก่ เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ผลของการปราบ ปรากฏว่าพวกจีนกุลีโรงงานน้ำตาลถูกฆ่าตายประมาณ 3,000 คน สาเหตุที่พวกจีน

โรงงานน้ำตาลทรายก่อกบฏครั้งนี้ มาจาก 1. ความไม่พอใจเจ้าหน้าที่รัฐที่พวกจีนรู้สึกว่าคุณไม่ได้รับความเป็นธรรมในด้านต่างๆ ได้แก่ การถูกเรียกสินบนเมื่อถูกดำเนินคดี 2. ปัญหาเรื่องการลักลอบจำหน่ายฝิ่นของบรรดาหลงจู๋และหัวหน้าก๊งสี่ทั้งหลาย รัฐบาลใช้มาตรการปราบปรามอย่างเด็ดขาด ปัญหาทั้ง 2 นี้สร้างความไม่พอใจให้กับทั้งคนงานและหัวหน้าที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก

ในเหตุการณ์ก่อกบฏครั้งนี้ เราได้เห็นการจัดตั้งของพวกอั้งยี่เป็นชั้นๆ และเห็นการบัญชาการรบที่บรรดาสมาชิกจะต้องเชื่อฟังคำสั่งหัวหน้าอย่างเด็ดขาด มิฉะนั้นจะถูกประหารชีวิต การจัดตั้งของอั้งยี่ในเหตุการณ์นี้ เริ่มจากจีนลั่นทองซึ่งเป็นผู้ค้าฝิ่นรายใหญ่ของเมืองฉะเชิงเทรา เป็นตัวเสียใหญ่ จีนลั่นทองผู้นี้ได้ส่งลูกน้องของตนเองไปตามโรงงานหีบอ้อยและไร่อ้อยให้ไปจัดตั้งอั้งยี่ ทำพิธีสาบานตัวเข้าเป็นพรรคพวกเดียวกัน โดยแบ่งออกไปตามกลุ่มภาษา เป็นพวกฮกเกี้ยน แต่จิ๋ว ไหลล่า และแคะ การจัดตั้งเป็นกลุ่มนี้ใช้ในการคุมกำลั้งและเข้ายึดเมือง หลงจู๋เกือบทุกโรงงานน้ำตาลและไร่อ้อยได้เข้าร่วมในการกบฏครั้งนี้ และได้นำกุสลิในโรงงานของตนเข้าร่วมด้วย นอกจากเข้าร่วมด้วยความสมัครใจแล้วยังเพราะกลัวว่าหากไม่เข้าร่วมก็จะถูกทำร้ายหรือถูกเผาโรงงาน การกบฏครั้งนี้มีการวางแผนการสู้รบอย่างดี มีการแบ่งหน้าที่กันและมีการจัดวางกำลั้งที่จะใช้ยึดเมือง โดยจีนลั่นทองหัวหน้าใหญ่เป็นผู้จัดหาอาวุธดินปืนอย่างครบถ้วนมีการตั้งกองเสบียงทำหน้าที่หุงหาอาหารให้แก่กองทัพ นอกจากนี้ยังมีการจัดเตรียมฝิ่นแจกให้แก่กุสลิที่เข้าร่วม ผู้นำทัพในระดับต่างๆ ถือธงที่เป็นสัญลักษณ์ต่างกันและโพกศีรษะตามสีที่แบ่งการจัดทัพด้วย นับเป็นการทำสงครามอย่างเต็มรูปแบบของกองทัพอั้งยี่กับรัฐไทย

ถึงแม้ว่ากบฏพวกนี้จะถูกปราบลงได้ แต่ปัญหาเรื่องความขัดแย้งระหว่างชุมชนจีนในเรื่องอั้งยี่กับฝิ่นก็ยังคงมีต่อมา และกลายเป็นเรื่องที่เกิดจันตัญญูให้ยอมรับสิ่งเหล่านี้ในสมัยต่อมา ในเหตุการณ์ครั้งนี้ เรายังได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างในระบบก๊งสี่ที่ว่า แม้ลูกจ้างปฏิบัติตามคำสั่งของนายจ้างด้วยความซื่อสัตย์แล้วแต่ก็อาจได้รับโทษตายเมื่อนายจ้างต้องการ ในช่วงก่อนที่ทางการไทยจะปราบกบฏลงได้ ลงแห่งความพ่ายแพ้ได้ปรากฏขึ้น บรรดาหลงจู๋ทั้งหลายซึ่งเป็นผู้นำกบฏ ได้คิดแผนโยนความคิดให้กับจีนบู๊ แซ่เหงา ลูกจ้างผู้ใกล้ชิดผู้ร่วมในเหตุการณ์กบฏตั้งแต่ต้น เขาถูกบรรดาหลงจู๋ช่วยกันจับตัวใส่เครื่องพันธนาการต่างๆ มาส่งให้ทางการไทย แล้วบอกว่าเขาเป็นตัวเสียใหญ่ผู้ก่อการคนสำคัญ แต่ทางการไทยไม่เชื่อและสั่งให้จับกุมหลงจู๋ทั้งหมดที่เข้าร่วมด้วย เรื่องราวของจีนบู๊ผู้นี้ได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างในระบบก๊งสี่แรงงานได้อย่างดี

4.4. แรงงานจีนในเมืองแรตึบูก การทำเหมืองแรตึบูกเป็นอาชีพดั้งเดิมของราษฎรภาคใต้โดยมีชาวตะวันตกและชาวจีนเข้ามารับซื้อที่เหลือก็เก็บไว้เป็นส่วยให้แก่รัฐแทนแรงงาน

เกณฑ์ การเปลี่ยนแปลงการผลิตดีบุกเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รัฐได้อำนาจเจ้าภาษีนายอากรดีบุกชุดหาแร่ ชื้อ และเก็บส่วยดีบุกของเมืองที่ตนได้รับการผูกขาด โดยสัญญาจะส่งดีบุกให้รัฐจำนวนน้อยตามความสมบูรณ์ของแร่ เจ้าภาษีนายอากรมีฐานะเป็นเจ้าเมืองด้วย ระบบนี้เรียกว่า “ระบบเหมาเหมือง” เจ้าเมืองเป็นผู้ได้รับสัมปทานในการทำเหมืองแร่จากรัฐ ขณะที่ราษฎรกลับถูกจำกัดสิทธิในการขุดหาแร่ในเขตอื่น ต้องขุดหาแร่เฉพาะในพื้นที่ของตนเอง เจ้าเมืองครอบครองสัมปทานพื้นที่มากและมีทุนมากได้ใช้แรงงานเกณฑ์ที่ไพร่จำต้องมอบให้แก่รัฐ และใช้การว่างจ้างที่มีค่าตอบแทนในอัตราที่ต่ำหรือบางครั้งไพร่ก็ได้เฉพาะเพียงอาหารเพื่อประทังชีวิตเท่านั้น ส่วนผลกำไรที่ได้รับจากการทำเหมืองแร่จะตกอยู่กับเจ้าเมืองทั้งสิ้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการผลิตขึ้นอีกครั้ง สืบเนื่องมาจากความต้องการแร่ดีบุกในตลาดโลกได้เพิ่มสูงขึ้น การใช้แรงงานเกณฑ์จากไพร่ไม่เพียงพอกับความต้องการที่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้เจ้าเมืองซึ่งเป็นเจ้าของสัมปทานต้องส่งมอบเงินให้รัฐจำนวนมากก็มีความจำเป็นต้องเพิ่มการผลิตเพื่อให้คุ้มค่างับสัมปทาน ความจำเป็นต้องเพิ่มการผลิตขึ้นนี้ แรงงานจีนจึงถูกนำมาใช้แทนแรงงานเกณฑ์จากไพร่ โดยเจ้าเมืองที่ภูเก็ตได้ชักชวนชาวจีนที่อยู่ป็นั้งให้มาร่วมหุ้นและจัดหาแรงงานเข้ามาใช้ในการทำเหมืองด้วย การดำเนินการนี้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลไทยในการให้กู้ยืมเงินไปใช้ดำเนินการก่อน รัฐบาลเองได้รับค่าตอบแทนในรูปอากรดีบุก ค่าผูกปี้ชาวจีนและภาษีการค้าที่เพิ่มขึ้น การลงทุนทำเหมืองแร่ดีบุกและการค้าดีบุกได้เพิ่มขึ้นอย่างมากภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 (1855) ระหว่างไทยและอังกฤษ ดีบุกเป็นสินค้าที่พ่อค้าเอกชนสามารถซื้อขายและลงทุนทำเหมืองได้อย่างเสรี อย่างไรก็ตามการอนุญาตให้ทำเหมืองยังอยู่ในอำนาจของเจ้าเมือง ระบบเหมาเหมืองได้ถูกยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2425 (1882) หลังจากนั้นอำนาจในการขอทำเหมืองแร่และการเก็บภาษีอยู่ในมือของ รัฐบาลกลาง ซึ่งจะจัดส่งข้าหลวงไปดูแลเหมือง

กุลิที่เข้ามาทำงานในเหมืองแร่เป็นชาวจีนฮกเกี้ยนมาจากเมืองไห่หนิง โดยในครั้งแรกที่เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 เกือบทุกคนจะเดินทางผ่านมลายูและปีนัง เหมืองแร่ในภาคใต้ไม่มีการนำกุลิเข้ามาเองโดยตรง กุลิที่เดินทางเข้ามาทำงานในเหมืองแร่ดีบุกสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ 1. พวกอิสระ 2. พวกตัวสินเชื่อ กุลิที่อพยพมาอย่างอิสระเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด ส่วนพวกตัวสินเชื่อจะมีนายหน้าไปจัดหาตั้งแต่หมู่บ้านในประเทศจีน ระบบการจัดหาแรงงานโดยผ่านนายหน้าจะมีบทบาทมากในระยะที่เกิดการขาดแคลนแรงงาน ในสมัยที่ระบบการปกครองเป็นแบบระบบเหมาเหมือง เจ้าเมืองได้ให้เงินแก่บริษัทยาหน้าไปจัดหากุลิมา ต่อมาเมื่อรัฐบาลเข้าปกครองเองโดยตรง รัฐบาลได้ทำตามข้อเสนอของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ที่เสนอให้เจ้าภาษีผันเป็นผู้จัดหา โดยรัฐบาลได้สนับสนุนเงินในการจัดเรือไปบรรทุกุลิ ระบบตัวเครดิตที่นำกุลิเข้ามาทำงานใน

เหมืองแร่นี้ได้หมดไปเมื่อสิ้นสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กุลิจิเดินทางเข้ามาในระยะหลังเป็นกุลีอิสระ เข้ามาตามคำชักชวนของญาติ

วิถีชีวิตของกุลีในเมืองแร่ดีบุกเป็นระบบกงสี กุลีเหมืองแร่ส่วนใหญ่เป็นโสด ทำงานอยู่กับนายเหมืองที่เป็นชาวจีนซึ่งมักจะเป็นคนแซ่เดียวกันมีความผูกพันแบบพี่น้อง จะถูกใช้เพื่อกลบเกลื่อนความแตกต่างทางชนชั้น กงสีจะเป็นทั้งแหล่งขุดแร่ สำนักงาน บ้านพักอาศัยของนายเหมืองและลูกจ้าง มีร้านค้าเครื่องอุปโภค บริโภค โรงฝึน บ่อน สุรา ภายในกงสีหนึ่งๆ จะมีกุลีรวมอยู่ด้วยกันเป็นร้อยคน นายเหมืองจะมีฐานะเป็นเจ้าของกงสีและมีบารมีมาก สามารถเหี้ยนตีกุลีได้ หากเห็นว่าเกียจคร้าน นายเหมืองจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าเมืองมาก และจะมีฐานะเป็นหัวหน้าตันแซซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลให้ปกครองชุมชนจีนในแซ่ตระกูลของตนเองด้วย นอกจากนี้ก็จะมีฐานะเป็นหัวหน้าสมาคมลับหรือฮั้งฮ่วยด้วย กงสีทุกแห่งจะต้องจัดหาฝืน บ่อนเบี้ย และสุราไว้ในกงสี เพื่อล่อให้กุลียอมใช้ชีวิตอยู่ในกงสีและอบายมุขเหล่านี้ยังเป็นวิธีการที่เจ้าของเหมืองใช้ในการหาผลประโยชน์จากกุลี นอกจากนี้นายเหมืองยังตั้งโรงจมน้ำและรับส่งโพงก๊วนให้กุลีอีกด้วย ชีวิตในกงสีของกุลีนั่นอยู่อย่างครบวงจรไม่จำเป็นต้องออกมาสู่สังคมภายนอก

สภาพการทำงานของกุลีในกงสีคือ กุลีจะต้องทำงานวันละ 10 ชั่วโมง ปีหนึ่งหยุดได้ 7 วัน ตามวันนักขัตฤกษ์ของชาวจีนได้แก่ ตรุษจีน ไหว้เจ้า กรณียะบ้วยสามารถหยุดได้มากที่สุดไม่เกิน 30 วัน ค่าตอบแทนที่ได้รับกุลีอิสระจะได้รับประมาณ 30-40 เหรียญมาเลย์ ส่วนกุลีสินเชื่อก็ต้องทำงานเป็นเวลา 1-3 ปี โดยไม่ได้เงินเดือน ทั้งนี้เพื่อหักค่าใช้จ่ายค่าเดินทางจนกว่าจะครบ นายเหมืองจะจ่ายเงิน 6 เดือนต่อครั้งหลังจากการขายแร่ได้ แต่ถ้าช่วงไหนที่นายเหมืองขาดทุนจากการขายแร่อาจจ่ายเพียงครึ่งเดียว ซึ่งก็จะทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันระหว่างนายเหมืองและกุลี

กุลีเหมืองแร่ไม่ใช่แหล่งผลประโยชน์ของนายเหมืองเท่านั้นนับแต่ยังเป็นแหล่งผลประโยชน์ของรัฐบาลไทยด้วย รัฐบาลสนับสนุนให้มีการนำกุลีจีนมาใช้ในการทำเหมืองแร่ โดยรัฐบาลคาดหวังว่าจะได้รับภาษีจากการผลิตและการค้าดีบุก ภาษีที่เก็บจากคนผ่านด่านเข้าเมือง ค่าผูกปี้ชาวจีนที่อยู่ในไทยทุก 3 ปี รายได้จากการสูบฝืน ค่าอากรสุรา ประมาณว่าในปี พ.ศ. 2434 (1891) คนจีนคนหนึ่งจะต้องเสียภาษีในรูปแบบต่างๆ ให้แก่รัฐไม่ต่ำกว่าคนละ 40 บาท คนจีนในภาคใต้มีจำนวนตั้งแต่ 100,000 ถึง 200,000 คน รัฐจะมีรายได้จากคนจีนถึงปีละ 4-8 ล้านบาทจากการรัฐมีผลประโยชน์ในกุลีจีนมากนี้ นโยบายที่รัฐออกมาจึงเป็นนโยบายเลี้ยฮั้งฮ่วยในสมัยสมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์ริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งทำแบบระบบกักตุนเงินและระบบกังจูของอังกฤษที่ใช้ในการปกครองมลายู คือให้หัวหน้าตันแซซึ่งเป็นหัวหน้าสมาคมลับและนายเหมืองไปปกครองกุลีอีกทีหนึ่ง รัฐบาลเป็นผู้รับผลประโยชน์จากหัวหน้าตันแซเท่านั้นไม่ต้องทำหน้าที่ในการปกครอง

สมาคมลับของเหมืองแร่ภาคใต้แบ่งออกเป็น 2 กงสีใหญ่ที่สำคัญ คือ 1. ปูนเถ่าง และ 2. ยี่หิน ต่อมาพวกยี่หินขัดแย้งกันเองเลยแยกออกมาตั้งเป็นโฮเซง สมาคมลับยี่หินคิดว่าอาจจะก่อตั้งเป็นครั้งแรกที่ภูเก็ตในสมัยรัชกาลที่ 2 ภายหลังจากมีการก่อตั้งสมาคมลับที่ปิ้งในปี พ.ศ. 2342 (1799) สมาคมลับที่จัดตั้งที่ภูเก็ตมีสายสัมพันธ์กับสมาคมลับของปิ้ง ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการก่อตั้งเพื่อรวบรวมกลุ่มปกครองตนเอง และต่อต้านอำนาจการปกครองของอังกฤษ สมาคมลับที่จัดตั้งขึ้นมาหลายแห่งมีการแข่งขันทางผลประโยชน์และนำไปสู่ความขัดแย้งกันเป็นประจำ และก็ไม่ได้แสดงอุดมการณ์ในการต่อต้านราชวงศ์แมนจู พื้นฟูราชวงศ์หมิง เช่น สมาคมลับในประเทศจีน สมาคมลับ 3 แห่งในภาคใต้มีสาขาย่อยๆ ประจำอยู่ตามแหล่งขุดหาดีบุกทั่วภาคใต้ และมีการติดต่อช่วยเหลือเป็นเครือข่ายเดียวกัน เครือข่ายนี้เชื่อมโยงไปยังปิ้งด้วย

เหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างกงสียี่กลุ่มต่างๆ ในภูเก็ตขัดแย้งกันในระยะแรกความขัดแย้งจะปรากฏมาในรูปความขัดแย้งระหว่างกงสีในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่นในปี พ.ศ. 2410 (1867) การต่อสู้ของพวกยี่หินและพวกปูนเถ่างที่ภูเก็ตในเรื่องแย่งชิงสายน้ำลำแร้ ความขัดแย้งของพวกยี่ที่กรรมกรต่อสู้กับนายเหมืองที่กดขี่ขูดรีดแรงงานตนในเหตุการณ์ปี พ.ศ. 2419 (1876) เนื่องจากราคาดีบุกตกต่ำและนายเหมืองไม่ยอมจ่ายค่าแรงตามสัญญาที่ตกลง นอกจากนี้กรรมกรยังต่อสู้กับรัฐไทยที่ขูดรีดภาษีต่างๆ จากกรรมกรมาตลอดเช่นกัน ในปีที่เกิดเหตุการณ์ รัฐบาลได้มีนโยบายหารายได้จากชาวจีนอพยพมากขึ้น จึงส่งผลให้ผู้ปกครองท้องถิ่นต้องขึ้นค่าผูกปี้จาก 40 เซนต์ เป็นคนละ 2 เหรียญ 60 เซนต์ การถูกบีบคั้นทางเศรษฐกิจทำให้กรรมกรตกงานและแรงกดดันจากรัฐบาลไทยที่เรียกว่าเงินค่าผูกปี้มากขึ้น นอกจากนี้กรรมกรยังรู้สึกว่าการไม่ได้รับความเป็นธรรมจากผู้ปกครองท้องถิ่นในการพิจารณาคดีความต่างๆ ทำให้กรรมกรเหมืองแร่ลุกขึ้นสู้ก่อการจลาจลทั่วทั้งเหมืองแร่ภาคใต้ โดยเริ่มต้นจากระนอง และลุกลามมาถึงภูเก็ต เหตุการณ์ครั้งนี้ยังสะท้อนให้เห็นความเสื่อมของระบบกงสีในการควบคุมแรงงานแบบเดิม หัวหน้ากงสีซึ่งเป็นเจ้าของเหมืองไม่อาจควบคุมแรงงานให้อยู่ภายใต้อำนาจอย่างเด็ดขาดของตนเหมือนเดิม ส่วนเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2421 (1878) เป็นเหตุการณ์ที่พวกยี่ปูนเถ่างยกกำลังเข้าปล้นและฆ่าพระอิศราชัย เจ้าเมืองกระบี่ ก็เป็นเหตุการณ์แสดงถึงความขัดแย้งทางผลประโยชน์ของบรรดาหัวหน้ากงสีที่ใช้กำลังของกรรมกรในสังกัดของตนเองเป็นเครื่องมือในการจัดการ

4.5 แรงงานจีนในโรงสีข้าว โรงเลื่อย และกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ในเมืองหลวง
 กุลีในโรงสี โรงเลื่อย และกิจกรรมสาธารณะมีความแตกต่างจากกุลีอื่นๆ เนื่องจากกุลิกลุ่มนี้เกิดขึ้นในเมืองหลวงและเป็นกุลีที่เกิดขึ้นเพื่อสนองตอบการดำรงระบบทุนนิยมซึ่งเกิดขึ้นในตอบปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 วิถีชีวิตของกุลีจึงเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปด้วย

กุลีในโรงสีและโรงเลื่อยไม่ต้องใช้ชีวิตที่โดดเดี่ยวอยู่ในกองสีการผลิตเหมือนกุลีก่อกลุ่มอื่นเช่นเดียวกับ กุลีในกิจกรรมสาธารณะก็เกิดขึ้นในเมืองหลวง ซึ่งเป็นโลกที่เปิดกว้างในการใช้ชีวิต ถึงแม้ยังคง หลงเหลือระบบอั้งยี่ที่คอยควบคุมอยู่บ้างก็ตาม แต่ระบบอั้งยี่ก็กำลังถูกท้าทายด้วยการสร้าง อำนาจอัฐใหม่ที่เข้มแข็งพร้อมกับกองทัพแบบตะวันตกที่มีประสิทธิภาพในการปราบปรามมากขึ้น การนำผู้หญิงชาวจีนเดินทางเข้ามาด้วยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2436 (1893) เมื่อรัฐบาลจีนอนุมัติให้ เดินทางออกนอกประเทศได้โดยไม่ผิดกฎหมายทำให้กุลีไม่ต้องใช้ชีวิตโดดเดี่ยวเหมือนแต่เดิมโดย เขาสามารถเอาครอบครัวเข้ามาได้ด้วย กุลีในเมืองมีความเป็นอิสระมากกว่า กุลีสามารถพัก อาศัยได้ทั้งในและนอกโรงสีข้าว โรงเลื่อย และพักอาศัยอยู่กับเครือญาติ การสูบบุหรี่ก็เช่นเดียวกัน กุลีก็ไม่จำเป็นต้องสูบบุหรี่ภายในโรงสีและโรงเลื่อย แต่สามารถเลือกที่จะสูบบุหรี่ตามโรงฝิ่นต่างๆ ที่ ตั้งอยู่ตามแหล่งที่เป็นชุมนุมของกุลีทั้งใกล้โรงสี โรงเลื่อย และท่าเรือต่างๆ ถึงแม้ว่าฝิ่นจะมีการลัก ลอบและจำหน่ายภายในแหล่งทำงานของกุลีเหล่านี้ก็ตาม กุลีรับจ้างทำงานสาธารณะก็เช่นเดียว กันอาจจะอยู่กับเจ้าแ่กหรือไม่ก็ได้

นอกจากนี้กุลียังสามารถหาบ่อนการพนัน โรงสุรา ตลอดจนสามารถส่งไปรษณียบัตรไปให้ญาติ พี่น้องได้นอกแหล่งผลิตด้วย อย่างไรก็ตามกุลีเกือบทั้งหมดยังต้องสังกัดสมาคมลับหรือองค์กร อั้งยี่ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีเพียง 3 กลุ่มใหญ่ๆ เท่านั้นคือ พวก งี่เฮง ชิวสีก็้อ และงี่ฮก พวกงี่เฮงจะเป็นพวกกุลีในโรงสี พวกชิวสีก็้อจะเป็นพวกกุลีเรือขลอม และพวกงี่ฮกจะเป็นพวกกุลีที่อยู่ตามห้างร้าน วัตถุประสงค์การตั้งกลุ่มอั้งยี่นี้ขึ้นมาก็เพื่อหา ประโยชน์จากการค้าแรงงาน พวกหัวหน้าอั้งยี่เหล่านี้จะทำหน้าที่เป็นนายหน้าค้าแรงงาน หรือที่ เรียกว่า “เจ้าแ่ก” ซึ่งจะควบคุมแรงงานตั้งแต่คนเหล่านี้เดินทางเข้ามาและเป็นผู้จัดหางานให้กุลี เหล่านี้ทำโดยได้รับผลประโยชน์ในรูปของค่าชดเชยที่แรงงานเหล่านี้จะต้องจ่ายให้จากค่าเดินทาง และค่าเข้าร่วมอยู่ในกองสีอั้งยี่ การที่กุลีมีความจำเป็นต้องเข้าสังกัดในองค์กรอั้งยี่ตั้งแต่เดินทาง เข้ามาก็เพราะต้องการให้งานให้ทำและเพื่อขอความคุ้มครองจากการถูกรังแก ซึ่งมักจะเกิดขึ้น เป็นประจำโดยรัฐบาลไทยยังไม่สามารถเข้าไปจัดการปัญหาเหล่านี้ได้

โรงสีนั้นเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ และแหล่งที่มีกุลีสังกัดอยู่มากที่ สุด ผู้ที่ลงทุนในโรงสีนั้น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ 1. พ่อค้าตะวันตก 2. ชนชั้นสูงในสังคมไทย นับตั้งแต่ พระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนางผู้ใหญ่ และ 3. นายทุนพ่อค้าชาวจีนซึ่งก็แบ่งออกเป็น 2 ประเภทตามแหล่งที่มาของเงินทุนคือ พวกเจ้าภาษีนายอากร และพวกพ่อค้าที่สะสมทุนอย่าง อิสระ โรงสีของนายทุนทุกประเภทใช้แรงงานชาวจีนทั้งหมด และโรงสีทุกแห่งจะมีหลงจูเป็นผู้ดูแล ทั้งการผลิตและควบคุมคนงานรวมทั้งเป็นผู้ที่ช่วยเหลือทางด้านการค้าให้แก่เจ้าของด้วย ผู้ที่เป็น เจ้าของหรือผู้ลงทุนโดยแท้จริงจะแยกตัวออกจากโรงสีที่เป็นแหล่งผลิตและแยกตัวออกจากกุลีโดย

พวกนี้จะมีบ้านที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยแยกออกไปต่างหาก ความเป็นชนชั้นระหว่างนายทุนและแรงงานจะถูกแบ่งแยกออกจากกันอย่างชัดเจน

กุลีในโรงสีสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ กุลีที่อยู่ประจำในโรงสีพวกนี้จะได้รับเป็นเงินเดือน และได้รับการเลี้ยงดูจากโรงสี ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือกุลีประเภทรับเหมาทำงาน พวกนี้จะได้รับค่าจ้างทำงานเป็นทั้งรายวันและเป็นปริมาณงานที่ทำได้ แต่จะไม่ได้รับการเลี้ยงดู กุลีประเภทหลังนี้มีความเป็นอิสระมากคือสามารถตระเวนไปทำงานตามที่ต่างๆ ที่มึงงานให้ทำโดยมีหัวหน้างานเป็นผู้รับช่วงหางานให้ กุลีจะทำงานตามโรงสีและอยู่กับหัวหน้าที่รับช่วงงานอยู่กับกลุ่มภาษาเดียวกัน ซึ่งถือว่าเป็นพวกและพี่น้องกัน เป็นการสะดวกที่จะใช้ภาษาในการสื่อสารด้วยกัน

กุลีทำงานสาธารณะต่างๆ ของเมืองหลวงก็มีอยู่จำนวนมากเช่นกัน เมืองหลวงกรุงเทพฯ ที่เติบโตขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เนื่องมาจากการเป็นศูนย์กลางการค้าเพื่อส่งออกและเป็นศูนย์กลางการปกครอง ทั้งการค้าและการปกครองทำให้กรุงเทพฯ มีกิจกรรมสาธารณะต่างๆ เกิดขึ้นมาก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลยังไม่ได้เตรียมคนพร้อมที่จะทำงานนี้ จึงต้องอาศัยชาวจีนที่อพยพเข้ามาทำงานแทน กุลีประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นกุลีที่เดินทางเข้ามาใหม่ ยังไม่มีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตในแผ่นดินใหม่ และเป็นพวกที่ไม่มีความรู้ กล่าวได้ว่าผู้ที่มาทำงานสาธารณะเป็นกุลีระดับล่างสุด งานที่ได้ทำได้แก่ กวาดถนน รดน้ำถนน ขนถ่ายอุจจาระ ขุดคลอง ตัดถนน ทำทางรถไฟ ทำงานในรถราง รถลาก นอกจากนี้ยังมีพวกประกอบอาชีพส่วนตัวที่ใช้แรงงาน ได้แก่ เลี้ยงหมู ทำงานในโรงฆ่าสัตว์ เลี้ยงเป็ด ปลุกผัก ทำสวนพลู เป็นต้น กุลีกลุ่มนี้มักตกอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าแ่ค่าแรงงาน ยกเว้นกุลีที่มีอาชีพอิสระคือพวกลากรถ เลี้ยงหมู หรือปลุกผัก แต่คนเหล่านี้ก็มีชีวิตไม่ต่างกันมากนัก คือใช้ชีวิตอย่างลำบากในเมืองหลวง กุลีทำงานรถไฟต้องใช้ชีวิตเสี่ยงภัยจากการทำงานและสภาพแวดล้อมที่อันตรายจนต้องเสียชีวิตไปในระหว่างการทำงานเป็นจำนวนมาก เจ้าแ่ค่าแรงงานมักจะใช้การจัดตั้งประเภทย่อยควบคุมกุลีและแย่งชิงงานมาให้กุลีทำอีกทีหนึ่ง อย่างไรก็ตามความล้มเหลวในระบบการควบคุมแรงงานเช่นนี้กำลังถูกท้าทายกับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นใหม่ในเมืองหลวงขณะนั้น

การต่อสู้ของกุลีในกรุงเทพฯ เกิดขึ้น 3 ครั้งใหญ่คือใน พ.ศ. 2432 (1889) ใน พ.ศ. 2453 (1910) ใน พ.ศ. 2454 (1911) การต่อสู้ครั้งแรกเป็นการต่อสู้กันเองระหว่างอั้งยี่ 2 กลุ่มคือ พวกชีวลีก็้อ กับพวกจีเฮง และจีเฮง (ตัววงสี่) การวิวาทกันครั้งนี้นับว่าเป็นครั้งใหญ่มีกุลีเข้าร่วมฝ่ายละ 1,000 กว่าคน มีการปิดถนนที่จะต่อสู้กันถึง 2 วัน บริเวณถนนเจริญกรุง ตั้งแต่ยานนาวาถึงถนนตก ทางรัฐบาลได้ใช้ทั้งทหารบกและทหารเรือเข้าปราบปรามนับว่าเป็นการต่อสู้ของกุลีครั้งใหญ่ที่สุดของกรุงเทพฯ สาเหตุการต่อสู้นั้นมาจากปัญหาสะสมที่มีมายาวนานคือเรื่องปกป้องผล

ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและปกป้องเพื่อนร่วมสมาคมซึ่งมักจะเป็นเรื่องแย่งงานกันทำ เหตุการณ์ก่อจลาจลของอั้งยี่ในครั้งนี้ทำให้รัฐบาลตัดสินใจเด็ดขาดที่จะยกเลิกสมาคมลับโดยการให้พระราชบัญญัติอั้งยี่ พ.ศ. 2440 (1887) ความพยายามสลายกลุ่มอำนาจต่างๆ ที่อยู่นอกเหนือจากรัฐก็เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการปฏิรูปการปกครอง ที่รวมศูนย์อำนาจสู่รัฐส่วนกลางสร้างเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชด้วย

ส่วนการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกุลีครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2453 (1910) เป็นการต่อสู้ระหว่างกุลีกับอำนาจรัฐส่วนกลางซึ่งก็ไม่เคยมีปรากฏมาก่อนเช่นกัน การต่อสู้ที่ผ่านมาจะเป็นการต่อสู้กันเองหรือไม่ก็กับผู้ปกครองท้องถิ่นเท่านั้น สาเหตุที่ต่อสู้ครั้งนี้มาจากความไม่พอใจที่รัฐบาลเพิ่มอัตราค่าผูกมัดจากชาวจีนเป็นคนละ 6 บาทต่อปี ซึ่งแต่เดิมเสียคนละ 4 บาทต่อ 3 ปี กุลีที่เข้าร่วมครั้งนี้ถูกควบคุมโดยอั้งยี่ที่ควบคุมกุลีอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งหมด ทั้งกุลีโรงสี โรงเลื่อย ทำน้ำและกุลีในกิจการต่างๆ โดยมีทั้งถูกควบคุมให้เข้าร่วมและถูกข่มขู่บังคับให้เข้าร่วม ประมาณว่าอาจจะถึงหมื่นคน รัฐบาลได้ใช้กำลังทหารที่เตรียมไว้ถึง 20,000 คน ในการเข้าปราบปรามและควบคุมพื้นที่ต่างๆ ทั่วกรุงเทพฯ โดยเฉพาะบริเวณชุมชนจีน แหล่งการผลิตโรงสี โรงเลื่อย ตลอดจนถนนเจริญกรุงและริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เหตุการณ์ครั้งนี้สามารถปราบปรามลงได้ในที่สุด มีการใช้การเนรเทศกับผู้ที่มีหลักฐานกระทำผิดอย่างชัดเจน การก่อเหตุการณ์ครั้งใหญ่นี้รัฐบาลเชื่อว่าผู้ที่อยู่เบื้องหลังคือ หัวหน้าอั้งยี่ใหญ่ของกรุงเทพฯ คือ จินฮง หรือยี่ก่อง ผู้ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระอนุว้ตน์ราชนิยาม (ฮง เตชะวนิช) จินฮงผู้นี้เป็นเจ้าภาษีหอยรายใหญ่ของกรุงเทพฯ เป็นผู้มีบทบาทในชุมชนจีนสูงและยังเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองและการก่อเหตุการณ์ในครั้งนี้รัฐบาลไทยเชื่อว่าฝรั่งเศสมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนจินฮงด้วย เหตุการณ์ครั้งนี้ได้เป็นสัญญาณของการสิ้นสุดของระบบกงสีอั้งยี่และผู้นำชุมชนแบบเดิม ความล้มเหลวของการต่อสู้ครั้งนี้มาจากการที่รัฐไทยสามารถสร้างกองทัพที่เข้มแข็งปราบปรามการก่อกบฏของพวกอั้งยี่ได้อย่างราบคาบ นับเป็นชัยชนะของรัฐบาลปฏิรูปที่สามารถรวมศูนย์อำนาจรัฐได้อย่างสมบูรณ์

หลังจากเหตุการณ์นี้ทางรัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติเนรเทศ พ.ศ. 2455 (1912) และพระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 (1914) รวมถึงพระราชบัญญัติอื่นๆ อีกหลายฉบับดังที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องความเสื่อมของระบบกงสี นอกจากนี้ยังพยายามลดบทบาทของจินฮงในการประมูลภาษีหอย รวมทั้งโอนกิจการพนันทั้งหมดมาดูแลในปี พ.ศ. 2459-2460 (1916-1917) มาตรการของรัฐนี้มีส่วนสำคัญในการสลายตัวของผู้นำกงสีอั้งยี่ หลังจากนั้นก็ไม่มีความเคลื่อนไหวใหญ่ๆ อีก คงเหลือแต่อั้งยี่ที่เป็นกลุ่มนักเลง อันธพาลซึ่งแบ่งออกเป็นกลุ่มเล็กๆ จำนวนมาก นับเป็นการสิ้นสุดยุคแรงงานในระบบกงสี ซึ่งพัฒนามาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่ 19

ในเหตุการณ์การเคลื่อนไหวของกรรมกรรางในปี พ.ศ.2454 (1911) กรรมกรรางนัดหยุดงานพร้อมกันหมดเนื่องจากไม่พอใจนายจ้างที่ได้คนงานออกอย่างไม่ยุติธรรม กรรมกรที่เข้าร่วมหยุดงานในครั้งนี้มีทั้งกรรมกรไทยและจีน การสไตรก์ยุติลงด้วยฝ่ายนายจ้างยอมอ่อนข้อ ยอมเจรจากับฝ่ายกรรมกร เนื่องจากรัฐบาลไทยเข้าช่วยเจรจาให้ เพราะการหยุดงานของกรรมกรกระทบถึงการเดินรถรางในกรุงเทพฯ ผลของการเคลื่อนไหวในเหตุการณ์นี้ทำให้มีการปรับปรุงสวัสดิภาพของกรรมกรเรื่องการรักษาพยาบาล ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการต่อสู้ในเรื่องการว่าจ้างในประเด็นอื่นๆ ต่อไป

ระบบกงสีเป็นระบบการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ชาวจีนนำเข้ามาใช้นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพื่อจัดการผลิตในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้เพื่อสนองตอบความต้องการสินค้าจากประเทศจีน ต่อมาเมื่อบุญนิยมจากตะวันตกเข้ามาในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ระบบกงสียังถูกใช้ในการจัดการผลิตเพื่อสนองตอบทุนนิยมจากตะวันตกเช่นกัน ระบบนี้จึงเป็นระบบที่สำคัญที่เป็นแหล่งกำเนิดเงินทุนและแรงงานของดินแดนต่างๆ ในภูมิภาคนี้ รวมทั้งของประเทศไทยด้วย อย่างไรก็ตามการศึกษาเรื่องนี้ในประเทศไทยผู้วิจัยจึงของเสนอให้มีการศึกษาเรื่องราวของระบบกงสีเพิ่มเติม และควรนำเรื่องราวของระบบกงสีไปพิจารณาในฐานะที่เป็นต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนและแรงงานรับจ้างในประเทศไทย

บรรณานุกรม

เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่

หอสมุดแห่งชาติ

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1200/5 มัดที่ 21 สมุดไทย. บัญชีเงินซึ่งใช้ในโรงทำน้ำตาลทรายหลวง
จ.ศ.1200 (พ.ศ.2381).

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1201/9 มัดที่ 25 บัญชีพระวิเศษลือไชยจำหน่ายเงินใช้สอยในการทำสวนอ้อย
จ.ศ.1201 (พ.ศ.2382).

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1201/19 บัญชีชำระเงินภาษีโรงน้ำตาลทรายพระยาวิเศษขุนศรีบริบูรณ์
จ.ศ.1201 (พ.ศ.2382).

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1210/155 สำเนาคำให้การจีนไปว่าด้วยเรื่องอั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากำลัง
จ.ศ.1210 (พ.ศ.2391).

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1210/155ก สำเนาคำให้การจีนไปว่าด้วยเรื่องอั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากำลัง
จ.ศ.1210 (พ.ศ.2391).

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1210/155ข สำเนาคำให้การจีนไปว่าด้วยเรื่องอั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากำลัง
จ.ศ.1210 (พ.ศ.2391).

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1210/155ค สำเนาคำให้การหลวงจู้ชี้เรื่องอั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากำลัง
จ.ศ.1210 (พ.ศ.2391).

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1210/194 ร่างตราเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรื่องให้สืบจับพวกจีนตัวเหี้ยส่งเข้ามา
กรุงเทพฯ จ.ศ.1210 (พ.ศ.2391).

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1207 เลขที่ 61 บัญชีทางว่ากรมการเมืองปราณส่งรายชื่อจีนที่เป็นตัวเหี้ย ยี่เหี้ย
ซาเหี้ยอยู่ในแขวงเมืองชุมพร.

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1207 เลขที่ 92 ใบบอกเจ้าเมืองกรมการเมืองปราณบุรี เรื่องจับตัวจีนก่กเส็ง
หัวหน้าตัวเหี้ยที่ปากน้ำคลองปราณ.

จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1213 เลขที่ 30 เรื่องพวกจีนสลัดปล้นเมืองสงขลา.

จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1215 เลขที่ 139 เรื่องโจรสลัดปล้นเรือลูกค้ากรุงเทพฯ.

จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1218 เลขที่ 98 (2) ประกาศเรื่องชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ.

จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1218 เลขที่ 171 ใบบอกเจ้าเมืองนครศรีฯ เรื่องส่งเงินแทนแรงงานทำกำปั่น
(กระดาษเพสา).

จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1218 เลขที่ 174 ใบบอกเจ้าเมืองนครศรีฯ เรื่องจัดส่งโจรสลัดที่ตระเวนจับได้
(กระดาษเพสา).

จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1219 เลขที่ 121 เรื่องแจ้งความเรื่องสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาสทะเล
กลับมาเล่าเรื่องโจรจีนสลัด.

จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1220 เลขที่ 88 พระบรมโองการเรื่องให้ลาดตระเวนจับผู้ร้ายและให้มีท้องตราถึง
พระหริรักษ์.

จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1220 เลขที่ 93 บอกพระยาราชวังสรรค์ เรื่องพวกจีนโจรสลัดที่ศิลาขาว แขวง
กะพงโสม.

จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1223 เลขที่ 129 เรื่องประกาศเรื่องแต่งเรือรบให้ออกไปตระเวนตรวจตราบ้าน
เมืองตามฝั่งทะเล.

จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1224 เลขที่ 138 คำให้การอ้ายจินบูไหหลำเรื่องชักชวนจีนให้เข้าเป็นพวกตัวเสีย.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จดหมายเหตุ มร.4 รล.กท/23 สารตราท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ มาถึงพระยาเพชกำแหง
สงครามผู้ว่าราชการเมืองชุมพร.

จดหมายเหตุ มร.4 รล.กท/35 สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี มาถึงพระยาเสนาฯ ผู้ว่าราชการ
เมืองตะกั่วป่า.

จดหมายเหตุ มร.5 รล-กต/12.

จดหมายเหตุ มร.5 รล-กต/65.

จดหมายเหตุ มร.5 รล-กท/1 สารตราท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีสมุหพระกลาโหมถึงพระยา
ภูเก็ต.

จดหมายเหตุ มร.5 รล-กท/4.

จดหมายเหตุ มร.5 รล-กท/7.

จดหมายเหตุ มร.5 รล-กท/53.

จดหมายเหตุ มร.5 รล-กท/55.

จดหมายเหตุ ร.5 น.20/27 สโมสรจีนและกรุงเทพฯ.

จดหมายเหตุ ร.6 น.20.17/1 บ่อนเบี้ย ถั่ว ไป เลิกการพนันบ่อนเบี้ย ลักเล่นการพนัน.

จดหมายเหตุ ร.6 น.25/2 จินนัคหยุกงาน.

จดหมายเหตุ ร.6 น.25/5 โปยก๊วนส่งเงินไปเมืองจีน.

จดหมายเหตุ กค. 0301.1.30/15 The Chinese Question in Siam.

จดหมายเหตุ สร. 0201.40/2053 พระอนุวัตน์ราชนิยมของซื้อที่ดินถนนพลับพลาไชย.

หนังสือ

กรรณชฎา พูนพิช. “ประวัติศาสตร์ขบวนการสหภาพแรงงานไทย ยุคเริ่มต้นถึง พ.ศ.2500” **ประวัติศาสตร์ขบวนการแรงงานไทย**. มูลนิธิอารมณ พงษ์พ้งัน, 2533.

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน องค์การคำครุสภา. กรุงเทพมหานคร, 2515.

เจนนิเฟอร์ เวย์น คุษแมน (แต่ง) ชื่นจิตต์ อำไพพรรณ (แปล) ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). **การค้าทางเรือสำเภากจีน-สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528.

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. “โจรสลัดตามหัวเมืองภาคใต้” **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 2**. สงขลา, 2529.

ไชยยุทธ ปิ่นประดับ. **ประวัติความเป็นมาของอั้งยี่กับศาลเจ้าต้องย่องสู่ ภูเก็ต**. ศาลเจ้าต้องย่องสู่ ภูเก็ต, 2540.

เชียวกวง (เขียน) เซาว์น พงษ์พิชิต (แปล). **กิจกรรมทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเล**. ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ด้วน ลี เสง และบุญย้ง ไร่สุขศิริ. **ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย**. จัดทำโดยคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา สำนักพิมพ์สองสยาม, 2543.

ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. **พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2538.

ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. **พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร : องค์การคำครุสภา, 2504.

ทวีป วรดิลก. **ประวัติศาสตร์จีน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2538.

พรพรรณ จันทโรนานนท์. **วิถีจีน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2546.

พรณี บัวเล็ก. **การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย : บทสำรวจสถานะความรู้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2544.

พรรณี บัวเล็ก. **กุลีลากรรกับประวัติศาสตร์แรงงานไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พันธกิจ, 2546.

พรรณี บัวเล็ก. **ลักษณะนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482 : บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่วิกฤตกรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พันธกิจ, 2545.

ไพโรจน์ เกษแม่นกิน (แปล). **เอกสารของครอว์ฟอร์ด**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2515.

วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. **การเพาะปลูกอ้อยและอุตสาหกรรมน้ำตาลไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 19**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

เสถียร ลายลักษณ์. **“ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม” ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ 13**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดลิแมล์, 2478.

เสถียร ลายลักษณ์. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 16 พระราชบัญญัติว่าด้วยอัยยรัตนโกสินทร์ศก 116**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดลิแมล์, 2478.

เสถียร ลายลักษณ์. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 7 พระราชบัญญัติด้วยสมาคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดลิแมล์, 2478.

ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4. **หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายประกอบหุตะสิงห์**. ณ วัดเทพศิรินทราวาส 24 ธันวาคม 2537.

มนฤทัย ไชยวิเศษ. **สวมและเครื่องสุภรณ์ในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2545.

มะโน คำบำรุง. **“กบฏอัยเมืองภูเก็ต” สารานุกรมภาคใต้ เล่มที่ 1**. จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พ.ศ.2542. กรุงเทพมหานคร : ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. **หาอยู่หากิน เพื่อค้าเพื่อขายเศรษฐกิจไทยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2544.

สกินเนอร์ จี. วิลเลียม. **สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529.

สังคีต จันทะโพธิ์. **ภาษาคาใจ**. กรุงเทพมหานคร : เนชั่นบุ๊คส์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, 2546.

สืบแสง พรหมบุญ (แต่ง) กาญจน์ ละอองศรี (แปล) ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). **ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.

สุชาติ ตันตสุฤกษ์. **โพยก๊วน : การส่งเงินกลับประเทศโดยชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย.**

กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. **นิทานโบราณคดี.** กรุงเทพมหานคร.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. **สาส์นสมเด็จพระเจ้า.** กรุงเทพมหานคร : 2504.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. ครุสภา.

สวี่เล้าหลิน. “การหลอมตัวผสมกลมกลืนกันกับคนท้องถิ่นเป็นกระแสหลักแห่งการพัฒนาชาวจีนโพ้นทะเล” **ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเดมที่เจาซัน สมัยที่สอง ทำเรือชานโถว ค.ศ.1960-1949 (พ.ศ.2403-2492).** ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สุนทรี อาสะไวย์. **ประวัติคลองรังสิตการพัฒนาดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ.2431-2457.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530.

สุภางค์ จันทวานิช. “ถิ่นกำเนิดของชาวจีนแต่จิวในประเทศไทย” **ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเดมที่เจาซัน สมัยที่หนึ่ง ทำเรือจากหลิน (2310-2393).** สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

ไสว วิศวานันท์. “บทบาทของชาวจีนช่วงหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง” **ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเดมที่เจาซัน สมัยที่สอง ทำเรือชานโถว ค.ศ.1860-1949 (พ.ศ.2403-2492).** ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

วิทยานิพนธ์และรายงานวิจัย

จงใจรัก ปกพัฒน์กุล. “นโยบายของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับกรรมกรระหว่าง พ.ศ.2475-2499” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529.

ถนอม ตะนา. “กิจการโรงสีข้าวในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2401-2481.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. “การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

- รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2411-2475)." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- ชัยโถม สุนทรสวัสดิ์. "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของประเทศ."
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์.
- นวลศรี พงษ์ภัทรทัต. "บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ.2396-2475."
ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.
- พรรณี อวนสกุล. "กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ.
2411-2474."
- พวงร้อย กล่อมเอียง. "พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขตรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิทยาการ
ศึกษา, 2516.
- เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ. "นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325-2439)."
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2522.
- วรรณิ์ แผลูกอินทร์. "ความสำคัญของการผลิตเพื่อการค้าของเมืองจะเชิงเทราในสมัยรัตนโกสินทร์
ก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง." ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2538.
- วราภรณ์ ทินานนท์. "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- วสิน ปัญญาวุธตระกูล. "บทบาทของรกรางในฐานะขนส่งมวลชนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม
ไทย" รายงานการศึกษา, 2540.
- วรุณยุพา ประกอบกิจ. "ขบวนการกรรมกรรถไฟในประเทศไทยในระหว่าง พ.ศ.2457-2501 : ศึกษา
กรณีโรงงานมักกะสัน." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.
- วิยะดา ทองมิตร. "การใช้แรงงานของจีนในประเทศไทย." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. “สมาคมลับฮั้งฮัในประเทศไทย พ.ศ.2367-2453.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

ศุภวรรณ ชวรัตน์วงศ์. “บทบาทของชาวจีนในไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2172-2394.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

ไศลรัตน์ ดลอารมย์. “พัฒนาการของการทำป่าไม้สักในประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

สุภาภรณ์ จรัสพัฒน์. “ภาษีฝิ่นกับนโยบายด้านการคลังของรัฐบาลไทย.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

สยามพร ทองสารี. “ผลกระทบจากการตัดถนนในกรุงเทพฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2453) : ศึกษาเฉพาะกรณีการตัดถนนในกำแพงพระนครด้านเหนือและด้านใต้พระนคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.

หนังสืออนุสรณ์

วิเชียรศิริ, พระยา (ชม). **พงศาวดารเมืองสงขลา**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงอนุสารกรณี (เอิบ ณ สงขลา) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันเสาร์ ที่ 3 เมษายน พุทธศักราช 2519.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายประกอบ หุตะสิงห์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ ที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2537 ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4.

เอก วิสกุล. “การเดินเรือพาณิชย์ในประเทศไทย.” **หนังสือที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายไพบีศรภัยวานิช**. ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันพุธ ที่ 27 เมษายน พ.ศ.2492.

หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder Vo.I-II. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นาย
สมหมาย อนุตระกูล ณ เมรุหลวงวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ.2536.
หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนายกิจจา วัฒนสินธุ์ เมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ.2323 อ้างจาก
ประเสริฐ ศรีรัตน จังหัดจะเชิงเทรา : อดีตและปัจจุบัน ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดจะเชิงเทรา
วิทยาลัยครูจะเชิงเทรา พ.ศ.2527.

บทสัมภาษณ์

ชาวบ้านที่เกาะช้าง จังหวัดตราด วันที่ 25-26 พฤศจิกายน พ.ศ.2546.
นายเชาว์ พงษ์พิชิต อายุ 81 ปี ที่ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่
25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547.
หลงจู๋เต็ง หรือนิวัฒน์ วชิรปราการ อายุ 71 ปี ที่บริษัทพุลผลจำกัด อาคารสารธานี 1 ชั้นที่ 19
วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2547.
หลงจู๋เขียะ แซ่หุ่ อายุ 68 ปี ที่บริษัทพุลผลจำกัด อาคารสารธานี 1 ชั้นที่ 19 วันที่ 10 มีนาคม
พ.ศ. 2547.
สุนพุก้าม อายุ 88 ปี ที่ซอยบ้านหล่อ ตรงข้ามวัดตรีทศเทพวรวิหาร บางลำพู เมื่อวันที่ 2 มีนาคม
พ.ศ. 2547. (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)

หนังสือภาษาต่างประเทศ

Bevars D. Mabey "The Development of Labor Institutions in Thailand." Southeast Asia
Program Department of Asian Studies Cornell University, Ithaca, New York, 1979.
C.P. Fitz Gerald. **The Southern Expansions of The Chinese People.** White Lotus. Bangkok,
1993.
Carl A. Trocki. **Opium and Empire Chinese Society in Colonial Singapore 1800-1910.**
Cornell University Press Ithaca and London, 1990.
Chew Daniel. **Chinese Pioniers on the Sarawak Frontiers 1841-1941.** Oxford University
Press. Singapore, 1990.

- Dickson, A.J.C. **"The Teak Industry" Twentieth Century Impression of Siam : Its History, People Commerce, Industries, and Resources.** Reprinted by White Lotus Singapore, 1994.
- Ingram, James C. **Economic Change in Thailand 1850-1970.** Stanford California : Stanford University Press, 1971.
- L.F. Comber. **Chinese Secret Societies in Malaya : A Survey form 1800 to 1900.** New York : J.J. Augustin Incorporated Publisher, 1959.
- Owen Rutter, F.R. GS. **The Pirate Wind : Tales of Sea-robbers of Malaya.** Singapore : Oxford University Press, 1987.
- Persia Crawford Campbell. **Chinese Coolie Emigration to Countries within the British Empire.** Great Frank Cass & Co.Ltd., 1971.
- Robert L. Irick. **Ch'ing Policy toward the Coolie Trade 1947-1878.** Chinese Material Center, The Republic of China, 1982.
- Virgilia Thomson. **Labour Problem in Southeast Asia.** New Heaven : Yale University Press, 1947.
- Wang Tai Peng. **The Origins of Chinese Kongsì.** 2nd Printing Pelanduk Publications Selangor Darul Ehsan Malaysia, 1995.
- Yen Ching-Hwang. **Coolies and Mandarins : China's Protection of Overseas Chinese during the Late Ch' ing Period (1851-1911).** Singapore University Press, National University of Singapore, 1985.